

KOÇ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

İşsiz Yaşam

İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey
ve Aile Üzerindeki Etkileri

Nebi Sümer, Nevin Solak, Mehmet Harma

İŞSİZ YAŞAM

İŞSİZLİĞİN VE İŞ GÜVENCESİZLİĞİNİN

BİREY VE AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Koç Üniversitesi Yayınları: 26

İşsiz Yaşam

İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri

NEBİ SÜMER — NEVİN SOLAK — MEHMET HARMA

PSİKOLOJİ | SOSYOLOJİ | EKONOMİ

Yayıma hazırlayan: Defne Karakaya

Sayfa tasarımı ve uygulama: Alef Yayınevi

Kapak tasarımı: Cüneyt Aksay

Kapak görseli: Caner Aydoğan

Baskı: Colorist Akademi Matbaacılık

Yeşilce Mahallesi Yılmaz Sokak No: 3 4. Levent/İstanbul

Tlf. (212) 270 78 78

Matbaa sertifika no: 18977

© Türkçe yayın hakları: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013

Bu araştırma ODTÜ Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü (BAP) tarafından desteklenmiştir
(Proje No: BAP-01-04-2010-02).

1. baskı: İstanbul, Şubat 2013

ISBN 978-605-5250-08-9

Sertifika no: 18318

Bu kitap geri dönüşümlü kâğıda basılmıştır.

Koç Üniversitesi Yayınları

Rumeli Feneri Yolu, 34450 Sarıyer-İstanbul

Tlf. +90 212 338 17 97

kup@ku.edu.tr • www.kocuniversitypress.com • www.kocuniversitesi yayinlari.com

İşsiz Yaşam

İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri

NEBİ SÜMER — NEVİN SOLAK — MEHMET HARMA

KOÇ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Emekleri için babalarımıza...

Yaşar Sümer

Mehmet Solak

Adnan Harma

İçindekiler

Teşekkürler...	11
Önsöz	13
Sunuş	15

BİRİNCİ BÖLÜM

İşsizliğin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri	19
İşsizlik ve Nedenleri	20
Türkiye’de İşsizlik Sorunu	25
İşsiz Yaşam: İşsizliğin Etkileri	32
İşsizliğin Duygusal Şiddeti: Psikolojik Çöküntü	37
İşsizlik ve İyi Olma Hali	44
İşsizlik ile Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Sosyodemografik Etkenlerin Rolü	46
İşsizlik ve Fiziksel Sağlık	49
İşsizlik ve Aile İlişkileri	51
İşsizliğe ve İşsizlere Yönelik Nedensel Atıflar ve Tutumlar	53
Bölüm Özeti	56

İKİNCİ BÖLÜM

İş Güvencesizliği Olgusu ve Psikolojik Etkileri	59
İş Güvencesizliğinin Genel Etkileri	62
İş Güvencesizliğinin Psikolojik Etkileri	63
İş Güvencesizliği, İyi Olma Hali ve Psikolojik Sağlık	65
İş Güvencesizliği ve Fiziksel Sağlık	69
İş Güvencesizliği ve Aile/Eş İlişkileri	70
İş Güvencesizliği ve İş Yaşamı	71
İşsizlik ve İş Güvencesizliği	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Etkileri Araştırmasının Amacı	81
Araştırmanın Önemi	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Araştırmanın Yöntemi	87
Örneklem ve Uygulama	87
Veri Toplama Araçları	93
Psikolojik Sağlıkla İlgili Veri Toplama Araçları	94
Fiziksel Sağlıkla İlgili Veri Toplama Araçları	96
Aile ve Eş İlişkileriyle İlgili Veri Toplama Araçları	97
İşe ve Kuruma Yönelik Tutumlarla İlgili Veri Toplama Araçları	99
Kişisel Kaynaklarla İlgili Veri Toplama Araçları	102
İşsizliğe Yönelik Atıflarla İlgili Veri Toplama Araçları	103
Sosyodemografik Bilgi Formu	104
Verilerin Analizi	104

BEŞİNCİ BÖLÜM

Bulgular Ne Gösteriyor?	107
Araştırmanın Sonuçları	107
İşsizlerin ve Çalışanların Karşılaştırılması	107
Psikolojik Sağlık	111
Fiziksel Sağlık	114
Eş ve Aile İlişkileri	117
Algılanan Sosyal Destek	120
Algılanan İstihdam	122
İşsizliğe Yönelik Atıflar	123
Sosyodemografik Değişkenlerin İşsizlik Üzerindeki Etkileri	124
İşsizlik ve Cinsiyet	124
Psikolojik Sağlık ve Cinsiyet	125
Fiziksel Sağlık ve Cinsiyet	129
Aile-Eş İlişkileri ve Cinsiyet	132
Sosyal Destek, Algılanan İstihdam ve Cinsiyet	134
İşsizliğe Yönelik Atıflar ve Cinsiyet	137

İşsizlik ve Yaş	137
Psikolojik Sağlık ve Yaş	138
Fiziksel Sağlık ve Yaş	141
Aile-Eş İlişkileri ve Yaş	142
Sosyal Destek, Algılanan İstihdam ve Yaş	143
Sosyodemografik Değişkenlerin İş Güvencesizliği Üzerindeki Etkileri	144
İşsizlik ve İş Güvencesizliği Düzeylerinin Karşılaştırılması	148
Psikolojik Sağlık	150
Fiziksel Sağlık	153
Aile ve Eş İlişkileri	155
Sosyal Destek ve Algılanan İstihdam	157
İşsizliğe İlişkin Atıflar	161
İşe ve Kuruma Yönelik Tutumlar	162
Temel Değişkenler Arasındaki İlişkiler	164
İşsiz Örnekleminde Değişkenler Arasındaki İlişkiler	164
Çalışan Örnekleminde Değişkenler Arasındaki İlişkiler	165
İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Olumsuz Etkisini Azaltan Etkenlerin İncelenmesi	168

ALTINCI BÖLÜM

Sonuç ve Öneriler	173
Bulgular Ne Gösteriyor? Ne Yapılmalı?	175
Önleyici ve Güçlendirici Yaklaşım	183
Sonsöz	190

Kaynakça	191
Dizin	209

Teşekkürler...

Kitabın omurgasını oluşturan araştırmayı aşağıdaki kişi ve kurumların katkısı olmadan gerçekleştirmek mümkün olamazdı. Bu nedenle her birine gönülden şükranlarımızı sunarız.

ODTÜ Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü (BAP)

Doç. Dr. Mustafa Kemal Biçerli, İŞKUR Genel Müdürü

Sn. Aşkın Keleş, İŞKUR İşgücü Piyasası Bilgi Hizmetleri Dairesi Başkanı

Sn. İrfan Gümüş, İŞKUR Şube Müdürü

Sn. Süleyman Taşcan, Ostim Mesleki Eğitim Merkezi Müdür Yardımcısı

TÜRK-İŞ, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

Sn. Pevrul Kavrak, Türk Metal Sendikası Genel Başkanı

Sn. Güldane Karslıoğlu, TÜRK-İŞ Uzman Yardımcısı

Sn. Gülçer Aydın, Coşkunöz Holding İnsan Kaynakları

Uzman Psikolog Gül Günaydın, Cornell Üniversitesi, ABD

İŞKUR Kapsamında düzenlenen mesleki eğitim kursları yöneticileri ve çalışanları:

Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı (MEKSA) Ankara
Eğitim Merkezi

Ostim Mesleki Eğitim Merkezi

Yenimahalle Endüstri Meslek Lisesi

İskitler Endüstri Meslek Lisesi

Sincan Endüstri Meslek Lisesi

Keçiören Endüstri Meslek Lisesi

Ulus Endüstri Meslek Lisesi

Proje ekibinde çalışan ODTÜ Psikoloji Bölümü öğrencileri:

Yasemin Oruçlular, Öznur Arslan, Rahime Sapıtmaz, Ayşe Ilgın Sözen

Ve

Araştırmamıza katılan tüm çalışanlar ve işsizler...

Çalışarak hayatını kazanmak ve geleceğini kurmak isteyen birisinin işini kaybetmesi ya da kaybetme korkusu yaşaması başlı başına bir psikolojik travmadır. Özellikle son 30 yılda Türkiye’de yaşanan hızlı sosyal dönüşümler, tarımda çalışan işgücünün hızla azalarak kentlere göç etmesi, uygulanan ekonomik politikalar, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık dönemleri, küresel ekonomik dönüşümler ve krizlerin etkisiyle işsizlik ve iş güvencesizliği temel toplumsal sorunlarımızdan biri olmuştur.

Son yıllarda yapılan bütün kamuoyu araştırmaları neredeyse sözbirliği etmişçesine, işsizliğin Türkiye’nin en öncelikli sorunu olduğunu göstermektedir. Siyasi görüşten bağımsız olarak bütün toplum öncelikle işsizlik sorununa bir çare bulunmasını beklemektedir. Farklı ülkelerde yapılan bilimsel araştırmalar işsizliğin daha çok bilinen sosyal ve ekonomik etkilerinin ötesinde, aynı zamanda bireyin ve yakın çevresinin beden ve ruh sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuştur.

Üstelik işsizlik sadece işsizlerin bir sorunu olarak kalmamakta çalışanlar için de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. İşsizliğin yüksek olduğu ülkelerde çalışanların önemli bir kısmı işten çıkarılma ya da işsiz kalma korkusu yaşamaktadır. *Algılanan (öznel) iş güvencesizliği* olarak tanımlanan bu korkunun da işsizliğin etkilerine benzer olumsuz sonuçlara yol açtığı bulunmuştur. İşsizliğin ve iş güvencesizliğinin, birey ve ailesi üzerinde görece kalıcı olduğu bilinen söz konusu psikolojik ve fiziksel etkileri başta depresyon, stres belirtileri, uyku bozuklukları, ülser, kalp ve damar hastalıkları olmak üzere geniş bir risk alanına yayılmaktadır.

Bireye ve yakın çevresine ağır maliyeti olan bu kronik sorun ne yazık ki şimdiye kadar psikologların yeterince ilgisini çekmemiş, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik ve fiziksel etkileri konusunda kapsamlı bir

araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle, işsizliğin resmi rakamlarla % 15'e kadar yükseldiği 2009 yılından başlayarak, ODTÜ araştırma desteğiyle iki yıl süren kapsamlı bir araştırma yürüttük. Hem çalışanlardan hem de işsizlerden topladığımız veriyle sorunu derinlemesine irdelemeye çalıştık.

Araştırmamızın genel sonuçlarını temel alarak hem kamuoyunun hem de ilgili uygulamacıların ve akademik çevrelerin kolayca anlayarak yararlanabileceği bu kitabı yazmaya karar verdik. Kitapta bilimsel makale yazımında kullanılan ayrıntılı istatistiksel bir sunumdan ziyade, temel bulguların daha çok şekilsel gösterime dayalı yorumlandığı, daha kolay takip edilebilir bir dil kullanmaya özen gösterdik. Kitabın giriş ve sonuç bölümlerinde hem işsizliğin hem de iş güvencesizliğinin psikolojik ve fiziksel etkileri konusunda yapılan güncel araştırmaları özetledik. Ayrıca sonuç bölümünde hem işsizlerin hem de ilgili alanda çalışan başta psikologlar, psikolojik danışmanlar, eğitimciler, meslek edindirme kursları yöneticileri ve bu alandaki diğer uygulamacıların yararlanacağı öneriler hazırladık.

İşsiz Yaşam olarak özetlediğimiz kitabımızın işsizlik ve iş güvencesizliği konularıyla ilgilenen araştırmacılar, uygulamacılar, sendika çalışanları, kurum yöneticileri, sosyal politika geliştiren mercilerle bizzat işsizler ve çalışanlar için yararlı bir kaynak olmasını umuyoruz.

Temmuz 2012

Sadece ekonomik kriz dönemlerinde, çaresiz işsizlerin “bıçağın kemiğe dayandığını” haykıran intiharlarıyla medyanın dikkatini çekebilen işsizlik aslında Türkiye’nin en kronik sorunudur. Son yıllarda yapılan ve “*Sizce Türkiye’nin çözülmesi gereken en acil sorunları hangileridir?*” sorusunun sorulduğu kamuoyu yoklamalarının çoğunda, her yaştan, her bölgeden, her eğitim düzeyinden, hatta her siyasi görüşten insanlar işsizliği toplumun en öncelikli sorunu olarak görmektedir. Örneğin, küresel ekonomik krizin ilk işaretlerini verdiği 2008 Ocak ayında A&G Araştırma Şirketi tarafından yapılan temsili bir araştırmada katılımcıların % 80.9’u işsizliği, Türkiye’nin çözülmesi gereken en acil sorunlarının başına yerleştirmiştir. Bunu, % 75.6 ile terör izlemektedir. Küresel krizin görece atlatıldığı ve işsizliğin TÜİK verilerine göre % 10’lara kadar düştüğü 2011 Aralık ayında KONSENSUS Araştırma ve Danışmanlık Şirketinin benzer bir araştırmasında işsizlik yine % 63.1 ile ilk sırada yer almıştır. Benzer eğilim 2012 yılında yapılan kamuoyu yoklamalarında da gözlenmiştir.

Yüzdelerle ve ekonomik göstergelerle analiz edilen işsizliğin arkasında hayatın yönünü yoksulluğa, umutsuzluğa, çaresizliğe, dışlanmışlığa ve değersizleşmeye çeviren büyük bir trajedi yatmaktadır. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde sadece işsizler değil, çalışanlar da her sabah işlerine işsiz kalma korkusuyla gitmekte, belirsizliğin yarattığı karabasanla güvencesizliğe katlanmakta ve verilenle yetinmeye mecbur kalmaktadır. Hem işsizler hem de işten atılma korkusuyla çalışanlar, gerçekte kendilerinin sorumlu olmadığı (ekonomik ya da politik) bir suçun cezasını işkence altında çeken unutulmuş masum mahkûmlar gibidir. Ne yaşadıkları, ne hissettikleri bilinmez, çığlıkları duyulmaz.

iş güvencesizliği algılarının yukarıda anılan demografik özelliklere göre değişip değişmediğini araştırdık. Üçüncü olarak, işsizler, yüksek iş güvencesizliği algılayan çalışanlar ve düşük iş güvencesizliği algılayan çalışanlar olmak üzere oluşturulan üç örneklem grubunu birbiriyle psikolojik ve fiziksel sağlık, aile yaşantıları ve diğer araştırma değişkenleri bakımından karşılaştırdık. Bu doğrultuda, yüksek iş güvencesizliği ve düşük iş güvencesizliği yaşayan çalışanları kıyaslayarak iş güvencesizliğinin görece etkileri hakkında derinlemesine bilgi edindik. Bu kapsamda, aynı zamanda, ekonomik şiddetin en belirgin mağdurları olan işsizleri ve iş güvencesizliği yaşayanları karşılaştırarak bu iki grubun olumsuz etkiler bakımından ne oranda benzeştiklerini (ve/veya farklılaştıklarını) irdeledik. Son olarak, geçmişteki araştırmalarda olumsuz etkiyi görece azaltan değişkenler (teknik tabirle kritik düzenleyiciler veya moderatörler) olarak tanımlanan *algılanan istihdam düzeyinin* ve *sosyal desteğin*, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin olumsuz psikolojik etkileri üzerindeki rolünü inceledik. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin en değerli sosyal kapitali kabul edilen sosyal destek ağlarının ekonomik kriz dönemlerinde oynadığı "tampon" rolünün, işsizlik ve iş güvencesizliğinin olumsuz etkilerini ne oranda hafiflettiğini anlamaya çalıştık.

İşsizliğin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri

Çalışarak hayatını kazanmak ve geleceğini çalıştığı işe dayanarak kurmak isteyen birisinin işini kaybetmesi ya da kaybetme korkusu yaşaması (iş güvencesizliği) başlı başına bir stres kaynağı ve psikolojik travmadır. İş ve çalışma insan hayatının en önemli değerlerindendir. Bir işte çalışmak sadece bir gelir elde etmek ve hayatı idame ettirmek için değil, aynı zamanda toplumda saygı ve statü kazanma, hayatı anlamlandırma, kendini değerli hissetme, yakın ilişkiler ve arkadaşlıklar kurma, sağlıklı psikolojik gelişim, kendine güven ve saygı duyma gibi temel insani değerler için de gereklidir. Dolayısıyla işsizlik sadece bir ekonomik kayıp değil aynı zamanda psikolojik bir örselenmedir.

Dünyadaki hızlı sosyoekonomik ve teknolojik dönüşümler ve küreselleşme sonucunda, özellikle 1990'lerden başlayarak, başta gençler olmak üzere, çalışanlar kitlesel olarak daha yoğun işsizlik ve iş güvencesizliği yaşamaya başlamışlardır. Bu dönemde özellikle Batı ülkelerinde yapılan epidemiyolojik çalışmalarda işsizlerin yüksek oranlarda ölüm ve hastalanma riskine sahip olduğu bulunmuştur (Bartley, 1994; Morris, Cook ve Sharper, 1994). Başka ülkelerde yapılan ve çok sayıdaki araştırmayı derleyen son yıllardaki kapsamlı meta analizi çalışmaları, işsiz kalanların hem kaygı bozuklukları, depresyon ve intihar eğilimi gibi psikolojik rahatsızlıkları hem de kalp ve damar hastalıkları gibi fiziksel hastalıkları çok daha fazla yaşadıklarını göstermektedir (bkz. McKee-Ryan, Song, Wanberg ve Kinicki, 2005; Paul ve Moser 2009; Wanberg, 2012).

Türkiye'nin kendine özgü kültürel özellikleri, farklı demografisi ve aile yapısı dikkate alındığında yaşanan sorunların türünün ve derinliğinin

de farklılaşma ihtimali vardır. Ancak, bu önemli sosyal sorunumuzun psikososyal etkisi kapsamlı olarak incelenmemiştir. Türkiye’de işsizlik konusunda yapılan bilimsel çalışmalar daha çok sorunun, iş alanları yaratma ve işsizlik sigortası gibi makro boyutlarına odaklanmış, işsizliğin nasıl yaşandığı ve birey üzerindeki etkileri gibi mikro düzeydeki boyutları yeterince araştırılmamıştır. Bu eksikliği gidermek amacıyla, ODTÜ Bilimsel Araştırmalar Fonu tarafından desteklenen geniş kapsamlı bir araştırmaya dayanarak, Türkiye’de işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik ve fiziksel sağlık üzerindeki etkisini irdelemeye çalıştık.

Bu bölümde önce işsizlik olgusu, tanımları, nedenleri ve dünyadaki yaygınlığı üzerinde durulacak, ardından Türkiye’de işsizliğin özelliklerine ve tarihsel seyrine değinilecektir. Son olarak, çeşitli araştırmalar ışığında işsizlik olgusunun psikolojik arka planı ele alınacaktır.

İşsizlik ve Nedenleri

İşsizlik hem ülkemizin hem de dünyanın farklı coğrafyalarının en önemli sorunlarından biridir. Farklı toplumlarda farklı görünüm alan, farklı düzlemlerde incelenen, çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. İşsizliğin ekonomik ve sosyal boyutu siyasi alanda ve basında hep gündemde olmasına ve makro düzeyde ele alınmasına karşın işsiz kalanların ve işsiz kalma korkusu yaşayanların sıkıntıları ve aile yaşamları pek dikkate alınmaz. İşsizler sadece azalan ya da artan sayılar ve yüzdeler olarak dillendirilir.

İşsizlik birçok toplumsal ve bireysel sorunun kökeninde önemli bir yer tutmaktadır. Göç, yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlik, suç, eğitimsizlik, sosyal dışlanma gibi toplumsal sorunlara da yol açan işsizlik, bireye ve ailesine ciddi zararlar vermektedir. Bunun bir sonucu olarak işsizlik, adaletsiz sosyal ve ekonomik sistemlerde gruplar arasındaki tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine etki ederek, bir ayrımcılık sorunu haline de gelebilmektedir. Dolayısıyla, işsizliğin yaygınlığı ne olursa olsun, salt insanı doğrudan ilgilendirdiği ve derinden etkilediği için psikolojik ve sosyal etkileri tahlil edilmelidir.

Genel olarak işsizlik sosyal bilimlerde, iktisadi bir olgu olarak değerlendirilmekte, işsiz bireyler işsizlikle ilgili istatistiklerin bir parçası

olarak düşünülmektedir (Hayes ve Nutman, 1981). Bu durum, işsizliğin psikolojik ve sosyal yönlerine ilişkin ilginin azalmasına yol açmaktadır. Oysa işsizlik, insanların doğrudan yaşadığı, anlam atfettiği, baş etmek için çareler ürettiği, birey, grup ve bütün toplum düzeyinde psikolojik yansımaları olan bir insanlık sorunudur. İşsizliği birtakım ekonomik göstergelere indirgemek ve sosyal bağlamını dikkate almamak, onun sosyal, psikolojik, tarihsel ve politik dinamiklerinin ihmal edilmesine ve statik bir olgu olarak kavramsallaştırılmasına yol açmaktadır. Bu durum da işsizliğin dinamiklerinin doğru anlaşılmasını ve işsizlikle mücadeleyle yönelik, insan odaklı etkili politikaların geliştirilmesini engellemektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) işsizliği “kısa referans dönemi boyunca çalışmamış fakat çalışmaya hazır ve aktif olarak iş arayan kimseler” olarak tanımlamıştır (O’Higgins, 1997). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2012) ise işsizliği işsiz nüfusa ilişkilendirerek şu şekilde tanımlamaktadır: “Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan kişilerden, iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve iki hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan tüm kişiler işsiz nüfusa dahildirler.” Her iki tanımda da (1) kişinin *işinin olmaması*, (2) *çalışmaya hazır olması* ve (3) *aktif olarak iş araması* üç temel unsur olarak vurgulanmaktadır.

İşsizlik, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de önemli bir sorunudur. UÇÖ’nün 2009 yılı küresel istihdama yönelik verilerine göre, 2008 küresel krizi sonrası dünya çapındaki 212 milyon kişi, yani çalışabilecek nüfusun % 6.6’sı işsiz durumdadır. Küresel krizin hafiflemeye başladığı ve bizim bu araştırma için ilk veri topladığımız 2011 yılında da yüksek işsizlik oranlarının devam ettiği ve dünyada sadece % 6.5’e gerilediği görülmüştür. Bu oran, gelişmiş ülkelerde ortalama % 8.9 oranında seyretmektedir. Türkiye’nin de yer aldığı OECD ülkelerinde ise 2010 yılında işsizlik oranı ortalama olarak % 10’dur ve 57 milyondan fazla kişi işsizdir (OECD Factbook, 2010).

2010 yılından itibaren bütün dünya krizi görece atlatmış olmasına karşın, 2012 Nisan ayında yayımlanan UÇÖ Yıllık İstihdam Raporu hiç de iç açıcı olmayan rakamlar ortaya koymuştur (UÇÖ, 2012). Raporda

sunulan ana bulgulara göre, 2012 başında dünyadaki istihdam oranı % 60.3 ile krizin ortaya çıktığı 2008 yılından % 0.9 daha geridedir. Bu 50 milyon işin iş piyasasından kaybolması anlamına gelmektedir. Türkiye, Moldova ve Rusya gibi gelişmekte olan ekonomiler krizden daha hızlı çıkmalarına ve büyümelerine orantılı işgücü yaratabilmelerine karşın, bu ülkeler de dahil olmak üzere özellikle genç işsiz sayısında aynı dönemde % 80 oranında bir artış olmuştur (bkz. Global Employment Trends, 2012). 2012 yılında dünyada işsizlik oranı % 6.1'dir ve bu oranın daha da kötüleşmesi beklenmektedir. Daha kötüsü ise dünyada % 12.7, Türkiye'de ise % 18.4 (TÜİK, 2012) olan genç işsiz oranlarının, yakın gelecekte de iyileşmeyeceğine ilişkin tahminlerdir. Özellikle Avrupa'da iş piyasası kriz öncesine göre daha da kötüleşirken diğer ülkelerde de durumun pek iyiye gitmediği belirtilmektedir. Raporda dikkate alınan ülkelerde halen toplam 202 milyon olan işsiz sayısının 2013 yılında 5 milyon daha artması ve 2016 yılında bunun en az 210 milyona ulaşması tahmin edilmektedir. Yaklaşık 80 milyon kişinin işgücü piyasasına katılması beklenen bu yakın dönemde ekonomilerin bunu karşılayacak bir büyüme eğilimi göstermediklerinin altı çizilmiştir.

Üstelik dikkate alınan işsizlik rakamları durumu tam yansıtmayan resmi istatistiklerdir ve gerçek durumun bundan daha kötü olabileceği ima edilmektedir. Özellikle genç işsizliğinin bütün gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde uzun yıllar temel sorun olmaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Çok yüksek oranda genç nüfusa ve genç işsiz oranına sahip olan ülkemizde işsiz nüfusun yaşam koşullarının iyi anlaşılması ve işsizlikten nasıl etkilendiğinin doğru olarak ve derinlemesine incelenmesi ve ekonomik önlemlerin yanı sıra psikososyal önemlerin de zamanında alınması öncelikli bir kamusal sorumluluktur.

OECD ülkeleri arasında, işsizliğin en fazla olduğu ülkeler İspanya, Türkiye, Almanya, Macaristan, Fransa, Yunanistan, Şili ve en az olduğu ülkeler İzlanda, Norveç, Hollanda, Kore, Japonya, Danimarka ve İsviçre'dir. Ayrıca OECD ülkelerinde genel olarak kadın işsizlerin oranı erkek işsizlere kıyasla daha yüksektir. Dünyadaki bu işsizlik oranları, işsizliğin salt bir kalkınma sorunu olmadığına, kalkınmış ülkelerde de bu sorunun devam ettiğine ve kronikleştikğine işaret etmektedir.

Dünya ekonomisinde, özellikle Avrupa ülkelerinde 1970’li yıllardan başlayan ve 1980’li yıllarda belirginleşen bir örüntüyle, işsizlik oranlarında sürekli bir artış, istihdam oranlarında ise sürekli bir azalma olmuş ve işsizlik 1990’larda en üst düzeyine ulaşmıştır (Blanchard, 2006; Eurostat, 2012). Dünyada işsizlik 1990 ve 2000 yılları arasında küçük azalmalar gösterse de yine yüksek oranlarda seyretmiştir. 2000’den günümüze kadar ise daha hızlı bir ivme kazanarak en yüksek oranlarına yaklaşmıştır. Özellikle bu süreçte, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle neoliberal politikaların uygulanması, çalışma şekillerinin, sürelerinin, emek gücü yapısının değişmesi ve yeni istihdam biçimlerinin ortaya çıkması işsizlik olgusunun da biçim değiştirmesine ve artmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler karşısında, özellikle 1990’lardan itibaren hemen hemen bütün ülkelerde işgücü talebini ve istihdamı artırmaya yönelik, erken emeklilik vb *aktif istihdam politikaları* yoluyla işsizlikle mücadele edilmeye çalışılmış (bkz. Biçerli, 2004) ancak işsizliği önlemede yeterince başarılı olunamamıştır.

İşsizliğin kökeninde çok sayıda neden yatmaktadır. Küresel ekonomik eğilimlerle birlikte, ülke ekonomisinin özellikleri, işgücüne katılım oranları, teknolojik gelişmeler, yüksek nüfus artışı, hızlı sosyoekonomik değişim ve beraberinde getirdiği göç, hızlı kentleşme, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve iş piyasasının etkin örgütlenememesi işsizliğe yol açan temel nedenler arasındadır. Bunların dışında farklı bireysel özellikler, iş ve çalışmaya ilişkin toplumsal değerler ve tutumlar, çalışma hayatını düzenleyen hukuki kuralların yapısı ve işleyişi ve yüksek işçilik maliyetleri vb birçok faktör de işsizliğin nedenleri arasında sayılmaktadır. İşsizlik çoğu ülkede önde gelen sosyoekonomik sorunlar arasında olmasına karşın, nedenleri bakımından gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de farklılıklar görülmektedir (Blanchard, 2006; Ekin, 2003). Bunlara ek olarak gelişmekte olan bazı ülkelerde, sanayileşmenin görece zayıf olması, ekonominin ağırlıklı tarıma dayanması ve nüfusun, özellikle genç nüfusun yüksek olması işsizliği kronikleştiren faktörler arasındadır. İşsizlik özellikle tarım ağırlıklı ekonomiden sanayileşmeye geçiş sürecinde artmakta, nüfus artışıyla orantılı bir istihdam artışının ve arzının yaratılamaması durumunda ise kalıcı olmaktadır.

Tarım sektöründe modern tarım teknolojisinin kullanılmaya başlanması, köyden kente göçü ve kentleşmeyi hızlandırmakta, kente gelenlerin az bir bölümü düzenli bir işe girebilmektedir. Bu durum kent çeperlerine yerleşen yoksulluğun ve çocuk işçilerin artmasına, aile yapılarının değişmesine yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise ekonomik dalgalanmalar işsizliği artırmaktadır. Bu ülkelerde özellikle ikinci sanayi devrimi olarak nitelendirilen makine ve bilişim alanındaki hızlı ilerlemeler sonucunda insanın geleneksel olarak yaptığı çoğu işi teknolojik donanımın yapabiliyor olması, bir taraftan istihdam türlerinin ve çalışanda aranan özelliklerin değişmesine ve daha nitelikli işgücüne ihtiyacın artmasına yol açarken, diğer taraftan da işsizliği artırmıştır. Yine, bu ülkelerde işgücünün esnek kullanımı, evde çalışma, geçici çalışma gibi geleneksel olmayan çalışma biçimlerini yaygınlaştırmaktadır.

İşsizlik homojen bir olgu değildir. Açık, gizli, yapısal, geçici, konjonktürel, teknolojik, mevsimsel işsizlik gibi çeşitli türleri mevcuttur (bkz. Boztepe, 2007; Gündoğan ve Biçerli, 2003). Buna göre, açık işsizlik, çalışmaya halen hazır olduğu ve iş aradığı halde iş bulamayan kişilerin yaşadığı bir işsizlik türüdür. Bu başlık altında, çalışma ve ücret koşulları uygun bulunmadığı için çalışmama durumu *iradi işsizlik*, iş piyasasındaki mevcut ücret düzeyi ve sunulan koşullar altında çalışmaya razı olduğu halde iş bulamama ise *gayri iradi* (istem dışı) işsizlik olarak tanımlanmıştır. Özellikle tarım kesiminde görülen *gizli işsizlik*, kişilerin istihdam içinde ya da kayıt altında görünmelerine karşın iş alanından fiilen çekilmeleri nedeniyle üretimde azalmaya yol açmaktadır. *Yapısal işsizlik* ise daha çok ekonominin yapısal veya kronik özelliklerinden ya da hızlı ekonomik değişimlerden kaynaklanan işsizlik türüdür ve daha fazla gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Buna karşın *geçici işsizlik* kısa sürelidir ve iş ve yer değiştirmeler gibi geçici nedenlere dayanmaktadır. Genellikle gelişmiş ülkelerde daha sıklıkla gözlenen *konjonktürel işsizlik* ise ekonomik dalgalanmalar sonucu oluşan ve özellikle kriz dönemlerinde yaygınlık gösteren işsizlik türüdür. *Mevsimlik işsizlik*, mevsim koşullarına bağlı olarak meydana gelen işsizliktir. Türkiye’de hala yaygın olan bu işsizlik türü, özellikle tarım, turizm, inşaat gibi sektörlerde ortaya çıkmaktadır. *Teknolojik işsizlik* ise insan gücü yerine makine donanımı kullanılması

ve bu yüzden insan emeğine ihtiyaç duyulmamasından kaynaklanmakta ve kişilerin işten çıkarılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Özetle mevsimlik işsizlik, gizli işsizlik, yapısal işsizlik Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde daha fazla gözlenirken, konjonktürel ve geçici işsizliğin daha çok gelişmiş ülkelere özgü işsizlik türleri olduğu söylenebilir. Bu işsizlik türlerinin nedenleri ve sonuçları birey ve toplum bakımından farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla, işsizliğin çözümüne yönelik geliştirilen politikaların etkin olabilmesi için işsizlik türleri dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak, işsizlik bireyi, ailesini ve toplumu ciddi düzeylerde etkileyen ve tüm dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli sosyal sorunlardan biridir. İşsizlik, sadece ekonomik değil, sosyal, tarihsel ve psikolojik yönleriyle karmaşık bir olgudur. Ayrıca, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde yaygın olmasına karşın nedenleri ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bunun yanı sıra, işsizliğin farklı türleri vardır ve bu türler ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklı ağırlıklarda gözlenmektedir.

Türkiye’de İşsizlik Sorunu

İşsizlik, özellikle son 40 yıldır, Türkiye’nin en önemli sorunlarından biridir. Bu araştırmaya başladığımız 2010 yılı resmi rakamlarına göre ülkemizde işsizlik oranı % 11.9’dur ve 3.46 milyon kişi işsizdir. Tarım dışı işsizlik oranı ise % 14.8’dir (TÜİK, 2010). Kitabın yazımını tamamladığımız 2012 yılı Nisan ayı itibariyle, küresel kriz genel olarak atlatılmış olmasına karşın Avrupa’da işsizlik ortalaması % 10.8 (Eurostat, 2012), Türkiye’de ise % 10.2’dir (TÜİK, 2012). Ancak, bu oranları değerlendirirken Türkiye’de çalışabilir nüfusun neredeyse yarısından fazlasının işgücü piyasasına hiç çıkmıyor olması dikkate alınmalıdır. 2012 Nisan ayı itibariyle Türkiye’de işgücüne katılım oranı % 48.2, istihdam oranı ise % 43.2’dir. Bu değerlerle Türkiye hem Avrupa hem de OECD ülkeleri arasında işgücüne katılım açısından en düşük oranlardan birine sahiptir.

Genel işgücüne katılım oranının bu ölçüde düşük olması özellikle kadınların işgücüne katılım oranının % 27.2 gibi çok düşük bir düzeyde olmasından kaynaklandığı unutulmamalıdır. Sönmez’c (2012) göre,

Türkiye’de işsizlik oranının başta İspanya olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinden düşük olması özünde işgücü piyasasına genel olarak kadınların katılımının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Şayet eli iş tutan 15 yaşın üzerindeki bütün nüfus Avrupa ortalaması düzeyinde işgücü piyasasına katılmış olsaydı, genel işsizlik, daha da önemlisi, demografik yapımız gereği, özellikle genç işsizliğin daha da kronik boyutlarda olması kaçınılmaz olurdu.

Son 30 yılda ekonomik büyüme ve gelişme göstermesine karşın, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin aksine Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı yıllar içinde sürekli olarak düşmüştür (bkz. Biçerli, 2003). 2012 yılı itibariyle erkeklerin ve kadınların işgücüne katılım oranları arasındaki fark % 40’ı aşmıştır. TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) 2012 yılı raporuna göre Türkiye’de işgücü dışında kalan kadınlar Haziran 2012’de 12.2 milyon kişiye ulaşmış durumdadır. Bu sayı toplam istihdam edilen nüfusun neredeyse yarısı kadardır. Göstergeler, Türkiye’deki ekonomik gelişmeye, başta kentleşme olmak üzere hızlı sosyal dönüşüme ve eğitim düzeylerindeki sürekli artışa rağmen, kadınların başta tarım ve hizmet sektörleri olmak üzere “geleneksel” istihdam alanları ve ev kadını rollerinin dışına pek çıkamadıklarını göstermektedir. İstihdam oranlarındaki uçurum kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin de temel nedenlerinden birisini oluşturmaktadır.

TÜİK’in açıkladığı işsizlik oranlarına bilim ve iş çevrelerinden bazı eleştiriler yöneltilmektedir. TÜİK tarafından düzenli olarak hesaplanan işsizlik istatistiklerinin sadece kayıtlı işsizleri içerdiği, iş aramaktan vazgeçenleri ya da bulamayacağı için iş arama girişiminde bulunmayanları ve mevsimlik çalıştığı için işsiz kalanları kapsamadığı görülmektedir. Dolayısıyla gerçek işsizlik oranının çok daha yüksek olduğuna ilişkin tartışmalar mevcuttur. Örneğin, TES-İŞ Sendikası’na göre, belirtilen faktörler dikkate alındığında işsizlik oranı gerçekte % 19.2’dir (TES-İŞ, 2012).

Bunun yanı sıra, toplumuzdaki işsizliğe yakından bakıldığında, işsizliğin özellikle kentlerde, neredeyse kırsal bölgenin iki katı düzeyinde olduğu göze çarpmaktadır. Kırdaki bütün nüfusun tarımda çalışıyor görünmesi ya da aile işlerinde çalışması işsizliği azaltırken (ya da bir şekilde istihdam altında tutarken), kentte tarım dışı sektörde özel nitelik-

lerin aranması işsizliği artırmaktadır. Ayrıca, hızlı sanayileşme ve kırsal bölgelerdeki açık ve gizli işsizlerin kentlere göç etmesi de işsizliği artıran nedenler arasındadır.

İşsizlik oranı kadınlarda neredeyse erkeklerden iki kat daha fazladır. Özellikle de, kentlerde kadın işsizlerin oranı kırsal kesimdeki kadın işsizlerin oranından yaklaşık dört kat daha yüksektir. Erkeklerdeyse kentsel ve kırsal bölgelerdeki işsizlik oranı kadınlara kıyasla görece birbirine daha yakındır. İşsizlik istatistikleri mutlaka işgücüne katılım oranları ve bu oranlardaki dönemsel değişimler dikkate alınarak yorumlanmalıdır. Kadınların eğitim seviyesinin özellikle son 20 yılda çok hızla artmasına rağmen, işgücüne katılma oranı hala çok düşüktür. TÜİK, Ocak 2012 raporuna göre Türkiye % 27.2'lik kadın işgücü katılım oranıyla OECD (% 59) ve Avrupa (% 56) ülkeleri arasında kadınların işgücüne katılma düzeyi bakımından en düşük orana sahip ülke konumundadır. Tarımda çalışan kadın nüfusu hala çok yüksek olmasına karşın, özellikle lise ve altı eğitim düzeyinde kadınların işgücüne katılma oranı % 22.8'e kadar gerilemektedir (TÜİK, 2012). Yeni yaratılan istihdamın ancak ¼'ü kadınlara açılmaktadır. Örneğin, Mart 2011-2012 döneminde gerçekleşen yaklaşık bir milyonluk kayıtlı ücretli istihdamı artışı dikkate alındığında, her 100 istihdam artışından sadece 24'ünü kadınlar almıştır (TEPAV, 2012).

İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu gibi kentleşme ve sanayi sektörünün yüksek olduğu bölgelerde kadın işsizlerin oranı erkeklere göre yüksekken, Batı Karadeniz'de bu oran birbirine çok yakındır (kadın: % 8.2; erkek: % 8.3). Buna karşın Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde erkek işsizler kadın işsizlerden daha fazladır. Kentlerde yaşayan kadınların çoğunlukla ev kadını ve/veya eğitimsiz olmaları, çocuk bakımını üstlenmeleri ve iş imkânlarının genelde erkeklere uygun olması gibi faktörler kadınlarda işsizlik oranını artırmaktadır. Kırsal bölgelerde kadınların tarım ekonomisi içinde üretici olarak yer almaları ve aile işlerinde çalışmaları nedeniyle bu bölgelerde kadın işsizliği görece daha azdır (bkz. Berber ve Yılmaz-Esmer, 2008).

Son 30 yıldaki yapısal değişimler ve tarımda kadın istihdamının azalması, kadın işsizliğini toplumda farklı boyutlarıyla tartışılmaya başlandığı

bir duruma getirmiştir. Buğra ve Yakut-Çakar (2010) yaptıkları kapsamlı analizde Türkiye’de kadın istihdamında yapısal değişimlerin yanında kadının çalışmasıyla ilgili toplumdaki değerler sistemi ve özellikle bu konudaki tutumlarda belirleyici olmaya başlayan muhafazakâr, ataerkil yönelimin etkisine dikkat çekmektedir. Kadının yerinin evi olduğuna, çocuğa kadının bakması gerektiğine ve kadın çalışırsa tacize uğrayacağına ilişkin cinsiyet temelli ayrımcılığı arttıran muhafazakâr düşünce ve inançların yaygınlaşması kadınların istihdama katılmalarını önemli ölçüde engellemektedir.

Sürekli vurgulandığı gibi, Türkiye’de uzun yıllardan beri genç işsizliği yetişkin işsizliğinden iki kat daha fazladır. Tarım alanlarının boşalması sonucu, özellikle genç kadınlar da yüksek oranlarda işsizler ve/veya çalışmayanlar ordusuna katılmaya başlamıştır. Dolayısıyla genç kadın işsizliğinin psikososyal etkileri ayrıntılı olarak incelenmelidir (bkz. Yentürk ve Başlevant, 2008).

Ülkemizde işsizlik her eğitim düzeyinde görülmektedir. 2010 yılında, işsizlik oranı, okur-yazar olmayanlarda % 6, lise altı eğitimlilerde % 11.6, lise mezunlarında % 15.9, mesleki veya teknik lise mezunlarında %13.2 ve yüksek öğrenimlilerde % 11’dir. Bu rakamlar, meslek eğitimi almamış ve vasıfsız kişilerin işsiz kalma olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

2010 rakamlarına göre, Türkiye’deki işsizlik % 23.5’lik bir oranla en yüksek 15-24 yaş grubundadır. Bunu % 14.9 ile 25-29 yaş grubu takip etmektedir. İşsizlik oranı ileriki yaş gruplarında yaşla birlikte azalmaktadır. Ülkemizde genç nüfus oranının yüksekliği nedeniyle nüfusun yarısı 29 yaşından küçüklerden oluşmaktadır. 2010 itibariyle kurumsal olmayan nüfus 71,343,000 kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise 52,541,000 kişiye ulaşmıştır. TÜİK verilerine göre, 2012 yılında işsizlik oranlarında görece azalma olmuş, örneğin genç işsiz oranı % 18.4’e gerilemiştir. Ancak, işgücüne dahil olmayan nüfusta artış devam etmektedir. Dolayısıyla, çalışabilir nüfus hızla artarken, işgücüne katılım çok düşük düzeylerde kalmaktadır. Gelecekteki araştırmalarda, resmi işsizlerle birlikte, çalışabilir durumda olduğu halde işgücüne hiç katılmayanların da psikolojik ve fiziksel sağlığı karşılaştırmalı olarak incelenmelidir.

Ayrıca, 2010 yılındaki verilere göre, işsizlerin çoğu hiç evlenmemiş (% 21.3) ya da boşanmıştır (% 20.9), evli olan işsizlerin oranı ise göreceli

düşüktür (% 8.2). Bu durumun olası bir nedeni, ülkemizde sosyal ilişkilerin ve sosyal destek sistemlerinin güçlü olması ve ailelerin genç işsiz çocuklarını her koşulda desteklemeleri, ancak evlilikte geçim sorumluluğunun daha önemli hale gelmesidir. Çoğu işsiz iş sahibi olmadan evlenmek istememektedir. İşsizlerde boşanma oranının yüksek olması da başlı başına işsizliğin psikososyal sonuçlarından birisidir. İşsizliğin psikolojik sonuçlarına kitabın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı değinilecektir.

İşsizliğin 2010 yılında en yüksek olduğu bölge, % 14.2 oranıyla İstanbul ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi ve en düşük olduğu bölge % 6.1 ile Doğu Karadeniz Bölgesi'dir. İstanbul'a iç göçün çok yüksek olması bu ilde işsizlik oranlarını da ciddi bir şekilde artırmaktadır. Bunun yanı sıra, işsizlik özellikle Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (% 17), Adana ve Mersin (% 16.7) illerinde çok yaygındır ve Türkiye ortalamasının çok üzerindedir (TÜİK, 2011).

Özetle, Türkiye'deki işsizlerin ağırlıklı olarak kentsel bölgelerde yaşayan evlenmemiş gençler, düşük eğitimliler ve kadınlardan oluştuğu görülmektedir. İşsizlik örüntüsü ve dinamikleri gelişmekte olan ülkelerin profiline benzerlik göstermektedir. İşsizliği besleyen başlıca etkenlerin ise tarıma dayalı istidamın çözülmesi, iç göç, hızlı nüfus artışı, hızlı sanayileşme ve beraberinde getirdiği nitelikli işgücüne ihtiyaç, bu ihtiyacı karşılamaya göre düzenlenmemiş yetersiz eğitim sistemi ve üretime odaklanmayan ekonomi politikaları olduğu söylenebilir.

Türkiye'deki işsizlik sorunu 1950'li yıllardan itibaren ülke gündeminde tartışılmaktadır ve özellikle 1960'larda başlayan planlı kalkınma dönemlerinde bu sorunun çözümüne yönelik çeşitli politikalar üretilmeye başlanmıştır. Ancak işsizliğin dinamikleri ve örüntüsü her dönemin ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullarıyla etkileşim göstererek, zaman içinde farklılaşmıştır. Örneğin, Cumhuriyetin ilk yıllarında işsizliğin nedenlerinden birisi, kırsal kesimin kapalı yapısı dolayısıyla insanların yeni açılan işletmelerde çalışmaya sıcak bakmaması olarak açıklanmıştır (Kurt, 2005). 1950'li ve 1960'lı yıllar ise hızlı kentleşmenin, dış göçlerin, köyden kente kitlesel iç göçlerin, nüfus artışının ve teknolojik gelişmelerin olduğu yıllardır. Bu dönemde toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı % 80.8 gibi çok büyük oranda iken, sanayi sektörünün payı sadece

% 6.2 gibi çok küçük bir oranda kalmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003). Söz konusu zaman diliminde, ücretsiz aile işçileri tarım sektörünün önemli bir bölümünü oluşturmuş, işsizler ise genellikle işlerini kaybeden ücretli tarım işçileri arasından çıkmıştır. Bu dönemden akılda kalan bir manzara vasıfsız işçilerin sokaklarda, kahvelerde ve işçi pazarlarında iş beklemesidir (Kurt, 2005).

İşsizliğin yaygınlaşması sonucu, 1961 Anayasası'nda istihdam sorununa çözüm bulmak devletin görevi olarak addedilmiş ve 1963 yılından başlayarak bütün beş yıllık kalkınma planlarında işsizlikle mücadele için çeşitli önlemler geliştirilmiştir. 1970'li yıllara gelindiğindeyse dünyada başlayan ekonomik bunalım Türkiye'yi de etkilemiş, böylece hem dünyada hem de Türkiye'de işsizlik oranları yükselmiştir. Ayrıca, bu dönemlerde yurtdışı iş olanakları görece azalmış, ancak petrol üreten Arap ülkelerinde işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1960'larda Avrupa ülkelerine göç etmeye başlayan Türkler, 1970'lerde başta Arap ülkeleri olmak üzere başka ülkelere gitmeye başlamışlardır.

1980'li yıllardaysa ekonomik krizlerin yarattığı işsizliğe, biraz da 1980 darbesinin dayatmasıyla, devlet ekonomi alanında daha pasif bir rol üstlenerek ve liberal ekonomik politikalar uygulayarak, pek etkili olmayan çözümler bulmaya çalışmıştır. 1980'ler, aynı zamanda, liberal ekonomik yaklaşımların yükselişte olduğu, girişimcilik stratejilerinin temel ekonomik hedef olarak benimsendiği ve küreselleşmenin egemen olduğu bir dönemdir. Bu dönemlerde özellikle geçici işsizlik ve konjonktürel dalgalanmalar sonucu oluşan işsizlik türlerinde artış olmuştur. Ayrıca, 1980'lerden başlayarak tarımsal istihdamın payı geçmiş dönemlere kıyasla azalmış; emek arz ve talebi arasındaki uyumsuzluk işsizliğin en belirgin nedenlerinden biri haline gelmiştir (Kurt, 2005). Bu dönemdeki hızlı teknolojik gelişmeler de işsizliği artıran nedenler arasındadır. Türkiye'de 1990'larda artmaya başlayan işsizlik, özellikle 2001 kriziyle beraber en yüksek oranına ulaşmıştır. Benzer şekilde 2008 krizinde de hızla yükselen ve % 14'ün üzerine çıkan işsizlik oranı, 2010 yılında yeniden % 12'in altına, 2012 yılında da % 10'lara çekilebilmiştir. Son yıllardaki eğilim incelendiğinde, kriz olmadığı durumlarda bile resmi işsizlik rakamlarının bu oranlar civarında sabitlendiği görülmektedir.

Son 30 yılda istihdamı korumaya yönelik çok sayıda yasa çıkarılmasına ve sosyoekonomik önlemler alınmasına, hatta Türkiye'nin, Portekiz ile birlikte OECD ülkeleri arasında en yüksek düzeyde iş koruma yasasına sahip ülke konumunda olmasına karşın (bkz. Giugni, 2009) bu önlemlerin işsizliği azaltmada ciddi bir etkisi olmadığı görülmektedir. Sadece küresel dalgalanmaların ve ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde politik gündemin ön sıralarına yükselebilen işsizlik sorunu, gerçekte Türkiye'nin en kronik ve temel sorunlardan birisidir ve sürekli olarak halkın sıcak gündeminde yer almaktadır.

Toplumumuzun önemli bir çoğunluğu işsizliği temel bir ülke sorunu olarak görmektedir. Yapılan kamuoyu yoklamalarında katılımcılar, siyasi görüşten bağımsız olarak sözbirliği etmişçesine işsizliği hep en öncelikli sorun olarak dile getirmektedir. A&G Araştırma Şirketinin 2008 Ocak ayında yaptığı kapsamlı araştırmada halkın % 80.9'u işsizliği Türkiye'nin çözülmesi gereken en önemli sorunu olarak görmüştür. Küresel krizin görece atlatıldığı ve işsizliğin resmi rakamlara göre % 10'lara kadar gerilediği 2011 Aralık ayında KONSENSUS Araştırma ve Danışmanlık Şirketinin benzer bir araştırmasında işsizlik yine % 63.1 ile ilk sırada yer almıştır. SONAR'ın 2012 yılında yaptığı bir anket çalışmasında da katılımcıların % 73.7'si işsizliği Türkiye'nin en önemli sorunu olarak belirtmiştir.

Söz konusu kamuoyu araştırmaları işsizlerin toplumdaki dezavantajlı konumuna ve sorunlarına ilişkin de ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Örneğin A&G Araştırma Şirketi araştırmasına (2008) göre işsizlerin % 74.7'sinin hiçbir sosyal güvencesi yoktur. Katılımcıların % 22.3'ü bir yıldır işsizken, % 12.8'i beş yıldan daha uzun süredir iş bulamadığını belirtmiştir. İşsizlerin % 42'sinin evinde ikinci bir çalışan bulunmamakta ve çevreden gelen yardımlarla hayatlarını sürdürmektedir. "Sigortam var diyenler" içerisinde eşi üzerinden sigortalı olan işsiz kadınlar ağırlıkta bulunmaktadır. Araştırmaya katılanların % 93.3'ü işsizlik maaşı almadığını belirtmiştir. Bu araştırmanın en çarpıcı sonuçlardan birisi de örnekleme de yer alan her 100 işsizden 75'inin vasıflı olmasıdır. Bu durum işsizler içinde eğitilmiş ve beyaz yakalı işsizliğin yaygınlığını göstermektedir.

Türkiye'deki işsizlik sorunu yoksulluk, göç, gelir dağılımında eşitsizlik, dışlanma ve çeşitli sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu sorun-

lar, toplum yapısını, ekonomik kalkınmayı, sosyal değişimi, sosyal gruplar arasındaki ilişkilerin niteliğini ve bireyin psikolojik sağlığını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda dolaylı olarak hem sosyal gelişmeyi hem de toplumsal bütünleşmeye ket vuran bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, işsizlik sadece işsizlerin değil bütün toplumun ortak sorunudur.

Bu bölüme son not olarak şunu belirtmeden geçemeyeceğiz. İşsizlik oranlarının yukarıda özetlendiği gibi, neredeyse Avrupa'nın en düşük istihdam oranına sahip olan (% 48.2) ülkemizde, sadece işsizlik kaydı yaptıranları yansıttığı unutulmamalıdır. Çalışabilecek nüfusun, özellikle kadınların, ekonomik üretimin dışında kalma oranı (bkz. Uraz, Aran, Hüsamoglu, Şanalmiş ve Çapar, 2010) ve çalışanların verimlilik düzeyi gibi parametreler dikkate alındığında Türkiye'nin, başta kadınlar ve gençler olmak üzere, işgücü potansiyelini üretime ve verime dönüştürmede son derece yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu konular araştırma amacımız dışında kaldığından burada ayrıntılı olarak analiz edilmemiştir. Ancak, işsizliğin arka planını bilmeden, iş yaratacak ekonomiye sahip olmadan, işsizliğin sadece bireysel psikolojik etkileriyle ilgilenmenin eksik bir yaklaşım olduğunun da altı çizilmelidir. Bu nedenle, psikologlar konuya daha geniş toplum psikolojisi bakış açısıyla da yaklaşmalı, sadece işsiz kalanların sorunlarıyla değil, işsizliğin toplumsal ve ekonomik arka planıyla da ilgilemelidirler. İşsizlik özünde bir toplum sağlığı sorunudur. Bu bağlamda psikologlar önleyici politikaların ve hizmetlerin sağlanması için daha aktif rol oynamalıdır. Diğer bir deyişle psikologların, sadece yanlış ekonomi politikalarının kurbanı olan işsizlerin yaşadıkları psikolojik ve fiziksel sorunları bilen ve onlara yardım eden uzmanlar olmaları değil, sorunun kaynağıyla ilgilenen ve kalıcı çözüm için tavır alan eylem insanları olarak da görev üstlenmeleri gerekir.

İşsiz Yaşam: İşsizliğin Etkileri

Bir işte istihdam edilmek ve çalışarak hayatını kazanmak en temel insan hakları arasındadır. Büyük çoğunluğu genç olan, toplumun önemli bir kesimi, çoğunlukla kendilerinden kaynaklanmayan nedenler yüzünden bu haktan mahrum olmakta ve işsiz kalmaktadır. İşsizlik bireyin psikolojik

ve fiziksel sağlığından, aile hayatına, diğer yakın ilişkilerine ve toplumsal adaletsizlik algısı gibi yaşam felsefesine kadar çok farklı alanlarında olumsuz psikolojik sonuçlara yol açmaktadır. Öncelikli olarak işsizlik, birey ve ailesi için temel bir stres kaynağıdır ve bu yüzden çeşitli psikolojik, sosyal ve fiziksel sorunlarla yakından ilişkilidir. İşsizlik süreci ve işsizliğin yol açtığı ekonomik yoksunluk sadece bireyin yaşam kalitesini azaltmakla kalmamakta, işle bağlantılı sosyal kimliğin, toplumdaki konumun, sosyal rollerin, iş ortamındaki etkileşimlerin, iş arkadaşlarının desteğinin ve bir anlamda düzenli yaşamın da kaybedilmesine yol açmaktadır.

Çalışma faaliyetleri bireyin günlük yaşamının çok önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Çalışanlar işle ilgili ortak bir hedef ve çabanın bir parçası olarak hareket etmektedirler. Dolayısıyla işin kaybı bireyin yaşamında büyük bir boşluk, belirsizlik, anlamsızlık ve kimlik krizi yaratmakta, işsiz kişinin yaşamdaki amacı sadece iş bulmaya dönüşmektedir. İşsizliğin getirdiği stresle birlikte genel mutluluk düzeyi hızla düşmekte, yaşamdan alınan doyum azalmaktadır (Frey ve Stutzer, 2002).

Üstelik işsizlik, sadece bireysel düzeydeki psikolojik sorunlara yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda dünya nüfusunun önemli bir bölümü açısından yoksulluk, dışlanma ve adaletsizlik üreterek, zengin ve yoksul arasındaki toplumsal hiyerarşiyi pekiştirmekte ve böylece toplumsal statü grupları arasında ayrışmaya ve çatışmaya zemin hazırlamaktadır. Toplumda gelir dağılımının bozuk olması, herkesin eğitim, sağlık, barınma gibi temel kaynaklara erişiminin eşit olmaması ve yüksek gelirin getirdiği sosyal statü avantajlarından sadece bazı kişi ya da grupların yararlanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla işsizlik aynı zamanda adaletsiz sosyal ve ekonomik sistemlerin devamını sağlayan ve bunları meşrulaştıran bir ayrımcılık sorunu olarak da görülmelidir.

İşsizliğin bireyi ve toplumu derinden etkileyen bütün bu olumsuz sonuçlarına rağmen, psikologların işsizlik konusuna ilgisinin, özellikle önyargılar ve ayrımcılık gibi diğer sosyal sorunlara yönelik ilgileriyle karşılaştırıldığında, oldukça düşük olduğu söylenebilir. Psikologlar, genel olarak, araştırmalarında sosyal sınıfla ilgili değişkenlere yer vermeyerek (bkz. Lott, 2002) ya da işsizleri araştırma örnekleminin salt demografik bir kategori olarak görerek, işsizliğin kişisel, kişilerarası, grup ve kurumsal

düzlemlerdeki pratiklere önemli ölçüde etki ettiğini büyük oranda göz ardı etmişlerdir. Benzer şekilde, başta ekonomistler olmak üzere psikoloji dışındaki sosyal bilim dünyası da hem işsizliğin birey tarafından nasıl yaşandığıyla ilgilenmemiş hem de işsizliğin mikro ve makro sosyal yapılar üzerindeki sosyal psikolojik etkisini görece ihmal etmiştir (bkz. Darity ve Goldsmith, 1996).

Psikoloji literatüründe işsizlikle ilgili çalışmalar incelendiğinde, bunların iki ana ekseninde toplandığı söylenebilir. İlk eksenindeki çalışmalar, işsizlerin psikolojik ve fiziksel sağlık, iyi olma hali, işsizlikle baş etme, evlilik ve aile ilişkileri, özsaygı (benlik saygısı) gibi doğrudan işsizlerle yapılan ve işsizliğin kişi ve kişilerarası boyutlardaki psikolojik süreçlerini anlamaya yönelik çalışmalardır. İkinci eksenindeki çalışmalar ise toplumdaki işsizliğe ve işsizlere yönelik atıfları, işsizlikle ilgili politikalara karşı tutumları, bunların hangi sosyal psikolojik değişkenlerle bağlantılı olduklarını anlamaya odaklanan ve işsizler dışındaki örneklemeleri de kapsayan çalışmalardır. İlgili literatürde ilk eksenindeki çalışmaların sayısı ikinci eksenindeki çalışmalara kıyasla oldukça fazladır.

İşsizlikle ilgili ilk çalışmalar yirminci yüzyılın başına kadar uzanmaktadır. İşsizliğin psikolojik etkilerini inceleyen ilk tarama çalışması 1938 yılında Philip Eisenberg ve Paul F. Lazarsfeld tarafından o yıllarda (ve hâlâ) psikolojinin en önemli dergilerinden olan *Psychological Bulletin*'da yayımlanmıştır. Eisenberg ve Lazarsfeld bu ilk derleme çalışmasında sadece psikoloji araştırmalarıyla değil, romanlardan filmlere kadar işsizliğin nasıl ele alındığıyla da ilgilenmişlerdir. Yazarlar işsizliğin kişilerde ekonomik güvensizlik nedeniyle korkuya ve duygusal dengesizliğe yol açtığını, kişilerin moralini bozduğunu, çocuklarının da okul başarılarını ve dengelerini olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca işsizliğin toplumda hem işe hem de çalışmaya yönelik davranış ve tutumlarda değişimlere yol açtığını belirtmişlerdir.

Dooley (2003), “işsizlik” kelimesini PsycINFO veri tabanında 1897-1998 yılları için tarayarak, bu konuda ilk yayının 1917’de görüldüğünü ve 1998 yılına kadar bu konuyla ilgili 2.782 sonuç (araştırma) ortaya çıktığını belirtmiştir. Söz konusu araştırmaya göre, işsizlikle ilgili çalışmalar özellikle de 1930’lardaki Büyük Bunalım gibi ekonomik kriz

dönemlerinde artmış, 1950 ve 1960 yılları arasında işsizlik oranlarının düştüğü dönemlerde azalmıştır. 1970’li ve 1980’li yıllara gelindiğinde işsizliğin yaygınlaşmasıyla beraber konuyla ilgili araştırma sayısında eski kriz dönemlerine kıyasla bir hayli artış olduğu söylenebilir. İşsizlik konusu 1990’lı ve 2000’li yıllarda, özellikle de ekonomik krizleri izleyen dönemlerde, araştırmacıların dikkatini çekmeye devam etmiştir.

Batı temelli psikoloji literatüründe işsizlikle ilgili çalışmalara alanın önemli dergilerinde yer verilmiştir. Örneğin, *Journal of Occupational Psychology*, *Journal of Social Issues*, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *Applied Psychology*, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *European Journal of Social Psychology*, *Journal of Psychology* ve *Journal of Personality and Social Psychology* bu dergilerden sadece bazılarıdır. Ayrıca, ilgili literatürde işsizliğin psikolojik etkilerini inceleyen çeşitli literatür taramaları (örn., Hanisch, 1999; Ström, 2003, Wanberg, 2012) ve meta-analiz çalışmaları (örn., McKee-Ryan ve ark., 2005; Murphy ve Athanasou, 1999; Paul ve Moser, 2009) bulunmaktadır.

Psikoloji alanındaki işsizlik çalışmalarının tarihsel seyrine bakıldığında, zaman içinde işsizliğin farklı konularla ilişkisinin ele alınmaya başlandığı söylenebilir. Örneğin, 1980’li yıllarda işsizlik ve işsizliğe ilişkin atıflar arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar ileriki yıllara göre daha fazla yapılırken, 1990’lı yıllarda işsizlikle baş etme stratejilerinin ve baş etme kaynaklarının da araştırılmaya başlandığı görülmektedir. Yine bu yıllarda iş arama motivasyonunun psikolojik sonuçlardaki rolüne eğilen çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 2000’li yıllardan sonra ise işsizlik konusu psikolojide özdüzenleme (örn., kendini kontrol etme) gibi psikolojinin diğer kuramlarıyla ilişkilendirilerek çalışılmış, iş arama davranışının dinamiklerini inceleyen araştırmaların sayısı artmıştır. Bu döneme özgü değişimlere rağmen, işsizliğin akıl sağlığı ve iyi olma haliyle ilişkisi araştırmacıların ilgisini sürekli çekmeye devam ettiği ve en fazla çalışmanın bu alanlarda yapıldığı söylenebilir.

İşsizliğin akıl ve beden sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini açıklamaya yönelik çok sayıda kuramsal açıklama ve model bulunmaktadır. Konuyu uzatmamak için bunların hepsine bu kitapta yer vermiyoruz. Ancak, bu alanda en çok bilinen kuram olan Jahoda’nın (1982, 1987) Örtük Yoksun-

luk Modeli'nden (ÖYM) kısaca bahsetmekte yarar var. Jahoda temel olarak insanların sosyal kurumları bazı temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı savından hareket ederek, işsizliğin etkisini “fayda” temelinde açıklamaktadır. ÖYM’ye göre, çalışma hem düzenli gelir gibi *açık* ihtiyaçları karşılama hem de sosyal bağlantılar, zamanı yapılandırma, hayata anlam kazandırma gibi psikolojik ihtiyaçlar bakımından *örtük* faydalar sağlar. İşsizler bu yaşamsal faydalardan yoksun kaldığı için psikolojik ve fiziksel rahatsızlık hissetmeye başlarlar. Jahoda’ya göre istihdam sayesinde insanlar gelir elde ederek yaşamlarını idame ettirmenin yanı sıra, beş temel psikolojik ihtiyacı da giderirler. Kişi çalışarak (1) gününü/zamanını yapılandırır, (2) anlamlı faaliyetlerle meşgul olur, (3) kendisini ortak bir amacın parçası olarak hisseder, (4) aile üyeleri dışındaki çevreyle de sosyal bağlantı kurar ve (5) tanınma ve statü elde eder. Özetle, insanlar işini kaybettiğinde sadece gelir kaybı nedeniyle değil psikolojik yoksunluk nedeniyle de derinden etkilenir, yaşam kaliteleri ciddi olarak düşer ve aşağıda özetleyeceğimiz psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklara yatkınlığı artar.

Psikolojik ve fiziksel etkinin “neden” olduğunu açıklayan yaklaşımların yanında “nasıl”, yani hangi mekanizmalar aracılığıyla olduğunu açıklayan yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin, Korpi (2001) işsizliğin kişi için biriken bir dezavantaj oluşturduğunu ve bunun yarattığı stresin doğrudan psikolojik ve fiziksel sağlığı etkilediğini ve intihar riski oluşturduğunu ileri sürmüştür. Korpi yaptığı araştırmada, aslında işsizliğin sağlığı bozarak bir kısır döngüye yol açtığını, sağlığı bozulan işsizlerin iş bulma ihtimallerinin de azaldığını ve böylece işsizlik süresinin uzadığını bulmuştur. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta “nedensellik” konusudur. İşsizliğin mi sağlığı bozduğu yoksa sağlığı bozulanların mı daha fazla işsiz kalma ya da işten çıkarılma riski taşıdığı bir tartışma konusu olmuştur. Bu alandaki çoğu araştırma hem nedeni hem de sonucu aynı zaman dilimi içinde inceleyen kesitsel araştırma yöntemiyle yapıldığı için nedenselliğin kaynağını ve ilişkinin yönünü tam olarak anlamak mümkün değildir. Ancak, nedenselliği anlamak için daha uygun bir yöntem olan boylamsal araştırma deseni kullanılarak yapılan çalışmaların sonuçları etki yönünün ağırlıklı olarak işsizlikten sağlığın bozulmasına doğru olduğunu göstermektedir. Üstelik geçmiş çalışmalar iş bulan işsiz-

lerin sağlığında da anlamlı düzeylerde iyileşme olduğuna işaret etmiştir. Bu bulgular işsizliğin sağlığı bozan tetikleyici neden olduğu konusunda güçlü kanıtlar sunmaktadır (bkz. Paul ve Moser, 2009; McKee-Ryan ve ark., 2005; Wanberg, 2012).

Batı literatüründe işsizlikle ilgili kuramsal yaklaşımların geliştirilmesinden çok doğrudan işsizliğin yol açtığı etkilere odaklanan araştırmalar yapılmıştır. Aşağıdaki bölümlerde işsizliğin akıl sağlığı, iyi olma hali, fiziksel sağlık, aile hayatı, işsizliğe yönelik atıflar ve tutumlar gibi çeşitli alanlardaki psikolojik etkileri bu alandaki temel araştırmalara dayanarak özetlenmektedir. Yürüttüğümüz çalışmada da ilgili literatürden yararlanarak işsizliğin psikolojik ve fiziksel sağlık ve aile ilişkileri üzerindeki etkilerini araştırdık.

İşsizliğin Duygusal Şiddeti: Psikolojik Çöküntü

İşsizliğin en belirgin etkisi yol açtığı duygusal çöküntü sonucunda psikolojik sağlığı bozmasıdır. Akıl ya da ruh sağlığı olarak da isimlendirilen psikolojik sağlık, kişinin duygusal ve zihinsel sağlığının gündelik faaliyetlerini ve sosyal ilişkilerini düzenli olarak yürütecek düzeyde iyi olması ve sağlıklı işlev göstermesi olarak tanımlanabilir. Psikolojik sağlık toplumumuzda genellikle şizofreni veya paranoya gibi ağır (psikotik) ruhsal rahatsızlıklarla ilişkili olarak algılandığından, işsizlikle daha çok ilişkili olan depresyon, yüksek kaygı, yoğun mutsuzluk gibi psikolojik sorunlar çoğu zaman hem toplum hem de yetkililer tarafından anlaşılamamakta ya da yanlış algılanabilmektedir.

Araştırmalar işsizliğin akıl sağlığı üzerinde birçok olumsuz etkisi olduğunu göstermiştir. Ekonomik sıkıntı ve iş bulamama kaygısının artmasıyla birlikte işsizlik kişinin moralini bozmakta ve kişi eskiden yaptığı faaliyetlerden ve günlük uğraşlarından zevk almamaya başlamaktadır. Bunu kısmen içe çekilme, gün boyu yorgunluk ve uykusuzluk (bazen aşırı uyku) hissetme gibi olumsuz psikolojik etkilerin başlangıç safhaları izlemektedir (Gallie, Marsh ve Vogler, 1994). İşsizlik süresinin uzaması kişinin yaşamının anlamını ve kendisini sorgulamaya başlamasına ve kendisine yönelik olumlu algıların zayıflamasına yol açmaktadır.

Amerika Zihinsel Sağlık Kurumu'na göre (The National Institute of Mental Health) ABD'de 18-69 yaş arasındaki üç milyondan fazla yetişkin ciddi zihinsel rahatsızlık yaşamaktadır. Bunların % 70 ile % 90'ı arasındaki en geniş kesimin ise işsiz olduğu tahmin edilmiştir. Yine tahminler toplumda görülen psikiyatrik rahatsızlıkların % 70'inin bir şekilde işle ilgili olduğunu göstermektedir (bkz. www.nami.org).

İşsizliğin yaygın etkisini neoliberal politikalar sonucu oluşmuş hem ekonomik hem de psikolojik ve kültürel bir şiddet olarak tanımlayan Erdoğan (2011) bu süreci şöyle tanımlamaktadır:

[İ]şsizlik sadece geçinememek değildir; insanın kendini işe yaramaz hissetmesidir; işe yaramazlık hissinin insanı yaralamasıdır. Yıllarca çalışılan bir iş yerinden kapı dışarı edilme, çalınan kapıların yüze kapanması, internet sitelerine konulan ilanlar veya e-posta ile gönderilen CV'lerin itibar görmemesi işsizlerin "hiçliğinin" ilanıdır. İşsiz kalmak veya iş bulamamak, sömürülmeye bile değer bulunmamak, gözden çıkarılabilecek olmak, varlığı gereksiz sayılmaktır. [...] İşsiz kolu kanadı kırılmış bir homo faber'dir. Halk deyimiyle "boşta gezen" dir; eli boş olandır (s. 90-1).

İşsizlik ve akıl sağlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok kesitsel ve boylamsal araştırma, işsizliğin çeşitli psikolojik sorunlara kaynaklık ettiğini ve çalışanlara göre işsizlerin psikolojik sağlığının daha kötü olduğunu göstermiştir. Paul ve Moser (2009) 237 kesitsel ve 87 boylamsal çalışmanın yer aldığı meta-analiz araştırmalarında işsizlerin akıl sağlığının çalışanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha kötü olduğunu saptamıştır. Bu kapsamlı araştırmada, psikolojik rahatsızlık yaşayan kişi oranının işsizler arasında % 34 iken, çalışanlar arasında % 16 olduğu bulunmuştur. Yine aynı araştırmacılar, erkeklerin kadınlara ve mavi yakalıların beyaz yakalılarına göre işsizlik sürecinde daha fazla stres yaşadıklarını saptamıştır. Benzer şekilde, işsizlik süresinin uzaması işsizliğin zihinsel sağlık üzerindeki etkisini kötüleştirmektedir. İşsizliğin özellikle ilk yılında psikolojik yakınmaların çok arttığı ve dokuzuncu ayda en yüksek oranlarına ulaştığı gözlenmiştir. Ayrıca, işsizliğin yaygın olduğu ve gelir dağılımının eşit olmadığı ülkelerde yaşayanlarda işsizlik akıl sağlığını daha fazla etkilemektedir.

İşsiz bireylerde görülen başlıca rahatsızlıklar, depresyon, kaygı (anksiyete), diğer insanlara yönelik düşmanca tutumlar ya da öfke, paranoya ve somatik belirtilerdir (psikolojik kökenli fiziksel yakınmalar) (Donovan ve Oddy, 1982; Hanisch, 1999; Kasl ve Cobb, 1980; Winefield ve Tiggemann, 1985). Ayrıca işsizlik intihar eğilimini, alkol kötüye kullanımını, karamsarlığı ve korku duygusunu artırmaktadır (bkz. Hanisch, 1999). İşsizlik birey açısından temel bir kayıp süreci olarak algılanmakta ve sevilen diğer yakınların kaybına benzer şekilde tepkiler doğurmaktadır. Kişinin kaybettiği işine bağlılığı arttıkça bu kayba verilen tepkiler de ciddileşmektedir (Archer ve Rhodes, 1995). Yukarıda bahsedildiği gibi, işin kaybı, gelir, statü, kariyer, arkadaşların desteği, düzenli yaşam, ortak amaç için çalışma motivasyonu, kişinin kendisiyle ilgili olumlu duyguları, hayatını kontrol ettiği ya da her şeyin kontrol altında olduğu hissi, sosyal uğraşlara katılma isteği ve yaşamla ilgili umutları gibi yaşamı anlamlı kılan çeşitli kaynakların kaybedilmesine yol açmaktadır. Bütün bu kayıplar, işsizlerin psikolojik sağlığının bozulmasında çok önemli etkenlerdir.

İşsizlikle ilintili psikolojik sorunlar arasında en yaygın olanların depresyon ve kaygı (anksiyete) olduğu görülmektedir (Archer ve Rhodes, 1995; Vikokur, Price ve Caplan, 1996). Depresyon, duygu durum bozukluklarından biridir ve kısaca ruhsal bir çöküntü hali olarak tanımlanabilir. Depresyondaki kişi kendini üzgün, ümitsiz, kederli, ağlamaklı, çaresiz, sinirli ve hayal kırıklıkları içinde görür. Kendini adeta boşlukta hissederek ve hiçbir şeyden zevk alamaz. Ayrıca, bu kişilerde, iştah azalma veya artma, uykusuzluk veya aşırı uyku, psikomotor hareketlerde yavaşlama veya aşırı heyecan, yorgunluk, bitkinlik, kendini suçlama ve küçük görme eğilimleriyle, utanç, değersizlik duyguları, kendine duyduğu saygıda (öz- saygıda) azalma, konsantrasyon güçlüğü ve ciddi durumlarda ölüm ve intihar düşünceleri gözlenir. Farklı genetik ve kişilik özellikleri nedeniyle bazı kişilerin depresyona yatkınlığı daha yüksektir. Depresyonun yakınların kaybı, başarısızlık ve işin kaybı gibi çeşitli olumsuz yaşam olayları sonucunda da ortaya çıktığı bilinmektedir.

İşsizler çalışanlara göre daha fazla depresyon ve davranışsal/duygusal kontrol kaybı yaşamaktadır (Heubeck, Tausch ve Mayer, 1995; Winefield ve Tiggemann, 1989). Üstelik işsizlerin çalışanlara kıyasla depresyon

yaşama riski iki kat daha fazladır (Dooley, Catalano ve Wilson, 1994). Viinamaeki, Koskela, Niskanen ve Taehkae (1994) araştırmalarında işsizlerin akıl sağlığını ayrıntılı olarak incelemiş ve neredeyse yarısının psikiyatrik bir hastalık teşhisi aldığını, bu teşhisi alanların % 78'inin depresyonda olduğunu bildirmişlerdir. Büyük bir stres kaynağı olan maddi sıkıntı ve gelir kaybı depresyonun belirtilerini artırmaktadır (Vinokur ve ark., 1996). İşsizliğin uzun zamana yayılmasıysa işsizlerde çaresizlik ve umutsuzluk duygularını pekiştirmektedir.

İşsizlik kişide sadece psikolojik bir örselenmeye değil, sosyal ve ekonomik sistemin adaletsizliği ve yarattığı dezavantajlı konum nedeniyle, aynı zamanda sisteme karşı bir kızgınlık ve öfkeye de yol açmaktadır. Bu nedenle, mevcut sosyal ve ekonomik sistemden kaynaklanan, engellenme, kızgınlık, öfke ve dışlanmışlık hissi gibi olumsuz “sistem temelli duyguların” (bkz. Solak, Jost, Sümer ve Clore, 2012) işsizlerde çok daha yaygın olması beklenir. Aslında dünyadaki bütün toplumsal ve politik sistemlerde çalışma topluma katılmanın ve bu yolla oluşan aidiyet duygusunun temel mekanizmasıdır (bkz. A. Bora, 2011). Dolayısıyla işsizlik aynı zamanda toplumdan dışlanma ve yalnız bırakılma olarak da algılanmaktadır. Bunun psikolojik etkisi de aidiyetten mahrum kalmanın benlik üzerinde yol açtığı olumsuz bir etki olarak tezahür etmektedir. Aksu Bora (2011) beyaz yakalı işsizlerle yaptığı derinlemesine mülakatlarda işsizliğin aidiyet yitiminden kaynaklanan olumsuz etkisini işsizlerin dilinden çok güzel anlatmıştır. Bora mülakatlarda gözlediği depresyon duygularını ya da “sıkıntıları” “kendilerine yönelmiş bir öfkeyle harmanlanmış” özsaygı örselenmesi olarak tanımlamıştır. Bu gözlem psikoloji araştırmalarının en belirgin bulgusu olan özsaygı yitiminin yol açtığı depresyonun, aslında işsizlik durumunda da benzer şekilde, benlik algısı üzerindeki tahribat yoluyla gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Anksiyete ise yüksek kaygı, aşırı sıkıntı, kötü bir şey olacakmış hissi, rahatsız edici saplantılar gibi belirtilerle ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda anksiyeteye, çarpıntı, ellerde aşırı titreme, soluk almada zorluk, kaslarda gerilme, ağız kuruluğu, fenalık geçirme duygusu gibi çeşitli fiziksel belirtiler sıklıkla eşlik edebilir. Anksiyete kişinin algıladığı tehlike veya tehlike beklentisi karşında oluşmaktadır. İşin kaybedilmesi ve

bunun sonucunda maddi, sosyal ve psikolojik kaynakların azalması işsiz bireylerin yaşamını ve düzenini bozarak, tedirginlik, korku, belirsizlik ve ümitsizlik yaratmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalarda işsizlerin önemli bir bölümü anksiyete yaşadıklarını bildirmiştir (örn., Archer ve Rhodes, 1995).

Bunun yanı sıra, işsizlik madde kullanımı ile ilişkili sorunları, özellikle de alkol bağımlılığını arttırabilir. Ettner (1997), iş sahibi olmanın alkol tüketimini ve bağımlılık belirtilerini önemli ölçüde azalttığını buna karşı işi kaybetmenin alkol tüketimini arttırdığını göstermiştir.

İşsizliğin intihar oranlarını da arttırdığı görülmektedir (bkz. Hanisch, 1999; Platt ve Hawton, 2000). Platt ve Hawton (2000) işsizlikle intihar arasındaki ilişkiyi inceleyen tarama çalışmalarında, 1984-99 yılları arasında yapılan 165 araştırmaya dayanarak işsizliğin hem intihar hem de intihar girişimi sonucu yaralanmayla anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir. Son yıllarda intihar ve işsizlik istatistiklerini boylamsal olarak araştıran çok değerli çalışmalar yayımlanmıştır. Örneğin, Chen, Chou, Lai ve Lee (2010) Tayvan'da 1978-2006 yıllarını arasında intihar eden 74,000 kişi üzerinde yaptıkları kapsamlı çalışmada, işsizlikteki her yüzde birlik artışın intiharları % 4.9 oranında artırdığını göstermişlerdir. Chen ve arkadaşlarının çalışması işsizliğin intiharı, özellikle 45-64 yaşları arasındaki erkeklerde, manidar düzeylerde artırdığını bulmuşlardır. Classen ve Dunn'in (2012) ABD'de 1996-2005 yılları arasındaki aylık intihar ve işsizlik verilerini kullanarak yaptıkları ayrıntılı çalışma ise toptan işten çıkarma dönemlerinde işsiz kalan her 4200 erkeğe karşılık intihar sayısına bir kişinin eklendiğini göstermiştir. Kadınlarda ise bu sayı 7100 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada işsizliğin ilk beş haftasında işsizlikle intihar sıklığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı, ancak daha sonraki haftalarda intihar eğiliminin arttığı saptanmıştır. Bulgulara göre, en belirgin olarak işsizliği takip eden 15-26 hafta arasında hem erkeklerde hem de kadınlarda intihar eğilimi anlamlı olarak artmaktadır. Özetle, geçmiş araştırmalar, özellikle uzayan işsizlik sürelerinin intiharlar için ciddi bir risk faktörü oluşturduğunu göstermektedir.

İşsizlik oranlarının hızla yükseldiği ekonomik kriz dönemlerinde Türkiye kamuoyunda intiharların arttığına ilişkin yaygın bir inanış ve

bunlara ilişkin haberler olmasına karşın, bildiğimiz kadarıyla, bu durum veri temelinde görgül olarak incelenmemiştir. TÜİK istatistiklerine bakıldığında, geçim zorluğunun önemli bir intihar nedeni olduğu görülmektedir. Bu istatistiklere göre, intihar edenler arasında işi/mesleği olmayan kişilerin oranı oldukça yüksektir.

Türkiye’de yapılan çalışmalarda da işsizliğin olumsuz psikolojik ve sosyal etkilerine değinilmiştir. Araştırmacılar, işsizlerin önemli bir bölümünün depresyon ve kızgınlık yaşadığını, gelecekle ilgili umutlarının azaldığını (örn., Yüksel, 2003) ve iş bulamamanın yol açtığı kişisel kontrol kaybı nedeniyle bir tür öğrenilmiş çaresizlik yaşadıklarını (örn., Kumbül-Güler, 2003) bildirmiştir. Yılmaz ve Bilgiç (2009) işsizler üzerine yaptıkları çalışmada, olumsuz duygu durumu ve psikolojik rahatsızlık yaşama eğilimi arasında anlamlı ilişki bulmuşlardır.

Bunun yanında, ilgili literatürde, işsizlik ve akıl sağlığı arasındaki ilişkinin çeşitli psikolojik değişkenler tarafından etkilendiği gösterilmiştir. Bu doğrultuda aile, arkadaş ya da eş gibi farklı kişilerin işsiz bireye verdiği sosyal desteğin işsizliğin akıl sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini görece azalttığı bilinmektedir. Toplumumuz için çok değerli bir “sosyal kapital” olan sosyal desteğin işsiz kişinin kendine yönelik olumlu benlik imajını sürdürmesine ve zor günlerde bile değer verilen, sevilen ve sayılan birisi olduğunu düşünmesine katkı sağlamaktadır (bkz. Waters ve Moore, 2002). Sosyal desteğin temel boyutlarından olan maddi destek işsizliğin olumsuz sonuçlarını görece hafifletmekte ve dolaylı olarak stres, kaygı gibi psikolojik sorunların ve bunların beraberinde getirdiği fiziksel rahatsızlıkların azalmasına önemli katkı sağlamaktadır. Başta aile desteği olmak üzere her türden desteğin, Batı ülkelerine oranla ülkemizde daha yaygın olduğu düşünüldüğünde, sosyal desteğin ülkemiz için ekonomik kriz dönemlerinde sosyal çözülmeyi önleyen ve bireye ayakta kalma umudu sağlayan çok değerli bir kültürel özkaynak olduğu söylenebilir.

Sosyal desteğin yanı sıra, özellikle uzayan işsizlik dönemlerinde kişinin kendi işsizliğini düşünmekten kaçınması veya duygusal olarak işsizlikle takıntılı olmaması da akıl sağlığını olumlu etkilemektedir (Lin ve Leung, 2010). Yine, işsizlik nedenlerini kendi dışındaki olaylara ya da diğer dış etmenlere atfeden, yani işsizliğinden kendini sorumlu tutmayan işsizlerin

psikolojik sağlıklarının daha iyi olduğu gösterilmiştir (Oster ve Drivers, 1987). İşsizliği düşünmekten kaçınarak olumsuz psikolojik etkisinden korunmaya odaklı bu tür yaklaşımlar kısa vadede olumsuz etkiyi kısmen azaltsa da kaçınmaya ya da düşünceyi uzaklaştırmaya dayalı baş etme yöntemlerinin uzun vadedeki etkileri bilinmemektedir.

McKee-Ryan ve arkadaşlarının (2005) yaptığı meta-analitik çalışma özellikle psikolojik sağlığı yordayan etkileri beş ana kategori altında özetlemektedir. Bunlar, kişinin (1) işini kimlik algısı ya da tanımı için ne kadar önemli gördüğü, yani işin merkezliği; (2) kişilik özellikleri, sosyal destek ağı, mali kaynakları ve işsizlik sırasında zamanı yapılandırma becerisi olmak üzere baş etme kaynakları; (3) iş kaybını nasıl algıladığı ve yorumladığını yansıtan bilişsel değerlendirmeleri; (4) işsizliğin yol açtığı sonuçlarla etkili olarak mücadele etmek için kullandığı baş etme stratejileri ve (5) eğitim ve iş statüsü gibi “insani sermaye” ve demografik özelliklerdir.

Söz konusu meta-analiz çalışmasında etki genişliğine dayalı olarak değişkenlerin önem sırası dikkate alındığında ise, işsizlikte psikolojik sağlıkla ilişki gösteren değişkenler şu şekilde sıralanmaktadır: İşsizliğin olumsuz psikolojik etkilerinden koruyan veya onunla baş etmesini kolaylaştıran birinci sıradaki değişkenler, özsaygı (benlik değeri), iyimserlik duygusu ve algılanan kontrol duygusundan oluşan özbenlik değerlendirmeleridir. Özbenlik değerlendirmeleri kişinin kendisini temel kişilik özellikleri bakımından başkalarıyla karşılaştırdığında ne oranda olumlu algıladığını yansıtır ve stresle başa çıkmada en önemli psikolojik özkaynaktır (Judge, Locke ve Durham, 1997). Yüksek özsaygıya sahip, dünyaya iyimser bakan, kendini yetkin ve yeterli olarak gören, kendisinin ve geleceğinin karar ve kontrolüne sahip olduğuna inanan kişiler psikolojik bakımdan işsizlikten görece daha az etkilenmektedirler. İkinci sırada ise mali koşullar ve kişinin işsizlik döneminde fiziksel ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağına ilişkin inanç ve beklentileri gelmektedir. Doğal olarak mali bakımdan başka kaynaklara ve desteğe sahip olanlar ve “parasızlık paniğine” kapılmayanlar işsizliğin psikolojik etkisinden de kısmen korunabilmektedirler. Üçüncü sırada işsizliği bilişsel bakımdan daha az olumsuz bir durum olarak değerlendirmek gelmektedir. İşsizliği kendi yetersizliğine atfetmeyen ya da

kendi özellikleriyle açıklamayanlar ve çözüm için “problem odaklı” başa çıkma stratejileri kullananlar işsizlikten daha az etkilenmektedirler. Dördüncü sırada işle ilgili çok güçlü bir özdeşim kurmamak yer almaktadır. İşini kendini tanımlama bakımından çok merkeze alanlar, bir anlamda işiyle bütünleşip bütün hayatını işlerinin merkezinde algılayanlar işlerini kaybettiğinde kendilerini boşlukta hissetmekte ve daha olumsuz etkilenmektedirler. Son olarak da yakınlarla ilişkiler gelmektedir. Aile içinde anlayış ve işsize yakın kişilerin psikolojik desteği çok önem taşımaktadır. Diğer bir deyişle, işsiz kişinin eşi ya da yakını sürekli olarak işsizliği başına kakmıyor, bu konuda kavgı çıkarmıyor ya da azarlamıyorsa kişi işsizlikten psikolojik olarak daha az etkilenmektedir.

Özetlemek gerekirse, işsizlik bireyin akıl sağlığını tehdit etmekte ve çeşitli psikolojik rahatsızlıkları ve intihar eğilimini artırmaktadır. Araştırmalarda, işsizlerin çalışanlardan yaklaşık iki kat daha fazla depresyon, kaygı ve somatik belirtiler gibi psikolojik çöküntüler yaşadıkları bulunmuştur (bkz. Poul ve Moser, 2009). İşsizlik bireyde, aynı zamanda korku, öfke, engellenme ve kızgınlık gibi mevcut sosyal ve ekonomik sistemden ve dezavantajlı konumdan kaynaklanan olumsuz “sistem temelli duygulara” da (Solak, Jost, Sümer ve Clore, 2012) yol açmaktadır. Bununla beraber, sosyal destek gibi bağlamsal değişkenler ve olumlu öz benlik değerlendirmeleri gibi bazı kişilik özellikleri işsizliğin olumsuz etkisine karşı kısmen tampon işlevi görmek ve işsizlikten kaynaklanan olumsuz psikolojik sonuçları görece hafifletmektedir.

İşsizlik ve İyi Olma Hali

İşsizlik sadece psikolojik rahatsızlıklarla ilişkilendirilmemekte, aynı zamanda yaşam kalitesinin en önemli göstergesi olan kişinin *iyi olma halini* de olumsuz etkilemektedir. “İyi olma hali,” bireyin yaşamında olumlu duyguların olumsuz duygulardan daha fazla olması ve kişinin yaşamından memnuniyet duymasını içeren çok boyutlu psikolojik bir kavramdır (Dianer, Suh, Lucas ve Smith, 1999). Özellikle son yıllarda pozitif psikoloji kapsamında yaygın olarak araştırılan bu kavramın çok sayıda psikolojik sonuçla ve sağlıklı yakından ilişkili olduğu gösterilmiştir. Yaşamdan alınan

doyum ve memnuniyet iyi olma halinin en temel göstergelerindendir. Yüksek özsaygıya (yani kişinin kendisiyle ilgili olumlu değerlendirmelere), yüksek algılanan özdenetime (kişinin hayatının kendi kontrolü altında olduğu hissine) ve yüksek düzeyde iyimserliğe sahip kişiler aynı zamanda yüksek düzeyde iyi olma haline de sahiptirler. Bu kişilerin işsizlik gibi çetin yaşam olaylarıyla daha etkili baş edebildikleri bilinmektedir (Armstrong-Stassen, 1994; Aspinwall ve Taylor, 1992). Dolayısıyla, iyi olma hali bireyin kendisine yönelik olumlu benlik değerlendirmeleriyle yakından ilişkilidir. İşsiz kalan birey kendi kimliği ve sosyal konumu için çok önemli bir kaynaktan yoksun kalarak mutsuzluk, ümitsizlik, endişe, utanç gibi olumsuz duyguları yaşamaktadır. Böylece, kendisine olan saygısını yitirmekte ve kendisini işe yaramaz olarak algılamaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar, işsizliğin iyi olma halini, özsaygıyı, kişinin yeterli algılarını ve yaşam üzerinde kontrol sahibi olduğu duygusunu azalttığını göstermiştir (Dooley ve Prause, 1995; Hanisch, 1999).

McKee-Ryan ve arkadaşları (2005), 104 farklı araştırmayı bir araya getirerek yaptıkları meta-analiz çalışmasında işsiz bireylerin çalışanlara göre iyi olma halinin daha kötü olduğunu göstermiştir. Ayrıca, çalışan statüsünden işsiz statüsüne geçildiğinde bireylerin iyi olma düzeylerinde belirgin bir düşüş gözlenmekte ve işsizlik süresinin uzaması psikolojik sağlığı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu meta-analizde ayrıca, işsizlik ve iyi olma hali arasındaki ilişkiye etki eden değişkenlerin rolü de incelenmiştir. Buna göre sosyal destek, ek maddi kaynakların olması, yüksek özsaygı, iyimserlik gibi olumlu benlik değerlendirmeleri işsizlerde iyi olma halinin düşmesini görece engelleyen faktörlerdir. Bunun yanı sıra, zamanın iyi yönetilerek etkin kullanılmasının da işsizlerde yüksek iyi olma haliyle ilişkili olduğu gösterilmiştir. İşin kaybedilmesi kişinin günlük düzenini ve alışkanlıklarını bozarak eve bağımlı bir hayat sürmesine yol açtığından, günlük zamanını yapılandırılmış biçimde kullanan işsizler kendilerini daha aktif hissetmektedirler. Ayrıca bu araştırmaya göre, kişinin işsiz kalmasından ötürü kendisini suçlaması ve işin kimliğinin önemli bir parçası olarak algılanması iyi olma halini olumsuz etkileyen faktörlerdir. Buna karşın gelecekte yeni bir iş bulma konusunda iyimser beklentilere sahip olmanın, problem odaklı baş etme stratejileri kullanmanın (örn.,

negatif olayları pozitif açıdan ele almak, işle ilgili olmayan farklı faaliyetlere katılmak) ve duygu odaklı baş etme stratejilerini (örneğin, eski işi değersizleştirmek) kullanmanın işsizlerde iyi olma halini olumlu etkileyen faktörler olduğu bulunmuştur. Bu çalışmanın ilginç bir bulgusu da aktif olarak iş aramanın işsizlerde yaşam doyumunu azalttığına gösterilmesidir. Bu durumun en önemli nedeni, iş arama sürecinin stresli olması ve iş başvurularının reddedilmesinin kişide mutsuzluk, hayal kırıklığı, çaresizlik yaratarak özsaygısına bir tehdit oluşturmaktadır.

Özet olarak, işsizlik kişinin iyi olma haline ve iyi olma haliyle ilişkili olan özsaygı ve iyimserlik gibi, olumsuz yaşam olaylarıyla etkili baş etmeye yardım eden öz kaynaklarına zarar vermektedir. Bununla birlikte, sosyal destek, kişinin benliği hakkındaki değerlendirmeleri ve işsizliğe yönelik getirdiği açıklamalar (atıflar) gibi birçok psikolojik etken işsizlik ve iyi olma hali arasındaki ilişkiyi etkilemektedir.

İşsizlik ile Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide

Sosyodemografik Etkenlerin Rolü

İşsizlik farklı sosyodemografik özelliklere sahip kişilerde farklı etkilere yol açmaktadır. Cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim düzeyi gibi faktörler işsizliğin psikolojik sağlıkla ilişkisini etkilemektedir. Başka bir deyişle, işsizliğin psikolojik sağlık üzerindeki etkisi kişinin sosyal statüsüne ve demografik özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

Sosyodemografik özellikler arasında cinsiyet önemli bir rol oynamaktadır. İşsizlik hem kadınların hem de erkeklerin psikolojik sağlığını olumsuz yönde etkilemesine karşın, erkekler için daha yıkıcı etkiler taşımaktadır (Artazcoz, Benach, Borrell ve Cortes, 2004; Paul ve Moser, 2009). Bu durumun en önemli nedeni, toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesidir. Erkekler atfedilen cinsiyet rolleri bağımsız, ailesine karşı sorumlu, aktif, koruyucu ve otoriter gibi statü temelindeki özelliklere vurgu yaparken, kadınlara atfedilen cinsiyet rolleriyse kadını evine bağlı, bakım veren ve boyun eğen gibi ilişkişel özelliklerle tanımlamaktadır. Dolayısıyla, erkeklerde işin kaybı aynı zamanda toplumsal statünün yitirilmesine ve statüyle ilişkilendirilen erkeksilik özelliklerinin tehdit edilmesiyle birlikte

daha fazla olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, erkeklerin hala ağırlıklı olarak “eve para getiren” bir “aile reisi” olarak algılanmaları onların işsizlikten psikolojik olarak daha fazla etkilenmelerine yol açmaktadır. Buna karşın, “kadının yeri evidir” kalıp yargısına uygun olarak kadınların ev işleri ve çocuk bakımı gibi etkinliklerle uğraşması hala toplumda daha fazla kabul görmektedir. Dolayısıyla, kadın işsizliği toplumda kadına atfedilen cinsiyet rolleriyle çelişmemekte ve bu durum da kadınların kendi işsiz oluşlarına daha kabullenici yaklaşımlarıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca, toplumda genelde kadınların sosyal statüsü eşlerinin ya da babalarının sosyoekonomik statüsünden (örn., meslek, gelir vb) hareketle tanımlandığından (bkz. APA, Task Force on Socioeconomic Status, 2007) işsiz olmak kadınların kimliği için erkeklerinki kadar tehdit edici algılanmamaktadır. Toplumsal rollerin içselleştirilmesinin bir sonucu olarak kadınlar işsiz kaldıklarında genelde ailelerinin geleceği konusunda kaygı ve üzüntü bildirirken, erkekler insanların yüzüne nasıl bakacağı konusunda daha fazla sorun yaşamakta ve eşlerinin gelirinden yararlanma konusunda daha isteksiz davranmaktadırlar (Yılmaz ve ark., 2004).

Üstelik erkek işsizler kadın işsizlere göre işsizliklerine yönelik toplumda daha fazla yaftalama algılamaktadır (Kulik, 2000). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak erkekler kadınlara kıyasla işsizlik sürecinden daha olumsuz etkilenmektedir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılımlarının erkeklerin çok altında olması da (2012 yılında % 27.2’ye karşı % 69.7) toplumumuzdaki çalışma ve işsizliğe ilişkin cinsiyet temelli kalıp yargıları ve önyargıları pekiştirmektedir. Ancak, eşi işini kaybeden çalışmayan kadınlar da işsizlikten doğrudan etkilenmekte ve benzer psikolojik örselenmeye maruz kalmaktadırlar.

İşsizliğin psikolojik sağlık üzerindeki etkisi kişinin medeni durumuna göre de değişmektedir. Özellikle evli erkeklerde işsizliğin olumsuz etkisi bekâr erkekler göre daha fazla gözlenirken, bunun aksine, evli kadınlarda işsizliğin olumsuz etkisi bekâr kadınlara göre düşüktür (Artazcoz ve ark., 2004). Yani, medeni durumun kadın ve erkek işsizlerde farklı sonuçlarla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu durumun olası bir nedeni yukarıda da bahsedildiği üzere cinsiyet rolleriyle yakından ilişkilidir. Yani, erkeklerde “ailenin geçimini sağlayan” kişi rolü işsizliğin psikolojik sağlık üzerindeki

etkisini derinleştirirken, evli kadınlarda eşin gelirinden yararlanma ve “bakım veren” rolünü benimseme gibi etkenler (sosyal roller) işsizliğin olumsuz etkisini azaltmaktadır. Buna karşın, evli olmayanlara kıyasla, evli işsizler, işsizliğin bir sonucu olarak ekonomik durumlarının daha kötü olduğunu bildirmişlerdir (Kulik, 2000).

Eğitim düzeyi ve sosyoekonomik statü (örn., meslek statüsü) işsizliğin olumsuz sonuçlarını etkileyen diğer faktörlerdir. Buna göre, tahmin edileceği gibi, görece yüksek sosyoekonomik statüdeki kişilerde işsizliğin olumsuz etkileri düşük sosyoekonomik statüdekilere göre daha azdır (Hepworth, 1980). Doğal olarak yüksek sosyoekonomik statüdeki kişiler, düşük sosyoekonomik statüdekilere göre daha iyi ekonomik kaynaklara sahiptirler ve bu kişilerin işsizlikle baş etmeleri daha kolaydır (Payne, Warr ve Hartley, 1984). Bu durum işsizliğin olumsuz sonuçlarını azaltabilir. Ancak işsizlik süresi uzadıkça söz konusu kaynaklar da tükeneneğinden yüksek statülü kişilerin psikolojik sağlığı da zamanla kötüleşebilir. Ayrıca, işsizlik oranları düşük statülü kişilerde yaygın olduğundan bu kişiler yeni bir iş bulmanın zor olduğunu düşünebilir, çaresizlik ve ümitsizlik duygularını daha yoğun yaşadıkları için psikolojik sağlıkları da daha fazla zarar görebilir (Paul ve Moser, 2009).

Eğitim düzeyi yükseldikçe kişinin iş beklentileri ve yaşam standartları da yükseldiğinden eğitilmiş kişiler işsiz kaldıklarında bir tür adaletsizlik duygusu hissedebilirler. Kendilerini “haksızlığa uğramış” ya da “boşuna okumuş ve çaba harcamış” olarak görebilirler (Yılmaz ve ark., 2004). Uzun bir eğitim hayatından sonra, kişinin niteliklerine uygun bir iş bulamaması, kişide öfke, çaresizlik ve mutsuzluk yaratabilir. Ayrıca eğitilmiş işsiz kadınların da erkekler kadar psikolojik sıkıntı yaşadıkları bulunmuştur (Schaufeli ve Van Yperen, 1992). Türkiye’de eğitim düzeyi yüksek beyaz yakalı işsizler üzerinde yaptıkları nitel çalışmada Bora, Bora, Erdoğan ve Üstün (2011) özellikle son yıllarda eğitilmiş beyaz yakalıların daha fazla güvencesizleşmeye başladığını ve işsizliğin olumsuz etkilerinden de daha fazla etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bu yazarlara göre, eğitilmiş beyaz yakalı işsiz kaldıklarında hissettikleri toplumdaki “imaj” algısı ve yitirilen “özdeğer” nedeniyle olumsuz psikolojik etkilere daha fazla maruz kalmaktadırlar.

İşsizliğin etkileri gelişimsel olarak yaş gruplarına göre de farklılaşmaktadır. İşsizlik özellikle orta yaştaki kişilerin psikolojik sağlığını hem gençlerden hem de yaşlılardan daha fazla etkilemektedir (Broomhall ve Winefield, 1990; Hepworth, 1980). Genelde, orta yaşlıların aile geçindirme sorumluluğu gençlere göre daha fazladır ve kariyer gelişimi bakımından da seçenekleri azdır. Bu nedenle, diğer yaş gruplarına göre daha kritik bir dönemde oldukları söylenebilir. Bununla beraber, gençler için de işsizlik oldukça olumsuz sonuçlara yol açmakta, Yılmaz ve arkadaşlarının (2004) deyimiyle gençlikte işsizlik “yaşamı ertelemek” olarak görülmektedir.

Özetle, işsizlik ve psikolojik sağlık arasındaki ilişkiye çeşitli demografik değişkenler etki etmektedir. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, sosyoekonomik statü ve medeni durum gibi faktörler işsizliğin psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini farklılaştırmaktadır.

İşsizlik ve Fiziksel Sağlık

İşsizlik sadece psikolojik sağlık üzerinde değil fiziksel sağlık üzerinde de tahribata yol açmaktadır. Bu alandaki araştırmalarda işsizliğin fiziksel sağlık üzerindeki etkileri işsizlere uygulanan sağlık anketleri, sağlık tarama çalışmaları, hastalanma ve ölüm oranları dikkate alınarak incelenmiştir. Bu araştırmalar işsizliğin başta kalp hastalıkları, hipertansiyon, ülser, solunum yetmezliği, mide ağrıları, uyku problemleri gibi stresle ilişkili fiziksel hastalıklar olmak üzere genel fiziksel sağlıkta bozulmaya yol açtığını göstermiştir (bkz. Hanish, 1999; Wanberg, 2012). Araştırmalar işsizliğin önemli bir ölüm riski oluşturduğunu ve çalışanlara kıyasla işsizlerin hem psikolojik sağlık merkezlerine hem de genel sağlık merkezlerine daha fazla başvurdukları göstermektedir (Jin, Shah ve Svoboda, 1995). Strully (2009), ABD’de geniş bir arşiv verisini kullanarak yaptığı analizlerde diğer olası değişkenler kontrol edildikten sonra, işten çıkarılanların ya da işyeri kapatıldığı için işsiz kalanların çalışanlara oranla % 54 daha fazla sağlık problemi beyan ettiklerini bulmuştur. Benzer şekilde, işten atılmanın da yeni bir sağlık şikâyeti bildirme olasılığını % 43 artırdığı gösterilmiştir.

İşsizliğin fiziksel kapasiteyi düşürerek psikolojik bozulmaya yol açtığını gösteren çalışmalar da vardır. Maier ve arkadaşları (2006) yaptıkları deneysel

çalışmada, 71 işsizin, işsizlik sonrası üç ayrı zaman aralığında (1., 6. ve 12. aylarda) da hem ergonomik testler kullanılarak fiziksel kapasitelerini hem de kan örnekleriyle kortizon düzeylerini boylamsal olarak ölçmüşlerdir. Kortizon düzeyi, başta stresle ilintili hastalıklar olmak üzere çok sayıda sağlıkla ilgili sorunları anlamada oldukça nesnel bir araç olarak kullanılmaktadır. Erkeklerde ciddi bir stres göstergesi olarak kortizon düzeyinin bir yıl içinde sistematik olarak arttığı, fiziksel çalışma kapasitesinin de % 18.2 düzeyinde düştüğü bulunmuştur. Kadınlarda ise kortizon düzeyindeki artışın ilk altı ayla sınırlı olduğu ve daha sonra bir düşme gösterdiği saptanmıştır. Araştırmacılar, uzun dönem işsizliğin özellikle erkeklerde hem işle ilgili fiziksel aktiviteleri hem de egzersiz, spor vb aktiviteleri belirgin bir şekilde azalttığı için fiziksel çalışma kapasitelerinde zayıflamaya yol açtığını ve stres (yüksek kortizon) nedeniyle olumsuz psikolojik etkilere neden olduğunu vurgulamışlardır. Kadınların ise uzun dönemde muhtemelen iş dışındaki rollerinde aktif kalmaya devam ettikleri için işsizliğin fiziksel tahribatından erkeklere oranla daha az etkilendiği belirtilmiştir.

Benzer bir araştırmada, Janicki-Deverts, Cohen, Matthews ve Cullen (2008) yüksek strese karşı duyarlı olduğu ve hipertansiyon, şeker ve kalp hastalıkları riskini artırdığı gösterilen karaciğerde üretilen C-reaktif proteinlerin (kısaca CRP) işsiz erkeklerde işsizlikten sonra sekizci yıla kadar düzeyi ölçülmüştür. Katılımcıların yaşı, eğitim ve gelir düzeyleri, beden kütle endeksleri ve başlangıç CRP düzeyleri kontrol edildikten sonra işsizlik süresiyle daha sonraki CRP'deki artış arasında bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Araştırmalar ölüm ve işsizlik oranları arasındaki ilişkilerin dikkatli incelenmesi gerektiğini göstermiştir. Bir taraftan işsizlikle yakın ilişkili olan iş değiştirme sıklığının ölümleri % 50'ye varan oranlarda artırdığı gösterilirken (Sullivan ve von Wachter, 2009), diğer yandan yüksek sürekli işsizliğin ülkelerin genel ölüm oranlarında görece bir düşmeye yol açtığı bulunmuştur (Ruhm ve Gerdtham, 2006). Ruhm ve Gerdtham 23 OECD üyesi ülkelerden elde ettiği 1960-97 yıllarına ait verileri kullanarak yaptığı çalışmada yıl ve ülke etkisi kontrol edildikten sonra işsizlikteki % 1'lik bir düşmenin ölüm oranını % 0.4 oranında artırdığını bulmuşlardır. Ölüm nedenleri dikkate alınarak yapılan analizler ise işsizlikteki % 1'lik bir düşmenin kalp ve damar hastalıkları nedeniyle % 0.4, grip ve zatürre

nedeniyle % 1.1, karaciğer hastalıkları nedeniyle % 1.8 ve trafik kazaları nedeniyle ölümleri ise % 2.1 oranında artırdığı bulunmuştur. Wanberg (2012) bu iki bulgunun aslında birbirleriyle tutarsız olmadığını, yüksek işsizlik dönemlerinde kişilerin daha az araba kullanmaları, seyahat etmeleri ve daha durağan yaşamaları nedeniyle çalışmanın yarattığı fiziksel olumsuz etkiye ve iş kazalarına bağlı ölümlerin görece azaldığını, bunun da genel ölüm oranına yansıdığını belirtmektedir.

Bunun dışındaki epidemiyolojik çalışmalar tutarlı olarak işsizlerin ölüm oranının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermiştir (bkz. Morris, Cook ve Shaper, 1994). Avustralya’da yapılan bir araştırmada özellikle 16-25 yaşındaki genç erkek işsizler arasında ölüm oranının, aynı yaş grubundaki çalışan veya okula devam edenlerden 8.6 kat daha fazla olduğu bulunmuştur (akt. Muir ve ark., 2003). Türkiye OECD ülkeleri arasında özellikle bu yaş grubunda en yüksek işsizlere sahip ülkelerden birisidir ve mutlaka bu soruna yakından eğilmelidir.

Aslında fiziksel ve psikolojik sağlığı birbiriyle ilişkili olgular olarak ele almak gerekir. İşsizlik, yukarıda bahsedildiği gibi stresi, depresyonu ve kaygıyı arttırdıkça uykusuzluk, mide rahatsızlıkları gibi birtakım fiziksel sorunların da görülme sıklığı artmaktadır. Buna karşın, işsizlere verilen sosyal destek arttıkça, hem genel sağlık durumları daha iyi olmakta hem de olumsuz duygu durumları görece azalmaktadır (Yılmaz ve Bilgiç, 2009).

İşsizlik ve Aile İlişkileri

İşsizliğin bireysel açıdan iyi olma, psikolojik ve fiziksel sağlık üzerinde etkilerinin yanı sıra, evlilik doyumu, eşler arasındaki çatışma, boşanma, ana baba tutum ve davranışları, çocukların bilişsel ve duygusal gelişimleri üzerinde de doğrudan ya da dolaylı olarak etkileri olduğu görülmektedir (ayrıntılı bilgi için bkz. Ström, 2003). Bu bölümde işsizliğin aile yaşantısı üzerindeki bu olası etkilerine ilişkin bulgular kısaca özetlenecektir.

İşsizliğin ekonomik etkileri dışında sosyal ve psikolojik olgular ile ilişkisi son dönemlerde özellikle sosyal bilimcilerin ve sosyal politikalarla ilgilenen araştırmacıların ilgisini çekmektedir. İşsizliğin aile yaşantısı üzerindeki etkileri ekonomik ve psikolojik bakış açılarına dayanarak iki

farklı yaklaşımla incelenmektedir. Ekonomik bakış açısı daha çok aile içindeki gelir kaybı ve yatırım eksikliğinin yol açtığı ya da açacağı etkilerin evlilik yaşamına ve ana babalık davranışlarına, dolayısıyla ailedeki çocuklar üzerindeki olumsuz etkisine odaklanmaktadır. Psikolojik bakış açısı ise, işsizliğin yarattığı sıkıntı, stres ve gerginliğin eşler arasındaki ilişkiye ve onların ebeveynlik davranışlarının kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerine yoğunlaşmaktadır.

Ekonomik bakış açısına göre, işsizlik sonucunda eve giren gelirdeki düşüş, işsiz kalan aile bireyinin cinsiyeti ve işsiz kalanın statüsü işsizliğin etkilerini anlamak için önemli faktörlerdir. Eve giren aylık miktarındaki azalma hem işsiz kalan birey hem de bakmakla yükümlü olduğu ailesi için önemli bir kaynak kaybı teşkil etmektedir. Yapılan çalışmalar, işsiz kalan kişi erkek olduğunda (Gallie, Marsh ve Vogler, 1994) ve işsiz kalanın görece düşük sosyal sınıftan olduğu durumda (Elder ve Liker, 1982) işsizliğin boşanma, eşler arası çatışma gibi aile ilişkilerine olası olumsuz etkilerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, genel toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı erkeklerin “ekmeği kazanan” kişi olarak işsiz kalmasının ailenin ekonomik darboğazla karşı karşıya gelmesine ve erkeğin sosyal hayata katılmasına engel teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Bu alandaki en çarpıcı bulgulardan birisi Rege, Telle ve Votruba’nın (2007) Norveç Sicil Kayıtları temelinde yaptıkları arşiv çalışmasıdır. Buna göre annenin işsizliğine oranla, babanın işsizliğinin çocukların okul başarısını daha fazla etkilediği bulunmuştur. Ayrıca görece düşük sosyal sınıftaki kişilerin işsizliğin sonucunda ortaya çıkacak ekonomik darboğazla baş edebilecek birikmiş kaynaklarının olmaması onları işsizliğin getirdiği aileyle ilgili sorunlara karşı daha korumasız bırakmaktadır. Starkey (1996) işsizliğin özellikle düşük gelir grubundaki kişilerde boşanmayla daha yakından ilişkili olduğunu bulmuştur. Eğitimli çalışanların işsizlik durumunda ise birikim olanağı görece daha fazla olacağından, kısa sürede ekonomik bir darboğazla karşılaşmayacakları, aile içi baskı ve gerilimin düşük eğitimlilere oranla daha az olacağı, çocukların ve eşlerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ileri sürülmüştür.

Özetle ekonomik bakış açısına göre, işsizlik nedeniyle ailenin temel yaşam giderleri karşılanamadığı için aile üyeleri etkilenmekte ve aile için

sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ekonomik güvencesi tehdit altında olan aileler temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta ve kamusal desteklere yönelmeye başlamaktadırlar.

Psikolojik bakış açısı daha çok eşlerin psikolojik kaynaklarındaki kısıtlamaya vurgu yapmaktadır. Psikolojik kaynaklardaki sıkıntının aynı zamanda ebeveyn davranışları ve çocuk gelişimi üzerinde olumsuz etkiler göstereceği düşünülmektedir. Düzenli olmayan iş deneyimleri çiftler için yoğun hissedilen bir stres kaynağıdır (Conger ve Elder, 1994). Bu da eşlerin birbirlerine ve çocuklarına gösterdikleri duygusal sıcaklığı olumsuz etkilemekte ve eşlerin hem birbirlerine hem de çocuklarına karşı tutarsız ve duyarsız davranmalarına yol açmaktadır. Bundan aile içindeki iletişim de olumsuz etkilenmektedir. Böylece işsizlik evlilik doyumunu azaltarak hem boşanmada hem de çocukların uyum sorunları yaşamasında önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır (Elder, Nguyen ve Caspi, 1985; McLoyd, 1998). Bu görüşü destekler nitelikte, Starkey (1996) işsizlik ve boşanma arasında anlamlı bir ilişki bulmuş, özellikle düşük ekonomik gelir grubunda iş kaybının boşanma üzerinde daha önemli bir risk faktörü olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca daha önceden de bahsedildiği üzere erkeğin işsizliği kadının işsizliğine oranla boşanmada daha belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. İş kaybı sonucu eşler arası çatışmanın çocukların akademik ve duygusal gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri de pek çok araştırmacı tarafından gösterilmiştir (bkz. Kalil, 2009). Kalil (2009) son yıllarda çalışan anneler arasında işsizliğin artmış olmasına karşın, baba işsizliğine oranla anne işsizliğinin çocuklar üzerinde daha az etkiye sahip olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde, işsizlik sonucu ortaya çıkan ekonomik kayıpla çocukların bilişsel ve duygusal gelişimleri de olumsuz etkilenmektedir (Yeung, Linver ve Brooks-Gunn, 2002). Özetle, işsizlik ve iş kaybının ebeveynlik ve ilişki doyumu üzerindeki potansiyel olumsuz sonuçları pek çok çalışmayla ortaya konmuştur.

İşsizliğe ve İşsizlere Yönelik Nedensel Atıflar ve Tutumlar

“Neden işsizim?” ya da “İşimi neden kaybettim?” “Bu başıma gelenler tamamen benim suçum mu ya da beceriksizliğim mi?”, “Yoksa dünya düzeni çok mu acımasız?” Kişilerin kendilerine sorduğu bu tür sorulara

nasıl cevaplar verdikleri, aslında bir bakıma onların işsizliğe yönelik tutum ve davranışlarını da yönlendirir. İşsizliğin nedenlerinin nasıl açıklandığı farklı disiplinlerden birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Sosyal psikologlar da hem çalışanların hem de işsizlerin işsizliğin nedenlerini nasıl açıkladıklarını (neye atfettiklerini) araştırmışlardır. Doğal olarak kişilerin içinde bulundukları bağlama ve tarihsel dönemin özelliklerine göre işsizliğin “nesnel” nedenleri değişmektedir. Örneğin, toplumumuzda 1960’lı yıllardaki işsizliğin nedenleri günümüzdeki işsizliğin nedenlerine benzemesine rağmen bu iki dönem arasında önemli bazı farklılıklar vardır. Sıradan insanların işsizliği algılama ve açıklama biçimleri de, işsizliğin yaşandığı sosyal bağlama özgü nedenlerden etkilenabilmektedir. Örneğin, ülkemizdeki çoğu kişi hâlâ işsizliğin önemli bir nedeni olarak köyden kente göçü görürken, gelişmiş ülkelerde işsizlik süresince alınan yardımların yüksek olması ve bu yüzden kişilerin çalışmaması önemli bir neden olarak görülmektedir. Hemen hemen her dönemde işsizliğin nesnel nedenleriyle toplumda nasıl algılandığı arasında önemli farklılıklar olmuştur.

Psikoloji literatüründeki çalışmalarda genellikle toplumdaki işsizliğin gerçek nedenleri yerine insanların işsizliği açıklama, anlama ya da algılama tarzları incelenmektedir. İlgili araştırmalarda işsizliğin algılanan nedenleri, nedensel atıflar başlığı altında araştırılmaktadır. Atıf kavramı “bir kişinin (gözlemci) kendisinin veya bir diğeri (aktör) davranışlarını ya da duygularını açıklama süreci” (Bilgin, 2003, s. 37) olarak tanımlanmaktadır. Atıflar insanların çeşitli olgulara karşı davranışlarını, tutumlarını, duygu ve düşüncelerini etkilemektedir. Nedensel atıflar ise çeşitli olay ve olguların nedensel kaynaklarının kişiler tarafından nasıl açıklandığı ya da neye bağlandığıyla ilgilidir. Olayların sonuçlarını nasıl açıkladıklarına ya da neye atfettiklerine bağlı olarak, kişilerin daha sonraki duygu ve davranışları şekillenir. Aynı zamanda atıfların içeriğine ve hedefine göre bir olay sonundaki sorumluluğun kime ya da neye ait olduğuna ilişkin inançlar ve beklentiler oluşur (bkz. Weiner, 1985). Dolayısıyla hem çalışanların hem de işsizlerinin işsizliğin nedenlerine ilişkin yaptıkları açıklamalar ve atıflar bu konuda nasıl tavır alacaklarını ve baş etmek için ne yapacaklarını da yönlendirir.

İşsizlikle ilgili yapılan çalışmalarda, toplumdaki işsizliğe yönelik açıklamaların bireyci, sosyal, kaderci ve ailesel atıflar temelinde yapıldığı

gösterilmiştir (Furnham, 1982a; Furnham, 1982b; Singer, Stacey, Ritchie, 1987). Bireyci atıflarda işsizlik, işsizlerin kendilerinden kaynaklı bir durum, yani işsizlerin kendi kişisel özellikleri ve davranışlarının bir sonucu olarak algılanırken (örn., çaba eksikliği, tembellik, iş beğenmeme), sosyal atıflarda ise ekonomik sistem, devletin politikaları, çalışanların hakkını koruyan güçlü örgütlerin olmaması gibi yapısal ve sosyal nedenlerin bir sonucu olarak görülmektedir. Kader, kötü şans gibi açıklamalar ise kaderci atıflar, aile yakınlarının kaynak ve sosyal destek sağlamaması gibi etmenler ise ailesel atıflar temelinde sınıflandırılmıştır.

İşsizliğe yönelik atıflar arasında, bireyci atıflar toplumdaki gruplar arasındaki ilişkilerin bir ürünü olarak şekillenmekte ve toplumdaki hiyerarşinin, adaletsizliğin ve ayrımcılığın meşrulaştırılmasına zemin hazırlamaktadır. İşsizlere yönelik “tembeller”, “iş beğenmeyenler”, “beceriksizler”, “başkasının sırtından geçinenler”, “cahilller”, “potansiyel suçlular” şeklindeki kurbanı suçlayıcı çeşitli temsiller ve atıflar, işsizlik sorununu bireyselleştirilerek toplumsal etmenlerinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. İşsizlere yönelik bu tür içsel atıflar, bazı kişilerin diğer kişilerden ve bazı grupların diğer gruplardan daha üstün olduğuna yönelik inançların, dolayısıyla da bu inançların kök saldığı toplumda hiyerarşiyi ve algılanan “güç farkını” arttırıcı yaklaşımların ya da tutumların meşrulaştırılmasında rol oynamaktadır. “Çalışan ve hak eden herkese” işin olduğu gibi yanlış anlayışa dayanan yaygın görüşler, aynı zamanda ekonomik ve sosyal sistemin adil ve meşru olduğu inancına dayanmaktadır. Böylece mevcut sistem “işsizlik, işsizlerin ve çalışmak istemeyenlerin suçu” gibi ideolojiler temelinde meşrulaştırılmaktadır. Bu duruma bir örnek olarak işsizlik olgusuyla ilişkili ancak ondan farklı dinamiklere ve sonuçlara sahip yoksulluk olgusu bağlamında ülkemizde yapılan bir çalışmanın sonuçları verilebilir. Bu doğrultuda Solak (2008), toplumdaki yoksulluğu yoksulların suçu olarak görme eğilimi arttıkça, toplumdaki gruplar arasındaki hiyerarşik ilişkileri onaylamanın ve ekonomik sistemi adil ve meşru olarak görmenin de arttığını göstermiştir.

Psikoloji alanında, işsizliğe yönelik tutum ve atıfların farklı demografik ve sosyal psikolojik değişkenlerle ilişkisi de çeşitli çalışmalarla gösterilmiştir. Buna göre, işsizlerin çalışanlara oranla bireyci atıfları, başka bir deyişle

işsizleri suçlayıcı açıklamaları daha az, sosyal atıfları ise daha fazla yaptıkları bulunmuştur (Furnham, 1982a). Aile geliri yüksek olanların ise düşük olanlara göre ailesel açıklamalara daha fazla başvurdukları saptanmıştır (Singer ve ark., 1987). Ayrıca, Batı toplumunda işsizliğe yönelik bireyci atıfların muhafazakârlık (Furnham, 1982a), Protestan çalışma etiği (Furnham, 1982b) gibi sistemi meşrulaştırıcı değişkenlerle olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Örneğin, Protestan çalışma etiğini daha fazla onaylayanlar işsizlik yardımlarına yönelik politikalara daha olumsuz bakmaktadırlar (Furnham, 1982b). Dolayısıyla, toplumdaki işsizliğe yönelik atıflar aynı zamanda işsizliğe ilişkin politikalara da etki etmektedir. Furnham'a (1984) göre, iş bulma konusunda beklentisi ya da ümidi düşük olanlar, yüksek olanlara kıyasla, toplumdaki işsizliği daha çok dışsal atıflarla açıklamaktadırlar. Bütün bu araştırma sonuçları, işsizliğe yönelik atıf ve tutumların farklı sosyopolitik ideolojilerle ve bireysel beklentilerle yakından ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'de işsizlerin ve çalışanların işsizliğin nedenlerini nasıl açıkladıkları ve bunları nelere atfettiklerine ilişkin araştırmaların yapılması işsizlik algılarının iyi anlaşılması bakımından gereklidir.

Bölüm Özeti

Toplum işsizliği çözülmesi gereken en öncelikli sorun olarak görmektedir. İşsizlerin çalışanlardan iki kat daha fazla depresyon, kaygı, somatik yakınmalar gibi psikolojik problemler yaşadığı bulunmuştur. Geçmiş araştırmalar işsizliğin hem psikolojik hem de fiziksel sağlığı olumsuz etkilediğini, ancak etkinin farklı kişilik özelliklerine, bireysel farklılıklara, demografik ve sosyoekonomik faktörlere göre kişiden kişiye farklılaşabileceğini göstermektedir. İşsizliğin yol açtığı psikolojik etkilerin başında depresyon ve strese bağlı kaygı bozuklukları gelmektedir. Kişilik özellikleri ve diğer psikolojik özkaynaklara bağlı olarak işsizliğin etkisi farklılaşabilmektedir. Genel olarak kendini olumlu değerlendiren ve dünyaya iyimser bakanların işsizlikten görece daha az etkilendikleri bulunmuştur.

Araştırmalar erkeklerin kadınlara oranla işsizlikten daha olumsuz etkilendiklerini göstermiştir. Toplumumuzda da özellikle “ekmek getiren” rol algısı nedeniyle olumsuz etkinin erkeklerde kadınlardan daha fazla

olması beklendik bir sonuçtur. Bunun yanında toplumumuz için değerli bir sosyal kapital olan sosyal destek ağının yaygınlığı olumsuz etkiyi azaltan ciddi bir kaynak olduğu söylenebilir.

Psikolojik stresin beden üzerinde olumsuz fiziksel etkilere yol açtığı bilinmektedir. Kalp ve damar hastalıkları, mide rahatsızlıkları ve uyku problemleri sıklıkla görülen fiziksel rahatsızlıklar arasındadır. Son yıllarda yaygınlaşan, kortizon düzeyi gibi farklı fizyolojik özellikleri yıllar içinde izlemeye dayalı deneysel çalışmalar fiziksel etkileri daha iyi anlamak için fırsatlar yaratmıştır. Bu araştırmalar aynı zamanda önleyici hizmete yönelik olarak, işsizlerin sağlık durumlarının düzenli takibinin önemine de işaret etmektedir.

İşsizlik madde kullanımı ve intihar eğilimi gibi ciddi davranışsal problemleri de artırmaktadır. İş kaybı, aile içi ilişkileri zedeleyerek hem eşler arasında sıklaşan çatışmaya hem de çocukların psikolojik gelişimine zarar vermektedir. Yani, işsizlik işsiz kalan kişinin ailesi ve çocukları için de olumsuz bedelleri olan bir süreçtir. Evlilik veya ilişki doyumu ve iyi olma hali düşerken, çocukları da olumsuz etkilemektedir. Araştırmalar işsizliğin olduğu ailelerde çocukların hem depresyon ve kaygı gibi içsel-leştirme sorunlarını hem de saldırganlık ve arkadaş ilişkilerinde sorunlar gibi dışsallaştırma problemlerini daha çok yaşadıklarını, okul başarısının düştüğünü ve madde kullanma eğiliminin arttığını göstermektedir.

Toplumumuzda aile kurumunun önemi, bireylerin aile üyeleriyle olan “içiçe geçmişliği” ve keskin toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle işsizliğin aile üzerindeki etkileri daha da ağır olabilir. Bu nedenle işsizliğin etkileri sadece birey üzerinde değil, aile ve yakın ilişkiler bağlamında da ayrıntılı olarak incelenmelidir. Ayrıca, sonuç bölümünde ayrıntılı olarak önerilen işsizlere yönelik psikolojik destek hizmetlerinin nesnel bulgulara dayanarak yapılandırılması gerekmektedir.

İşsizliğin aile ile birlikte bütün toplum üzerinde de olumsuz etkileri bulunmaktadır. İşsizler zaman içinde toplumdan yalıtılmakta, kamusal alanda olumsuz temsillere sahip olmakta ve sunulan kamu hizmetlerinden yararlanma şansları azalmaktadır. 2012 yılı itibariyle resmi işsiz sayısı yaklaşık 2.500.000 iken işsizlik ödeneği alan kişi sayısı sadece 25.000 civarındadır (TEPAV, 2012). İşsizlerin büyük çoğunluğunun aile sosyal

desteği dışında düzenli bir desteği yoktur. Ayrıca, iş arama becerileri konusunda herhangi bir yardım almamaktadır. Ne yazık ki uzayan işsizlik, barınma sorunundan artan suç oranlarına, aile içi şiddete kadar, yoksulluk ve ilişkili bütün sosyal riskleri derinleştirmektedir.

Sosyal psikoloji bakış açısından yapılan çalışmalar kişilerin işsizlik olgusunu nasıl algıladıklarına ve neye atfettiklerine göre etkinin farklılaştığını göstermiştir. İşsizliği kendi yetersizliği veya çaba eksikliği gibi *içsel* etmenlere atfeden kişiler, şans ya da ekonomik koşullar gibi *dışsal* etmenlere atfedenlere göre daha olumsuz etkilenmektedir. İşsizliğin nasıl algılandığı ve açıklandığının anlaşılması özellikle etkili psikososyal müdahale programları geliştirmek için değerli bilgiler sunacaktır.

İş Güvencesizliği Olgusu ve Psikolojik Etkileri

İşsizliğe benzer şekilde olumsuz psikolojik ve fiziksel sonuçlara yol açan bir başka faktör de kişinin işini kaybetme korkusu olarak tanımlanan *iş güvencesizliği*dir. İş güvencesizliğinin öznel (algılanan) ve nesnel (objektif) biçimleri vardır. İş güvencesizliğinin nesnel olması çalışma koşullarının özelliklerinden kaynaklanmaktadır ve güvencesizlik çalışanın kurumunun ya da belirsiz çalışma statüsünün neden olduğu nesnel bir durumu temsil etmektedir. Ekonomik kriz nedeniyle şirketlerin küçülmeye karar vermesi, iş piyasasının daralması veya başka bir nesnel nedenle işten çıkarmaların artması sonucu oluşan iş güvencesizliği nesnel iş güvencesizliğini artırır. Aynı zamanda, Türkiye’de hala yaygın olan mevsimsel ya da kısmi istihdam altında çalışma, yasal güvenceden yoksun, kayıt dışı (sigortasız) ya da başka bağlayıcı bir sözleşme olmaksızın çalışanların durumu da nesnel iş güvencesizliği olarak tanımlanabilir. Ancak öznel (algılanan) iş güvencesizliği çalışanların işlerini kaybetme korkusu nedeniyle yaşadıkları ve işlerinin sürekliliğine ilişkin güvencesizlik kaygılarını yansıtan öznel bir algıya karşılık gelmektedir (bkz. Klandermans ve van Vuuren, 1999).

Doğal olarak nesnel ve öznel iş güvencesizliği birbiriyle yakından ilişkilidir. Nesnel iş güvencesizliği çalışanın işindeki dışsal tehditlerle ilgili bir durumdur. Öznel ya da algılanan iş güvencesizliği ise çalışanın bu tehditleri değerlendirmesiyle ilintili psikolojik bir süreçtir (bkz. Çakır, 2007) ve kişiden kişiye farklılıklar gösterebilir. Bir çalışan aynı dışsal (nesnel) durumu çok ciddi bir işten çıkarılma nedeni olarak algılayarak (öznel) panik düzeyinde korku ya da kaygı yaşarken, bir başkası bunu daha düşük düzeyde bir işten çıkarılma riski olarak algılayabilir. Aynı zamanda,

bir kurumdaki bütün çalışanlar gözlenen nesnel-dışsal bir tehdidi ciddi bir iş kaybetme riski olarak algılasalar bile, sahip oldukları diğer kaynakların ve sosyal desteğin miktarına ve bireysel özelliklerine (farklılıklarına) bağlı olarak bazıları bundan psikolojik olarak daha az (ya da daha fazla) etkilenebilirler. Bu nedenle psikoloji alanında yapılan çalışmalar iş güvencesizliğinin nesnel biçimden çok öznel biçimini anlamaya odaklanmıştır. Buna göre, psikolojik bakımdan iş güvencesizliği kısaca, kişilerin gelecekte işlerini kaybedecekleri kaygısı yaşamalarıyla ilgili öznel deneyimleri olarak tanımlanabilir (Greenhalgh ve Rosenblatt, 1984). Dolayısıyla iş güvencesizliği sadece sigortasız veya güvencesiz çalışmak değil, aynı zamanda işle ilgili belirsizlik ve kaygının yarattığı bir psikolojik sıkıntı halidir.

Özellikle son 20 yılda dünyada yaşanan sosyoekonomik dönüşümler, yapısal değişimler (özellikle de üretim sektöründen servis sektörüne doğru değişim), küresel krizler, uzun süren ekonomik durgunluk (resesyon) dönemleri ve iş yapısındaki değişimler nedeniyle işin uzun dönem güvencesi ciddi olarak zayıflamıştır. Marmot'un (1999) deyimiyle günümüz emek piyasası, güvenceli çalışanlar, güvencesiz çalışanlar ve işsizler olarak üç ana kampa bölünmüş durumdadır. Sosyal güvencesiz çalışmanın ve mevsimsel işçiliğin gelişmiş ülkelere oranla çok daha yaygın olduğu ülkemizde iş güvencesizliğinin etkilerinin, işsizlik ve güvenceli çalışmayla karşılaştırarak incelenmesi, sorunu tüm boyutlarıyla anlama bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada işsizliğin yanı sıra algılanan veya öznel iş güvencesizliğini de temel bir değişken olarak ele aldık ve psikolojik etkileri bağlamında inceledik.

Gelecek korkusu ve belirsizlik en önemli stres kaynaklarından. İş güvencesizliği ise korku ve belirsizliğin en belirgin yaşandığı durumlardan birisidir. Aşağıda ayrıntıları özetlenmiş olan ilgili araştırmalar iş güvencesizliğinin çalışanlar üzerinde işsizlik kadar olumsuz psikolojik ve fiziksel etkilere neden olduğunu göstermektedir. Özellikle sendikal ve yasal güvencesi olmayanlar, sigortasız çalışanlar, taşeronlara bağlı olarak kısa süreli sözleşmelerle çalışmak zorunda olanlar için iş güvencesizliği, her gün yaşanan bir tehdit ve işsiz kalma korkusudur. Aile geçindirmek zorunda olanlar için ise bu durum bütün aile bireylerinin yaşadığı bir korkuya dönüşmekte ve sonuçlarından bütün aile etkilenmektedir. Ül-

kemizde 2010 yılında çalışanların % 43.3'ü hala yaptıkları işten dolayı bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir (TÜİK, 2011). Bu nedenle, önemli bir çalışan kesimi için iş güvencesizliği sadece ekonomik kriz dönemlerinde hissedilen bir korku değil, sürekli yaşanan bir kaygı ve belirsizlik durumudur.

Gezici Araştırma Şirketi tarafından Vatan Gazetesi adına 14-15 Nisan 2012 tarihinde 36 ilde, 2.478 000 işçiyle yapılan “işçi profili, işçi çalışma koşulları ve yaşam biçimi” araştırması iş güvencesizliği konusunda çarpıcı sonuçlar ortaya koymuştur. Araştırmaya katılan işçilerin % 65.5'i işini kaybetme korkusu yaşadığını belirtmiştir. İş güvencesizliğinin kadınlarda (% 70.4) erkeklerden (% 59.7) çok daha yüksek oranlarda olduğu görülmüştür. Aynı araştırma bulguları çalışanların % 46.1'nin çalıştıkları işle ilgili sosyal güvencelerinin olmadığını göstermiştir. İşçilerin % 92.2'si herhangi bir sendikaya üye olmadığını beyan etmiştir. Bu bulgular ekonomik kriz dönemlerinden bağımsız olarak iş güvencesizliğinin Türkiye'de kronik bir sosyal sorun olduğunu göstermektedir.

Doğal olarak, gelişmiş ülkelere oranla, işsizliğin yüksek olduğu, ekonomik krizlerin sık görüldüğü ve sektörler arası işçi hareketliliğinin yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerde iş güvencesizliği daha yoğun yaşanmaktadır. Türkiye, hem dünyada iş piyasasının küreselleşmesi, özelleştirmeler, şirket birleşmeleri gibi dış etmenler hem de ülkemize özgü nedenlerden dolayı iş güvencesizliğini en çok yaşayan ülkelerin başında gelmektedir. Zeytinoglu ve arkadaşları (2012a) çok yerinde bir saptamayla, yaygınlığı nedeniyle Türkiye'de iş güvencesizliğinin, adeta iş kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak “norm” şeklinde algılandığını ve dolayısıyla iş güvencesinin normdan sapma olarak görüldüğünü belirtmişlerdir. Bu nedenle, bu alanda iş güvencesinden ziyade iş güvencesizliği teriminin kullanılmasının daha doğru olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Her sabah kapı dışına konulma korkusuyla işine giden milyonlarca çalışan (özellikle vasıfsız işçiler, taşeronlarla güvencesiz ve sözleşmesiz çalışanlar), hayatta kalmak için her türlü hukuksuzluğu sineye çekmek zorunda kalmaktadır. Çoğu zaman çalışanlar, sırf iş güvencesizliğinin yol açtığı çaresizlik yüzünden daha az ücretle daha çok çalışmayı kabul etmekte ve ücretsiz fazla mesaiye boyun eğmektedir.

Araştırmalar bütün ülkelerde, iş güvencesizliğinin çalışanlara, yakınlarına ve çalıştığı kurumlara ciddi psikolojik ve fiziksel maliyeti olan bir süreç olduğunu göstermektedir. İş güvencesizliği başta kişinin iş doyumu, gelecekte olumlu beklentileri, iyimserlik duygusu gibi “iyi olma hali” dediğimiz psikolojik sağlığına darbe vurmaktadır. Bu olgunun, özellikle yüksek düzeyde kaygı, depresyon ve tükenmişlik duyguları gibi ruh sağlığı bakımından kritik belirtilerle ilişkili olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda iş ve aile dengesini bozduğu, ev içinde huzursuzluğa yol açtığı da bilinmektedir.

Bu bölümde, iş güvencesizliği olgusu, tanımları, nedenleri ve bu olgunun dünyadaki ve Türkiye’deki durumu özetlenmekte ve çeşitli araştırmalar ışığında iş güvencesizliğinin psikolojik etkileri ele alınmaktadır.

İş Güvencesizliğinin Genel Etkileri

Son yıllarda sıklaşan küresel ekonomik krizler ve iş yapısındaki değişimler nedeniyle çalışanların işlerinin geleceği ve güvencesi konusundaki kaygıları artmıştır. Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Birimi yayımladığı bir raporda (WHO Regional Publications, European Series No; 81, 1999), yeni ekonomik sistemde başta iş yapısında değişimler, özelleştirmeler, ekonomik durgunluk ve yaygın işsizlik nedeniyle iş güvencesizliğinin toplumun yeni sosyal sorunlarından birisi olduğunu ve çalışanların sağlığını derinden etkilediğini vurgulamıştır. Bütün Avrupa ülkelerinin dikkate alması gereken bu yeni durumun, özellikle “algılanan kontrol” duygusunu, yani kişilerin kendilerinin ve geleceklerinin kendi kontrolleri altında ve öngörülebilir olduğuna ilişkin duygularını, zayıflatarak psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklara yol açtığı vurgulanmıştır. Bu nedenle, işsizliğin yanı sıra iş güvencesizliğinin de çalışanlar ve kurumlar üzerindeki etkisi daha fazla araştırılmaya başlanmıştır (örn., Cheng ve Chan, 2008; Ferrie, 1999; Huges ve Galisky, 1994; Naswall, Sverke ve Hellgren, 2005).

İş güvencesizliği işsiz kalmaya yönelik nesnel tehdit algılarıyla yakından ilişkilidir (De Cuyper, De Witte, Elst ve Handaja, 2010). Bu olgu, insanların gelecekte işlerine devam edip edemeyecekleri konusunda ciddi bir belirsizlik yaratarak önemli bir stres kaynağına dönüşmektedir (De

Witte, 1999). Dolayısıyla, iş güvencesizliği algıları işsizliğin yarattığı bazı olumsuz sonuçlarla benzerlik göstererek, kişinin psikolojik ve fiziksel sağlığı ile aile ve iş hayatını bozucu bir rol oynamaktadır. Aşağıda, iş güvencesizliğinin birey, aile ve kurum üzerindeki psikolojik etkisi ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Yürüttüğümüz çalışmada da ilgili literatürden hareketle, sadece işsizliğin değil, algılanan iş güvencesizliğinin de psikolojik etkilerini araştırdık.

İş Güvencesizliğinin Psikolojik Etkileri

İş güvencesizliği en az işsizlik kadar olumsuz sosyal ve psikolojik etkilere yol açmaktadır. Psikoloji literatüründe iş güvencesizliği konusu işsizlik kadar popüler olmasa da son yıllarda, özellikle endüstri ve örgüt psikolojisi alanında, yaygın olarak araştırılmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, iş güvencesizliği çalışanların sağlığını, aile hayatını, kuruma ve işe yönelik tutumlarını olumsuz etkilemektedir (Ashford, Lee ve Bobko, 1989; Greenhald ve Rosenblatt, 1984). Zira iş güvencesizliği işin gerçek kaybindan farklıdır ve istenmeyen, olası bir işsizliğe ilişkin beklentilere denk gelmektedir (Sverke, Hellgren ve Naswall, 2002) ve bir tür işten atılma tehdidi olarak algılanmaktadır. İş güvencesizliği işin kaybedilmesine ilişkin kaygı ve korku duygularıyla birlikte belirsizlik ve tehdit algılarını içermektedir (bkz. De Witte, 1999). Dolayısıyla, bu olgu bir stres kaynağı olarak işlev görmekte, psikolojik açıdan sıkıntı ve gerginliğe yol açmaktadır (Ashford ve ark., 1989; Mauno, Leskinen ve Kinnunen, 2001). İş güvencesizliği yaşayan kişi doğal olarak işine yönelik bir tehdit algılamakta ve bu tehditle nasıl baş edeceği, hangi strateji ve kaynakları kullanacağı konusunda belirsizlik yaşamaktadır. Dolayısıyla, işin kaybedileceği kaygısı işin gerçek kaybı kadar stresli olabilmektedir (Dekker ve Schaufeli, 1995).

Amerikalı sosyolog Sarah Burgard ve arkadaşlarının (Burgard, Brand ve House, 2009) ABD genelinde, temsili örneklemle 1980-2000 dönemini kapsayan boylamsal çalışmaları çarpıcı sonuçlar ortaya koymuştur. On yıl süreyle 1700 işçinin farklı dönemler içinde takip edildiği bu araştırma, kronik yüksek düzeydeki iş güvencesizliği algısının işçilerin sağlığı

üzerinde gerçek iş kaybından ve işsizlikten daha fazla olumsuz etkilere yol açtığını göstermiştir. Üstelik nevroz (duygusal dengesizlik) gibi psikolojik faktörler, sigara kullanımı ve hipertansiyon gibi sağlık risk faktörleri ve demografik özellikler istatistiksel olarak kontrol edildikten sonra bile iş güvencesizliğinin fiziksel rahatsızlığı anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur.

Burgard ve arkadaşlarının (2009) çalışması algılanan (öznel) iş güvencesizliğinin gerçek (nesnel) iş güvencesizliğinden daha fazla olumsuz etkiye yol açtığını göstermiştir. Algılanan iş güvencesizliği işsizlik gibi toplum tarafından doğrudan gözlenebilen, “görünür” bir olgu olmadığı için yeterince dikkat çekmemekte ve bu duyguyu yaşayanlar sosyal destekten de mahrum kalmaktadırlar. Benzer biçimde, Türkiye’de de algılanan iş güvencesizliğinin gerçek iş güvencesizliğinden daha olumsuz sonuçlara yol açtığı ve işte kalma niyeti gibi değişkenleri daha güçlü olarak yordadığı bulunmuştur (Zeytinoglu ve ark., 2012a).

Yukarıda bahsedildiği gibi, iş sahibi olmak ve çalışmak gelir getirici bir faaliyet olduğu kadar, aynı zamanda kişilerin sosyal ve ekonomik statüsünü tayin etmekte ve onun sosyal ilişki ve aidiyet kurma, kendini değerli hissetme ve olumlu değerlendirme gibi çeşitli psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Dolayısıyla, işsiz kalmaya yönelik algılanan tehdit ve belirsizlik hem bu ihtiyaçların karşılanmasına hem de ekonomik ve sosyal kaynakların olası kaybına yönelik bir tehdidi de içermektedir (De Witte, 1999). Bütün bu nedenlerden ötürü, iş güvencesizliği algısı (korkusu) işsizliğin yarattığı bazı olumsuz sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Diğer bir deyişle, işsizliğin işsizler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler gibi işsiz kalma korkusu ya da kaygısı da çalışanlar arasında benzer sonuçlara yol açmaktadır.

İş güvencesizliği geleneksel olarak daha çok işletme, çalışma ekonomisi ve sosyoloji alanlarında araştırılmıştır. 1980’lerden sonra da psikoloji literatüründe ayrıntılı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Psikoloji literatüründeki çalışmaların büyük bölümü iş güvencesizliğinin sağlık ve kurum üzerindeki olumsuz etkileri üzerine odaklanmıştır. Bu doğrultuda, Sverke, Iellgren ve Naswell (2002) iş güvencesizliğinin birey ve kurum için kısa ve uzun vadeli sonuçları olduğunu belirtmiştir. Buna göre, söz konusu olgu

kısa vadede, bireyin işe yönelik tutumlarını (örn., işe bağlılık, iş doyumu) ve çalıştığı kuruma yönelik tutumlarını (örn. kurumsal bağlılık, güven) etkilerken, uzun vadede bireyin psikolojik ve fiziksel sağlığını, kurum düzeyinde ise çalışanların işle ilgili davranışlarını (örn., işten ayrılma niyeti, performans) etkilemektedir.

Greenhalgh ve Rosenblatt (1984) iş güvencesizliği sürecinde bireylerin bu olguya yönelik tepkilerini düzenleyen psikolojik değişkenlerin rolüne dikkat çekmişlerdir. Araştırmacılara göre, iş kontrol odağına sahip olmak (başına gelen olayların kontrolünün kişinin kendi elinde olduğu inancı), işe önem vermek, güvenlik ihtiyacı ve bulunduğu durumdan ötürü kişinin kendisine (içsel) atıf yapması gibi bireysel farklılık değişkenleri iş güvencesizliğinin olumsuz sonuçlarını artırmaktadır. Yine, iş piyasasında kişinin sahip olduğu becerilerin az talep görmesi, aynı işi farklı kurumlarda bulma olasılığının düşük olması ve işin kaybı halinde ekonomik sıkıntının artması gibi işle ilintili faktörler de iş güvencesizliğinin olumsuz etkilerini belirginleştirmektedir. Ayrıca, sosyal desteğin yetersiz olması ve iş güvencesizliğiyle ilgili objektif bir tehdidin bulunması da iş güvencesizliğinin daha stresli yaşamasına zemin hazırlamaktadır.

Özetle, iş güvencesizliği stres yaratan bir durumdur ve bu nedenle birçok olumsuz psikolojik ve fiziksel sorununu beraberinde getirmektedir. İşsizliğe benzer dinamiklerle çeşitli psikolojik değişkenlerden de etkilenmektedir. Bu bölümde, iş güvencesizliğinin psikolojik ve fiziksel sağlık, kuruma ve işe yönelik tutumlarla aileye etkisi ele alınacaktır.

İş Güvencesizliği, İyi Olma Hali ve Psikolojik Sağlık

Hem işte çalışırken hem de işten eve döndüğünüzde kafanızda sürekli olarak “yarın şirkette/iş yerinde bir şeyler ters giderse ilk gözden çıkarılacak ben olabilirim” ya da “yarın işime devam edeceğimin hiçbir garantisi yok, her an işten atılabilirim” gibi düşüncelerin döndüğünü bir düşünün. Böyle bir stres altında ve belirsizlik halindeki bir kişi iş performansını ve psikolojik sağlığını koruyabilir mi? Beklenebileceği gibi iş güvencesizliği öncelikle kişinin “iyi olma halini” olumsuz etkilemektedir. Zira iş güvencesizliği kişinin kendisi üzerindeki kontrol inancını ve geleceğin

öngörülebilir olduğu duygusunu azaltmaktadır (bkz. De Witte, 1999). Algılanan iş güvencesizliğinin yol açtığı belirsizlik duygusu kişinin işinin kesin olarak sonlanacağını bilmesinden farklıdır. Çünkü işten kesin olarak çıkarılacağını bilen kişi kendisini gelecekteki işsizliğe hazırlamakta, bu yönde beklenti ve davranışlar geliştirmekte ve bu durumla nasıl mücadele edeceğini kestirebilmektedir. İş güvencesizliğinde ise belirsizlik kişinin bir baş etme stratejisi uygulamasını engellemekte ve kişiyi sürekli olarak kaygı altında tutmaktadır. Bunun yanı sıra, algılanan kontrol duygusunun (kişinin kendi davranışlarının ve geleceğinin yine kendi kontrolü altında olduğu inancı) eksikliği ya da tehdit edici duruma yönelik güçsüzlük ve çaresizlik duyguları da iş güvencesizliğinin en önemli belirleyicileridir (örn., Greenhalgh ve Rosenblatt, 1984). Öngörülebilirlik ve kontrol duygularının azalması, kişilerin işle ve yaşamlarıyla ilgili kararlarını, uzun vadeli amaçlarını ve hatta günlük işlerini gerçekleştirmelerini bile zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, işin güvencede olmadığı algısı büyük bir endişeye ve rahatsızlığa sebep olabilmektedir. Bu rahatsızlık da doğal olarak kişinin psikolojik sağlığını olumsuz etkilemektedir.

İş talebinin çok yüksek, arzının ise düşük olduğu ve kronik işsizliğin yaşandığı ülkelerde iş güvencesizliğinin psikolojik etkilerinin çok daha yüksek olması beklenmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelere oranla, Türkiye’de iş güvencesizliğinin daha fazla psikolojik rahatsızlığa yol açtığı bulunmuştur. Brendan Burchell (2009), 2005 yılında Türkiye’nin de içinde bulunduğu 31 Avrupa ülkesinde yapılan Dördüncü Avrupa Çalışma Koşulları Araştırması’nın (EWCS, 2005) verilerini kullanarak, iş güvencesizliğinin strese bağlı hastalıklarla ilişkisini incelemiştir. Burchell, Türkiye’nin açık ara ilk sırada, iş güvencesizliği ve strese bağlı hastalıklar arasında en yüksek korelasyon (ilişki) gösteren ($r = .22$) ülke olduğunu bulmuştur. Türkiye’yi, araştırmanın yapıldığı yıllarda Doğu Almaya ile birleşme nedeniyle yüksek işçi hareketliliği ve işsizlik yaşayan Almanya izlemektedir ($r = .15$). Yukarıda özetlenen araştırma bulgularıyla tutarlı olarak Türkiye’de kriz dönemlerinde iş güvencesizliğinin arttığı bulunmuştur. Önder ve Wasti (2002) Kasım 2000 krizi öncesi ve sonrası durumu karşılaştıran araştırmalarında, çalışanların iş güvencesi algısının krizden sonra düştüğünü göstermiştir.

Sverke ve arkadaşları (2002) çok sayıdaki bilimsel araştırmayı bir araya getirerek yaptıkları meta analiz çalışmasında iş güvencesizliği arttıkça kişinin psikolojik sağlığının kötüleştiğini göstermişlerdir. Bu çalışmada iş güvencesizliğinin psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkisinin gençlerde çok daha ağır olduğu bulunmuştur. Benzer bir bulgu Cheng ve Chan (2008) tarafından yapılan meta analiz çalışmasında da elde edilmiştir. Buna göre de, iş güvencesizliği arttıkça insanların psikolojik sağlıkları da olumsuz etkilenmektedir.

Klandermans ve van Vuuren (1999), iş güvencesizliğini yüksek düzeyde hissedenlerde üzüntü, kaygı, korku, kızgınlık ve suçluluk duygularının daha fazla yaşandığını bulmuşlardır. Ayrıca, yüksek düzeyde iş güvencesizliği, yaşamdan memnuniyetsizlik (Lim, 1996), karamsarlık (Ferrie, Shipley, Newman, Stansfeld ve Marmot, 2005), olumsuz duygulanım (Roskies, Louis-Guerin ve Fournier, 1993), dış kontrol odağına inanç (Ashford ve ark., 1989; Orpen, 1994), düşük özsaygı (Orpen, 1994), öfke, yalnızlık ve stres (Kalil, Ziol-Guesr, Hawkey ve Cacioppo, 2010) ile de ilişkili bulunmuştur.

İlgili literatürde iş güvencesizliği ve psikolojik sağlık arasındaki ilişki üzerinde çeşitli psikolojik değişkenlerin etkisi de incelenmiştir. Buna göre, işsizlik süresince işsizleri ekonomik sıkıntılardan koruyan, işsizlik sigortası gibi sistemlerin olması iş güvencesizliğinin iyi olma üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaktadır (Sjöberg, 1988). Yine, bireyin kendi yeteneklerine ve iş bulabileceği bağlantılara güvenmesine tekabül eden algılanan istihdam, iş güvencesizliği yaşama eğilimini azaltmaktadır. İş güvencesizliği, algılanan istihdam ve iyi olma arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir (Cuyper, Bernhard-Oettel, Bernston, De Witte ve Alarco, 2008). Benzer biçimde, Silla, De Cuyper, Gracia, Peiro ve De Witte (2009), çalışanların iş bulma konusunda yeteneklerine ve bağlantılarına güvenmesinin iş güvencesizliğinin yaşam doyumu üzerindeki olumsuz etkilerini hafiflettiğini göstermiştir.

Bununla birlikte, psikolojik sağlık ve iş güvencesizliği arasındaki ilişkinin cinsiyete göre değişip değişmediği konusunda bir fikir birliği yoktur. Bazı araştırmacılar, iş güvencesizliğinden erkeklerin kadınlardan daha fazla etkilendiğini öne sürerken, bazıları tersine kadınların erkek-

lere oranla bu durumdan daha olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir (bkz. Cheng ve Chan, 2008). İş güvencesizliğinin erkekler için daha olumsuz sonuçları olduğunu ileri sürenler bu durumu, toplumdaki geleneksel cinsiyet rollerine ve erkeklerin ailenin geçimini üstlenme sorumluluğuna dikkat çekerek açıklamaktadırlar. Buna karşın, kadınların erkeklere kıyasla iş güvencesizliğinden daha fazla etkilenmesi, kadınların erkeklerden daha az mesleki hareketliliğe sahip olması ve işten çıkarılma riskinin daha yüksek olması ile ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Ülkemizde yapılan bir çalışmada Poyraz ve Kama (2008), iş güvencesinin kadınlarda erkeklere göre daha düşük olduğunu göstermiştir. Buna karşın, Cheng ve Chan'ın (2008) meta analiz çalışmasında kadın ve erkeklerde iş güvencesizliğinin psikolojik sağlık üzerindeki etkisinin benzer olduğu bulunmuştur.

Doğal olarak çalışanların işlerini kaybedeceklerine yönelik hissettikleri endişe, kaygı ve tehdit sadece iyi olma halini etkilemekle kalmamakta aynı zamanda psikolojik sağlığın bozulmasına da yol açabilmektedir. İşsizliğe benzer şekilde iş güvencesizliği de özellikle depresyon ve kaygıyla ilişkilidir (Ferrie ve ark., 2005; Rocha, Crowell ve Mc Carter, 2006; Kalil ve ark., 2010). Örneğin, Orpen (1994), iş güvencesizliği hisseden çalışanların hissetmeyen çalışanlara kıyasla daha fazla depresyon ve kaygı yaşadıklarını bulmuştur. Ayrıca, iş güvencesizliği depresyon ilaçlarını kullanma eğilimini artırmaktadır (Rugulies, Thielen, Nygaard ve Diderichsen, 2010).

Buna karşın, algılanan sosyal desteğin iş güvencesizliği ve zihinsel sağlık arasındaki ilişkide koruyucu bir işlevi vardır. Aile gibi iş dışındaki farklı kaynaklardan algılanan sosyal destek arttıkça iş güvencesizliğinin psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkisi azalmaktadır (Naswell ve ark., 2005). Dolayısıyla, sosyal destek iş güvencesizliğinin psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini azaltan en önemli faktörlerden biridir.

Özet olarak, iş güvencesizliği özellikle kriz ve durgunluk dönemlerinde bütün toplumu derinden etkilemekte, yarattığı endişe ve belirsizlik duyguları nedeniyle çalışanların iyi olma halini örselemekte ve psikolojik sağlığını bozmaktadır.

İş Güvencesizliği ve Fiziksel Sağlık

İş güvencesizliği sadece çalışanların psikolojik sağlığını olumsuz etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda uzun vadede çeşitli fiziksel sağlık problemlerine de yol açmaktadır. Araştırmalar iş güvencesizliğinin çalışanların fiziksel sağlığını bozduğunu ve çeşitli somatik yakınmalarda anlamlı bir artışa yol açtığını göstermektedir (örn., Burgard ve ark., 2009; Ferrie, Shipley, Marmot, Stansfeld ve Smith, 1998a, 1998b; Laszlo ve ark., 2010). Cheng ve Chan (2008) meta-analiz çalışmalarında iş güvencesizliği algıları arttıkça sadece psikolojik sağlığın değil fiziksel sağlığın da kötüleştiğini göstermişlerdir. İş güvencesizliğinin fiziksel sağlık üzerindeki olumsuz sonuçları bir işyerinde çalışma süresinin artmasıyla ve çalışan kişinin ilerleyen yaşıyla birlikte daha da fazla artış göstermektedir (Cheng ve Chan, 2008). Araştırmacılara göre bu durum, bir kurumda uzun süredir çalışanların işe ve kuruma psikolojik yatırımlarının ya da aidiyetlerinin daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle belirli bir yaştan sonra işsiz kalanların iş bulma olasılığı gençlere göre daha düşüktür. Ancak, iş güvencesizliğinin etkileri görece yaşlı çalışanlarda daha olumsuz olmasına rağmen, bu kişilerin iş güvencesi algıları daha yüksektir. Örneğin, Poyraz ve Kama (2008), Türkiye’de 36-40 yaş arası çalışanların 22-25 arası çalışanlara göre daha yüksek iş güvencesi algılarına sahip olduğunu, iş yaşamında toplam çalışma süresi ve mevcut işyerinde çalışma süresi arttıkça algılanan iş güvencesinin de arttığını bulmuşlardır.

Sverke ve arkadaşları (2002) meta-analiz çalışmalarında çalışanların algıladığı iş güvencesizliği arttıkça fiziksel sağlık sorunları bildirme olasılığının da kısmen arttığını, ancak iş güvencesizliğinin psikolojik sağlığı fiziksel sağlıktan daha fazla etkilediğini saptamışlardır. Ayrıca, iş güvencesizliğinin, koroner kalp hastalıkları (Lee, Colditz, Berkman ve Kawachi, 2004), yüksek kan basıncı (Kalil ve ark., 2010), hipertansiyon (Ferrie ve ark., 1998b), yüksek kolesterol (Ferrie ve ark., 2005) ve obezite riski (Ferrie ve ark., 2002) gibi çeşitli stres kaynaklı fiziksel rahatsızlıklarla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bunların yanında, iş güvencesizliğinin, viziteye çıkma ve sağlık merkezlerine başvurma sıklığını artırdığı (Roskies ve Louis-Guerin, 1990) ve hastalıktan ötürü işte devamsızlık (Kivimaki ve ark., 1997) davranışlarıyla ilişkili olduğu gözlenmiştir.

Bunun yanında, algılanan iş dışı sosyal destek, iş güvencesizliği hissedilenlerde somatik (psikolojik kökenli fiziksel yakınma) şikâyetleri azaltmaktadır (Naswell ve ark., 2005). Özetle, yapılan araştırmalar işsizliğin etkisine benzer şekilde iş güvencesizliğinin de fiziksel sağlık üzerinde yıpratıcı etkileri olduğunu göstermektedir.

İş Güvencesizliği ve Aile/Eş İlişkileri

İş güvencesizliği sadece birey için değil, ailesi için de önemli bir stres kaynağıdır. Aile geçindirme sorumluluğu taşımak iş güvencesizliğinin olumsuz etkilerini daha da ağırlaştırmaktadır (Sverke ve Hellgren, 2002). Zira iş konusunda yaşanan korku, kaygı ve belirsizlik bununla sınırlı kalmamakta kişinin aile yaşamına da yayılmaktadır. İş güvencesizliğinin yol açtığı gerginlik, çalışanın aile üyelerine karşı tavrını olumsuz etkilemekte ve aile içindeki öfke ve saldırganlığı artırmaktadır. Aynı zamanda, işsiz kalma beklentisinin yarattığı tehdit duygusu aile üyeleri için de ekonomik ve sosyal kaynakların kaybına yönelik bir kaygı yaratmaktadır. Doğal olarak, aile üyelerinden birinin gelecekteki işini kaybetme olasılığı diğer üyelerin de ekonomik sıkıntı yaşamasına ve yaşam kalitelerinin azalmasına yol açacaktır. Bu tür tehdit ve belirsizlik algıları aile içindeki çatışmaya bir zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla, iş güvencesizliği aile ve evlilik ilişkilerinde huzuru bozmakta, çatışmayı ateşlemektedir. Bazı çiftlerde ise boşanmayla sonuçlanabilmektedir. İş güvencesizliğinin aile üzerindeki bu olası olumsuz etkilerine karşın bu konudaki araştırma sayısı görece azdır.

Araştırmalar, iş güvencesizliğinin eşler arasında huzursuzluğu, anlaşmazlığı ve çatışmayı arttırdığını göstermiştir. (Hughes ve Galinsky, 1994). Ferrie (2001) bir stres kaynağı olarak iş güvencesizliğinin sadece çalışanın sağlığını değil aile üyelerinde yarattığı endişe nedeniyle onların da fiziksel sağlığını olumsuz etkilediğini bulmuştur. Diğer bir deyişle, iş güvencesizliği “aile iklimini” topyekûn olumsuz etkilemekte, bu da evlilikteki mutluluktan, çocuk yetiştirmedeki ana baba davranışlarına kadar bütün aile dinamiklerine yansımaktadır. Örneğin, iş güvencesizliği yaşayan ebeveynlerin çocuklarına karşı daha otoriter ve baskıcı davrandıkları bulunmuştur (Lim ve Loo, 2003). İş güvencesizliğinin çocukların okul

performansını düşürdüğü ve bu durumun, annenin iş güvencesizliğinden ziyade, babanın iş güvencesizliğinden kaynaklandığı görülmektedir (Barling, Zacharatos ve Hepburn, 1999). Ebeveynlerinin iş güvencesizliği yaşadığına tanık olmak, çocuklarda belirsizlik, güçsüzlük ve karamsarlık duygularına sebep olmakta ve okula bağlılığı azaltabilmektedir.

Sonuç olarak, iş güvencesizliği aile üyeleri için de bir stres kaynağıdır ve evlilik doyumu, eşler arası ilişkiler, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutum ve davranışları ile çocukların sosyalizasyon süreçleri üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır.

İş Güvencesizliği ve İş Yaşamı

İş güvencesizliğinin çalışanların iş yaşamına, çalıştıkları kuruma ve üye oldukları sendikalara yönelik tutumlarına olan etkileri de incenlemiştir. Araştırmalar, işlerini kaybetme kaygısı ve korkusu hisseden çalışanların hem işlerine hem de çalıştıkları kuruma yönelik algı, tutum ve davranışlarının olumsuz etkilendiğini göstermiştir.

İş güvencesizliği öncelikle çalışanların iş memnuniyetlerini azaltmakta ve kurumlarına karşı olumsuz duygular geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu durum, çalışılan kuruma ve işe yönelik olumsuz tepkileri ve davranışları artırmaktadır. İş güvencesizliğinin iş doyumunu azalttığı çok sayıda araştırmada gösterilmiştir (örn., Ashford ve ark., 1989; Probst ve Brubaker, 2001). Türkiye’de servis sektörü çalışanları üzerinde yapılan bir çalışmada Zeytinoğlu ve arkadaşları (2012b) iş güvencesi, esnek çalışma koşulları (kısmi zamanlı ya da belirli dönemlerde zorunlu ücretsiz izinle çalışma) ve iş doyumunu arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bulgular, iş güvencesi ile iş doyumunu arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu ($r = .53$) göstermiştir. Türkiye’de işsizlik oranı çok yüksek olduğundan esnek çalışma koşullarıyla iş doyumunu arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Benzer şekilde, De Witte ve Naswall (2003) dört Avrupa ülkesini (Belçika, Hollanda, İtalya ve İsveç) kapsayan çalışmalarında iş güvencesizliğinin bütün ülkelerde hem iş doyumunu hem de kuruma (örgütsel) bağlılığı azalttığını, ancak esnek çalışma koşullarının her iki değişkenle de anlamlı ilişki göstermediğini bulmuşlardır.

İş güvencesizliği iş doyumunun yanı sıra işe bağlılığı (bkz. Sverke ve ark., 2002) ve iş motivasyonunu da azaltmaktadır (Emberland ve Rundmo, 2010). İş güvencesizliği yaşayan çalışanlar kendilerini çalıştıkları kuruma ait hissetmemekte ve bu da kurum iklimini olumsuz etkileyerek çalışanların ortak bir amaç için çalışma motivasyonlarını düşürmektedir. Dolayısıyla, iş güvencesizliği kuruma bağlılığa ve güvene zarar vermektedir (Ashford ve ark., 1989; Sora, Caballer, Peiro ve Witte, 2009).

İş güvencesizliğinin sadece çalışılan kurumlara değil aynı zamanda çalışanların sendikalarına bağlılığını ve sendika üyeliğini de etkilediği bulunmuştur (bkz. Bernard-Oettel, De Cuyper, Schreurs, De Witte, 2011; De Witte, 2005; De Witte ve ark., 2008). Araştırmalar özellikle yüksek iş güvencesizliğinin yaşandığı ülkelerde sendikaya bağlılığın azaldığına ve sendikalardan ayrılmalara arttığına işaret etmektedir. Bu durumun iş güvencesizliğinin “psikolojik kontrat” olarak bilinen, bir işte çalışmanın işçiyle işveren arasında sürekli çalışmayı öngören örtük (zimmi) mutabakatı bozmasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür (bkz. De Witte ve ark., 2008; De Witte ve Naswall, 2003). Psikolojik kontrat ilkesine göre, iş güvencesizliği hem çalışılan kuruma hem de çoğu ülkede çalışmayı güvenceye alması beklenen sendikalara karşı bir güvencesizliğe yol açmaktadır. Bir anlamda hayatta kalma savaşı demokratik haklardan yararlanma isteğinin önüne geçmektedir. Bu nedenle, yanlış bir algıyla, sendikalaşma oranının düşük olduğu bazı ülkelerde neredeyse sendika üyeliği iş güvencesine karşı bir tehdit olarak görülmektedir.

De Witte ve arkadaşları (2008) dört Avrupa ülkesini, Belçika, Hollanda, İtalya ve İsveç, kapsayan araştırmalarında iş güvencesizliğinin, İsveç dışındaki ülkelerde, sendikaya üye olma arzusunu azalttığını veya üyelikten ayrılma isteğini artırdığını bulmuşlardır. Diğer bir deyişle, iş güvencesizliği çok yüksek olduğunda sendikalardan kaçınma motivasyonu öne çıkmaktadır. Türkiye bu duruma örnek tipik bir ülke olarak 2011 yılı itibarıyla % 5.9'luk sendikalaşma oranı ile OECD ülkeleri arasında sonuncu konumdadır (bkz. OECD, 2012). De Witte ve arkadaşları iş güvencesizliğinin yüksek olduğu durumlarda sendika üyesi olmanın kritik önem taşıdığını belirtmektedir. İsveç, dünyada en yüksek sendikalaşma oranına sahip ülkelerden birisi olarak demokratik katılımın ve sendikalaşmanın

iş güvencesizliğine karşı etkili bir tampon görevi yapabileceğini göstermiştir. İsveç'te sendikalar işsizlik sigortası ödemelerinden iş güvencesine kadar iş dünyasının en önemli konularında temel paydaş ve karar verici sivil toplum örgütü konumundadır.

İş güvencesizliğinin çok yüksek olduğu ülkelerde işini tehlikede görenler sendikalardan yeterli destek görmediklerini hissettiklerinden içinde bulundukları olumsuz koşullar için sendikaları da suçlamaktadırlar. İş güvencesizliği, krizler, ekonomik daralma ya da yüksek işsizlik ortamında daha yoğun hissedildiğinden sadece sendikal mücadelenin iş güvencesizliğini azaltmada etkili olamayacağına dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Bu yanlış algıyı ve korkuyu yıkmak için sendikaların bu konuyu gündeme alması ve başta toplu sözleşme görüşmelerinde olmak üzere iş güvencesinin önemini sürekli olarak kamuoyuna anlatması ve farkındalık yaratması gerekir. Sendikaların iş güvencesi yaratma konusundaki aktif desteği hem iş güvencesizliği konusundaki belirsizliği azaltmaya yardım edebilir hem de sendikaya bağlılığı artırabilir (Sümer, 2011).

Meta-analitik çalışmalar ve tarama makaleleri iş güvencesizliği algısı yükseldikçe iş doyumunun, işe bağlılığın, iş performansının, kurumsal bağlılığın ve kurumsal güvenin azaldığını buna karşın işten ayrılma niyetlerinin arttığını göstermiştir (Chen ve Chang, 2008; Sverke ve ark., 2002). Üstelik iş güvencesizliğinin işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi genç çalışanlarda ve vasıfsız çalışanlarda (mavi yakalı) daha yüksektir. Meslek statüsüyle ilgili bu durumun olası bir nedeni vasıfsız çalışanların düşük eğitim düzeyine ve becerilere sahip olmasından ve işe daha bağımlı olmasından kaynaklanmaktadır (Sverke ve ark., 2002). Bu sonuçlar, iş güvencesizliğinin sadece çalışan için değil çalışılan kurum için de olumsuz sonuçları olduğuna işaret etmektedir. Zira kurumun rekabet ortamında ayakta kalması için çalışanın kuruma aidiyeti, performansı ve işe yönelik olumlu tutumları çok önemli bir rol oynamaktadır.

Peki, iş güvencesizliğinin sonuçları bakımından kültürler arası farklılık var mıdır? Kültürler arası çalışmalar, iş güvencesizliğinin hem bireyci hem de toplulukçu kültürlerde aynı sonuçlara yol açtığını göstermektedir. Ancak, bireyci kültürlerle kıyasla toplulukçu kültürlerde çalışanların iş güvencesizliği algıladıkları durumda, işe yönelik daha negatif tutumlar

bildirdikleri ve daha fazla iş değiştirme niyeti sergiledikleri bulunmuştur (Probst ve Lawler, 2006). Dolayısıyla, Türkiye'nin görece toplulukçu kültüre sahip olduğu dikkate alındığında iş güvencesizliğinin kültürümüzde daha ağır etkilere yol açması beklenebilir.

Bunun yanı sıra, iş kaybetme korkusu konusunda iş yerindeki diğer çalışanlardan gelen sosyal desteğin iş doyumunu artırdığı ve işten şikâyet etmeyi azalttığı bulunmuştur (Lim, 1996). Cheng ve Chan'ın (2008) meta-analiz çalışmasında iş güvencesizliğinin iş doyumunu üzerindeki etkisinin kadın ve erkeklerde benzer olduğu saptanmıştır.

Ülkemiz çalışanları üzerinde de iş güvencesizliği ve iş yaşamıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar psikoloji alanından ziyade işletme, çalışma ekonomisi gibi alanlarda gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Poyraz ve Kama (2008) işin güvencede olduğu duygusu arttıkça kişide kurumsal bağlılığın ve iş doyumunun arttığını göstermiştir. Gezegen (2010) ise iş güvencesizliği ve kurumsal güven arasındaki olumsuz ilişkiye dikkat çekmiştir.

Çalışanlar iş güvencesizliğiyle baş etmek için farklı stratejilere başvurmaktadır. İş güvencesizliği hem kaçınmayı (stres yaratan olaydan uzaklaşma) hem de bireysel ve kolektif tepkileri ortaya çıkarmaktadır (detaylı bilgi için bkz. Sandıkçı, 2009). Bireysel tepkiler arasında en önemlilerden birisi alternatif başka bir işin aranmasıdır. Daha önceden de bahsedildiği üzere, iş güvencesizliği çalışanları başka işler aramaya yönlendirmekte ve işten ayrılma niyetlerini artırmaktadır (Emberland ve Rundmo, 2010). Özellikle de nitelikli çalışanlar yeni bir işi görece daha kolay bulabildikleri için onların kurumdan ayrılma olasılıkları da daha yüksek olmaktadır (Greenhalgh ve Rosenblatt, 1984). Bunun yanı sıra, işverenle bireysel olarak görüşme ya da arabulucu olabilecek kişileri araya sokma gibi tepkiler de bireysel tepkiler arasındadır. Bazı çalışanlar ise kaçınma tepkilerine başvurumaktadırlar. Bunlar, işe gitmek istememe, işle ilgilenmeme, bu süreçte hiç bir şey yapmama gibi pasif tepkilerdir. Buna karşın, sendikaya üye olmak, işi yavaşlatmak ve grev gibi kolektif eylemler iş güvencesizliğine yönelik verilen kolektif tepkilerden bazılarıdır.

Özet olarak, iş güvencesizliği başta iş doyumunu olmak üzere hem çalışanın iş yaşamını hem de çalıştığı ve/veya üye olduğu kurumlara karşı

tutumunu olumsuz yönde etkilemekte ve kurumun örgütsel iklimine zarar vermektedir. Başta yüksek işsizlik ve güvencesiz çalışma yaygınlığı olmak üzere ülkemize özgü koşullar ve kültürel farklılıklar nedeniyle iş güvencesizliği ülkemiz için daha özel ve öncelikli bir konudur. Bu nedenle etkileri birey, yakın çevresi, çalışılan ve üye olunan kurumlar ve makro göstergeler düzeyinde ayrıntılı olarak incelenmelidir.

İşsizlik ve İş Güvencesizliği

İşsizlik ve iş güvencesizliği farklı yaşantılara karşılık gelmesine karşın birbirini doğrudan etkileyen ve tetikleyen iki süreçtir. Her iki süreç de benzer yapısal ya da ekonomik nedenlerden kaynaklanmakta ve hem birey hem de toplum için benzer sonuçlara yol açmaktadır. Ekonomik krizlerin, teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin etkisi, neoliberal politikaların yaygın kabul görmesi, çalışma şekillerinin ve işveren ile çalışan arasındaki ilişkilerin değişmesi gibi makro düzeydeki nedenler hem işsizliğin hem de çalışanlar arasında iş güvencesizliğinin artmasının ortak nedenleri olarak görülebilir. UÇÖ'nün 2012 Çalışma Dünyası Raporu'nda (World of Work Report, 2012), önümüzdeki yakın gelecekte başta Avrupa olmak üzere bütün dünyada iş piyasasının daralmaya devam edeceği, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin artacağı vurgulanmaktadır. Krizlerin ve durgunluğun daha yapısal ve uzun vadeli olacağı belirtilen raporda yöneticiler "kemer sıkma tuzağına" karşı uyarılmaktadır.

İşsizlik ve iş güvencesizliği salt bireysel sorunlar değildir, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kurumsal sistemlerdeki adaletsiz düzenleme ve uygulamaların bir sonucu ve toplumdaki hiyerarşik ilişkilerin sürmesinin ve yeniden üretilmesinin bir nedeni olarak da düşünülebilir. Zira göçmenler, yabancı işçiler, yaşlılar ve kadınlar gibi çeşitli dezavantajlı grupların üyeleri genellikle, geçici, mevsimsel ya da sigortasız işlerde çalışmak zorunda kaldıklarından iş güvencesizliğine ve işsizliğe en çok maruz kalan toplum kesimleridir (Hartley, 1999). Dolayısıyla, işsizlik ve iş güvencesizliği gruplar arası adaletsiz ilişkilerin ve toplumdaki dengesiz gelir dağılımının da göstergelerindendir.

Bora, Bora, Erdoğan ve Üstün (2011) beyaz yakalı işsizliği üzerine yaptıkları değerlendirmede dünyadaki eğilime benzer şekilde Türki-

ye'deki kronik işsizliğin, neoliberal kapitalizmin son 20 yılda iyiden iyiye kronikleşen yapısal hastalığının ve sosyal refah devletinin tasfiyesinin bir sonucu olduğuna işaret etmektedirler. Bu yazarlara göre, neredeyse bütün global coğrafyaya yayılan yeni esnek üretim örgütlenmesi ve beraberinde getirdiği "güvencesizleşme" sonucunda geçici ve "eğreti" istihdam statüleri yaygınlaşmış ve emeğin "prekarizasyonu" denen olgu ortaya çıkmıştır. Prekarizasyon, istihdam piyasasındaki esneklik ve yapısal değişimler sonucu nitelik ve uzmanlık (yüksek zihinsel-bilişsel emek gücü) gerektiren işlerin sıradanlaşması (bayağılaşması) ile birlikte yaşanan güvencesizleşme, diğer bir deyişle kalıcı iş sözleşmesinin yerini sürekli olarak geçici işlerin alması tanımlanabilir. Beyaz yakalı işsizliğinin ve doğurduğu yoğun sosyal psikolojik sonuçların özellikle prekarizasyon süreciyle daha belirgin olarak açıklanabileceğini ileri süren Bora ve Erdoğan, entelektüel emeği ikame edecek olan robotların geliştirilmesi vb ileri teknolojik gelişmeler neticesinde beyaz yakalıların (genelde vasıflı işgücünün) daha da "lüzumsuzlaşacağını" ve işsizliğin artacağını vurgulamaktadırlar.

Türkiye'de işsizliğin yıllardır yüksek oranlarda seyretmesi iş güvencesizliği algılarına da etki etmektedir. İşsizliğin yaygınlığı toplumda işsiz kalma korkusunu artırmaktadır. İşsizlik oranlarının yüksek olduğu diğer ülkelerde de iş güvencesizliği algısı yüksektir (bkz. Fullerton, Roberson ve Dixon, 2011). İşsizliğin yaygın olduğu ülkelerdeki çalışanlarda işsiz kalındığında yeni bir iş bulmanın zor olacağına ya da bulunacak yeni işin istenilen özellikleri taşımayacağına (düşük maaş, geçici iş vb) ilişkin beklentiler oluşmaktadır. Geçmiş araştırmalarda işsiz kalmaya yönelik objektif bir tehdidin hem iş güvencesizliğini hem de psikolojik sıkıntıyı önemli düzeyde arttırdığı gösterilmiştir (De Cuyper, De Witte, Elst ve Handaja, 2010).

İşsizlik yardımının ya da işsizlere yönelik mali destek programlarının bulunmadığı ve Türkiye gibi sendika üyeliğinin çok düşük olduğu ülkelerde iş güvencesizliği algıları daha yüksektir (Fullerton ve ark., 2011). Dolayısıyla, işsizlere yönelik sistematik mali destek programlarının bulunduğu ve psikososyal destek sağlandığı ülkelerde iş güvence altında hissedilmektedir.

Yukarıda vurgulandığı gibi, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin en belirgin ortak özelliği her iki olgunun da yüksek düzeyde stres yaratıcı

süreçler olması ve benzer sonuçlara yol açmasıdır. Diğer bir deyişle işin kaybedileceğine yönelik endişe ve korku işin gerçek kaybı kadar stresli olabilmektedir (Dekker ve Schaufeli, 1995). Her iki olgu da benzer şekilde kaygı ve depresyon gibi psikolojik belirtilerle, düşük düzeyde iyi olma haliyle, yaşamdan memnuniyetsizlikle ve çok sayıda fiziksel şikâyetle ilişkilidir. Örneğin, işsizlerle iş güvencesizliği hisseden çalışanların karşılaştırıldığı bir araştırmada De Witte (1999) psikolojik iyi olma düzeyleri açısından iki grubun benzer durumda olduğunu bulmuştur. Yine benzer şekilde hem işsizlik hem de iş güvencesizliği bireyin sadece psikolojik ve fiziksel sağlığını değil, aile ve evlilik ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla, her iki olgunun yıkıcı etkileri bireyin yaşamının farklı alanlarına yayılmaktadır.

İşsizliği, esnek çalışma koşulları nedeniyle kalıcı istihdamdan yoksun kalarak güvencesizleşme olarak tanımlanan “prekarizasyon” sürecinin bir ürünü olarak gören T. Bora (2011), olumsuz etkileri de bu kapsamda değerlendirmektedir. Prekarizasyonun en kritik olumsuz etkisi geleceği belirsizleştirmesi ve insanları kendilerine “lüzumsuz” ya da toplumda “fazlalık” olarak hissettirmesidir. Bu yönüyle prekarizasyon toplumda işsiz veya çalışan herkesi kapsayan bir sürece dönüşmekte ve işsizlik ile iş güvencesizliği algılarının altında yatan ortak mekanizmayı açıklamaktadır. Bu yüzden de işsizliğin ve iş güvencesizliğinin etkileri birbirine benzemektedir.

Bununla beraber, iş güvencesizliği ve işsizlik süreci arasında bazı farklılıklar da mevcuttur (ayrıntılı tartışma için bkz. Hartley, 1999). İşin kaybı, açık bir durumu ifade ederken, iş güvencesizliği çalışanların kuruma yönelik algı, değerlendirme ve bilişlerinin bir sonucu olarak büyük ölçüde algı düzeyinde tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle; iş güvencesizliği öznel algıları içermekte ve bu olgunun bireysel farklılıklara daha fazla duyarlı olması beklenmektedir. Kuşkusuz, iş güvencesizliğinin, işyerinin kapanması, işten çıkarmaların artması gibi birtakım objektif nedenleri mevcuttur. Ancak, bu tür durumlarda dahi bireysel farklılıkları nedeniyle çalışanlar farklı düzeylerde iş güvencesizliği algılarına sahip olabilirler. Dolayısıyla, çalışanların iş güvencesizliği yaşayıp yaşamamasında gerçek durumla birlikte algılarının da etkili olduğu söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak, işsizlik durumu açık bir şekilde, doğrudan gözlenirken, iş

güvencesizliği bireyin beyanına dayanarak ya da davranışları gözlenerek dolaylı olarak çıkarılan bir durumdur. Bu durum, toplumdaki işsizlik sorununu, iş güvencesizliği sorununa oranla, sosyal olarak daha görünür kılmaktadır. Yine aynı nedenlerle, iş güvencesizliği olgusu kamuoyunda yeterince ilgi çekmemektedir.

İşsizlik bireyin rolleri arasındaki bir geçiş olarak addedilmektedir (Hartley, 1999). İşsizlik durumunda birey çalışan rolünden işsiz rolüne geçmekte ve hem mali hem de farklı sosyal kaynaklarını kaybetmektedir. Buna karşın, iş güvencesizliği durumunda birey mali kaynaklarını kaybetmemekte, daha ziyade işi ve kurumuyla ilgili algı ve ilişkileri değiştirmekte, dolayısıyla kurum aidiyeti ve kendini bu rol içinde tanımlama eğilimi azalmaktadır. Bu nedenle, toplumda işsizler, iş güvencesizliği yaşayanlara göre, daha fazla damgalama sürecine maruz kalmakta ve dezavantajlı gruplar içerisinde yer almaktadır.

Hartley'e (1999) göre, iş güvencesizliği ne zaman biteceği belli olmayan bir süreç olduğundan öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen günlük bir yaşıntıdır. Buna karşın işin kaybı her ne kadar kişi için örseleyici bir durumu teşkil etse de, derhal meydana gelebilmekte ve nesnel olarak gözlenmektedir. İşsizlik durumunda kişinin rolleri daha belirgindir. İşsiz kişi, bu durumla nasıl baş edeceği konusunda daha fazla öngörüye sahip olabilir. Örneğin, yeni bir iş arama, işsizlik maaşından yararlanma gibi stratejiler işsizliğin yıkıcı etkilerini kısmen de olsa azaltabilir. Buna karşın, iş güvencesizliği durumunda, söz konusu olguyu tanımlayan normatif bir yaklaşım mevcut olmadığından, çalışan kişi bu durumla nasıl baş edeceği ve işyerinde bu konuyla ilgili söylenti ve dedikoduları nasıl yorumlayacağı, belirsizlik durumunda nasıl davranacağı ve gelecekle ilgili nasıl bir adım atması gerektiği konusunda kararsızlık yaşayabilir.

Özetlemek gerekirse, işsizlik ve iş güvencesizliği hem birey hem de ailesi için önemli düzeyde stres yaratıcı deneyimlerdir. Söz konusu olgular arasında birtakım farklılıklar olmasına rağmen her ikisi de birbirini tetikleyen yakından ilişkili süreçlerdir, birey ve toplum için benzer olumsuz sonuçlara yol açmaktadırlar. Bu nedenle, işsizlik ve iş güvencesizliği arasındaki yakın bağlantıyı ve bu sorunların toplumumuz için önceliğini dikkate alarak her iki olguyu aynı araştırma kapsamında mercek altına aldık.

Kitabımızın takip eden bölümlerinde toplumumuzda işsizliğin ve algılanan iş güvencesizliğinin psikolojik etkilerini belirlemeye yönelik yaptığımız araştırmanın amacına ve bulgularına yer verdik.

İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Etkileri Araştırmasının Amacı

Geniş bir kapsamı olan bu projenin genel amacı, Türkiye’de yeterince araştırılmamış olan işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik arka planı hakkında derinlemesine bilgi edinmektir. Bu doğrultuda, yukarıda özetlenen literatür ışığında, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin kişinin psikolojik ve fiziksel sağlığından evlilik ve aile yaşamına kadar çeşitli alanlardaki etkileri farklı ölçüm araçları kullanılarak hem işsizler hem de çalışanlar üzerinde karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Spesifik olarak, işsizlik ve çalışanlar arasındaki iş güvencesizliği deneyiminin psikolojik ve fiziksel sağlık, aile ve eş ilişkileri, kurum ve işle ilgili süreçler, işsizliğe yönelik atıflar, algılanan sosyal destek ve algılanan istihdam gibi çeşitli sosyal ve psikolojik değişkenlerle ilişkisi araştırılmıştır.

Bu araştırmanın dört ana amacı vardır. İlk olarak, çalışan ve işsiz grupların karşılaştırılarak, işsiz ve çalışanların psikolojik ve fiziksel sağlıklarının ve aile ilişkilerinin çeşitli sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, işsizliğin çeşitli sosyodemografik gruplardaki etkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda, cinsiyet ve yaş gibi kritik sosyodemografik özellikler temelinde işsizliğin, başta psikolojik ve fiziksel sağlık olmak üzere ana araştırma değişkenleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

İkinci olarak, iş güvencesizliği algılarının demografik özelliklere göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Bu amaçla, iş güvencesizliği algılarının cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi ve medeni duruma göre ne oranda farklılaştığına bakılmıştır. Üçüncü olarak, işsizler, yüksek iş güvencesizliği algılayan çalışanlar ve düşük iş güvencesizliği algılayan

çalışanlar olmak üzere oluşturulan üç örneklem grubu birbiriyle psikolojik ve fiziksel sağlık, aile yaşantıları ve diğer araştırma değişkenleri bakımından karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda, yüksek iş güvencesizliği ve düşük iş güvencesizliği yaşayan çalışanlar mukayese edilerek iş güvencesizliğinin görece etkileri hakkında derinlemesine bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, işsiz ve yüksek düzeyde iş güvencesizliği yaşayan grupların da karşılaştırılarak işsizliğin ve iş güvencesizliğinin benzer ve farklı yanlarının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Dördüncü olarak, kritik düzenleyici (moderatör) değişkenler olarak algılanan istihdam ve sosyal desteğin, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik olumsuz etkilerini azaltmadaki rolü incelenmiştir. Başka bir deyişle, sosyal destek algısının ve kişinin algıladığı istihdam edilebilirlik düzeyinin işsizlik ve iş güvencesizliğinin olumsuz etkilerini ne orada hafiflettiği incelenmiştir.

Bu dört alt amaç doğrultusunda ve ilgili literatür ışığında araştırmanın beş temel beklentisi (hipotezi) vardır.

- 1) Genel olarak, işsizlerin çalışanlara göre daha kötü psikolojik ve fiziksel sağlığa ve daha düşük bireysel kaynaklara sahip olması, daha yoğun aile ve ilişki problemleri yaşaması ve işsizliğin nedeni olarak daha fazla yapısal ve kaderci ancak daha az bireyci atıflar yapması beklenmektedir. Spesifik olarak, işsizlerin çalışanlara kıyasla daha düşük düzeyde yaşam doyumu, iyi olma hali, evlilikte mutluluk, sosyal destek ve istihdam algılamaları, buna karşın daha fazla fiziksel sağlık sorunu, psikolojik belirti, aile ortamında kaos, evlilikte şiddet ve çatışma yaşamaları beklenmektedir.
- 2) Özellikle Batı ülkelerinde yapılan ve yukarıda özetlenen çalışmalarla tutarlı olarak, işsizliğin psikolojik ve fiziksel sağlık ile aile yaşantısı üzerindeki etkilerinin erkeklerde ve yaşça büyük kişilerde daha olumsuz (yüksek) olması beklenmektedir.
- 3) Çalıştığı işi güvencesiz algılayanların güvencede algılayanlara oranla daha kötü psikolojik ve fiziksel sağlığa ve daha düşük bireysel kaynaklara sahip olması, aile ve ilişki problemleri yaşaması ve hem kurum hem de işle ilişkilerinin daha olumsuz olması ve işsizliğin nedeni olarak daha fazla yapısal ve kaderci ancak daha az bireyci

atıflar yapması beklenmektedir. Özellikle, işi güvencesiz olanların işi güvencede olanlara göre daha düşük düzeyde iş doyumu, örgütsel bağlılık, yaşam doyumu, iyi olma, evlilikte mutluluk, sosyal destek bildirmeleri buna karşın daha fazla fiziksel sağlık sorunu, psikolojik belirti, aile ortamında kaos ile evlilikte şiddet ve çatışma belirtmeleri beklenmektedir. Ayrıca, işi güvencesiz olanların işi güvencede olanlara göre işsizliğin nedeni olarak daha fazla yapısal ve kaderci ancak daha az bireyci atıflar yapması beklenmektedir.

- 4) İşsizlerin ve yüksek düzeyde iş güvencesizliği algılayanların, temel araştırma değişkenleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmaması beklenmektedir.
- 5) Algılanan istihdam ve sosyal destek değişkenlerinin, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik sağlıkla ilişkisinde düzenleyici bir rol oynaması beklenmektedir. Buna göre, (a) algılanan istihdam düşük olduğunda işsizlerin psikolojik sağlığının çalışanların psikolojik sağlığından kötü olması, buna karşın algılanan istihdam yüksek olduğunda işsizlerin psikolojik sağlığının çalışanlardan farklılaşmaması ya da farklılığın anlamlı düzeyde azalması beklenmektedir. Benzer olarak, (b) algılanan sosyal destek düşük olduğunda işsizlerin psikolojik sağlığının çalışanların psikolojik sağlığından kötü olması, buna karşın algılanan sosyal destek yüksek olduğunda işsizlerin psikolojik sağlığının çalışanlardan farklılaşmaması ya da farklılığın azalması beklenmektedir.

İşsizlik ve iş güvencesizliği çok boyutlu ve karmaşık olgulardır. Bu çalışmada, ilgili literatürden hareketle, söz konusu olguların farklı alanlardaki etkilerini göstermek için çok sayıda değişken ele alınmıştır. Böylece, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik arka planı hakkında mümkün olduğunca ayrıntılı bilgi edinilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu kapsamda çok sayıda ölçüm aracı geliştirilmiş ya da uyarlanmış. Araştırmanın hem bu konuda çalışmak isteyen araştırmacılara ışık tutması hem de ilgili alanda çalışan psikolog, insan kaynakları uzmanı gibi uygulamacılara, politikacılar veya yöneticiler gibi karar vericilere, hatta işsizlerin ve çalışanların doğrudan kendilerine yönelik pratik doğrularının olması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

İşsizlik ve iş güvencesizliği ülkemizin en önemli sorunlarından olmalarına karşın bu olguların kişi üzerindeki etkileri sınırlı sayıda araştırmada ve sadece az sayıda boyutu dikkate alınarak incelenmiştir. Bu çalışma çok sayıda değişken temelinde, hem işsiz hem de çalışan örneklemelerini karşılaştırmalı şekilde ele alarak, Türkiye’de işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik sonuçlarını sistematik olarak çok boyutlu bir perspektiften anlamaya yönelik bir ilk araştırma olma niteliği taşımaktadır. Bu araştırma sayesinde Türkiye’de işsizliğin ve çalışanlar arasındaki iş güvencesizliği algılarının psikolojik ve fiziksel sağlık, aile ve eş ilişkileri, kurum ve işle ilgili süreçler, işsizliğe yönelik atıflar, algılanan sosyal destek ve algılanan istihdam gibi çeşitli psikolojik değişkenlerle ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi edinilmiştir.

Ayrıca, işsiz ve çalışan örneklemlerinin homojen olmadığı dikkate alınarak toplumumuzdaki işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik etkilerinin çeşitli sosyodemografik özellikler açısından nasıl farklılaştığı da incelenmiştir. Böylece, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin toplumun farklı kesimleri üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Türkiye’de iş güvencesizliğinin psikolojik etkilerine değinen çalışma sayısı son derece sınırlıdır. Bu araştırmada geniş bir örneklem üzerinde yüksek ve düşük düzeylerde iş güvencesizliği yaşayanlar hem birbirleriyle hem de işsizlerle karşılaştırılmış ve iş güvencesizliğinin birey ve aile hayatı üzerindeki özgül etkileri incelenmiştir. Bu yönüyle farklı karşılaştırmalara uygun olması bakımından bulgular önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında iş güvencesizliği algısı konusundaki bireysel yatkınlık faktörlerinin etkileri de incelenmiştir. İş güvencesizliği algılarının hangi gruplarda ya da toplum kesimlerinde daha yaygın olduğu ve kimlerin bu olumsuz deneyime (ya da örselenmeye) daha açık olduğu konusunda bilgi sahibi olunacaktır. Dolayısıyla, bu araştırma bulguları, iş güvencesizliği algılarının yıkıcı etkilerini azaltmak için belirli “risk” gruplarına yönelik olarak önlemlerin alınması ve uygun müdahale programları geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Türkiye’deki geçmiş çalışmaların önemli bir kısmı psikoloji alanı dışındaki araştırmacılar tarafından yapıldığından iş güvencesizliğinin

psikolojik etkileri yeterince incelenmemiştir. Bu araştırmanın bu eksikliği önemli ölçüde gidereceği söylenebilir. Ayrıca, iş güvencesizliğinin ayrıntılı incelenmesi, özellikle çalışan-örgüt ilişkisi çerçevesinde, işe bağlılık, iş doyumu, örgütsel güven, verimlilik gibi süreçlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Türkiye’de geçmiş araştırmalar genelde iş güvencesizliğinin kurum ve işe yönelik tutumlarla olan ilişkisini irdelemiş, psikolojik ve fiziksel sağlık ile aile hayatı üzerindeki etkilerini büyük ölçüde göz ardı etmişlerdir. Bu nedenle, bu çalışmanın psikolojik bir perspektiften yürütülmesi ve katılımcıların hem bireysel hem de yakın bağlamdaki diğer özelliklerinin ölçülmesi, etkinin genişliğini ve/veya yaygınlığını anlamak bakımından önem taşımaktadır.

Yukarıda özetlenen Batı ülkelerindeki ilgili çalışmalarda da işsizleri ve iş güvencesizliği yaşayanları psikolojik değişkenler bakımından karşılaştıran çalışma çok sınırlı sayıdadır. Türkiye’de söz konusu iki grup arasında karşılaştırma yapan bir araştırma ise bilginiz kadarıyla mevcut değildir. Ayrıca, iş güvencesizliği literatüründe yanıt aranan sorulardan birisi de iş güvencesizliğinin etkilerinin işsizliğin etkilerine göre ne ölçüde benzer olduğudur (bkz. De Witte, 1999). Bu çalışma, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin benzer ve farklı yönlerini saptamayı hedeflemiş olması bakımından da önem taşımaktadır. Kısaca, bu araştırma anılan özellikleri nedeniyle hem ilgili literatüre katkı sağlamakta hem de toplumumuzda işsizlik ve iş güvencesizliği sorunlarını psikolojik bir perspektiften karşılaştırmalı olarak inceleyen bir ilk çalışma olma niteliği taşımaktadır.

Yukarıda sıralanan olası katkılarının yanı sıra, bu araştırma sayesinde başta, İş Güvencesi Ölçeği, Algılanan İstihdam Ölçeği ve Aile Çevresi Kaos Ölçeği olmak üzere çok sayıda psikolojik ölçüm aracının Türkçeye uyarlanması yapılmıştır. Gelecekteki araştırmalar için ölçek kazandırma bakımından da bu çalışma önem taşımaktadır.

İlgili literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğu, genelde değişkenler arasındaki ilişkilerin kişi, kişiler arası, grup ve sistem düzeyindeki analizlerinden sadece biri ya da ikisi üzerinde durmuş, analizin farklı düzeyleri arasındaki etkileşimler hakkında söz söylememiştir. Bu çalışma, sadece fiziksel ve psikolojik sağlık gibi bireysel süreçlerin değil, aynı zamanda işsizlik ve iş güvencesizliğinin evlilik doyumu üzerindeki etkisi gibi

kişiler arası süreçlerin, işsizliğe yönelik farklı grupların atıfları gibi grup ve sistem düzeyindeki süreçlerin de analizini içermektedir. Bu anlamda söz konusu çalışma, ilgili literatüre bütüncül bir perspektiften bakması nedeniyle de önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, araştırmamız ekonomik olduğu kadar insani bir durumu teşkil eden işsizlik ve iş güvencesizliği olgularına yönelik deneyim, görüş ve değerlendirmelerin saptanmasından ve bu sorunlarla baş etmek için makro düzeyde etkili müdahale politikalarının oluşturulmasından, çözüm önerilerinin geliştirilmesine ve işsizlere yönelik önyargılarla mücadele edilmesine kadar çeşitli alanlarda pratik doğurgulara sahiptir.

Bu çalışmanın, yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü, hem psikoloji literatürüne katkı sağlaması hem de alanda çalışanlara işsizliğin ve iş güvencesizliğinin somut, psikolojik ve fiziksel etkilerini göstermesi bakımından önemli bir kaynak oluşturacağı kanısındayız.

Araştırmanın Yöntemi

Örneklem ve Uygulama

Bu araştırmaya, Türkiye'nin farklı illerinde ikamet eden toplam 930 kişi katılmıştır. Katılımcıların 679'u çalışan ve 251'i ise işsizdir ya da geçici işlerde çalışmaktadır.

Bu araştırmanın örneklemini farklı kaynaklardan temin edilmiştir. Örneklem temsili olarak bölge ya da iller dikkate alınarak toplanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın örneklemini bütün Türkiye'yi temsil eden bir örneklem değildir. Ancak farklı illerden ve kaynaklardan veri toplanarak hem örneklemin görece temsili olmasına hem de analizlerin istatistiksel bakımdan güçlü olmasına dikkat edilmiştir.

Çalışan kesim için 2010 yılında Bursa'da bulunan büyük bir otomotiv sanayi fabrikaları çalışanlarına ve Türk Metal-İş Sendikası'na bağlı işçilerden temsili bir gruba ulaşılmıştır. Buna göre, çalışan katılımcıların % 41'ine (278 kişi) Bursa'da fabrikalarda ve % 59'una (400 kişi) Metal-İş Sendikası aracılığı ile ulaşılmıştır. Metal-İş Sendikası'ndan uygulama için izin alınmış ve sendikanın Ankara'da düzenlenen çeşitli eğitim seminerlerinde Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen işçilere verilen dersler sırasında 25-30 dakika süren anket uygulaması yapılmıştır. Bununla beraber, örneklemin niteliğiyle ilgili dikkate alınması gereken bir başka bir nokta da çalışan katılımcıların Türkiye'de iş güvencesinin en yüksek olduğu sektörlerden biri olan otomotiv sektöründen geliyor olması ve özellikle de örneklemin önemli bir kısmını sendikalı işçilerin temsil

etmesidir. Bununla beraber, Türkiye’de işportacılık, sigortasız merdiven altı atölyelerde çalışma ya da eve temizliğe gitme gibi “güvencesiz” işlerde çalışma yaygındır. Bu yönüyle bu çalışma Türkiye’de özellikle yüksek düzeyde nesnel iş güvencesizliği yaşayan kesimleri temsil etmemektedir. Gelecekteki çalışmalarda söz konusu “güvencesiz” grupların da incelenmesi iş güvencesizliğinin etkilerin daha kapsamlı anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Ancak, şunu belirtmekte de yarar vardır. İş güvencesizliği algıları ve olumsuz etkileri “güvenceli” işi olan gruplarda bile gözlenebiliyorsa, bu etkilerin nesnel olarak daha “güvencesiz” gruplarda daha vahim olabileceği dikkate alınmalıdır.

İşsiz örneklemi içinse Türkiye İş Kurumunun yardımı talep edilmiş ve İŞKUR aracılığıyla işsizlere iki yoldan ulaşılmıştır. İlk olarak, İŞKUR’a iş bulma amacıyla son bir yılda başvuran ve Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Samsun ve Hakkâri illerinde ikamet eden 1000 kişinin iletişim adresleri veri tabanından tesadüfi olarak seçilmiştir. Daha sonra, tekrar dönüşlü pullu zarflarla katılımcıların adreslerine anketler postalanmıştır. Ancak, sadece 63 anket geri dönmüştür. Bu oran tüm işsiz örneklemine % 25.2’sine denk gelmektedir. İkinci olarak, yeterli sayıda işsiz katılımcıya ulaşmak için, İŞKUR tarafından düzenlenen işsizlere yönelik meslek edindirme kurslarına ulaşılmış ve işsiz örneklem bu yolla tamamlanmıştır. Anket uygulamaları meslek edindirme kurslarında verilen dersler sırasında yaklaşık 25-30 dakika süren toplu halde uygulamalarla tamamlanmıştır. İşsiz örneklemdeki katılımcıların büyük bölümü (% 68.4) söz konusu kurslara giden katılımcılardan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra İŞKUR merkezlerine başvuran işsizlere kartopu yönetimi kullanılarak da ulaşılmış ve az sayıda uygulama da (% 6.4) bu yolla yapılmıştır.

Araştırmada çalışan ve işsiz örneklem uygulamak üzere aşağıda ayrıştırılması verilen iki ayrı anket bataryası hazırlanmış ve uygulamalardan önce Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan gerekli onay alınmıştır. Katılımcılara kimliklerinin gizli tutulacağı ve sonuçların kişi düzeyinde değil toplu olarak değerlendirileceği belirtilmiştir ve kimlik belirten bilgi alınmamıştır. Posta yoluyla toplanan anketlerde ise veri girişi sırasında katılımcılara numara verilmiş, kimlik bilgisi kullanılmamıştır. Katılım için gönüllük esas alınmış, katılmayı kabul

etmeyen kişilere anket bataryaları verilmemiştir. Uygulama Nisan 2010 ve Haziran 2011 tarihleri arasında yapılmıştır. Toplanan veriler analize hazır hale getirilmek için bilgisayara yardımcı personeller ve araştırma asistanları yardımıyla girilmiştir.

Erkek katılımcıların sayısı hem çalışanlar hem de işsizler arasında ağırlıktadır. Buna göre, işsiz katılımcıların 179'u (% 71.3) erkek ve 67'si (% 26.7) kadındır, 5 kişi ise (% 2) cinsiyetini belirtmemiştir. Çalışan katılımcıların 584'ü (% 86) erkek, 93'ü kadın (% 13.7) ve 2'si (% 0.3'ü) cinsiyetini belirtmemiştir. Tüm örneklem 584 erkek (% 86), 160 kadın (% 17.2) ve cinsiyet belirtmemiş 7 kişiden (% 0.8) oluşmaktadır

Araştırmamızın çalışan örnekleminin büyük bir çoğunluğu (348 kişi, % 51.9) Bursa'da, işsiz örneklemindekilerin çoğunluğu ise Ankara'da (187 kişi, % 75.7) yaşamaktadır. Çalışan katılımcıların büyük çoğunluğu yaşamlarının büyük kısmını üç büyük şehir dışındaki şehirlerde (% 66.6'sı şehirde; % 12.4'ü köyde; % 11.2'si kasabada) ve geri kalanı (% 8.5) ise üç büyük şehirden birinde (İstanbul, Ankara, İzmir) geçirmiştir. Dokuz kişi (% 1.3) bu soruyu yanıtsız bırakmıştır. İşsiz katılımcıların ise önemli bir çoğunluğu yaşamlarının büyük kısmını üç büyük şehirlerden birinde (136 kişi; % 54.2) geçirmiştir, geri kalan katılımcılardan % 34.7'si şehirde, % 4'ü kasabada ve % 6'sı köyde en uzun yaşadıklarını belirtmiştir. 3 kişi (% 1.2) ise bu soruyu yanıtsız bırakmıştır

Araştırmaya katılanların yaşları 15 ve 56 arasında değişmektedir. Tüm örneklemin yaş ortalaması 30.91'dir ($SS = 7.00$). İşsiz katılımcıların yaş ortalaması 27.52 ($SS = 5.79$), çalışan katılımcıların yaş ortalaması ise 32.13'tür ($SS = 7.00$).

Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımları incelendiğinde ise hem çalışanların hem de işsizlerin önemli bir kısmının lise mezunu olduğu görülmektedir. En az 1 (Okuma-yazma bilmiyor) ve en çok 9 (Doktora yapmış) üzerinden değerlendirilen eğitim düzeyinde, işsizlerin eğitim düzeyi ($Ort. = 5.42$, $SS = 1.19$), çalışanların ($Ort. = 4.86$, $SS = .87$) eğitim düzeyinden yüksektir. Özellikle işsizler arasında lise mezunları ve üniversite ve üstü mezunlarının oranı birbirine eşitken, çalışanlar arasında lise mezunlarından sonra "ortaokul mezunu ve altı" eğitim durumunun yaygın olduğu görülmüştür.

Ayrıca, çalışan katılımcılar arasında lisansüstü öğrenimi yapmış kimse bulunmamaktadır. Buna göre, çalışan katılımcıların % 1'i (7 kişi) okur-yazar, % 8.4'ü (57 kişi) ilkokul mezunu, % 10.6'sı (72 kişi) ortaokul, % 65.7'si (446 kişi) lise mezunu, % 10.5'i (71 kişi) iki yıllık yüksekokul mezunu, % 3.1'i (21 kişi) dört yıllık üniversite mezunu olduğunu beyan etmiştir. Çalışan örnekleimde 5 katılımcı ise (% 0.7) eğitim düzeyini beyan etmemiştir. İstatistiksel açıdan kolaylık sağlanması amacıyla, soru formunda dokuz kategorili olan eğitim değişkeni üç kategoride yeniden gruplandırılmıştır. Buna göre, halen çalışmakta olan örneklemin % 20.2'si (136 kişi) "ortaokul mezunu ve altı," % 65.7'si (446 kişi) "lise mezunu" ve % 13.5'i (92 kişi) "üniversite mezunu" kategorisinde yer almıştır.

İşsiz örneklemindeki katılımcılardan % 0.4'ü (1 kişi) okuma yazma bilmediklerini, % 0.4'ü (1 kişi) okur-yazar, % 4'ü (10 kişi) ilkokul mezunu, % 12.7'si (32 kişi) ortaokul mezunu, % 40.2'si (101 kişi) lise mezunu, % 17.9'u (45 kişi) iki yıllık yüksekokul mezunu, % 20.3'ü (51 kişi) dört yıllık üniversite mezunu olduğunu ve % 2'si (5 kişi) yüksek lisans eğitimi aldığını bildirmiştir. Beş işsiz katılımcı (% 2) ise bu soruyu yanıtsız bırakmıştır. Eğitim durumu üç kategoride yeniden gruplandırıldığında, işsiz örneklemin % 17.5'i (44 kişi) ortaokul mezunu ve altı, % 40.2'si (101 kişi) lise mezunu ve % 40.2'si (101 kişi) üniversite mezunu ve üstü eğitim düzeyi içinde sınıflandırılmıştır.

Medeni durumları göz önüne alındığında, katılımcıların % 58.9'u (548 kişi) evli ve % 40.1'i (373 kişi) bekâr, boşanmış veya duldur. Dokuz katılımcı bu soruyu yanıtsız bırakmıştır. Çalışan katılımcıların büyük çoğunluğu evliyken (% 70.8; 481 kişi), işsiz katılımcıların büyük çoğunluğu bekâr, boşanmış veya duldur (% 70.1; 176 kişi). Çalışanların ortalama evlilik süresi 6.52 yıl ($SS = 6.68$) olup, ortalama çocuk sayısı 1.61'dir ($SS = .86$). İşsizlerin ise ortalama evlilik süresi 2.43 yıl ($SS = 5.35$) olup, ortalama çocuk sayısı 1.62'dir ($SS = 1.17$).

Eve giren aylık gelir miktarı analiz edildiğinde, anket formunda en az 1 ("500 TL ve altı") ve en çok 6 ("5001 TL ve üstü") olarak değerlendirilen gelir değişkeninde, işsizlerin gelirinin ($Ort. = 2.31$, $SS = .99$), çalışanların gelirinden ($Ort. = 2.66$, $SS = .77$) düşük olduğu gözlenmiştir. Hem çalışanların hem işsizlerin önemli bir çoğunluğunun 501 TL ve 1000 TL

arasında gelire sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, örneklemin göreceli düşük gelir grubundan oluştuğuna işaret etmektedir.

Çalışan katılımcıların % 0.9'u (6 kişi) "500 TL ve altı," % 46.7'si (317 kişi) "501 TL-1000 TL arası," % 38.9'u (264 kişi) "1001 TL-2000 TL arası," % 9.9'u (67 kişi) "2001-3000 TL arası," % 1.9'u (13 kişi) "3001-5000 TL arası" ve % 0.3'ü (2 kişi) "5001 TL ve üzeri" gelir grubunda yer almaktadır. On çalışan (% 1.5) ise bu soruya yanıt vermemiştir. İstatistiksel açıdan kolaylık sağlanması amacıyla, soru formunda altı kategorili olan gelir düzeyi değişkeni üç kategoride yeniden gruplandırılmıştır. Buna göre, çalışanların % 47.6'sı "1000 TL ve altı," % 38.9'u "1001 TL ve 2000 TL arası" ve % 12.1'i "2001 TL ve üstü" aylık gelire sahiptir. Aile bazında işsiz katılımcıların ise % 21.5'i (54 kişi) "500 TL ve altı," % 33.9'u (85 kişi) "501 TL-1000 TL arası," % 31.1'i (78 kişi) "1001 TL-2000 TL arası," % 5.6'sı (14 kişi) "2001-3000 TL arası," % 2.4'ü (6 kişi) "3001-5000 TL arası" ve % 0.3'ü (1 kişi) "5001 TL ve üzeri" gelir grubunda yer almaktadır. 13 (% 5.2) işsiz katılımcı ise aile gelir düzeyini beyan etmemiştir. Gelir durumu üç kategoride yeniden gruplandırıldığında ise, işsizlerin % 55.4'ü "1000 TL ve altı," % 31.1'i "1001 TL ve 2000 TL arası" ve % 8.4'ü "2001 TL ve üstü" aylık gelire sahip olduğu gözlenmiştir.

Çalışan katılımcıların büyük bir oranı (% 56) çalıştıkları şirket/kurumun otomotiv sektöründe yer aldığını bildirmiştir. Ardından bunu sanayi (% 23.7) sektörü izlemiştir. İşsiz katılımcılar arasında ise geçmişte en son çalışılan sektör olarak gıda sektörü beyan edilmiştir (% 12.2). Çalışan katılımcıların en fazla vasıflı işçi (% 64.9; 441 kişi) olarak çalıştığı gözlenirken, işsiz katılımcılar arasında ise en fazla geçmişte vasıfsız işçi olarak (% 22.3; 56 kişi) ve özel sektörde çalışıldığı (% 22.3; 56 kişi) görülmüştür.

İşsiz katılımcıların geçmişteki toplam çalışma süresinin ortalaması 65.45 ay ($SS = 52.91$) olup, son iş yerlerinde çalışma sürelerinin ortalaması ise 22.15 aydır. ($SS = 27.14$). İşsiz örneklemin çalıştığı ortalama kurum sayısı ise 3.95'tir ($SS = 3.16$). Doğal olarak çalışan katılımcıların, işsizlere oranla hem toplam çalışma süresi ($Ort. = 137.32$ ay, $SS = 82.74$) daha fazla hem de şu ana kadar çalıştıkları ortalama kurum sayısı daha azdır ($Ort. = 2.89$, $SS = 2.12$).

Çalışan katılımcıların yaklaşık yarısı (% 44.9; 305 kişi) çalışma süreleri boyunca işsiz kaldıkları bir dönem olduğunu bildirirken, yarısı (% 44.2; 300 kişi) hiç işsiz kalmadıklarını beyan etmişlerdir. Dolayısıyla, çalışanlar arasında da geçmişte uzun bir işsizlik dönemi olduğu görülmektedir. Ancak, 74 (% 10.9) çalışan ise bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

İşsiz örneklemede, katılımcıların ortalama işsizlik süresi 18.9 ay ($SS = 25.3$) olup, bu süre 1 ay ile 156 ay arasında değişmektedir. İşsiz kalma nedeni olarak, katılımcıların % 19.5'i (49 kişi) "*Kendim isteyerek işten ayrıldım*," % 22.3'ü (56 kişi) "*İş yerindeki sorunlardan ötürü işten kendim ayrılmak zorunda kaldım*," % 19.1'i (48 kişi) "*İşten çıkarıldım*" ve % 25.1'i (63 kişi) "*Diğer nedenler*" yanıtını vermiştir. Söz konusu "diğer" seçeneğini işaretleyenler, işsiz kalma nedenini en çok "iş yerim kapandı", "sağlık problemleri", "askerlik", "bugüne kadar hiçbir işe giremedim", "doğum", "geçici öğretmenlik", "geçici işi" (örn. sezonluk işi, iş bitti), "ekonomik kriz" olarak göstermişlerdir ve 35 kişi (% 13.9) ise bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

İşsizlerin çok büyük bir bölümü işten çıkarken tazminat almamıştır (% 64.9; 163 kişi), sadece küçük bir bölümü (% 17.9; 45 kişi) tazminat aldığını belirtmiştir. 43 kişi (% 17.1) ise bu konuda görüş beyan etmemiştir.

Yine, işsizlerin % 76.5 (192 kişi) gibi çok büyük bir kısmı işsizlik süresi boyunca resmi bir yardım almamış, sadece % 13.9'u (35 kişi) böyle bir yardım almıştır. İşsizler arasında 24 kişi (% 9.6) ise bu konuda bir fikir belirtmemiştir. İşsizlik yardımı alan katılımcıların hemen hemen hepsi, söz konusu yardımının İŞKUR tarafından (örn., İŞKUR maaşı, işsizlik ödeneği, işsizlik sigortası) yapıldığını belirtmiştir. İşsiz katılımcıların söz konusu yardımı ne kadar süreyle aldınız sorusuna verdikleri yanıtların ortalaması 5.45 ay ($SS = 3.09$) olup, bu süre 1 ay ve 12 ay arasında değişmektedir. Yardımın toplam süresinin ortalaması 7.07 aydır ($SS = 2.40$).

Evde çalışan başka kişilerin sayısının ortalaması çalışanlar arasında işsizlere göre daha yüksektir. Buna göre, evde çalışan kişi sayısı ortalaması işsizler için 1.40 ($SS = 1.23$) ve çalışanlar için 1.63 ($SS = 0.87$) olarak saptanmıştır. Ayrıca, işsiz katılımcıların evde kendileriyle beraber yaşayan kişi sayısı çalışanlara göre daha yüksektir. İşsiz grubunda kendileriyle beraber yaşayan kişi sayısının ortalaması 4.11 ($SS = 2.05$) iken bu oran çalışanlarda 3.67'dir ($SS = 1.67$).

İşsiz katılımcılara (% 9.2) kıyasla çalışan katılımcılar (% 26.7) daha fazla oranda kendi evlerinde oturmaktadır. Çalışan katılımcılar, işsiz katılımcılara kıyasla daha fazla gayrimenkule sahiptir. Buna göre, çalışanların % 41.7'si arabalarının olduğunu belirtirken, işsizlerin sadece % 26.7'si arabalarının olduğunu beyan etmiştir. Çalışanların % 40.9' unun evi vardır, bu oran işsizlerde % 34.7' dir. Yine, işsiz katılımcıların çoğunluğu (% 62.9) sağlık sigortalarının olmadığını belirtirken yalnızca % 29.9'u sağlık sigortasına sahip olduğunu belirtmiştir. Buna karşın, çalışan katılımcıların çok büyük bir çoğunluğunun sağlık sigortası vardır (% 73.6).

Çalışan katılımcıların % 78.8'i şu anda işi dışında bir ek gelirlerinin olmadığını, % 3.8'i kira gelirlerinin olduğunu, % 3.8'i anne, baba ya da kardeşlerinden maddi destek aldıklarını, % 0.3'ü diğer akrabalarından (teyze, hala, dayı vs) maddi destek aldıklarını ve % 1.8'i diğer kaynaklardan düzenli bir ek gelirlerinin olduğunu bildirmişlerdir. İşsiz katılımcıların % 63.7'sinin düzenli bir ek geliri yoktur. Buna karşın % 42'si kira gelirleri olduğunu bildirmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Bu bölümde, çalışan ve işsiz örnekleminde kullanılan veri toplama araçları (ölçekler) ve bunların psikometrik özellikleriyle ilgili bilgiler sunulmaktadır. Araştırmada, kullanılan veri toplama araçları, ilgili literatür gözden geçirilerek ve benzer araştırmalarda kullanılmış olan ölçekler incelenerek hazırlanmıştır. Değişkenlerin büyük bir kısmı çok maddeli ve yeterli düzeyde güvenilirliğe sahip ölçeklerle ölçülmüştür.

İşsiz ve çalışan örneklemlerine uygulanan ölçüm araçları, gruba özgü özellikleri saptamaya yönelik ölçekler dışında aynıdır. Ölçeklerin psikometrik özellikleri (güvenirlik ve geçerlik bilgileri) hem çalışan ve işsiz örneklemleri için ayrı ayrı hem de söz konusu grupların birleştirilmesiyle elde edilen tüm örneklem için ayrıntılı olarak incelenmiştir. Global İş Doyumu Ölçeği, İş Güvencesi Ölçeği ve Kuruma Duygusal Bağlılık Ölçeği sadece çalışan örneklemine, buna karşın Kaynakların Kaybı Ölçeği sadece işsiz örneklemine uygulandığı için bu ölçeklerin psikometrik özellikleri yalnızca bu örneklemlerde analiz edilmiştir.

Aşağıda sunulan veri toplama araçlarına faktör analizleri uygulanmıştır. Hem çalışan hem de işsiz örnekleminde uygulanan ölçeklerin faktör yapıları yorumlanırken aşağıdaki temel ölçütler göz önüne alınmıştır:

- İlgili faktör özdeğerinin (eigenvalue) birden yüksek olması;
- Maddenin kuramsal ve anlamsal olarak ilgili boyutla örtüşüyor olması;
- Her bir maddenin ilgili faktörden en az 0.30 düzeyinde yük alması
- Çalışan ve işsiz katılımcılar tarafından doldurulan aynı ölçeklerin faktör yapıları arasındaki tutarlığın dikkate alınması
- Catell'in "scree plot" testi örüntüsü

Aşağıda, araştırmamızda kullanılan veri toplama araçları tanıtılmış ve psikometrik özellikleri sunulmuştur. Veri toplama araçları (1) psikolojik sağlık, (2) fiziksel sağlık, (3) aile ve eş ilişkileri, (4) işe ve kuruma yönelik tutumlar, (5) bireysel kaynaklar, (6) işsizliğe yönelik atıflar ve (7) sosyo-demografik özellikleri ölçmeye yönelik ölçüm araçları olmak üzere yedi grupta toplanmıştır.

Psikolojik Sağlıkla İlgili Veri Toplama Araçları

Bu başlık altında katılımcıların psikolojik sağlığını ölçmeye yönelik çeşitli ölçekler uygulanmıştır.

Öznel İyi Olma ve Genel Yaşam Doyumu. Katılımcıların öznel iyi olma düzeylerini ölçmek amacıyla ilk olarak Bradburn (1969) tarafından geliştirilen ve daha sonra Inglehart, Basanez ve Moreno (1998) tarafından revize edilen 10 maddelik "Öznel İyi Olma Ölçeği" kullanılmıştır. Orijinalinde tek boyutlu olan ölçekte katılımcılardan, son birkaç haftayı düşünerek kendilerini verilen ifadeler temelinde değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçeğin örnek maddeleri şunlardır: "*Bir şeyden gerçekten heyecan duydum veya ilgilidendim*", "*Sevinçten dünyalar benim oldu.*" Ölçekte ters kodlanan maddeler ters çevrilerek toplam öznel iyi olma puanı oluşturulmuştur. Ortalama değerler üzerinden ölçekten alınan en düşük puan 0 ve en yüksek puan 1'dir (1 = *Evet*, 0 = *Hayır*). Ölçekte yüksek puanlar olumlu yönde öznel iyi olmaya işaret etmektedir. Öznel İyi Olma değişkeninin

iç tutarlık katsayısı tüm örneklem için 0.73 iken, çalışan örnekleme için 0.70 ve işsiz örnekleme için 0.76'dır.

Genel yaşam doyumunu ölçmek amacıyla ise katılımcılardan “*Genel olarak yaşamınızdan ne kadar memnunsunuz?*” sorusunu 9 aralıklı bir cetvel üzerinde yanıtlamaları istenmiştir. Yüksek puanlar yüksek düzeyde yaşam doyumuna, düşük puanlar ise düşük düzeyde yaşam doyumuna işaret etmektedir (1 = *Hiç memnun değilim*, 9 = *Çok Memnunum*).

Kısa Semptom Envanteri. Bu çalışmada, Leonard R. Derogatis (1993) tarafından geliştirilen ve Türkçeye Şahin ve Durak (1994) tarafından uyarlanan Kısa Semptom Envanterinin Anksiyete, Depresyon, Hostilite (Öfke), Psikotizm ve Paranoid Düşünceler alt ölçekleri kullanılmıştır. Buna göre, katılımcıların psikolojik rahatsızlıkları 27 madde ile ölçülmüştür. Anksiyete (Kaygı) ve Depresyon alt ölçekleri 6 maddeden oluşurken, diğer alt ölçekler beşer maddeden oluşmaktadır. Katılımcılardan son bir haftayı düşünerek kendilerini bir dizi ifade açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Tüm maddeler 5 dereceli cetvel üzerinde değerlendirilmiştir (1 = *Hiçbir Zaman*, 5 = *Her Zaman*). Yüksek puanlar psikolojik rahatsızlık eğilimini göstermektedir. Alt ölçekler madde sayısına bölünerek ortalama alındığından her bir alt ölçekten alınan minimum puan 1 ve maksimum puan 5'tir.

Ardından söz konusu alt ölçeklerin güvenilirliğini yansıtan iç tutarlık (Cronbach Alfa) katsayıları hesaplanmıştır. Bütün alt ölçekler için güvenilirlik katsayıları kabul edilir düzeylerde (Anksiyete = 0.82, Depresyon = 0.84, Hostilite (Öfke) = 0.81, Psikotizm = 0.66 ve Paranoid Düşünceler = 0.65). Çalışan ve işsiz örneklem için de benzer değerler gözlenmiştir (çalışan örnekleme Anksiyete = 0.81, Depresyon = 0.81, Öfke = 0.80, Psikotizm = 0.68 ve Paranoid Düşünceler = 0.64'tü; İşsiz örnekleme Anksiyete = 0.83, Depresyon = 0.86, Öfke = 0.81, Psikotizm = 0.62 ve Paranoid Düşünceler = 0.66).

Kaynak Kaybı Ölçeği. Kaynak Kaybı Ölçeği, Hobfoll, Lilly ve Jackson (1992) tarafından geliştirilmiş ve Dirik (2006) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Söz konusu ölçek, katılımcıların yaşadıkları olumsuz bir

olay sonucunda çeşitli kaynaklarını kaybetme düzeyini ölçmektedir. Bu bağlamda, katılımcılardan son bir yıl içerisinde farklı alanlardaki kaynaklarının ne derece azaldığını belirtmeleri istenmiştir. 18 maddeden oluşan bu ölçek sadece işsiz örnekleme uygulanmıştır. Söz konusu ölçeğe ilişkin örnek maddeler şunlardır: “Hayatımı kendimin kontrol ettiği duygusu”, “Mutluluğum ve huzurum”, “Diğer insanlar için değerli biri olduğum hissi.” Söz konusu maddeler, 6 aralıklı değerlendirme cetveli üzerinde sunulmuştur (1 = *Hiç Azalmadı*, 6 = *Çok Azaldı*). Ayrıca, katılımcılara “Diğer” seçeneği de sunularak, belirtilen kaynaklar dışında kaybettikleri başka kaynaklar varsa belirtmeleri ve bunu da ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek düzeyde kaynak kaybını temsil etmektedir. Faktör analizi sonucunda tek boyutlu olarak ele alınan ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0.96 olarak bulunmuştur.

Fiziksel Sağlıkla İlgili Veri Toplama Araçları

Bu başlık altında katılımcıların fiziksel sağlığını ölçmeye yönelik çeşitli ölçekler uygulanmıştır.

Sağlık Problemleri Envanteri. Sağlık Problemleri Envanteri, Schmitt (2002) tarafından geliştirilmiş olup, katılımcıların fiziksel sağlığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Katılımcılara 54 sağlık sorununun olduğu bir liste sunularak (örn., nefes kesilmesi, eklem ağrısı, kalp çarpıntısı, ağız ve diş sağlığı problemleri), şu anda yaşadıkları ya da son 1 yıldır geçirmiş oldukları sağlık sorunu/sorunlarını belirtmeleri (işaretlemeleri) istenmiştir. Orijinali 44 maddeden oluşan ölçeğe, bu araştırma kapsamında Türkiye’de yaygın olarak görülen diğer hastalıklar da dikkate alınarak 9 madde daha eklenmiştir. Ayrıca, katılımcılardan kendilerine sunulan listede yer alan hastalıklar dışında başka hastalıklar geçirmişlerse bu hastalıkları “Diğer” seçeneğinde belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların diğer seçeneğine en fazla “hemoroit”, “göz sorunları”, “alkol alışkanlığı”, “kadın hastalıkları”, “damar tıkanması”, “idrar yolu hastalığı” ifadelerini ekledikleri görülmüştür. Söz konusu, envanterden elde edilen yüksek puanlar fiziksel hastalık sayısının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Puan

bildirilen hastalık sayısına karşılık geldiğinden bu ölçekten alabilecekleri minimum puan 0 ve maksimum puan 54'tür.

Genel Sağlık Durumu. Katılımcıların sağlık durumu hakkında detaylı bilgi elde etmek amacıyla, anket formunda 3 soruya daha yer verilmiştir. Buna göre, katılımcılara “*Genel olarak sizin ve evliyseniz eşinizin sağlık durumu nasıl?*” sorusu yöneltilmiş ve katılımcılar bu soruya hem kendileri hem de eşleri için “Çok iyi” den “Çok kötü”ye giden 5 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde ayrı olarak cevap vermiştir. Yüksek puanlar kötü sağlık durumuna tekabül etmektedir.

Ayrıca, anket formunda “*Son 6 ay içerisinde sağlık problemlerinizi yüzünden yaklaşık kaç kez doktora gittiniz?*” sorusuna da yer verilmiştir. Katılımcılar bu soruyu “Hiç gitmedim” ifadesinden “5 ya da daha fazla gittim” ifadesine kadar uzanan 6 dereceli bir cetvel üzerinde yanıtlamışlardır.

Aile ve Eş İlişkileriyle İlgili Veri Toplama Araçları

Bu başlık altında katılımcıların eş ve aile ilişkilerini ölçmeye yönelik çeşitli ölçekler uygulanmıştır.

İlişkilerde Mutluluk Ölçeği. Katılımcıların eşleriyle ilişkilerindeki mutluluk düzeyini ve ilişki doyumunu ölçmek amacıyla Fletcher, Fitness ve Blampied (1990) tarafından geliştirilen ve Sümer ve Güngör (1999) tarafından Türkçeye adapte edilen 6 maddelik İlişkilerde Mutluluk Ölçeği hem çalışan hem de işsiz örnekleme uygulanmıştır. Katılımcılardan bu ölçeğin sorularını eğer evlilerse ya da birlikte yaşadıkları biri varsa cevaplandırmaları istenmiştir. Söz konusu ölçeğin örnek maddeleri şunlardır: “*Eşimle iyi bir ilişkim var*”, “*Eşimle ilişkim çok güçlü.*” Söz konusu maddeler 6 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirilmiştir (1 = *Hiç Katılmıyorum*, 6 = *Kesinlikle Katılıyorum*). Yüksek puanlar ilişkide yüksek mutluluk düzeyine tekabül etmektedir. Ölçekten alınabilecek en az puan 1 ve en çok puan 6'dır.

Faktör analizi sonuçları, ölçeğin tek faktörlü olduğunu göstermiştir. Ölçeğin tüm örneklem için iç tutarlık katsayısı 0.96'dır. Ölçeğin iç tutarlık

katsayıları kabul edilebilir düzeyde yüksek bulunmuştur (Çalışan = 0.96; İşsiz = 0.97).

Aile İçi Şiddeti Ölçme Endeksi ve İlişkide Çatışma Ölçeği. Evlilikte sözel tartışma ve fiziksel şiddet gibi farklı çatışma türlerinin ne sıklıkla yaşandığını ölçen 11 maddelik Şiddeti Ölçme Endeksi, Dobash ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilmiş ve Sümer ve Sümer (2004) tarafından Türkçeye adapte edilmiştir. Katılımcılardan bu ölçeğin sorularını eğer evlilerse ya da birlikte yaşadıkları biri varsa cevaplandırmaları istenmiştir. Katılımcılara “*Son 1 ay içerisinde aşağıdakileri ne sıklıkla yaşadınız?*” sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan söz konusu ifadeleri (örn., “eşin yüzüne tokat atmak”, “eşi terk etmekle tehdit etmek”, “eşe ya da odada etrafa bir şeyler fırlatmak”) “*Bu davranış şimdiki ilişkimde hiç olmadı*” dan (0) “*Bu davranış şimdiki ilişkimde 11 ya da daha fazla defa oldu*” ya (5) uzanan 6 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayıları yüksek düzeyde bulunmuştur (α tüm örneklem = .92; α çalışan = .91; α işsiz = .92). Ters kodlanan madde içermeyen ölçek maddelerinin ortalaması şiddeti ölçme indeksi değişkenini oluşturmuştur. Ölçekten alınan yüksek puanlar eşler arasındaki yüksek şiddet düzeyine işaret etmektedir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 0 ve maksimum puan 5’tir.

Şiddeti Ölçme Endeksi’ne ek olarak, katılımcıların ilişkilerinde yaşadıkları çatışma düzeyi bu projenin araştırmacıları tarafından yazılan 3 maddenin ortalamasının alınıp “İlişkide Çatışma” değişkeninin oluşturulmasıyla da ölçülmüştür. Bu maddeler şunlardır: “*Genel olarak düşündüğünüzde son 6 ay içinde eşinizle ne sıklıkla kavga ettiniz?*”, “*Genel olarak düşündüğünüzde son 6 ay içinde eşinizle ne sıklıkla gerginlik yaşadınız?*” ve “*Genel olarak düşündüğünüzde son 6 ay içinde eşinizle ne sıklıkla 3 günden fazla küs kaldınız?*”. Söz konusu maddelerin her biri 6 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirilmiştir. Söz konusu ölçekten alınabilecek minimum puan 1 ve maksimum puan 5’tir. Söz konusu maddelerin iç tutarlık katsayısı tüm örneklem için 0.85’tir. İç tutarlık katsayısı çalışan örneklemini için 0.83 ve işsiz örneklemini için 0.87’dir. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek düzeyde evlilik ya da yakın ilişkide çatışmayı yansıtmaktadır.

Aile Çevresi Kaos Ölçeği. Aile ya da ev ortamında karışıklık ve fiziksel dağınıklık Matheny, Wachs, Ludwig ve Philips (1995) tarafından geliştirilen Aile Çevresi Kaos Ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçek maddeleri bu çalışmanın araştırmacıları tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçekte aile içindeki düzensizlik ve karmaşa düzeyine işaret eden 15 madde bulunmaktadır. Katılımcılardan söz konusu ölçek maddelerinin kendilerini ne oranda yansıttığını 6 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir (1 = *Hiç Doğru Değil*, 6 = *Çok Doğru*). Ölçeğin örnek maddeleri şunlardır: “*Evimizde gürültü patırtı eksik olmaz*”, “*Evimizde her zaman her şey altüst olur*”, “*Evimizde kargaşa ve dağınıklık çok az olur*” (Ters kodlanan madde). Ölçekten alınan yüksek puanlar aile içinde yüksek düzeyde karmaşa ve kaos olduğuna işaret etmektedir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 1 ve maksimum puan 6’dır. Yapılan faktör analizi sonuçları, ölçeğin tek boyuttan oluştuğunu göstermiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı hem tüm örneklem ($\alpha = .82$) hem de çalışan örneklem ve işsiz örneklem için kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur (α çalışan = .81; α işsiz = .84). Ters kodlanan maddeler uygun şekilde çevrildikten sonra maddelerin ortalamasından oluşan değer hesaplanarak karmaşa (ev ortamında kaos) puanı oluşturulmuştur.

İşe ve Kuruma Yönelik Tutumlarla İlgili Veri Toplama Araçları

Bu başlık altında katılımcıların işe ve kuruma yönelik tutumlarını ölçmeye yönelik çeşitli ölçeklere yer verilmiştir. İş arama ölçümü hariç olmak üzere, işe ve kuruma yönelik tutumlarla ilgili diğer ölçekler sadece çalışan örnekleme uygulanmıştır.

İş Güvencesi Ölçeği. Çalışanların iş güvencesine yönelik algıları 14 maddeyle ölçülmüştür. Söz konusu maddelerin 10 tanesi Oldham, Kulik, Stepin. ve Ambrose (1986) tarafından geliştirilen İş Güvencesi Ölçeği’nin maddelerinden oluşurken, 4 madde bu araştırma için yazılmıştır. İş Güvencesi Ölçeği’nin Türkçeye uyarlaması bu çalışma kapsamında yapılmıştır. Oldman ve arkadaşlarının İş Güvencesi Ölçeğindeki örnek maddeler şunlardır: “*Şu an çalıştığım kurum/şirket ekonomik sıkıntıya girerse önce benim işim gider*”, “*Şu anki işimde istediğim kadar çalışabilirim.*”

Ölçeğe eklenen dört madde şunlardır: “İşten çıkarılma korkusu yaşıyorum”, “Yarın işsiz kalmayacağımın garantisi yoktur”, “Çok sayıda işsiz yüzünden işimi kaybedeceğimi düşünüyorum”, “Yaptığım işi daha düşük ücretle yapacak kişilerin olması beni kaygılandırıyor.”

Katılımcılardan her bir sorunun kendilerini ne oranda yansıttığını 6 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir (1 = *Hiç Katılmıyorum*, 6 = *Kesinlikle Katılıyorum*). Ölçekten alınan yüksek puanlar katılımcıların işlerini güvende algıladıklarını, düşük puanlar ise işlerini güvende algılamadıklarını göstermektedir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 1 ve maksimum puan 6’dır.

Faktör analizi sonucunda, tek boyutlu olarak ele alınan ölçeğe madde analizi yapıldığında ise bir maddenin (“İşimin güvende olduğunu düşünüyorum”) toplam puanla olan korelasyonun negatif yönde ve çok düşük olduğu (-.07) olduğu saptanmıştır. Ayrıca söz konusu madde, faktör analizinde de .10’dan düşük bir faktör yükü almıştır. Dolayısıyla, bu madde izleyen analizlere dahil edilmemiştir. Söz konusu maddenin analizden çıkarılmasıyla ölçeğin alfa katsayısının .81’den .85’e yükseldiği görülmüştür. Ayrıca, araştırmanın amaçları doğrultusunda, işi güvencesiz ve güvenceli algılayan gruplar arasında araştırma değişkenleri açısından karşılaştırma yapabilmek için İş Güvencesi Ölçeği medyan (ortanca) değeri (3.36) üzerinden iki gruba ayrılarak, “iş güvencesiz” ve iş güvenceli” gruplar oluşturulmuştur.

Kunin’in Yüzler Ölçeği ve Global İş Doyumu Ölçeği. Çalışan katılımcıların iş doyumları iki ayrı ölçek aracılığıyla ölçülmüştür. İlk ölçek, Kunin’in (1955) Yüzler Ölçeğidir (Kunin’s Face Scale). Söz konusu ölçek tek bir maddeden oluşmaktadır. Katılımcılardan genel olarak işlerinden ne derece memnun olduklarını 6 dereceli Likert tipi bir ölçek şeklinde tasarlanmış, gülen yüzden üzgün yüze doğru giden bir boyut (derece) üzerinde belirtmeleri istenmiştir. Yorumlamada kolaylık sağlamak amacıyla, katılımcıların yanıtları ters çevrilerek, ölçekten alınan yüksek puanların yüksek iş doyumunu, düşük puanların ise düşük iş doyumunu temsil etmesi sağlanmıştır.

Araştırma anketinde, çalışan katılımcıların iş doyumunu ölçmek için kullanılan ikinci ölçek ise Global İş Doyumu Ölçeğidir. Beş maddeden

oluşan bu ölçek, Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilmiş ve Bilgiç (1998) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılmıştır. Ölçek, orijinalinde İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyetleri boyutlarından oluşmaktadır. İş Doyumu boyutuna ilişkin örnek maddeler: “*Genel olarak konuşmak gerekirse, bu iş beni çok tatmin ediyor*”, “*Bu işte yaptığım çalışmalar, genel olarak, beni tatmin ediyor*” şeklindedir. İşten Ayrılma Niyetlerine İlişkin örnek madde ise “*Sık sık işi bırakmayı düşünürüm*” şeklinde ifade edilmiştir.

Katılımcılardan maddeleri 6 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir (1 = *Hiç Katılmıyorum*, 6 = *Kesinlikle Katılıyorum*). Ölçekten alınan yüksek puanlar katılımcıların yüksek iş doyumuna ve işten ayrılma niyetlerine işaret etmektedir.

Global İş Doyumu Ölçeği maddelerine faktör analiz uygulanmış ve söz konusu ölçeğin iki boyutlu olduğu görülmüştür. Bu boyutlar, ilgili geçmiş çalışmalarla tutarlı olarak, sırasıyla Global İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyetleri olarak adlandırılmıştır. İlk faktör üç maddeden oluşmaktadır ve iç güvenirlik katsayısı .79’dur. İkinci faktör ise iki maddeden oluşmaktadır. Bu ölçeklerde alınabilecek en düşük puan 1 ve en yüksek puan 6’dır.

Kurumsal Bağlılık Ölçeği’nin Duygusal Bağlılık Alt Ölçeği. Çalışanların çalıştıkları kuruma olan duygusal bağlılığını ve kurumla özdeşim düzeyini ölçmek amacıyla Meyer ve Allen (1997) tarafından geliştirilen ve Wasti (2000) tarafından Türkçeye uyarlanan Kurumsal Bağlılık Ölçeği’nin 9 maddelik Duygusal Bağlılık alt ölçeği kullanılmıştır. Katılımcılardan her bir sorunun kendilerini ne oranda yansıttığını 6 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir (1 = *Hiç Katılmıyorum*, 6 = *Kesinlikle Katılıyorum*). Ölçekten alınan yüksek puanlar katılımcıların kurumlarına yüksek duygusal bağlılığına işaret etmektedir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 1 ve maksimum puan 6’dır. Faktör analizi sonucunda tek boyutlu olarak ele alınan ölçeğin güvenirlik (iç tutarlık) katsayısı kabul edilir düzeyde ($\alpha = .76$) olduğu bulunmuştur.

İş Arama Sıklığı. Katılımcıların iş arama sıklığını ölçmek amacıyla anket formunda “*Aktif olarak iş arıyor musunuz? Aşağıdaki ölçeği kullanarak ne sıklıkla iş aradığınızı belirtiniz*” ifadesine yer verilmiştir. Söz konusu soru,

işsiz örnekleme için (1)“*Artık hiç işe bakmıyorum*” ifadesinin en solda ve (7) “*Hemen hemen her gün aktif olarak işe bakıyorum*” ifadesinin en sağda yer aldığı 7 aralıklı bir cetvel üzerinde kişinin kendisini yerleştirmesi esasına dayanmaktadır. Bu ifadeler, çalışan örnekleme için “*Yeni bir iş aramıyorum*” ve “*Hemen hemen her gün yeni bir işe bakıyorum*” şeklinde yazılmıştır.

Kişisel Kaynaklarla İlgili Veri Toplama Araçları

Bu başlık altında katılımcıların kendilerine yönelik istihdam algılarını ve sosyal destek algılarını ölçmek üzere kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Algılanan İstihdam Ölçeği. Algılanan İstihdam Ölçeği, Berntson ve Marklund (2007) tarafından geliştirilmiş ve çalışmamızda Türkçeye uyarlanmıştır. Bu ölçek katılımcıların kendilerine ilişkin algıladıkları istihdam düzeylerini ölçmektedir. Orijinalinde beş maddesi olan ölçeğe bu çalışmada iki madde daha eklenmiştir. Orijinal ölçekteki örnek maddeler şunlardır: “*Kişisel kabiliyetlerim başka bir şirkette benzer ya da daha iyi bir iş bulmamı kolaylaştırıyor*”, “*Yeni bir iş bulabilecek bağlantılarım var.*”

Ölçeğe eklenen yeni maddeler ise işsiz örnekleme için şunlardır: “*Önümüzdeki 6 ay içinde yeni bir iş bulacağıma inanıyorum*” ve “*Şu an işsiz olsam da kabiliyet/yeteneklerim sayesinde önümüzdeki 6 ay içinde iş bulabileceğimi düşünüyorum.*” Söz konusu iki madde, çalışan örnekleme için şu şekilde yazılmıştır: “*İşsiz kalırsam çok kısa zamanda aynı işimi ya da daha iyisini bulacağıma inanıyorum*” ve “*İşsiz kalırsam kabiliyet ve yeteneklerim sayesinde hemen iş bulabileceğimi düşünüyorum.*” Tüm maddeler 6 dereceli Likert tipi bir ölçekte sunulmuştur (1 = *Hiç Katılmıyorum*, 6 = *Kesinlikle Katılıyorum*). Yüksek puanlar yüksek algılanan istihdam algılarını temsil etmektedir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 1 ve maksimum puan 6’dır.

İşsiz ve çalışan örneklemlerde Algılanan İstihdam Ölçeği maddelerine faktör analizi uygulanmış ve ölçeğin tek boyutlu olduğu saptanmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayıları çalışan örnekleme için 0.85 ve işsiz örnekleme için 0.83 olarak bulunmuştur.

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Zimet, Dahlem, Zimet ve Farley (1988) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye standardizasyon çalışması Eker ve Arkar (1995) tarafından yapılmıştır. Söz konusu ölçek, aile, arkadaşlar ve özel biri olmak üzere üç farklı kaynaktan alınan sosyal destek yeterliğinin öznel değerlendirilmesini ölçer. 12 maddeden oluşan ölçek, desteğin kaynağına ilişkin her biri 4 maddeden oluşan 3 alt ölçek içerir. Bunlar aile, arkadaşlar ve özel bir insandır. Ölçekteki örnek maddeler şunlardır: “*Ailem bana gerçekten yardımcı olmaya çalışır*” (aileden gelen algılanan sosyal destek), “*İşler kötü gittiğinde arkadaşlarıma güvenebilirim*” (arkadaşlardan algılanan sosyal destek), “*İhtiyacım olduğunda yanımda özel bir insan var*” (özel birinden algılanan sosyal destek). Tüm maddeler 6 dereceli Likert tipi bir ölçekte sunulmuştur (1 = *Hiçbir Zaman / Hayır*, 6 = *Her Zaman/Evet*). Yüksek puanlar yüksek algılanan sosyal desteği temsil etmektedir.

Ölçeğe uygulanan faktör analizi sonucunda, orijinal ölçek boyutlarıyla tutarlı olarak, 3 faktör yapısı saptanmıştır. Bu çalışmada alt ölçeklerin puanları toplanarak ölçeğin toplam puanı elde edilmiştir. Tüm ölçek için iç tutarlık katsayısı 0.91’dir. Alt ölçeklerin iç tutarlık katsayıları ise aile alt ölçeği için 0.91, arkadaş alt ölçeği için 0.86 ve özel insan alt ölçeği için 0.87 olarak bulunmuştur.

Çalışan örnekleminde tüm ölçek için iç tutarlık katsayısı 0.92’dir. Alt ölçeklerin iç tutarlık katsayıları ise aile alt ölçeği için 0.89, arkadaş alt ölçeği için 0.92 ve özel insan alt ölçeği için 0.87 olarak belirlenmiştir. İşsiz örnekleminde ise tüm ölçek için iç tutarlık katsayısı 0.92’dir. Alt ölçeklerin iç tutarlık katsayıları ise aile alt ölçeği için 0.91, arkadaş alt ölçeği için 0.77 ve özel insan alt ölçeği için 0.89 olarak belirlenmiştir.

İşsizliğe Yönelik Atıflarla İlgili Veri Toplama Araçları

Toplumdaki işsizliğe yönelik atıflar, bu çalışmanın araştırmacıları tarafından yazılan 3 maddeyle ölçülmüştür. Buna göre, toplumdaki işsizliğin bireyci, sosyal ve kaderci nedenlere ne derece atfedildiğini ölçmek amacıyla, katılımcılara Türkiye’deki işsizliğin yüzde kaçının kişinin kendisinden kaynaklı bireysel nedenlerden (örn. iş aramama, tembellik vb), yüzde

kaçının yapısal veya sosyal nedenlerden (örn. ekonomik kriz, hükümet politikaları vb) ve yüzde kaçının şans, kader, talih gibi nedenlerden kaynakladığını belirtmeleri istenmiş ve üç soruya verilecek yanıtların yüzdelerinin toplamının 100 olması gerektiği vurgulanmıştır. Söz konusu sorulara verilen yanıtların toplamı 100 olmayan katılımcıların bu konudaki yanıtları analiz edilmemiştir.

Sosyodemografik Bilgi Formu

Bu bölümde, hem işsiz hem de çalışan örnekleme cinsiyet, yaş, yaşanılan şehir, gelir, eğitim düzeyi, en uzun yaşanılan yerleşim birimi, meslek, medeni durum, evlilik süresi, çocuk sayısı ve yaşları, gayrimenkul sahipliği, sosyal sigortalarının olup olmadığı, çalışılan sektör, evde kaç kişinin yaşadığı, evde kaç kişinin çalıştığı, katılımcının toplam kaç yıldır çalıştığı, kaç farklı kurumda çalıştığı, ek gelirin olup olmadığı hakkında 26 soru yöneltilmiştir.

Bu ortak sorulardan farklı olarak, işsiz katılımcılardan ek olarak, son işinde toplam çalışma süresi, kaç kez işsiz kaldığı, ne zamandır işsiz olduğu, işten çıkma nedeni, işten çıkarken tazminat alıp almadığı, işsizlik süresinde resmi bir işsizlik yardımı alıp almadığı, yardımın süresi, aktif olarak iş arayıp aramadığı konusundaki 8 soruyu yanıtlamaları istenmiştir. Çalışan örnekleme ise, işsiz örneklemden farklı olarak, şu anki iş yerinde kaç yıldır çalıştığı, hiç işsiz kalıp kalmadığı, toplam iş hayatında çalışma süresiyle ilgili 3 soru sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Bu araştırmadan elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Tablo ve grafiklerin çizimi Word, Excel ve SPSS programları kullanılarak yapılmıştır. Amaca uygun olarak, t-testleri, kovaryans, varyans, korelasyon, regresyon analizleri ve çeşitli betimleyici istatistikler kullanılmıştır.

Araştırmamızın sonuçları bölümünde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde rapor edilen analizler $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır. Kitap formatına

uygun olarak metnin kolay okunabilir olması ve çok sayıda istatistik değeri vererek sonuçların izlenmesini zorlaştırmamak için yapılan analizlerde ayrıntılı istatistiksel açıklamalar yapılmamıştır. Analizlerde elde edilen bütün istatistiksel anlamlılık değeri de kitapta verilmemiştir. Sadece bazı önemli istatistiksel anlamlılık gibi kritik değeri dipnotlarda sunulmuştur. Ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik analizlerine ilişkin ayrıntılı sonuçlar ve diğeri analizlerle ilgili ayrıntılı istatistiksel bilgiler yazarlardan istenilebilir.

Bulgular Ne Gösteriyor?

Araştırmanın Sonuçları

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda, önce işsizler ve çalışanlardan oluşan iki temel örneklem grubu, araştırmada yer alan ana değişkenler üzerinde karşılaştırılmıştır. Daha sonra iş güvencesizliğinin çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi araştırılmıştır. Bu bölümün sonundaysa çalışanlar iş güvencesi bakımından yüksek ve düşük olarak iki gruba ayrılmış ve iş güvencesi düşük, iş güvencesi yüksek olanlar ve işsizler araştırma değişkenleri açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bulgular yorumlanmış, ancak bulguların genel olarak değerlendirilmesi sonucu ve öneriler bölümüne bırakılmıştır.

İşsizlerin ve Çalışanların Karşılaştırılması

Araştırmada çok sayıda değişken yer aldığı için analizler sistematik bir sırada yapılmıştır. Öncelikle iki temel araştırma grubu olan işsizler ($N = 251$) ve çalışanlar ($N = 679$) temel araştırma değişkenleri bakımından karşılaştırılmıştır. Bütün örneklemın temel değişkenlerden aldıkları ortalama puanlar, standart sapma değerleri, puan aralıkları (ranjlar) ve Cronbach Alfa ile hesaplanan çok maddeli ölçeklerin güvenirlik (iç tutarlık) katsayıları TABLO 1’de verilmiştir. İşsizlerin ve çalışanların temel değişkenlerden aldıkları ortalamalar, standart sapma değerleri, karşılaştırmaya ilişkin F değerleri ile farkın genişliğini gösteren *Cohen d* değerleri

ise TABLO 2’de sunulmuştur. İşsiz ve çalışanların karşılaştırılması ANCOVA ile yapılmış ve analizlerde katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu ve eğitim düzeyi istatistiksel olarak kontrol edilmiştir. Bu, iki temel grup arasında gözlenen istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir farklılığın, katılımcıların temel demografik özelliklerinden bağımsız olarak salt işsiz ya da çalışıyor olma durumundan kaynaklandığı anlamına gelmektedir. Bununla beraber, eş ve aile hayatıyla ilgili sadece evli ya da beraber yaşayan katılımcıların yanıtladıkları sorularda (ilişkilerde mutluluk, aile içi şiddet, ilişkide çatışma ve eşin fiziksel sağlığı) medeni durum kontrol değişkenleri arasında yer almamıştır, yalnızca katılımcıların cinsiyeti, yaşı ve eğitim düzeyi istatistiksel olarak kontrol edilmiştir. Diğer bir deyişle gözlenen herhangi bir istatistiksel farklılığın katılımcıların cinsiyeti, yaşı ve eğitim düzeyinden bağımsız olarak sadece çalışıyor ya da işsiz olmasından kaynaklandığı anlamına gelmektedir.

İstatistiksel olarak anlamlı farklılıkların etki genişliğini, diğer bir deyişle gözlenen herhangi bir farkın gerçek büyüklüğünü, kestirmek amacıyla *Cohen d* değerleri hesaplanmıştır. Cohen’e (1988) göre 0.20 civarındaki değerler küçük etki genişliğine, 0.50 civarındaki değerler orta büyüklükte etki genişliğine ve 0.80’in üzerindeki değerler de büyük (geniş) etki genişliğine karşılık gelmektedir.

Görsel sunum kolaylığı bakımından gruplar arasında anlamlı istatistiksel farklılık olduğu durumlarda bulgular mümkün olduğunca şekilsel gösterimle sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlerin Ortalama, Standart Sapma, Ranj Değerleri ve Güvenirlik Katsayıları (Chronbach Alfa)

Temel Değişkenler	TÜM ÖRNEKLEM			Güvenirlik (α)
	Ort.	SS	Ranj (Puan Aralığı)	
1. Öznel İyi Olma	.59	.26	0-1	.73
2. Genel Yaşam Doyumu	5.66	2.24	1-9	. ³
3. Anksiyete	2.05	.73	1-5	.82
4. Depresyon	2.19	.83	1-5	.84
5. Öfke	2.13	.84	1-5	.81
6. Psikotizm	2.02	.72	1-5	.66
7. Paranoid Düşünceler	2.51	.78	1-5	.65
8. Kaynak Kaybı ¹	2.88	1.67	1-5	.96
9. Sağlık Problemleri Envanteri	3.39	3.44	0-54	. ³
10. Genel Sağlık Şikâyetleri/Durumu	1.90	.80	1-5	. ³
11. Eşin Genel Sağlık Şikâyetleri/Durumu	1.96	.83	1-5	. ³
12. Son 6 ay içerisinde doktora gitme sıklığı	1.40	1.45	0-5	. ³
13. İlişkilerde Mutluluk	5.17	2.04	1-6	.96
14. Aile İçi Şiddet	.41	.70	0-5	.92
15. İlişkilerde Çatışma	1.98	1.16	1-6	.85
16. Aile Çevresi Kaos	2.44	.74	1-6	.82
17. İş Güvencesi ²	3.37	1.18	1-6	.85
18. Kunin'in Yüzler Ölçeği ²	3.96	1.29	1-6	. ³
19. Global İş Doyumu ²	4.03	1.11	1-6	.79
20. Kuruma Duygusal Bağlılık ²	4.11	.86	1-6	.76
21. İşten Ayrılma Niyetleri ²	3.09	1.45	1-6	. ³
22. İş Arama Sıklığı	2.81	2.18	1-7	. ³
23. Algılanan İstihdam	3.48	1.12	1-6	.85
24. Aileden Gelen Sosyal Destek	4.90	1.35	1-6	.91
25. Arkadaştan Gelen Sosyal Destek	4.26	1.50	1-6	.86
26. Özel Birinden Gelen Sosyal Destek	4.50	1.62	1-6	.87
27. İşsizliğe İlişkin Bireyci Atıflar	31.79	20.65	0-100	-
28. İşsizliğe İlişkin Yapısal Atıflar	52.13	23.43	0-100	-
29. İşsizliğe Kaderci Atıflar	16.08	13.08	0-100	-

Not:

1 Sadece işsiz örnekleme uygulanmıştır.

2 Sadece çalışanlara uygulanmıştır.

3 Tek maddeyle veya kategorik olarak ölçüldüğü için iç tutarlık (Cronbach Alfa) katsayısı hesaplanmamıştır.

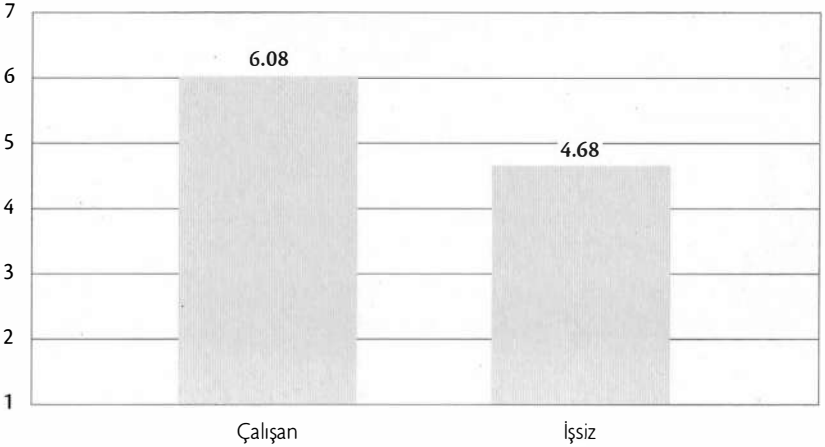
Tablo 2. Çalışanlar ve İşsizler Arasında Temel Değişkenler Bakımından Farklılıklar

Temel Değişkenler	ÇALIŞANLAR		İŞSİZLER		F	P<	Cohen d
	Ort.	SS	Ort.	SS			
1. Öznel İyi Olma	.64	.24	.48	.27	17.16	.001	.63
2. Genel Yaşam Doyumu	6.08	2.00	4.71	2.46	15.08	.001	.61
3. Anksiyete	1.97	.71	2.27	.79	8.21	.001	.40
4. Depresyon	2.07	.76	2.51	.92	13.25	.001	.52
5. Öfke	2.05	.80	2.33	.92	8.71	.001	.32
6. Psikotizm	1.97	.70	2.13	.77	3.94	.03	.22
7. Paranoid Düşünceler	2.47	.78	2.62	.78	1.89	.10	.19
8. Sağlık Problemleri Envanteri	2.97	3.00	4.29	4.27	13.99	.011	.36
9. Genel Sağlık Şikâyetleri/Durumu	1.83	.74	2.08	.91	7.62	.001	.30
10. Eşin Genel Sağlık Şikâyetleri/Durumu	1.90	.79	2.31	.98	4.17	.002	.46
11. Son 6 ay içerisinde doktora gitme sıklığı	1.40	1.41	1.49	1.56	6.26	.001	.06
12. İlişkilerde Mutluluk	5.26	.96	4.86	1.25	5.89	.001	.36
13. Aile İçi Şiddet	.39	.68	.61	.91	3.75	.005	.27
14. İlişkilerde Çatışma	1.88	1.07	2.48	1.49	9.15	.001	.46
15. Aile Çevresi Kaos	2.37	.70	2.60	.80	4.48	.001	.31
16. İş Arama Sıklığı	1.85	1.57	4.92	1.85	143.4	.001	1.77
17. Algılanan İstihdam	3.50	1.09	3.42	1.14	.97	-	.07
18. Aileden Gelen Sosyal Destek	5.04	1.28	4.64	1.42	3.62	.006	.30
19. Arkadaştan Gelen Sosyal Destek	4.41	1.30	3.98	1.89	6.35	.001	.27
20. Özel Birinden Gelen Sosyal Destek	4.82	1.47	3.87	1.75	14.93	.001	.59
21. İşsizliğe İlişkin Bireyci Atıflar	30.75	19.89	31.98	21.48	.25	-	.06
22. İşsizliğe İlişkin Yapısal Atıflar	54.00	22.56	50.22	24.87	5.83	.01	.16
23. İşsizliğe Kaderci Atıflar	15.25	12.17	17.80	15.02	15.44	.001	.27

Psikolojik Sağlık

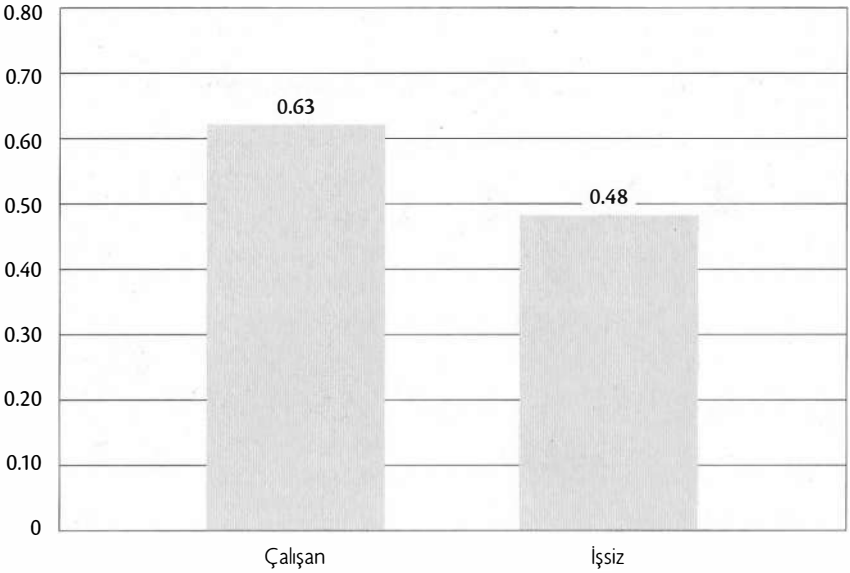
Araştırmanın temel değişkenlerinden birisi olan psikolojik sağlık göstergeleri bakımından iki temel grup karşılaştırılmıştır. ŞEKİL 1’de ve ŞEKİL 2’de görüldüğü gibi işsizler, çalışanlara kıyasla yaşamlarından daha memnuniyetsiz olduklarını¹ ve öznel iyi olma durumlarının² daha kötü olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, 9 dereceli bir cetvel (ölçek) üzerinden değerlendirilen genel yaşam doyumu değişkeninde çalışanların puan ortalaması (6.08), işsizlerin ortalamasından (4.68) anlamlı olarak daha yüksektir. Benzer şekilde, 0-1 arasında değer alan öznel iyi olma değişkeninde de çalışanların (0.63) işsizlerden (0.48) daha yüksek öznel iyi olma haline sahip olduğu görülmektedir. Özetle, işsizlik kişinin hem öznel iyi olma hem de genel yaşam doyumunu olumsuz etkilemektedir. Etki genişliğini değerlendirmek amacıyla yapılan analizler (*Cohen d* değerleri), işsizliğin, yaşam kalitesine karşılık gelen yaşam doyumu ve öznel iyi olma hali üzerindeki etkisinin diğer değişkenlerdeki etkisinden görece daha geniş olduğunu göstermiştir (bkz. TABLO 2).

Şekil 1. Çalışma Durumuna Göre Genel Yaşam Doyumu

1 $F(1, 651) = 54.92, p < .001$

2 $F(1, 868) = 40.66, p < .001$

Şekil 2. Çalışma Durumuna Göre Öznel İyi Olma Düzeyi

Beş aralıklı cetveller üzerinde değerlendirilen psikolojik belirtiler (semptomlar) üzerinde yapılan karşılaştırmalar işsizlerin başta depresyon olmak üzere birçok psikolojik belirtide çalışanlardan anlamlı düzeylerde daha fazla psikolojik sorun yaşadıklarını göstermiştir. ŞEKİL 3'te görüldüğü gibi, işsizler çalışanlardan daha fazla anksiyete (kaygı),³ depresyon,⁴ öfke⁵ ve psikoz⁶ bildirmişlerdir. Ayrıca, işsizlerin çalışanlardan daha fazla paranoid düşünceler eğiliminde olduğu, ancak bu eğilimin istatistiksel olarak marjinal düzeyde olduğu görülmüştür.⁷ Söz konusu psikolojik belirtiler arasında depresyon, işsiz (2.51) ve çalışan (2.07) gruplar arasında en büyük farklılığı yansıtan değişkendir ve diğer belirtilerden görece daha geniş etki gücüne sahiptir.

3 $F(1, 861) = 17.59, p < .001$

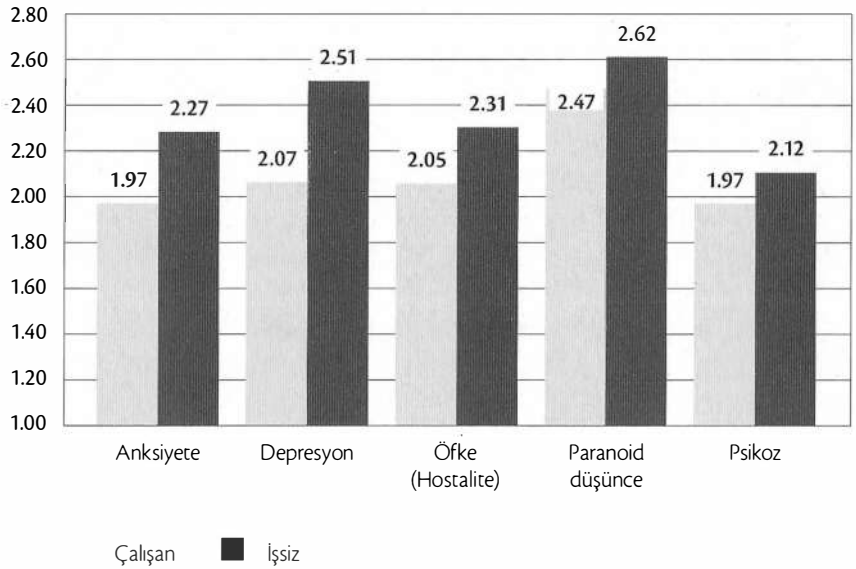
4 $F(1, 863) = 30.79, p < .001$

5 $F(1, 860) = 6.69, p < .01$

6 $F(1, 852) = 3.11, p = .08$

7 $F(1, 858) = 4.51, p < .05$

Şekil 3. Çalışma Durumuna Göre Psikolojik Belirtiler

Gruplar arasındaki farkı daha iyi anlamak amacıyla, toplam 930 kişiden oluşan bütün örneklem üzerinden hesaplanan ortalama ve standart sapma (SS) değerleri kullanılarak ciddi düzeyde psikolojik belirti gösterenlerin oranı çalışan ve işsiz grupları için hesaplanmıştır. Bunun için geleneksel olarak kullanılan yöntemle, her bir psikolojik belirtinin ortalamasına 1 SS değeri eklenerek kritik düzeyde belirti için gerekli olan kesme değerleri elde edilmiştir. Örneğin, toplam örneklemde depresyonun ortalama puanı 2.19, standart sapması ise 0.83'tür. Dolayısıyla bu değerler toplandığında elde edilen puanın (3.02) üzerinde puana sahip olanlar depresyon gösterenler olarak gruplandırılabilir.

Hesaplanan kesme değerleri kullanılarak çalışan ve işsiz gruplarda kritik düzeyde belirti gösterenlerin yüzdeleri hesaplanmıştır. Buna göre, depresyon oranı çalışanlarda % 11, işsizlerde % 24, anksiyete oranı çalışanlarda % 11, işsizlerde % 22, öfke oranı çalışanlarda % 12, işsizlerde % 19, paranoid düşünce oranı çalışanlarda % 13, işsizlerde % 19 ve psikotizm oranı çalışanlarda % 13 işsizlerde % 21'dir. Özetle, bütün psikolojik rahatsızlıklarda işsizlerin kritik düzeyde psikolojik belirti gösterme yüzdesi çalışanlardan yaklaşık iki kat daha fazladır.

Özetle, psikolojik sağlık değişkenleri üzerinde yapılan analizler işsizlerin çalışanlara oranla daha fazla psikolojik sıkıntı yaşadıklarını göstermektedir. İşsizlik çalışanların sadece beklendiği gibi genel yaşam doyumuna ve iyilik haline zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda psikolojik rahatsızlıkların yaşanma eğilimini de artırmaktadır. Söz konusu psikolojik rahatsızlıklar arasında işsiz ve çalışan grup açısından en belirgin farklılık depresyon düzeylerinde gözlenmiştir. Ciddi düzeyde psikolojik rahatsızlık gösterme yüzdelere bakıldığında işsizlerin çalışanlardan yaklaşık iki kat daha fazla belirti gösterdiği görülmektedir. Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi, işsizlik önemli bir stres kaynağıdır ve kişinin yaşamının anlamını sorgulamasına, kendini kötü hissetmesine yol açmakta, sosyal faaliyetlere katılma isteğini azaltmakta ve işsizlerde çaresizlik ve ümitsizlik duyguları yaratmaktadır. Diğer ülkelerde yapılan araştırmalarla tutarlı olarak, Türkiye’de de özellikle depresyonun işsizler arasında en sık gözlenen psikolojik rahatsızlıklardan birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Fiziksel Sağlık

Bildirilen fiziksel rahatsızlık sayısı üzerinde yapılan analizler (bkz. ŞEKİL 4), işsizlerin fiziksel sağlık durumunun çalışanlardan daha kötü olduğunu göstermiştir.⁸ İşsizler (4.38), çalışanlara (3.01) kıyasla daha fazla fiziksel sağlık sorunu yaşamaktadır.⁹ Katılımcıların beyan ettiği her bir fiziksel hastalıkla ilgili Ki-Kare testi kullanarak yapılan ayrıntılı analizler, işsizlerin çalışanlardan daha fazla uyku problemleri,¹⁰ ağız ve diş sağlığı sorunları,¹¹ ülser (mide, gastrit veya oniki parmak ülseri),¹² nefes kesilmesi,¹³ çene ağrısı,¹⁴

8 $F(1, 849) = 12.42, p < .001$

9 $F(1, 852) = 18.94, p < .001$

10 $\chi^2(1, 885) = 36.22, p < .001$

11 $\chi^2(1, 885) = 11.80, p < .001$

12 $\chi^2(1, 885) = 8.65, p < .01$

13 $\chi^2(1, 885) = 11.92, p < .001$

14 $\chi^2(1, 885) = 7.84, p < .01$

kalp çarpıntısı,¹⁵ kronik öksürük,¹⁶ aşırı kilo alma veya verme,¹⁷ yüksek kan basıncı,¹⁸ kansızlık,¹⁹ solunum problemleri,²⁰ yılda ikiden çok soğuk algınlığı,²¹ sinir hastalıkları,²² tütün alışkanlığı,²³ kolesterol yüksekliği²⁴ yaşadığını göstermiştir. Söz konusu sağlık sorunlarından, işsiz ve çalışanlar arasında özellikle uyku sorunları, ağız ve diş sağlığı sorunları, kalp çarpıntısı, aşırı kilo alıp verme, nefes kesilmesi gibi sorunların yaşanma oranı daha fazladır. Örneğin, çalışanların % 21.5'i uyku sorunları bildirirken, bu oran işsizlerde % 41.5'tir. Ağız ve diş sağlığı sorunlarına bakıldığında ise çalışanların % 27.6'sı bu soruna sahipken işsizlerde bu oran % 39.5'e çıkmaktadır. Çalışanların sadece % 8.3'ü aşırı kilo alıp verdiklerini beyan ederken, bu işsizlerde % 20.2'dir. Yine, çalışan örnekleminin % 6.6'sı kalp çarpıntısı bildirirken, işsizlerin % 14.5'i bu sorunu yaşadığını beyan etmiştir. Yine, işsizlerin çalışanlardan daha fazla sağlık sorunu yaşamasına paralel olarak son 6 ayda daha fazla doktora gittikleri gözlenmiştir.²⁵

Bu sonuçlar, işsizlerin çalışanlardan oldukça fazla fiziksel sağlık sorunu yaşadığını göstermektedir. Psikolojik ve fiziksel sağlık arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu düşünüldüğünde bu iki temel sorunun birbirini tetiklediği ve genel bir sağlık riski yarattığı da söylenebilir. İşsizlik ekonomik sıkıntılar ve kaynak kaybı yanında psikolojik ve fiziksel rahatsızlıkları artırarak hem bireylere hem de topluma ek yük getirmektedir.

15 $\chi^2 (1, 885) = 13.94, p < .001$

16 $\chi^2 (1, 885) = 10.99, p < .001$

17 $\chi^2 (1, 885) = 24.34, p < .001$

18 $\chi^2 (1, 885) = 4.40, p < .05$

19 $\chi^2 (1, 885) = 11.31, p < .001$

20 $\chi^2 (1, 885) = 8.66, p < .01$

21 $\chi^2 (1, 885) = 8.58, p < .01$

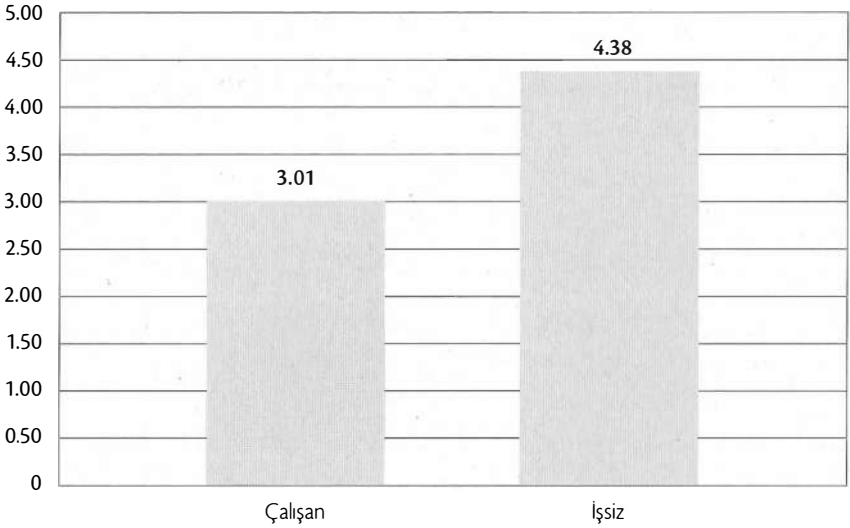
22 $\chi^2 (1, 885) = 6.13, p < .01$

23 $\chi^2 (1, 885) = 8.15, p < .01$

24 $\chi^2 (1, 885) = 5.83, p < .05$

25 $F(1, 875) = 6.26, p < .001$

Şekil 4. İş Durumuna Göre Bildirilen Fiziksel Hastalık Sayısı

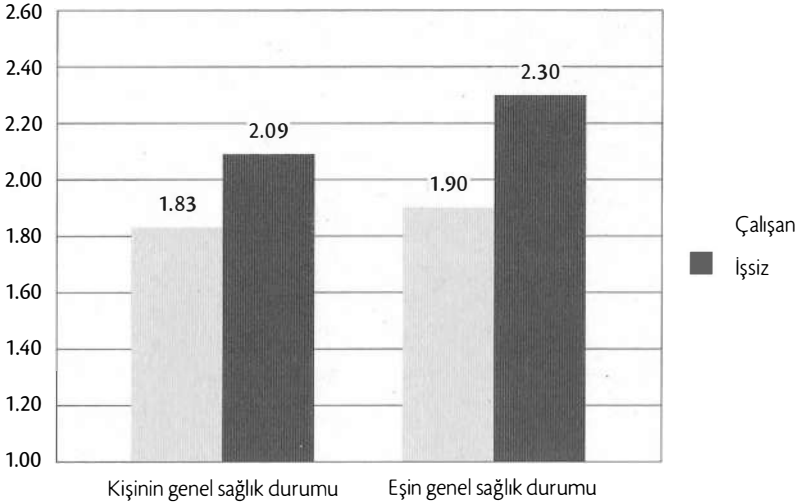

Bunun yanı sıra, Şekil 5'te görüldüğü gibi, sadece işsizlerin değil, eşlerinin de genel sağlık durumu çalışanların eşlerinden görece olarak daha kötüdür.²⁶

Burada dikkat edilmesi gereken bir bulgu, çalışanlar kendilerinin (1.83) ve eşlerinin (1.90) sağlık durumunu birbirine yakın olarak değerlendirenken, işsizler eşlerinin sağlık durumlarının (2.30) kendi sağlık durumlarından (2.09) daha kötü olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle, işsizlerin sağlığı çalışanlardan daha kötüyken, eşlerinin sağlık durumu da işsizlerin kendilerinden daha kötü durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmada yer alan işsizlerin büyük çoğunluğunun erkek olduğu düşünüldüğünde, bu bulgu eşi işsiz olan kadınların sağlık durumlarının bundan olumsuz etkilendiğine işaret etmektedir. Gelecek çalışmalarda işsizliğin psikolojik ve fiziksel sağlık üzerindeki etkileri doğrudan işsizlerin eşleri üzerinde de incelenmelidir. Sonuç olarak, işsizlik sadece bireyin sağlığını değil, ailesinin sağlığını da tehdit etmektedir.

26 $F(1, 498) = 10.97, p < .001$

Şekil 5. Çalışma Durumuna Göre Kişinin Kendisinin ve Eşinin Sağlık Şikâyetleri

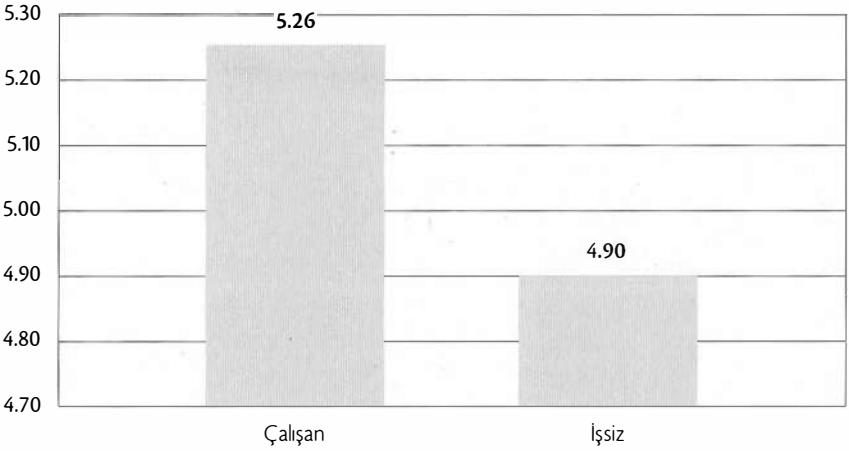

Eş ve Aile İlişkileri

Eş ve aile ilişkileri konusundaki sorular üzerinde yapılan karşılaştırmalar, çalışanlara kıyasla işsizlerin eş ve aile ilişkilerinin görece daha kötü olduğunu göstermiştir. Şekil 6 ve 7’de de görüldüğü üzere, işsizler aile ilişkilerinde daha az mutlu olduklarını bildirmişlerdir.²⁷ Buna göre, en yüksek 6 üzerinden değerlendirilen ilişkilerde mutluluk düzeyinin ortalaması çalışanlarda 5.26 iken, işsizlerde 4.90’dır. Ancak asıl belirgin farklılık eşlerle yaşanan çatışma düzeyinde görülmektedir. İşsizler eşleriyle çok sıklıkla çatışma ve geçimsizlik (küskünlük, gerginlik, kavga)²⁸ yaşamaktadırlar. Zira en yüksek 6 üzerinden değerlendirilen ilişkilerde çatışma değişkeninde çalışanların çatışma sıklığının orta-

²⁷ $F(1, 533) = 2.08, p = .10$

²⁸ $F(1, 518) = 6.63, p < .01$

Şekil 6. İş Durumuna Göre İlişkide Mutluluk Düzeyleri

laması 1.89 iken işsizlerin ortalaması 2.50'dir. Bu bulgular işsizlerin çalışanlara göre daha fazla aile içinde çatışma ve gerginlik yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Örneğin, eşle çatışma ölçeğinde altı aralıklı olarak sorulan 12 sorudan sonuncusu olan, “*Genel olarak düşündüğünüzde son 6 ay içinde eşinizle ne sıklıkla kavga ettiniz?*” sorusunda 4, 5 ve 6 seçeneklerini işaretleyenlerin, yani sıklıkla kavga ettiklerini söyleyenlerin, oranı çalışanlarda % 11.3 iken, bu oran işsizlerde % 24.7’ye çıkmaktadır.

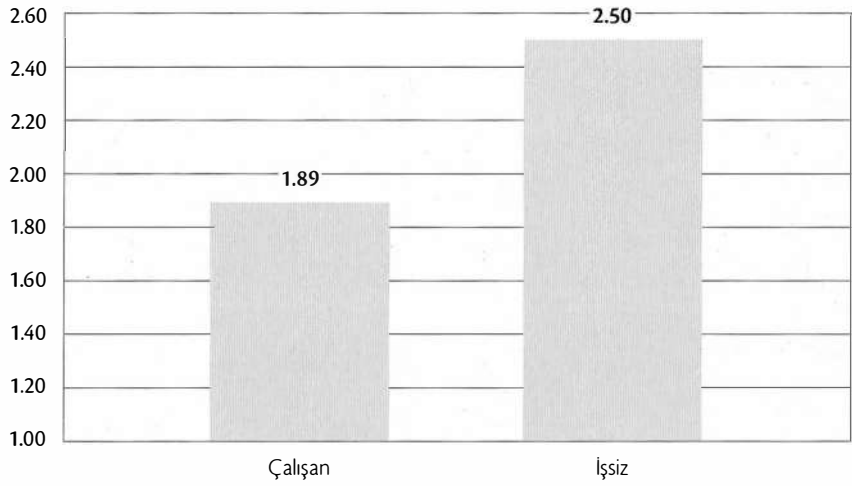
Bunun yanı sıra, işsizlik süreci salt evlilik ilişkisini bozmakla kalmamakta aynı zamanda ev ve aile ortamındaki fiziki kargaşayı, dağınıklığı ve kaosu da artırmaktadır. Bu bağlamda, yine 6 dereceli ölçek üzerinde çok maddeli aile çevresi kaos değişkeni incelendiğinde (bkz. ŞEKİL 8), işsizlerin (2.59) aile ortamında çalışanların aile ortamından (2.38) görece daha fazla karmaşa olduğu görülmüştür.²⁹

Bununla birlikte, çatışmanın ötesinde eşler arasında şiddet değişkeninde de işsizler çalışanlardan daha fazla şiddet yaşadıklarını bildirmişlerdir.³⁰

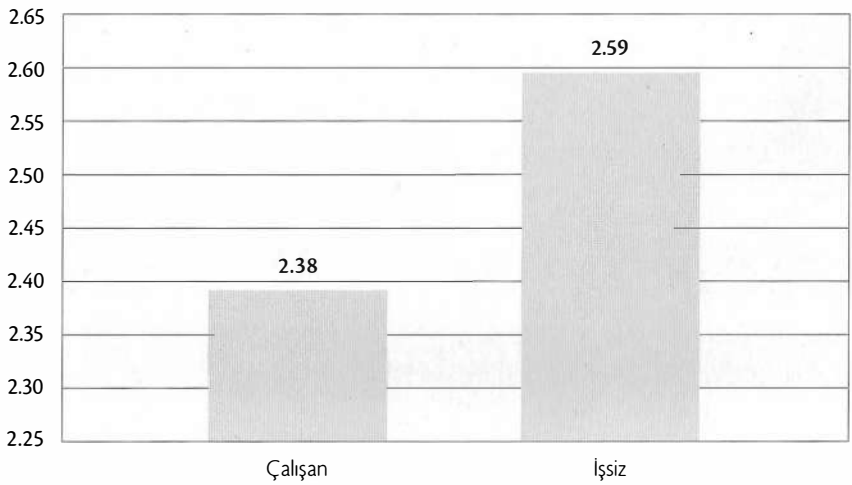
29 $F(1, 835) = 11.16, p < .001$

30 $F(1, 432) = 1.06, p = .30$

Şekil 7. İş Durumuna Göre İlişkide Çatışma Düzeyleri

Şekil 8. İş Durumuna Göre Aile Çevresinde Kaos

Özetle, bu sonuçlar, işsizliğin aile ortamını olumsuz etkilediğini, evlilikte mutsuzluğu ve eşler arasında çatışmayı arttırdığını göstermek-

tedir. Dolayısıyla, işsizlik sadece bireyin psikolojik ve fiziksel sağlığına değil, eş ve aile ilişkilerine de bozucu bir etki yapmakta, geçimsizliğe yol açmaktadır. Özetle, sadece işsizlerin kendisi değil ailesi ve yakın çevresi de işsizlikten olumsuz etkilenmektedir. Giriş bölümünde değinildiği gibi, eve giren gelirdeki azalma hem işsiz kalan birey hem de bakmakla yükümlü olduğu ailesi için önemli bir kaynak kaybı teşkil etmektedir. Dolayısıyla işsizin kendisiyle birlikte ailesi de benzer sorunlarla baş etmek durumunda kalmaktadır.

Algılanan Sosyal Destek

İşsizlik sürecinde ailenin, yakın çevrenin ve arkadaşların sosyal desteği işsizliğin olumsuz etkisini görece azaltan bir faktördür. Özellikle Türkiye gibi sosyal destek ağlarının geniş ve yakın ilişkilerin önemli olduğu toplulukçu kültürlerde sosyal destek ekonomik krizlerde ve işsizliğin arttığı durumlarda toplumsal huzurun bozulmasını engelleyen önemli bir sosyal kapital olarak görülebilir. Bu nedenle işsizlerin ne oranda yakın çevrelerinden sosyal destek algıladıkları kritik bir göstergedir. Yapılan analizler çalışanlara oranla işsizlerin sosyal desteği daha az algıladıklarını göstermiştir. Buna göre, Şekil 9'da görüldüğü üzere, en yüksek 6 puan üzerinden değerlendirilen sosyal destek algısı değişkeninde, çalışanlara kıyasla işsizlerde hem aileden,³¹ hem arkadaştan³² hem de özel bir insandan algılanan sosyal destek³³ daha düşüktür. Üç sosyal destek kaynağı arasında, işsizlik en çok özel birinden algılanan sosyal desteğe zarar vermekte (3.88), bunu ise arkadaştan algılanan sosyal destek (3.98) takip etmektedir. Üç sosyal destek arasında etki genişliğinin özel birinden algılanan destek türünde en yüksek olması, işsizlerin görece kendilerini daha yalnız hissettiklerine ve özel desteğe ihtiyaç duyduklarına işaret etmektedir.

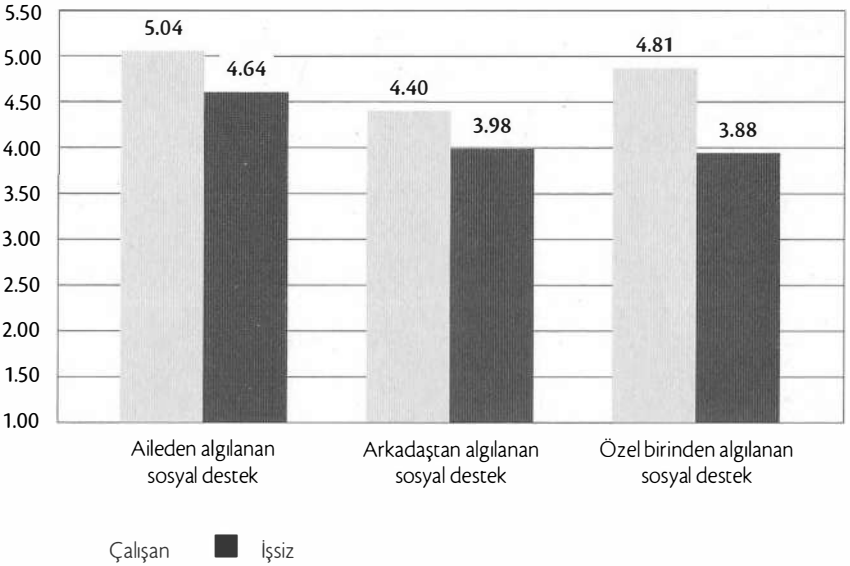
Bu sonuçlar, işsizlik durumunda olması gerekenin tersine işsizlerin ihtiyaç duyduğu sosyal desteği, başka bir deyişle, diğer insanlarla ilişki

31 $F(1, 832) = 7.95, p < .01$

32 $F(1, 832) = 20.96, p < .001$

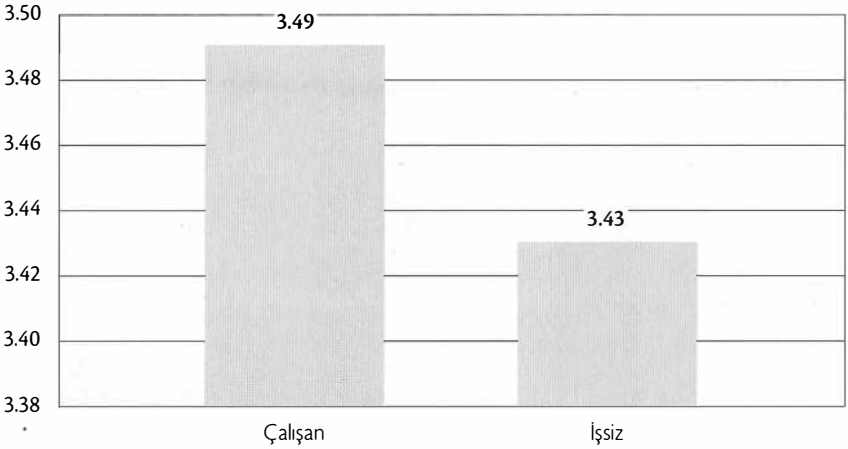
33 $F(1, 831) = 32.97, p < .001$

Şekil 9. İş Durumuna Göre Sosyal Destek Düzeyi

ve yakınlık kurma, onlardan kabul, destek ve takdir görme, ilişkilerde kendini güvende hissetme, yardım ve dayanışma görme gibi temel ihtiyaçlarını çalışanlardan daha az karşıladıklarını göstermektedir.

İşsizlik bir anlamda sadece ekonomik hayattan çekilmek değil aynı zamanda bazı sosyal ağlardan da mahrum olmayı içerdiğinden işsizler için sosyal destek kaynaklarına ulaşma daha zor olabilir. Aynı zamanda, işsizler çalışanlardan daha fazla sosyal desteğe ihtiyaç duydukları için gördükleri sosyal desteği daha az algılıyor olabilirler. Sonuçları yorumlarken bu tür olasılıklar da dikkate alınmalıdır. Ancak, nedeni ne olursa olsun, işsizlik ekonomik bir yoksunluğa yol açtığı kadar, sosyal dışlanmayı ve engellenmeyi ya da kişinin kendisini desteksiz algılamasını da beraberinde getirmektedir. Bulgular yorumlanırken bu algıların göreceli olduğu, hem çalışanların hem de işsizlerin 6 dereceli ölçeğin orta noktasından (3) daha yüksek düzeylerde destek algıladıkları, ancak bu oranın işsizlerde çalışanlardan düşük olduğu unutulmamalıdır.

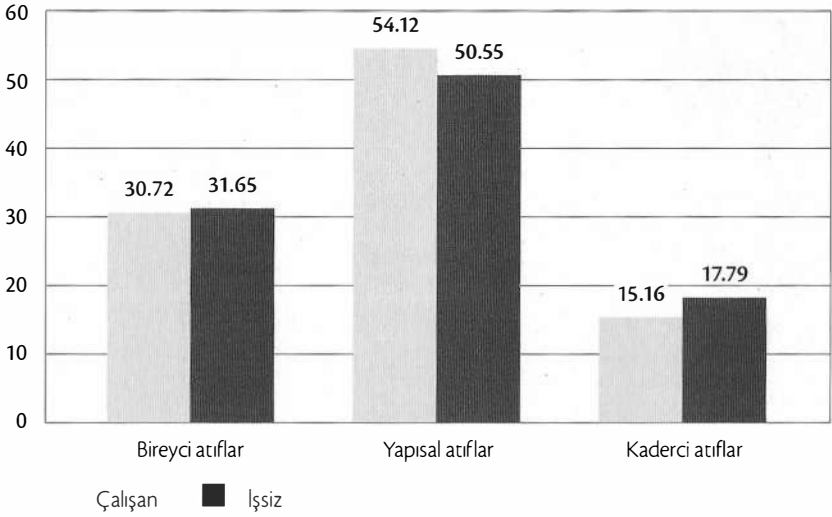
Şekil 10. Çalışma Durumuna Göre Algılanan İstihdam

Algılanan İstihdam

Sosyal desteğe benzer şekilde işsizlerin iş bulacaklarına ilişkin beklenti ve inançları, diğer bir deyişle algılanan istihdam düzeyi, işsizliğin olumsuz etkisiyle ilişkili kritik bir değişkendir. Şekil 10'da da gösterildiği gibi, işsizlerin kendilerine ilişkin istihdam algıları çalışanlardan istatistiksel olarak marjinal düzeyde daha azdır.³⁴ Başka bir deyişle, işsizler (3.43) en yüksek 6 üzerinden değerlendirilen iş bulma konusundaki yeteneklerine ve bağlantılarına çalışanlardan (3.49) daha az güvenmektedir. Bu durumun olası bir nedeni, işsizlik sürecinin kişinin kendisine yönelik olumlu değerlendirmeleri azaltması, böylece kendine olan güvene zarar vermesi olabilir. Ayrıca, işsizlikle beraber başta iş arkadaşlıkları ve işle ilgili bağlantılar olmak üzere sosyal çevrenin zayıflaması da istihdam edilebilirlik algısını olumsuz etkileyebilir.

34 $F(1, 854) = 3.79, p < .05$

Şekil 11. İşsizliğe Yönelik Atıflar

İşsizliğe Yönelik Atıflar

Katılımcıların işsizliğin nedenlerini nasıl algıladıklarına ilişkin soruya verdikleri cevaplardan işsizlerin ve çalışanların işsizliğin nedenlerini benzer şekilde algıladıkları görülmüştür. Şekil 11’de de görüldüğü gibi hem işsizler (% 50.55) hem de çalışanlar (% 54.12) işsizliğin en fazla yapısal nedenlerden kaynaklandığına inanmaktadır. Başka bir deyişle, bireyci (kişilerin kendisinden), yapısal ve kaderci olarak sunulan üç neden arasında işsizlik toplumumuzda en çok yapısal nedenlerle açıklanmaktadır. Bu bulgu, aslında işsizliğin kronik bir sorun olarak toplumumuzdaki yaygınlığına paralel olarak, toplumun yaklaşık yarısının yapısal sorunların farkında olduğuna ve işsizliğin nesnel nedenlerden kaynaklandığını anladığına işaret etmektedir.

İşsizlerin ve çalışanların toplumdaki işsizliğe ilişkin diğer nedensel açıklamaları karşılaştırıldığında, işsizlerin (% 17.79), çalışanlara (% 15.16) kıyasla biraz daha fazla kaderci atıflar yaptıkları görülmüştür.³⁵ Yani,

35 $F(1, 632) = 4.11, p < .05$

işsizler toplumdaki işsizliği çalışanlara göre daha fazla kader, şans, kısmet gibi nedenler temelinde açıklamaktadır. Buna karşın, beklentilerimizin tersine söz konusu iki grubun, benzer düzeylerde bireyci atıflar yaptıkları³⁶ ve çalışanların (% 54) işsizlerden (% 50.22) biraz daha fazla yapısal atıflara vurgu yaptığı bulunmuştur; ancak bu fark anlamlı değildir.

Sosyodemografik Değişkenlerin İşsizlik Üzerindeki Etkileri

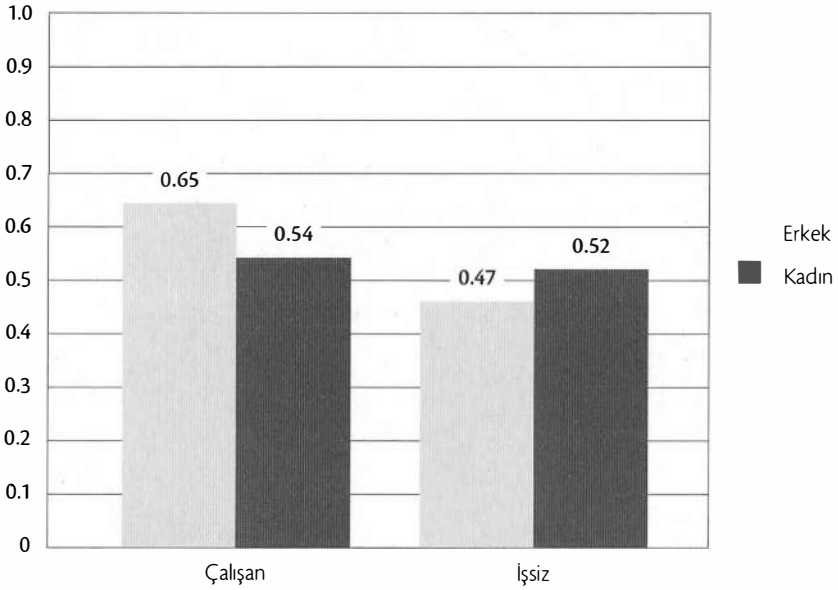
Bu bölümde, işsizlerde ve çalışanlarda, cinsiyet, yaş, gelir, eğitim düzeyi, medeni durum gibi sosyodemografik özelliklerin araştırmanın temel değişkenleriyle ilişkileri incelenmiştir. Böylece, işsizliğin hangi sosyodemografik özelliklere sahip kişileri daha çok etkilediği araştırılmıştır. Bunun yanı sıra, işsiz grubunda işsizlik yardımı alanların ve bu yardımı almayanların araştırma değişkenleriyle ilişkisi ve işsizlik süresinin olası etkisi de analiz edilmiştir. Aşağıda, yalnızca çalışma statüsü (işsiz ve çalışan) ve sosyodemografik değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı çıkan etkileşimlere (ortak etkilere) yönelik bulgular sunulmuştur.

İşsizlik ve Cinsiyet

Başka ülkelerde yapılan araştırmalar, ele alınan toplumun ve kültürün özelliklerine göre işsizliğin kadın ve erkekleri farklı şekillerde etkilediğini göstermiştir. Bulgular işsizliğin erkekleri, başta psikolojik sağlık, fiziksel sağlık ve sosyal destek algısı olmak üzere çoğu temel değişkende, kadınlardan daha olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Ancak bu bulgu, işsizliğin kadınlar üzerinde olumsuz etkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Daha ziyade, kadınlara kıyasla erkeklerde işsizliğin olumsuz sonuçları psikolojik ve fiziksel sağlık gibi alanlarda daha çarpıcı değişikliklere yol açmaktadır. Bu sonuç araştırmamızın işsizliğin olumsuz etkilerinin kadınlarla karşılaştırıldığında erkeklerde daha güçlü olacağına yönelik ikinci beklentisiyle tutarlıdır.

36 $F(1, 632) = .25, p = .62$

Şekil 12. Çalışma Durumuna Göre Öznel İyi Olma

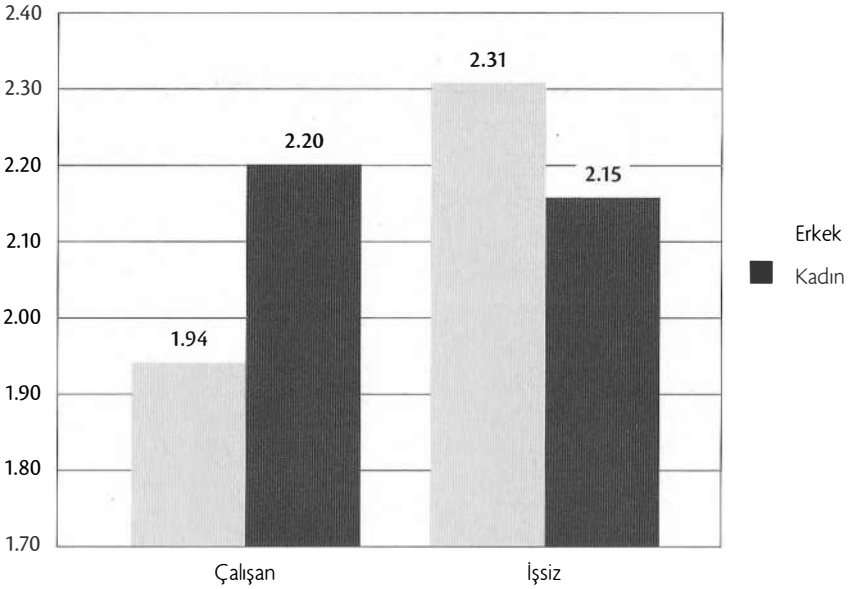
Psikolojik Sağlık ve Cinsiyet

İşsizlik kadınlara kıyasla erkeklerin psikolojik sağlığını daha olumsuz etkilemektedir. İşsizlik sadece, erkeklerin iyi olma durumuna olumsuz etki etmemekte aynı zamanda psikolojik rahatsızlık yaşama eğilimini de artırmaktadır. İşsizliğin kadınlardan çok erkeklerde özellikle anksiyete, öfke (hostilite) ve psikotizm eğilimlerini daha fazla artırdığı söylenebilir. Dolayısıyla, işsizliğin dramatik sonuçlarının erkeklerde daha çarpıcı olduğu göze çarpmaktadır.

Cinsiyet bakımından anlamlı farklılıklar aşağıda sunulmaktadır. İstatistiksel analizler öncelikle, çalışma durumu (çalışan ve işsiz) ve cinsiyetin öznel iyi olma durumu üzerindeki ortak (etkileşim) etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir.³⁷ ŞEKİL 12’de de görüldüğü gibi, çalışan erkeklerin öznel iyi olma düzeyleri (0.65) çalışan kadınlardan (0.54) daha yüksektir.³⁸ Ancak durum işsiz örnekleme

37 $F(888) = 13.06, p < .001$

38 $t(645) = 4.02, p < .001$

Şekil 13. Çalışma Durumuna Göre Anksiyete Düzeyi

değişmektedir. Buna göre, işsiz erkekler (0.47) ve işsiz kadınlar (0.52) iyi olma düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.³⁹ Bununla beraber, çalışma durumu ve cinsiyet arasındaki etkileşimin yaşam doyumu üzerindeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir.⁴⁰

Genel olarak, işsiz erkeklerin psikolojik sağlığı işsiz kadınlardan daha kötüdür. Buna göre, çalışma durumu (çalışan ve işsiz) ve cinsiyetin anksiyete belirtileri üzerindeki ortak etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır.⁴¹ ŞEKİL 13'te de görüldüğü gibi, çalışan grupta anksiyete yaşama eğilimi erkeklere kıyasla kadınlar arasında daha yüksektir.⁴² Ancak, işsiz gruptaki erkekler de en az kadınlar kadar anksiyete yaşamaktadır. Başka bir deyişle

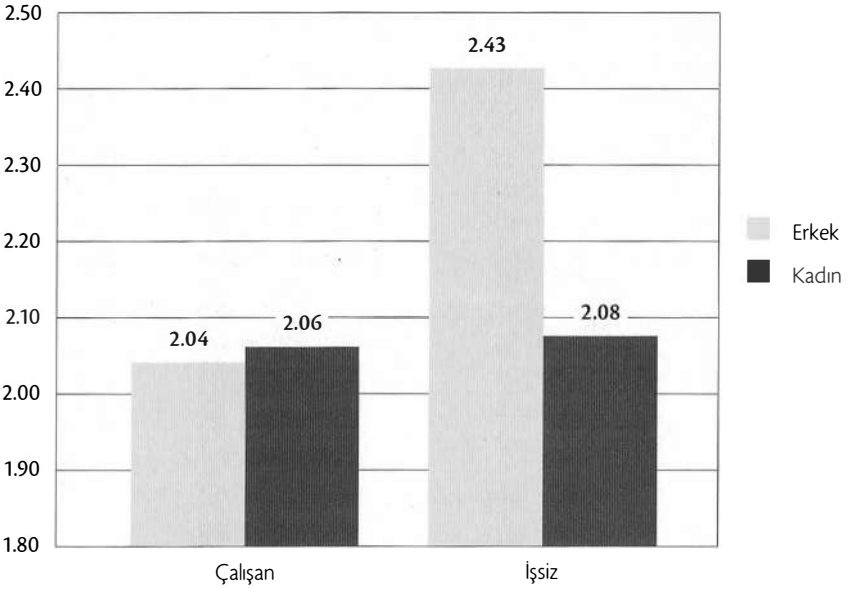
39 $t(240) = -1.40, p = .16$

40 $F(1, 667) = 3.40, p = .07$

41 $F(1, 879) = 10.34, p < .001$

42 $t(100.69) = -2.76, p < .01$

Şekil 14. Çalışma Durumuna ve Cinsiyete Göre Öfke Düzeyleri

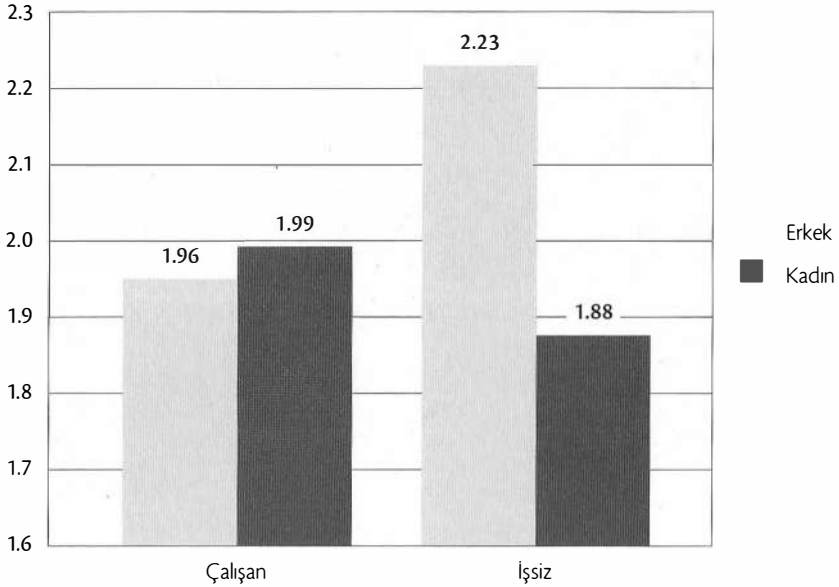
kadın işsizler ve erkek işsizler anksiyete düzeyleri açısından istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.⁴³ Bu bulgular yorumlanırken işsizlikten bağımsız olarak kadınların genelde daha fazla kaygı (anksiyete) ve depresyon bildirdikleri dikkate alınmalıdır. Diğer bir deyişle, ŞEKİL 13'te çalışanlara ilişkin verilen değerler toplumumuzda anksiyete (kaygı) konusundaki genel cinsiyet farkını yansıtmaktadır. Ancak, durum işsizlere geldiğinde işsiz erkeklerin hem çalışan erkeklerden hem de işsiz kadınlardan daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum işsizliğin erkekler üzerindeki kaygı yaratıcı etkisini belirgin olarak yansıtmaktadır.

Çalışma durumu (çalışan ve işsiz) ve cinsiyetin öfke (hostilite) düzeyi üzerindeki ortak etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır.⁴⁴ ŞEKİL 14'te görüldüğü gibi, çalışan kadın (2.04) ve erkekler (2.06) arasında öfke düzeyleri

43 $t(240) = 1.44, p = .15$

44 $F(1, 879) = 5.67, p < .05$

Şekil 15. Çalışma Durumu ve Cinsiyete Göre Psikotizm

bakımından farklılık yokken,⁴⁵ işsiz erkeklerin (2.43) öfke düzeyi işsiz kadınlardan (2.08) anlamlı olarak yüksektir.⁴⁶

Benzer olarak, işsizlik erkeklerin psikotizm düzeyini de kadınlardan daha fazla etkilemektedir. ŞEKİL 15'te de görüldüğü gibi, sonuçlar, çalışma durumu ve cinsiyetin psikotizm belirtileri üzerindeki ortak etkisinin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğunu göstermiştir.⁴⁷ Zira, çalışanlar arasında kadın (1.99) ve erkeklerin (1.96) psikotizm düzeyi birbirine yakinken,⁴⁸ işsizler arasında erkeklerin (2.23) psikotizm düzeyi kadınlarınkinden daha yüksektir (1.88).⁴⁹

45 $t(637) = -0.21, p = .83$

46 $t(169,366) = 3.10, p < .01$

47 $F(1.876) = 5.56, p < .01$

48 $t(99.33) = -0.33, p = .74$

49 $t(149.82) = 3.62, p < .001$

Bununla beraber hem işsizlerde hem de çalışanlarda, kadın ve erkekler depresyon⁵⁰ ve paranoid düşünce⁵¹ düzeyleri açısından da birbirlerinden istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Başka bir deyişle, işsiz kadın ve işsiz erkeklerin depresyon ve paranoid düşünce düzeyleri birbirine benzer olduğu gibi, çalışan kadın ve çalışan erkekler de benzer eğilimlere sahiptir.

Bunun yanı sıra, kadın ve erkek işsizlerin kaynak kaybı algıları da karşılaştırılmıştır. Ancak, kaynak kaybı algıları yalnızca işsiz örneklemede ölçüldüğünden bu konuda çalışan ve işsizler arasında karşılaştırma yapılamamıştır. Sonuçlara göre, işsiz kadınlar ve işsiz erkekler arasında bu değişken açısından istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır.⁵²

Özetle, cinsiyete göre yapılan analizler işsizliğin özellikle erkeklerin psikolojik sağlığını bozduğu, kadınlarda ise etkisinin sınırlı olduğunu göstermiştir.

Fiziksel Sağlık ve Cinsiyet

Psikolojik sağlığa benzer şekilde işsizlik, kadınlara kıyasla, erkeklerin fiziksel sağlığını daha olumsuz etkilemektedir. ŞEKİL 16'da görüldüğü gibi, çalışma durumu (çalışan ve işsiz) ve cinsiyetin fiziksel sağlık sorunları üzerinde ortak etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.⁵³ Buna göre, çalışan kadınlar çalışan erkeklere göre daha fazla fiziksel sorun yaşıyor,⁵⁴ bu durum işsizlik söz konusu olunca değişmektedir, yani işsiz kadın ve işsiz erkekler birbirine yakın düzeylerde fiziksel sağlık sorunuyla karşılaşmaktadır.⁵⁵

50 Çalışanlarda depresyon düzeyi: $t(102.79) = -1.26$, $p = .21$; işsizlerde depresyon düzeyi: $t(241) = 1.59$, $p = .11$

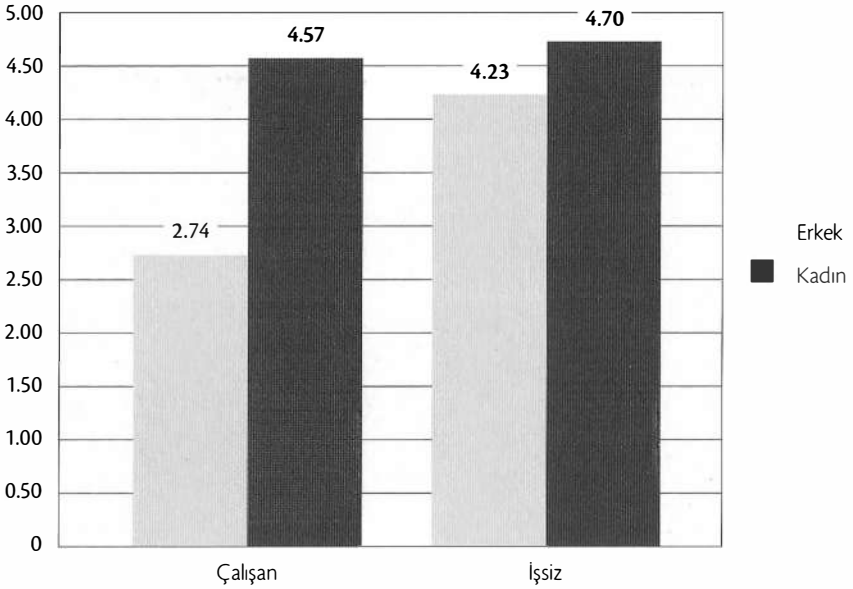
51 Çalışanlarda paranoid düşünceler düzeyi: $t(631) = -0.14$, $p = .89$; işsizlerde paranoid düşünceler: $t(236) = .95$, $p = .34$

52 $t(293) = -0.94$, $p = .35$

53 $F(1, 868) = 4.73$, $p < .05$

54 $t(91.23) = -3.83$, $p < .001$

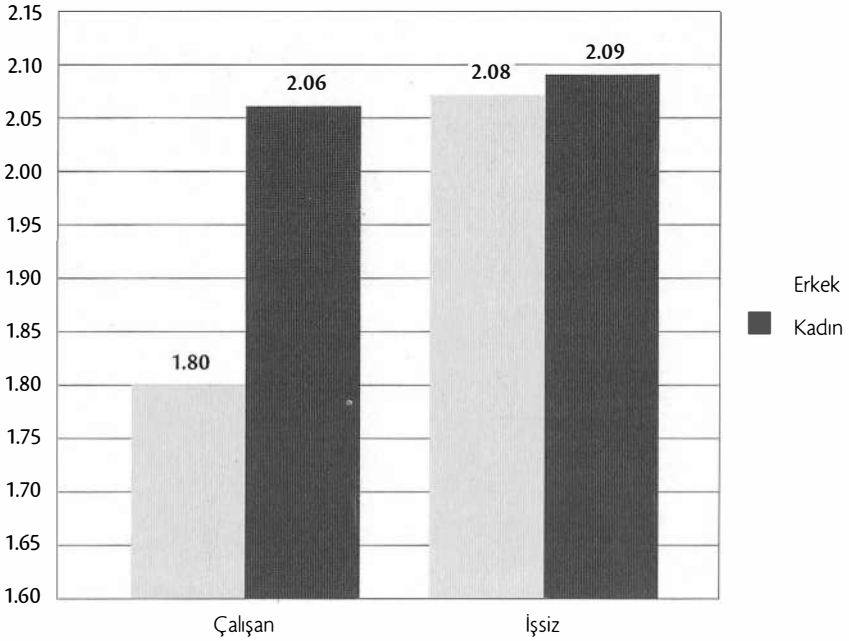
55 $t(241) = -0.77$, $p = .44$

Şekil 16. Çalışma Durumu ve Cinsiyete Göre Sağlık Problemleri

Benzer bir örüntü, genel sağlık durumu için de geçerli olmakla beraber, bu değişkende cinsiyet ve çalışma statüsü arasındaki etkileşim (ortak) etkisi marjinal düzeyde anlamlıdır. Aşağıdaki Şekil 17’de görüldüğü üzere, çalışan erkeklerin genel sağlık durumu çalışan kadınlarınkinden daha iyidir, buna karşın işsiz erkeklerin genel sağlık durumu işsiz kadınlarla benzer düzeydedir.

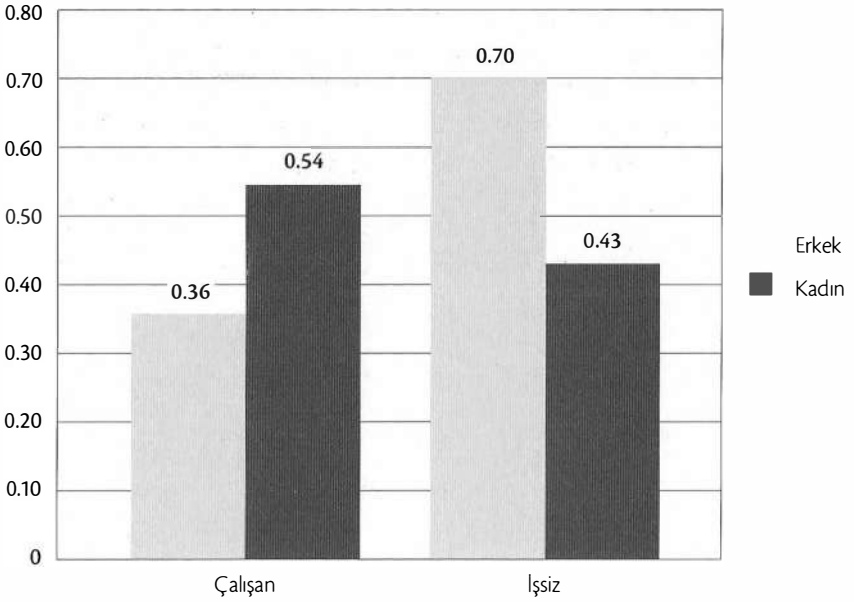
Bununla birlikte, cinsiyet ve çalışma durumunun eşin fiziksel sağlığı ve sağlık sorunları yüzünden doktora gitme sıklığı üzerindeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir. İşsizler arasında cinsiyetin söz konusu değişkenlerle ilişkisi araştırıldığında, kadın ve erkek işsizlerin eşlerinin sağlık durumlarının birbirine benzer olduğu, ancak doktora gitme sıklığı açısından bakıldığında kadın işsizlerin erkek işsizlerden daha sık doktora gittiği görülmüştür.

Erkeklerin işsizlikten kadınlardan daha fazla etkilenmeleri kitabımızın giriş bölümünde de bahsettiğimiz gibi, toplumsal cinsiyet rollerinin içsel-

Şekil 17. Çalışma Durumu ve Cinsiyete Göre Genel Sağlık Durumu

leştirilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Erkeklerle atfedilen cinsiyet rolleri bağımsız, ailesine karşı sorumlu, koruyucu, ekmek getiren aile reisi gibi statü temelindeki özelliklerle, kadınlara atfedilen roller ise evine bağlı, bakım veren, korunmaya muhtaç gibi özelliklerle ilişkilendirmektedir. Bu yüzden, erkeklerde işsiz kalmak aynı zamanda sosyal statünün ve statüyle ilişkilendirilen “aile reisi” gibi erkeksilik algılarının zarar görmesine ya da “erkek” kimliğinin tehdit edilmesine yol açabilmektedir. Buna karşın, “kadınsılık” daha ziyade ev işleri ve çocuk bakımıyla ilişkilendirildiğinden, kadının işsiz kalması yaygın cinsiyet rollerine aykırı bir durum yaratmamakta ve toplumdaki geleneksel “kadın” kimliğine daha az tehdit oluşturmaktadır.

Bu arada, araştırma konumuzun dışında olmasına karşın, çalışan örnekleimde genel olarak kadınların erkeklerden çok daha kötü sağlık koşulları bildirmeleri dikkate değer bir bulgudur. Çalışan kadın muhtemelen hem iş hem de ev ve çocukların yükünü birlikte götürdüğü için

Şekil 18. Çalışma Durumu ve Cinsiyete Göre Aile İçi Şiddet

daha fazla yıpranmakta ve sağlıkları daha fazla bozulmaktadır. Bu durum araştırma kapsamında olmadığı için ayrıntılı olarak incelenmemiştir.

Aile-Eş İlişkileri ve Cinsiyet

İşsizliğin, erkeklerin aile ve eş ilişkilerine kadınlara kıyasla daha fazla zarar verdiği söylenebilir. İşsizlik erkeklerin ilişkilerde mutluluk düzeyini, çatışma ve şiddet algılarını kadınlara kıyasla daha belirgin olarak etkilemektedir. ŞEKİL 18’de görüldüğü gibi, çalışma durumu ve cinsiyet grupları arasındaki ortak etki anlamlıdır.⁵⁶ En düşük 0 ve en yüksek 5 arasında değerlendirilen aile içi şiddet düzeyi erkek işsizlerde (0.70) erkek çalışanlardan (0.36) daha yüksekken,⁵⁷ kadın işsizler (0.43) ve kadın ça-

⁵⁶ $F(1, 436) = 4.56, p < .05$

⁵⁷ $t(218.27) = -4.22, p < .001$

lışanlar (0.54) bu konuda birbirinden istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.⁵⁸ Bu sonuç, erkek işsizlerin eşlerine daha fazla şiddet eylemlerinde bulundukları ve/veya erkek işsizlerin aile ilişkilerinde daha fazla şiddet yaşandığı anlamına gelmektedir.

En yüksek 6 üzerinden değerlendirilen ilişkilerde çatışma değişkeni (kavga, gerginlik ve küskünlük) incelendiğinde, çalışan kadınların (2.33) çalışan erkeklerle (1.82) oranla ilişkilerinde daha fazla çatışma algıladıkları,⁵⁹ işsizlerde ise kadın (2.70) ve erkekler (2.39) arasındaki anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.⁶⁰ Ayrıca, işsiz erkekler çalışan erkeklerden daha fazla ilişkilerde çatışma bildirirken,⁶¹ çalışan ve işsiz kadınlar bu değişken açısından birbirinden istatistiksel açıdan farklılaşmamaktadır.⁶²

İlişkide yaşanan mutluluk değişkeni üzerinde çalışma ve cinsiyet değişkenlerinin ortak etkisi incelendiğinde, çalışan erkeklerin (5.33) ilişkilerinde çalışan kadınlardan (4.84) daha fazla mutluluk bildirdiği,⁶³ ancak işsiz erkeklerin (4.93) mutluluk düzeyinin işsiz kadınlarla (4.73) benzer olduğu görülmektedir.⁶⁴ Yine, kadınlar arasında işsizler ve çalışanlar ilişkilerinde mutluluk düzeyleri bakımından birbirinden istatistiksel olarak farklılaşmazken,⁶⁵ erkekler arasında çalışanların ilişkilerde mutluluk düzeyi işsizlerden anlamlı düzeyde daha yüksektir.⁶⁶

Benzer olarak, işsiz erkekler (2.63) çalışan erkeklerle (2.36) göre aile çevresinde daha fazla kaos ve karmaşa bildirirken,⁶⁷ kadın işsizler (2.52) kadın çalışanlardan (2.46) bu değişken açısından da istatistiksel bakım-

58 $t(147) = -0.9, p = .58$

59 $t(66.26) = -2.75, p < .05$

60 $t(74) = -0.88, p = .38$

61 $t(54.25) = -2.75, p < .01$

62 $t(83) = -1.09, p = .28$

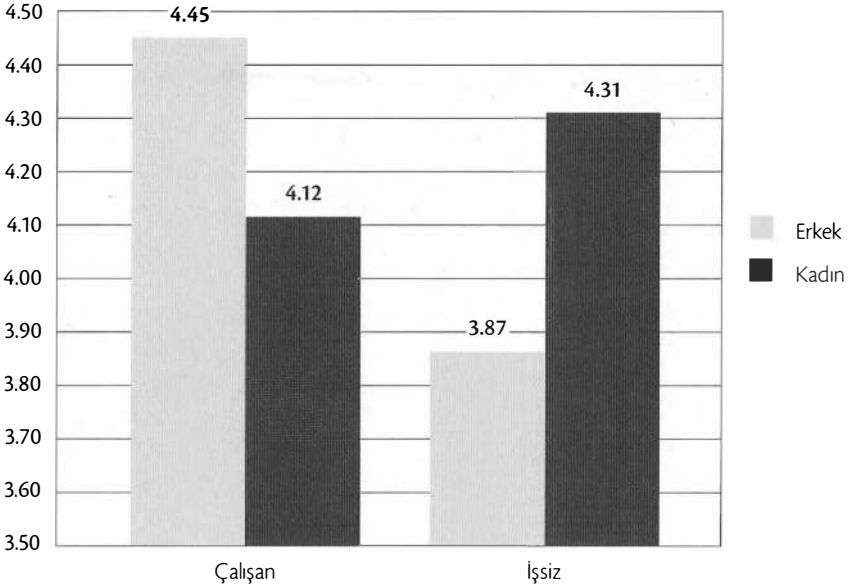
63 $t(69.24) = 2.90, p < .01$

64 $t(78) = 0.69, p = .50$

65 $t(88) = 0.38, p = .71$

66 $t(59.72) = 2.32, p < .05$

67 $t(258.11) = -3.99, p < .001$

Şekil 19. Çalışma Durumu ve Cinsiyete Göre Arkadaştan Algılanan Sosyal Destek

dan farklılaşmamıştır.⁶⁸ Ayrıca, kadın işsizler erkek işsizlerden,⁶⁹ çalışan kadınlar da çalışan erkeklerden ilgili değişkende istatistiksel olarak farklı değildir.⁷⁰ Bu sonuçlar, işsizliğin erkeklerin ev ve aile ilişkileri üzerinde kadınlara oranla daha fazla olumsuz sonuçlara yol açtığını göstermektedir.

Sosyal Destek, Algılanan İstihdam ve Cinsiyet

İşsizlik özellikle de erkeklerin sosyal destek algısında belirgin değişikliklere yol açmaktadır. Sonuçlar, çalışma durumu ve cinsiyet arasındaki ortak etkinin arkadaştan algılanan sosyal destek⁷¹ ve özel birinden

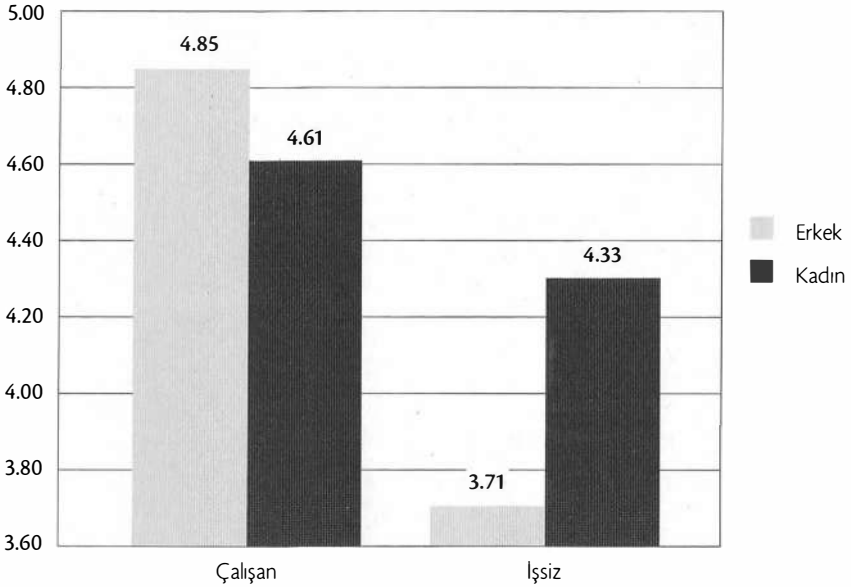
68 $t(143) = -0.46, p = .64$

69 $t(235) = 0.97, p = .72$

70 $t(612) = -1.15, p = .25$

71 $F(1, 850) = 7.55, p < .01$

Şekil 20. Çalışma Durumu ve Cinsiyete Göre Özel Birinden Algılanan Sosyal Destek

algılanan sosyal destek⁷² üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

ŞEKİL 19 ve ŞEKİL 20’de gösterildiği gibi, çalışan erkekler (4.45), çalışan kadınlara (4.12) göre daha fazla arkadaş desteği algılamak,⁷³ işsiz erkekler (3.87) işsiz kadınlarla (4.31) benzer düzeylerde arkadaş desteği bildirmişlerdir.⁷⁴ Ayrıca, işsiz erkekler çalışan erkeklerden daha düşük düzeyde arkadaş desteği algılamak,⁷⁵ işsiz kadın ve çalışan kadınların arkadaş desteği algısı birbirine yakın düzeylerde dir.⁷⁶

Yine, çalışan kadın (4.61) ve çalışan erkeklerin (4.85) özel birinden

72 $F(1, 849) = 8.75, p < .01$

73 $t(612) = 2.11, p < .05$

74 $t(235) = -1.61, p = .11$

75 $t(216.88) = 3.51, p < .001$

76 $t(146) = -.80, p = .43$

algıladıkları sosyal destek birbirine yakın düzeylerdeyken,⁷⁷ işsiz erkeklerin (3.71) bu algıları işsiz kadınlardan (4.33) istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde düşüktür.⁷⁸ Yine, işsiz erkekler çalışan erkeklerle göre özel birinden daha az destek algılamakta,⁷⁹ işsiz kadın ve çalışan kadınların özel birinden algıladıkları sosyal destek algıları birbirine yakın düzeydedir.⁸⁰

Ayrıca, çalışmamamızda, hem işsiz (4.82) hem de çalışan kadınların (4.86) aileden algıladıkları sosyal destek düzeyi birbirine çok yakınsa,⁸¹ çalışan erkekler (5.07) işsiz erkeklerle (4.57) kıyasla daha yüksek düzeyde aileden sosyal destek algıladıklarını beyan etmişlerdir.⁸² Buna karşılık, işsiz kadınlar işsiz erkeklerden,⁸³ çalışan kadınlar da çalışan erkeklerden aileden algıladıkları sosyal destek düzeyleri bakımından istatistiksel olarak farklı değillerdir.⁸⁴

Özetleyecek olursak, bulgular işsizliğin erkeklerin sosyal destek algısını kadınlara göre çok daha olumsuz etkilediğini göstermiştir. Çalışan kadınlar çalışan erkeklerle göre daha fazla şikâyet ya da sorun bildirmelerine karşın, işsiz kadınların sosyal destek konusunda erkeklerden daha avantajlı oldukları görülmektedir. Özellikle de bu etki, özel birinden algılanan sosyal destek konusunda daha belirgindir. Türkiye gibi yakın ilişkilerin önemli olduğu toplulukçu bir kültürde işsizliğin özellikle erkeklerin sosyal destek kaynaklarını azaltması olumsuz etkiyi daha da belirgin halde yansıtmaktadır.

Bununla birlikte, çalışma durumu ve cinsiyet arasındaki ortak etki algılanan istihdam değişkeni üzerinde anlamlı değildir.⁸⁵ İşsiz kadınlar (3.36) ve erkekler (3.46) kendilerine ilişkin algıladıkları istihdam edile-

77 $t(613) = 1.38, p = .17$

78 $t(233) = -2.45, p < .05$

79 $t(249.92) = 7.78, p < .001$

80 $t(146) = 1.01, p = .31$

81 $t(147) = .14, p = .89$

82 $t(263.65) = 4.11, p < .001$

83 $t(235) = -1.21, p = .23$

84 $t(612) = 1.44, p = .15$

85 $F(1, 873) = .01, p = .91$

bilme düzeyleri bakımından benzetmektedir.⁸⁶ Çalışan kadın (3.43) ve erkekler (3.51) de bu değişkenler açısından benzer tepkiler vermiştir.⁸⁷ Yine benzer olarak, işsiz kadınlar çalışan kadınlarla,⁸⁸ işsiz erkekler ise çalışan erkeklerle benzer düzeylerde istihdam algılamışlardır.⁸⁹ Dolayısıyla, işsizlerin cinsiyeti kişinin kendisine ilişkin algıladığı istihdamı etkilememektedir.

İşsizliğe Yönelik Atıflar ve Cinsiyet

İşsizlerin ve çalışanların toplumdaki işsizliğe ilişkin nedensel açıklamaları karşılaştırıldığında, çalışma durumu ve cinsiyetin ortak etkisi işsizliğe ilişkin bireyci,⁹⁰ yapısal⁹¹ ve kaderci⁹² atıflar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu etki hem çalışan⁹³ hem de işsiz⁹⁴ örneklemde, kadın ve erkeklerin birbirinden istatistiksel bakımdan anlamlı düzeyde farklı olmadığını göstermektedir. Özetle, kadınlar ve erkekler işsizliğin nedenlerini benzer şekilde açıklamaktadırlar.

İşsizlik ve Yaş

İşsizlik özellikle yaşça daha büyük kişilerin psikolojik, fiziksel sağlığını ve aile ilişkilerini yaşça daha küçük olanlara göre daha olumsuz etkilemektedir. Bunun nedeni, yukarıda açıklandığı gibi, yaş ilerledikçe aile geçindirme sorumluluğunun artması, buna karşın iş bulma seçeneklerinin azalması ve kariyer gelişimi olanaklarının sınırlı kalmasıdır. Aşağıda,

86 $t(228) = .60, p = .55$

87 $t(642) = .59, p = .56$

88 $t(147) = .37, p = .71$

89 $t(723) = .46, p = .64$

90 $F(1, 644) = 1.02, p = .31$

91 $F(1, 644) = 1.48, p = .22$

92 $F(1, 644) = .36, p = .55$

93 $t(98.89) = 2.28, p = .05$

94 $t(144.41) = 3.16, p = .01$

çalışma durumu ve yaş arasındaki ilişkinin araştırma değişkenlerini nasıl etkilediği incelenmiştir.

Öncelikli olarak, anket formunda açık uçlu olarak sorulan yaş değişkeni, istatistiksel analizde kolaylık sağlamak amacıyla medyan değeri (30) “29 yaş ve altı” ile “30 yaş ve üstü” olmak üzere yeniden gruplandırılmıştır. Bir anlamda, gençler ve 30 yaş üzerindekiiler karşılaştırılmıştır.

Psikolojik Sağlık ve Yaş

Bulgular, beklendiği gibi, işsizliğin psikolojik sağlığı 30 yaş ve üzeri grupta 29 yaş ve altı gruba oranla, daha olumsuz etkilediğini göstermektedir. Çalışma durumu (çalışan ve işsiz) ve yaştan (“29 yaş altı” ve “30 yaş üstü”) ortak etkisi hem genel yaşam doyumu⁹⁵ hem de öznel iyi olma hali⁹⁶ üzerinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. ŞEKİL 21’de de görüldüğü gibi, çalışan grup içinde yaşça daha büyük (6.11) ve yaşça daha küçük (6.05) katılımcıların genel yaşam doyumu düzeyleri istatistiksel açıdan birbirinden farklılaşmamıştır.⁹⁷ Buna karşın, işsiz grubunda yaşça büyük olan katılımcıların (3.88) genel yaşam doyumları küçük olanlardan (5.17) istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde çok daha düşüktür.⁹⁸ En yüksek 9 üzerinden değerlendirilen yaşam doyumu değişkeni açısından hem yaşça büyük hem de yaşça küçük çalışanlar, ölçeğin orta noktasının (5) üzerinde genel bir yaşam doyumuna sahiptir. Üstelik her iki yaş grubunda da çalışanlar işsizlerden istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde daha yüksek yaşam doyumuna sahip olmalarına rağmen,⁹⁹ yaşça daha büyük grupta işsizler ve çalışanlar arasındaki fark daha çarpıcıdır (bkz. ŞEKİL 21).

95 $F(1, 663) = 13.54, p < .001$

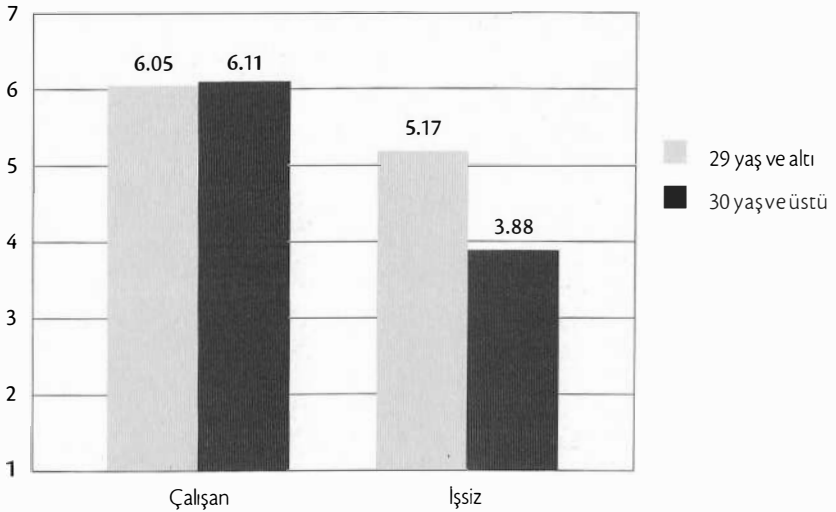
96 $F(1, 882) = 10.58, p < .001$

97 $t(442) = -.32, p = .75$

98 $t(641) = -.84, p = .40$

99 “29 yaş ve altı” yaş grubunda: $t(316) = 3.61, p < .001$; “30 yaş ve üstü” yaş grubunda: $t(344) = 8.03, p < .001$

Şekil 21 Çalışma Durumu ve Yaşa Göre Yaşam Doyumu

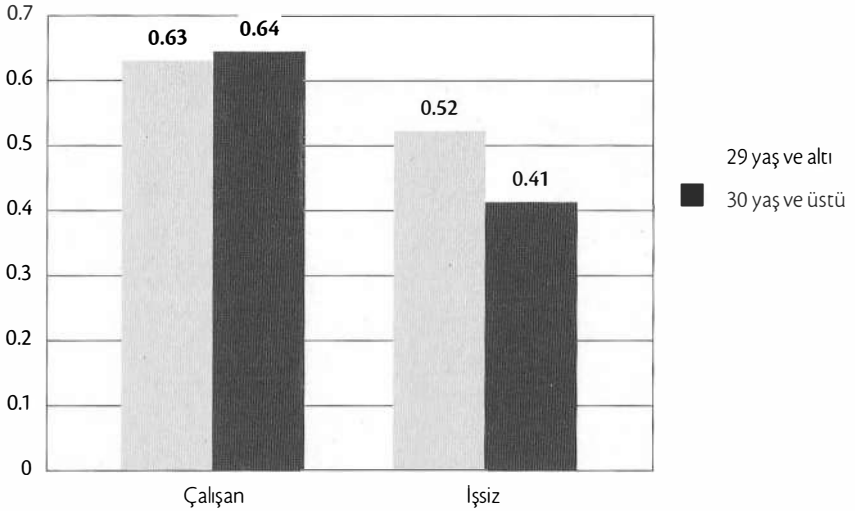
Benzer biçimde, ŞEKİL 22’de de görüldüğü gibi, çalışanlar içinde yaşça daha büyük (0.64) ve yaşça daha küçük olanların (0.63) öznel iyi olma düzeyleri istatistiksel açıdan birbirinden farklılaşmazken, işsizler içinde yaşça daha küçük katılımcıların öznel iyi olma düzeyleri (0.52) yaşça daha büyük olanlardan (0.41) istatistiksel açıdan anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, yaşça daha büyük işsizlerin öznel iyi olma düzeyleri görece kötüdür. Üstelik her iki yaş grubunda da, çalışanlar işsizlerden istatistiksel açıdan anlamlı olarak daha yüksek öznel iyi olma düzeylerine sahip olmalarına rağmen,¹⁰⁰ yaşça daha büyük grupta işsizler ve çalışanlar arasındaki fark etki genişliği bakımından çok daha büyüktür.

İki yaş grubu arasındaki diğer bir farklılık da kaynak kaybı değişkeninde gözlenmiştir. Otuz yaş ve üzeri katılımcılar (3.07) genç katılımcılara (2.77) oranla son bir yıl içerisinde daha fazla kaynak kaybettiklerini bildirmişlerdir.¹⁰¹

100 “29 yaş ve altı” yaş grubunda: $t(408) = 4.11, p < .001$; “30 yaş ve üstü” yaş grubunda: $t(107.69) = 6.88, p < .001$

101 $t(290) = -2.13, p < .05$

Şekil 22. Çalışma Durumu ve Yaşa Göre Öznel İyi Olma

Bununla birlikte, çalışma durumunun ve yaşı psikolojik belirtiler (anksiyete,¹⁰² depresyon,¹⁰³ öfke,¹⁰⁴ paranoid düşünceler¹⁰⁵ ve psikotizm¹⁰⁶) üzerindeki ortak etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Özetle, hem işsiz örneklemede¹⁰⁷ hem de çalışan örneklemede¹⁰⁸ yaşça daha küçük katılımcılar ve yaşça daha büyük katılımcılar psikolojik belirtiler bakımından benzer durumdadır.

102 $F(1, 873) = 0.61, p = .44$

103 $F(1, 877) = 2.02, p = .16$

104 $F(1, 873) = 0.22, p = .64$

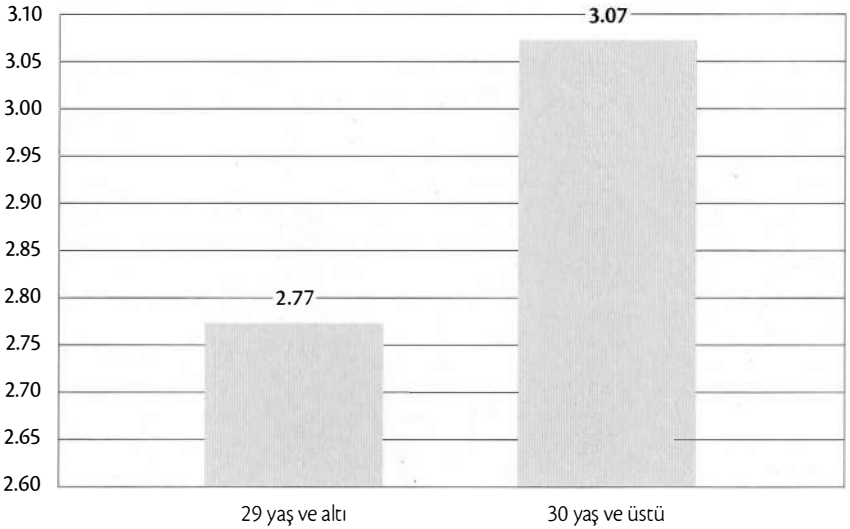
105 $F(1, 864) = 0.77, p = .38$

106 $F(1, 870) = 1.60, p = .21$

107 Anksiyete: $t(238) = -1.01, p = .31$; Depresyon: $t(239) = -1.31, p = .19$; Öfke: $t(237) = .82, p = .42$; Paranoid Düşünceler: $t(234) = -1.19, p = .23$; Psikoz: $t(236) = -0.66, p = .51$

108 Anksiyete: $t(632) = -0.33, p = .74$; Depresyon: $t(635) = 0.25, p = .81$; Öfke: $t(633) = 2.54, p = .01$; Paranoid Düşünceler: $t(627) = -.28, p = .78$; Psikoz: $t(631) = 1.32, p = .1$

Şekil 23. İşsizlerde Yaşa Bağlı Kaynakların Kaybı

Fiziksel Sağlık ve Yaş

Analizler çalışma durumu ve yaşın kişinin kendi genel sağlık durumu üzerindeki ortak etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir.¹⁰⁹ İşsizlik yaşça daha büyük katılımcıların fiziksel sağlığını gençlere oranla daha olumsuz etkilemektedir. Şekil.24'te görüldüğü gibi, yaşı 30'dan büyük olan işsizlerin 29 yaşından küçük işsizlere oranla genel sağlık durumları daha kötüyken, çalışanlar arasında fiziksel sağlık durumları bakımından yaş farklılığı yoktur. Dolayısıyla işsizliğin fiziksel sağlık üzerindeki yıpratıcı etkisi yaşla birlikte anlamlı olarak artmaktadır.

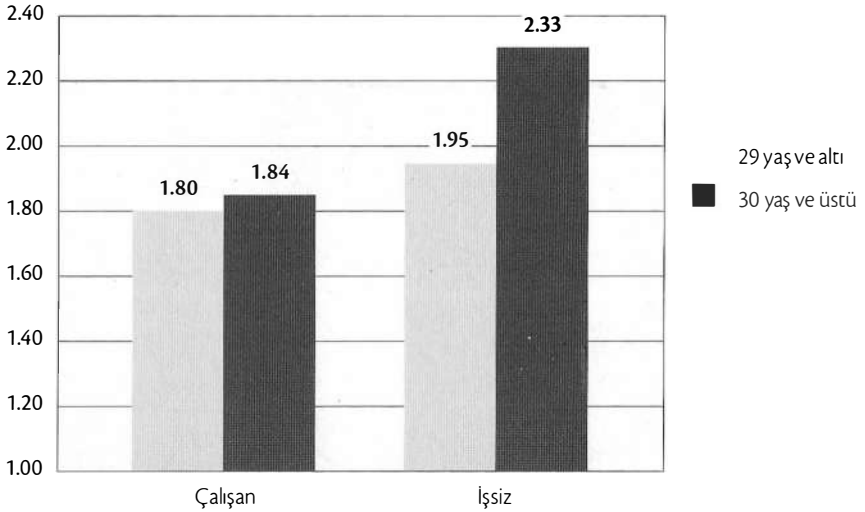
Bununla beraber, çalışma durumu ve yaşın kişinin eşinin genel sağlık durumu,¹¹⁰ fiziksel problemleri¹¹¹ ve doktora gitme sıklığı¹¹² üzerindeki

¹⁰⁹ $F(1, 863) = 7.35, p < .05$

¹¹⁰ $F(1, 504) = 0.09, p = .77$

¹¹¹ $F(1, 864) = 0.04, p = .85$

¹¹² $F(1, 889) = 0.34, p = .56$

Şekil 24. Çalışma Durumu ve Yaşa Göre Genel Sağlık Durumu

ortak etkileri istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Yani, hem işsizlerde hem de çalışanlarda fiziksel sağlık sorunu, doktora gitme sıklığı ve eşin sağlık durumu üzerinde yaş grupları bakımından anlamlı farklılık yoktur.

Aile-Eş İlişkileri ve Yaş

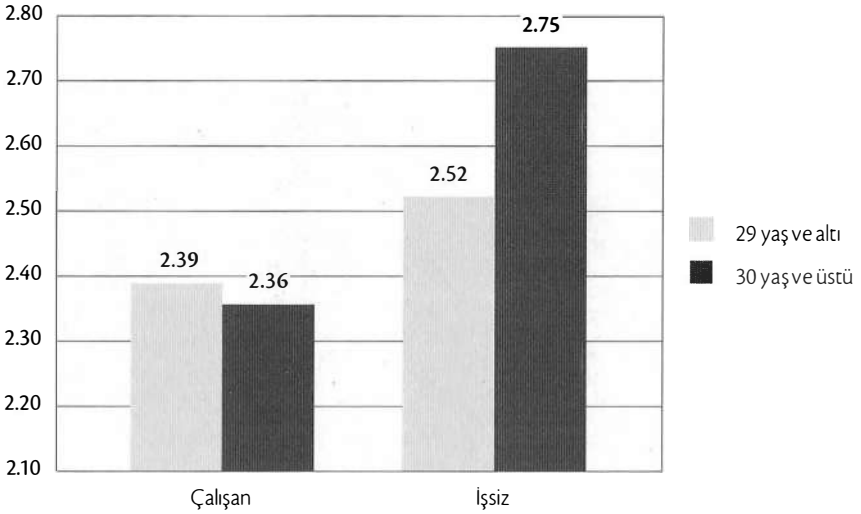
Bulgular genç katılımcılara oranla, 30 yaş üzerindeki katılımcıların işsizliğin aile ve eş ilişkileri üzerindeki olumsuz etkilerini daha fazla hissettiklerini göstermiştir. Çalışma durumu ve yaşı aile çevresindeki kaos üzerindeki ortak etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.¹¹³ ŞEKİL 25'te görüldüğü gibi, yaşça daha büyük işsizler yaşça daha küçük işsizlere göre aile çevrelerinde daha fazla karmaşa ve düzensizlik (kaos) bildirirken,¹¹⁴ çalışanlar arasında yaş bakımından farklılık yoktur.¹¹⁵

¹¹³ $F(1, 845) = 4.90, p < .05$

¹¹⁴ $t(233) = -2.15, p < .05$

¹¹⁵ $t(609) = 0.44, p = .66$

Şekil 25. Çalışma Durumu ve Yaşa Göre Aile Çevresinde Kaos

Çalışma durumu ve yaştan ortak etkisi ilişkilerde mutluluk,¹¹⁶ aile içi şiddet¹¹⁷ ve ilişkilerde çatışma¹¹⁸ gibi eş ve aile ilişkilerine işaret eden diğer değişkenler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Her iki yaş grubundaki işsizlerin ilişkilerinde mutluluk,¹¹⁹ eşler arasında çatışma¹²⁰ ve aile içi şiddet¹²¹ düzeylerinin benzer olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal Destek, Algılanan İstihdam ve Yaş

İşsizlik her iki yaş grubundan katılımcıları sosyal destek algıları ve algılanan istihdam bakımından benzer şekilde etkilemektedir. Bulgu-

¹¹⁶ $F(1, 540) = 0.002, p = .97$

¹¹⁷ $F(1, 434) = 1.01, p = .32$

¹¹⁸ $F(1, 524) = 1.63, p = .20$

¹¹⁹ $t(78) = -0.18, p = .86$

¹²⁰ $t(74) = -0.40, p = .69$

¹²¹ $t(66) = 0.01, p = .99$

lar, çalışma durumu ve yaştan algılanan sosyal desteğin türleri (aileden algılanan sosyal destek,¹²² arkadaştan algılanan sosyal destek¹²³ ve özel birinden algılanan sosyal destek¹²⁴) ve algılanan istihdam düzeyi¹²⁵ üzerindeki ortak etkilerin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermektedir.

Sosyodemografik Değişkenlerin İş Güvencesizliği Üzerindeki Etkileri

Kitabın giriş bölümünde anlatıldığı üzere, çalıştığı halde işini güvencede görmeyenler ya da her gün işten çıkarılma korkusu yaşayanlar işsizliğin yol açtığı olumsuz psikolojik ve fiziksel tepkilere benzer tepkiler vermektedir. Bu araştırmanın temel amaçlarından birisi de işsizliğe oranla kamuoyunda daha çok ihmal edilen iş güvencesizliğinin de etkilerini işsizlikle karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu bölümde çalışan katılımcılardan oluşan örneklem üzerinde yapılan analizlerle önce iş güvencesizliğinin sosyodemografik değişkenlerle olan ilişkisi araştırılmıştır.

Tüm çalışan örneklemine bakıldığında, en yüksek 6 üzerinden değerlendirilen iş güvencesi değişkenine ilişkin ortalama puanın 3.29 ($SS = 0.96$) olduğu görülmüştür. Bu değer, genel olarak katılımcıların işlerini orta düzeyde güvenceli algıladıklarını göstermektedir. Bu bulgu, araştırmamızın örneklemini Türkiye’de iş güvencesinin en yüksek olduğu sektörlerden biri olan otomotiv sektöründen geliyor olmasına karşın, algılanan iş güvencesizliğinin görece yüksek bildirilmesi iş güvencesizliğinin toplumda ne derece önemli olduğuna da işaret etmektedir.

Kadın ve erkek çalışanların iş güvencesizliği algıları karşılaştırıldığında erkeklerin (3.30) kadınlardan (3.10) daha yüksek iş güvencesi algıladığı bulunmuştur (bkz. Şekil. 26). Başka bir deyişle, kadınlar daha fazla iş güvencesizliği yaşamaktadır. Ancak, kadın ve erkeklerin iş güvencesi

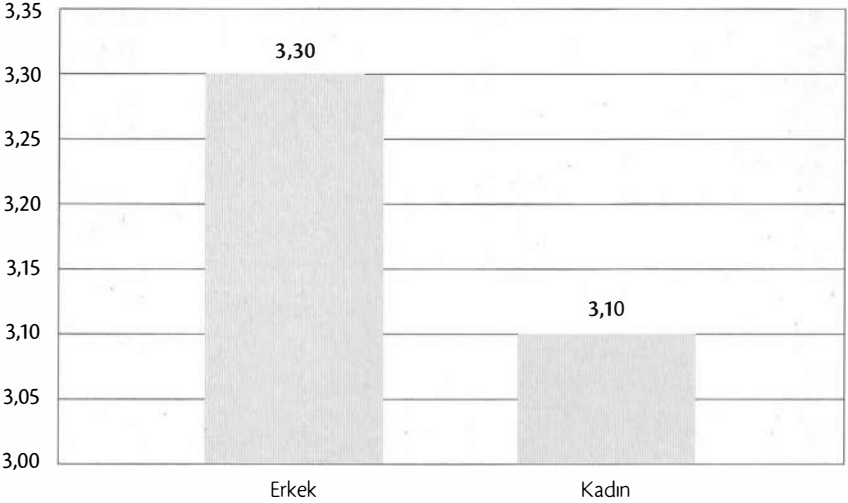
122 $F(1, 844) = 0.10, p = .75$

123 $F(1, 844) = 0.47, p = .50$

124 $F(1, 843) = 0.05, p = .83$

125 $F(1, 867) = 0.002, p = .97$

Şekil 26. Cinsiyete Göre Arkadaştan Algılanan İş Güvencesi

algıları istatistiksel olarak marjinal düzeyde farklılaşmaktadır.¹²⁶ Erkek çalışanların iş güvencesi algılarının kadın çalışanlardan görece yüksek olmasının olası bir nedeni kadınların iş yaşamında erkeklere kıyasla daha dezavantajlı bir konumda olmasından kaynaklanabilir. Ayrıca araştırmada yer alan örneklemin önemli bir kısmının sanayide daha çok “erkek egemen” işlerde çalışan (oto yedek parça üretimi, kaynakçılık, pres işçiliği vb) kişilerden oluşmasının bu sonuçlara etkisi olabilir.

Yaş temelinde yapılan karşılaştırmalar her iki yaş grubunun (30 yaş üstü ve 29 yaş altı gruplar) iş güvencesizliği bakımından benzer olduğunu göstermiştir.¹²⁷

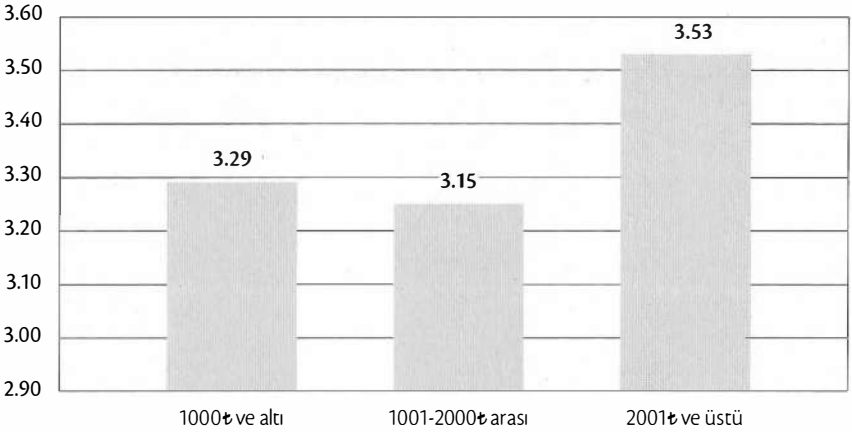
Gelir açısından ele alındığında ise, Şekil 27’de görüldüğü gibi, iş güvencesizliği algıları daha fazla gelire sahip olan grupta, görece daha az gelire sahip gruba kıyasla daha düşüktür.¹²⁸ Buna göre, “2001 TL ve üstü”

126 $t(668) = 1.89, p = .06$

127 $t(641) = 1.36, p = .18$

128 $F(2, 659) = 5.16, p < .01$

Şekil 27. Aylık Gelire Göre Algılanan İş Güvencesi

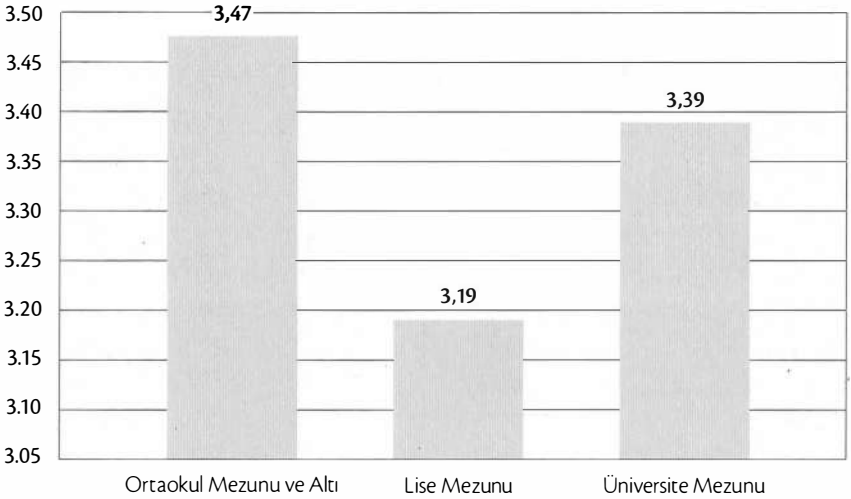
gelire sahip olanlar (3.53) “1001 TL-2000 TL arası” gelire sahip olanlardan (3.15) daha yüksek iş güvencesine sahiptir. Dolayısıyla, düşük gelirliiler arasında iş güvencesizliği algıları daha yaygındır.

Eğitim açısından iş güvencesizliği algıları incelendiğinde, “ortaokul mezunu ve altı” eğitim seviyesine sahip çalışanların (3.47) iş güvencesi algılarının yalnızca “lise mezunu” çalışanlardan (3.19) istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlenmiştir.¹²⁹ Dolayısıyla, eğitim düzeyi ve iş güvencesizliği arasında tutarlı doğrusal bir ilişki mevcut değildir. Şekil 28’den de anlaşılacağı üzere, eğitim düzeyi gruplarının ortalama puanlarına bakıldığında en çok iş güvencesizliği algılayan ya da iş güvencesi en düşük olan grubun lise mezunları olduğu göze çarpmaktadır.

Lise mezunları hem yeterince mesleki beceri ya da donanımına sahip olmamaları hem de niteliksiz işlerde çalışmak istememeleri nedeniyle daha düşük düzeyde iş güvencesi algılıyor olabilirler. Ortaokul ve altında eğitim düzeyine sahip olanlar ise genellikle vasıfsız işlerde çalıştıkları için bu grubun benzer işleri bulma ihtimali daha yüksek olabilir. Üniversite mezunu çalışanlar ise “diploma sahibi” olmaları ve memurluk, öğretmenlik

129 $F(2, 666) = 5.02, p < .05$

Şekil 28. Eğitim Durumuna Göre Algılanan İş Güvencesi

gibi yaygın istihdam alanlarında iş bulabilmeleri ve resmi işlerin genellikle iş güvenceli olması nedeniyle, lise mezunlarına oranla, kendilerini daha fazla iş güvencesi altında görebilirler.

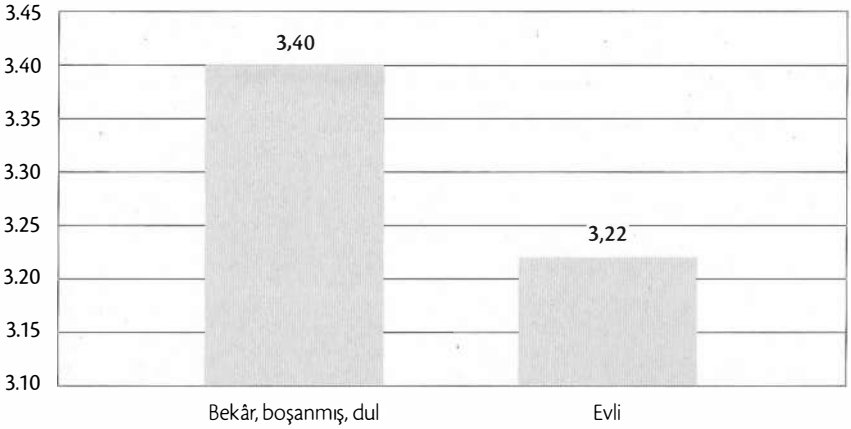
Medeni durum ve iş güvencesizliği ilişkisinde, aşağıdaki şekilde (ŞEKİL 29) sunulduğu gibi, iş güvencesi algısı bekâr, boşanmış veya dul olanlarda, yani evli olmayanlarda daha yüksektir.¹³⁰ Evli çalışanlar (3.22) evli olmayanlara (3.49) göre mevcut işlerini daha güvencesiz algılamaktadır. Bu durumun olası bir nedeni, aile geçindirme sorumluluğu taşıyanlarda iş kaybının daha büyük ekonomik sıkıntıya yol açacağı, dolayısıyla aile üyelerinin yaşam kalitesinin daha da kötüleşeceği endişesidir.

Yine, ŞEKİL 30'da görüldüğü üzere, yaşamları boyunca hiç işsiz kalmayanlar (3.39), işsiz kaldıkları bir dönemi olanlara (3.18) göre daha yüksek iş güvencesi algılarına sahiptirler.¹³¹ Bu sonuç, bireyin geçmiş yaşamının belli bir döneminde işsizliği yaşamış olmasının mevcut işiyle ilgili iş gü-

130 $t(669) = 2.20, p = .03$

131 $t(610) = 2.71, p < .01$

Şekil 29. Medeni Duruma Göre Algılanan İş Güvencesi

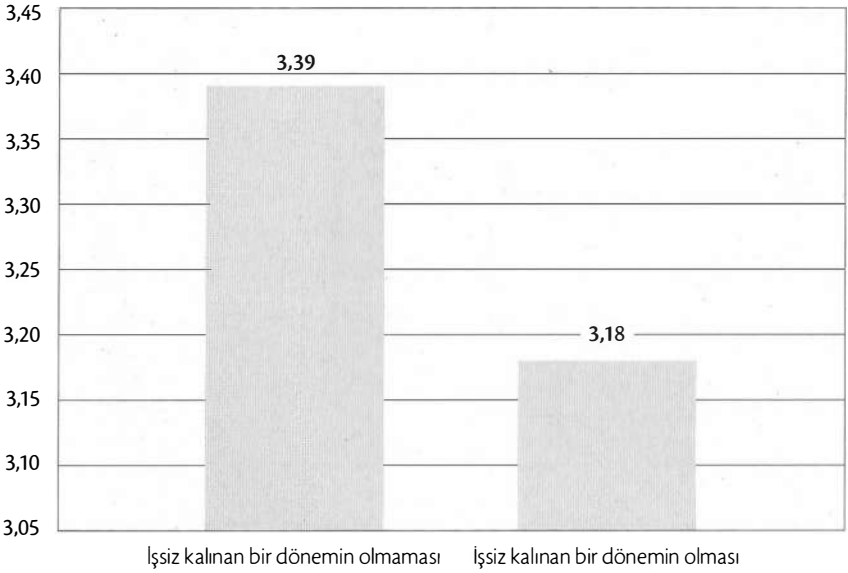
vencesizliği algılarını arttırdığını göstermektedir. Önceki işsizliğin etkileri çalışanların mevcut işlerine yönelik algılarını da olumsuz etkilemektedir.

Özetle bulgular, kadınların, görece düşük geliri olanların, lise mezunlarının, evlilerin ve geçmişte başından işsizlik geçirmiş olan çalışanların mevcut işlerini daha güvencesiz algıladıklarına işaret etmektedir.

İşsizlik ve İş Güvencesizliği Düzeylerinin Karşılaştırılması

Bu bölümün temel amacı işsizliğin etkisine görece olarak iş güvencesizliği bağlamında bakmak ve iş güvencesi olmayanların durumunu hem işsizlerle hem de iş güvencesi algısı yüksek olanlarla karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu nedenle bu bölümde, işsizler, işini güvencede algılayanlar ve algılamayan çalışanlar olarak oluşturulan üç ana grup araştırma değişkenleri bakımından karşılaştırılmıştır. Araştırmanın üçüncü beklentisi doğrultusunda, işi güvencesiz olanların işi güvencede olanlara göre psikolojik sağlığının, fiziksel sağlığının, aile ve eş ilişkilerinin daha kötü olması, kişisel kaynaklarının (sosyal destek, algılanan istihdam) daha yetersiz algılanması ve söz konusu iki grubun işsizliğe ilişkin atıflar açısından farklılaşmaları beklenmektedir. Ayrıca, işini güvencesiz algılayanların

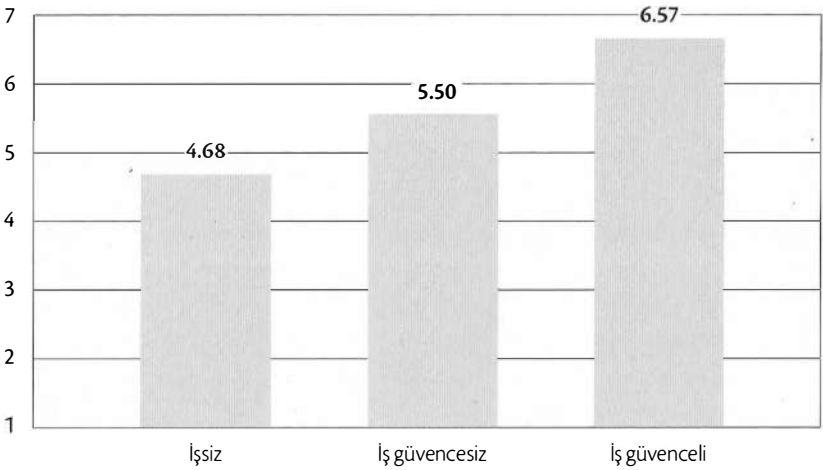
Şekil 30. İş Deneyimine Göre Algılanan İş Güvencesi

güvencede algılayanlara göre işe ve kuruma yönelik tutumlarının daha olumsuz olacağı ileri sürülmüştür. Araştırmanın dördüncü beklentisi ise işsizlerin ve işini güvencesiz algılayanların benzer durumda olmasıdır.

İşsizlerin, işini güvenceli ve güvencesiz algılayanların araştırma değişkenlerinden aldıkları ortalama değerler aşağıdaki şekillerde sunulmuştur. Bu bölümde, İş Güvencesi Ölçeğinden alınan puanın medyan (ortanca) değeri (3.36) üzerinden çalışanlar “iş güvencesiz” ve “iş güvenceli” olarak iki gruba ayrılmıştır ve bu gruplar işsiz grupla karşılaştırılmıştır. Böylece üç grup arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Yukarıdaki analizlere benzer şekilde, bu bölümde yapılan karşılaştırmalarda da temel sosyodemografik değişkenler (katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu ve eğitim düzeyi) istatistiksel olarak kontrol edilmiştir. Böylece, söz konusu gruplar arasında elde edilen istatistiksel farklılaşmalar, katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu ya da eğitiminden bağımsız olarak gözlenen farklılıklardır. Bununla beraber, eş ve aile hayatıyla ilgili sadece evli ya da

Şekil 31. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Genel Yaşam Doyumu

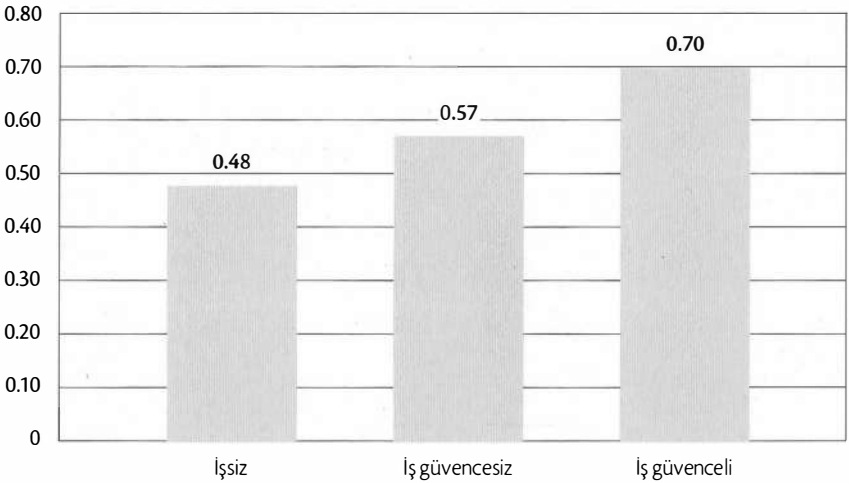
beraber yaşayan katılımcıların yanıtladıkları sorular (ilişkilerde mutluluk, aile içi şiddet, ilişkide çatışma ve eşin fiziksel sağlığı) sadece katılımcıların cinsiyeti, yaşı ve eğitim düzeyi için kontrol edilmiştir, yani medeni durum kontrol değişkenleri arasında yer almamaktadır. Bunun yanı sıra, araştırmanın son beklentisi doğrultusunda algılanan sosyal desteğin ve algılanan istihdamın işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik sağlıkla ilişkisinde düzenleyici (moderatör) bir rol oynayıp oynamadığı araştırılmıştır.

Psikolojik Sağlık

İş güvencesizliği çalışanların psikolojik sağlığını olumsuz etkilemektedir. Kitabımızın önceki bölümlerinde de bahsedildiği gibi, iş güvencesizliği işin kaybedilmesine yönelik kaygı ve korku duygularını içermekte, böylece stres yaratan bir durum olarak birçok olumsuz psikolojik sonucu beraberinde getirmektedir.

Gözlenen etkiler bakımından, bulgular genel olarak iş güvencesiz olarak tanımlanan grubun işsizler ile iş güvenceliler arasında kaldığını göstermek-

Şekil 32. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Öznel İyi Olma

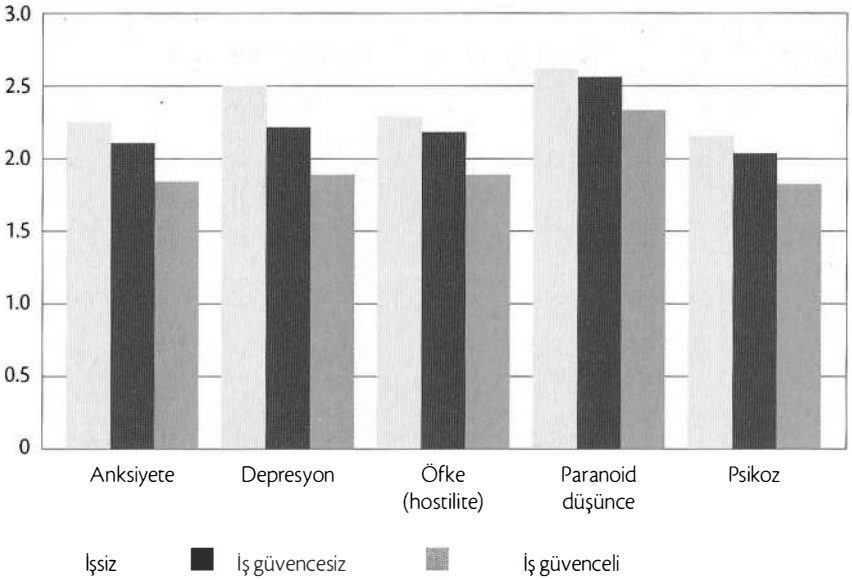
tedir. Bu nedenle, beklendiği gibi işsizlerin, iş güvencesizliği yaşayanlara göre daha dezavantajlı konumda oldukları ancak birçok değişkende iş güvencesizliği algılayanların işsizlerle benzer özellikler gösterdiği bulunmuştur.

Ayrıntılı analizler üç grubun yaşam doyumu¹³² ve öznel iyi olma¹³³ değişkenleri üzerindeki etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermiştir. Buna göre, aşağıdaki şekilde de gösterildiği gibi, işsiz katılımcılar (4.68) iş güvencesiz gruba (5.50) ve iş güvenceli gruba (6.57) göre en düşük yaşam doyumuna ve iyi olma düzeyine sahiptir. Gruplar arasındaki en büyük fark işsiz ve iş güvenceli grup arasındadır. En yüksek 9 üzerinden değerlendirilen yaşam doyumu değişkeninde çalışan grupların yaşam doyumları orta noktanın (5) üzerindeyken, işsizlerde bu düzey orta noktadan düşüktür. Benzer olarak, minimum 0 ve maksimum 1 üzerinden değerlendirilen öznel iyi olma değişkeninde iş güvenceli grubun iyi olma düzeyi orta noktanın (0.70) oldukça üzerindeyken, bu algı işsizlerde orta

132 $F(2, 655) = 41.98, p < .001$

133 $F(2, 872) = 47.81, p < .001$

Şekil 33. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Psikolojik Belirtiler

noktanın altına düşmüştür (0.48). Ayrıca, araştırmanın beklentileriyle tutarlı olarak, hem çalışma durumu ve yaştan temel etkileri hem de bu iki değişkenin ortak etkisi kişinin kendi genel sağlık durumu üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlıdır.¹³⁴ İşsizlerin ve iş güvencesizliği yüksek olanların kendi sağlık durumları, iş güvencesizliği yüksek olanlardan anlamlı olarak daha kötüdür. Yaşı 30 ve yukarıda olanların sağlık durumu da yaşı 29 ve daha genç yaşta olanlardan daha kötüdür. Anlamlı ortak etkiye yaştaki farkın aslında işsiz gruptan kaynaklandığını göstermiştir. Yaşı 30'dan büyük olan işsizlerin sağlık durumunun, yaşı 29'dan küçük olanlardan anlamlı olarak daha kötü olduğu, ancak iş güvencesizliği düşük veya yüksek olanlarda yaş bakımından anlamlı bir etki olmadığı bulunmuştur.

¹³⁴ Çalışma durumu $F(2, 864) = 21.69, p < .001$, yaş $F(1, 864) = 7.85, p < .001$, Ortak etki $F(2, 864) = 4.01, p < .05$

Yine, üç grubun anksiyete,¹³⁵ depresyon,¹³⁶ öfke,¹³⁷ paranoid düşünce¹³⁸ ve psikoz¹³⁹ üzerindeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır. ŞEKİL 33'te de sunulduğu üzere, üç grup arasındaki en büyük fark depresyon değişkeninde gözlenmektedir. Bunu anksiyete düzeyi takip etmektedir. Söz konusu üç grup arasında, işsizlerin anksiyete (2.27), depresyon (2.51) ve öfke (2.31) düzeyleri en yüksektir. Benzer olarak, işi güvencesiz olanların, işi güvencede olanlara göre daha fazla anksiyete, depresyon, öfke, paranoid düşünce ve psikoz belirtisi bildirdiği bulunmuştur. Ancak, işi güvencesizler ve işsizler psikoz ve paranoid düşünceler açısından birbirine benzer durumdadır.

Fiziksel Sağlık

Bulgular genel olarak işsizlerin fiziksel sağlığının hem işini güvencede hem de güvencesiz algılayan çalışanlardan daha kötü olduğunu göstermiştir. Beklendiği gibi fiziksel sağlık değişkenlerinde de işini güvencesiz algılayanlar, işsizlerle işini güvencede algılayan çalışanların arasında yer almaktadırlar. İş güvencesizliğinin sadece çalışanların kendi sağlığını değil, eşlerinin fiziksel sağlığını da olumsuz etkilediği görülmektedir. Fiziksel sağlık açısından en iyi durumda olanlar işini güvencede gören çalışanlardır.

Sonuçlara göre, üç grubun (işsiz, işi güvencesiz çalışan, işi güvenceli çalışan) etkisi, fiziksel sağlık sorunları,¹⁴⁰ kişinin genel sağlık durumu¹⁴¹ ve eşin genel sağlık durumu¹⁴² değişkenleri üzerinde istatistiksel açıdan anlamlıdır (bkz. ŞEKİL 34 ve ŞEKİL 35). Diğer bir deyişle, işi güvencesiz olan çalışanlar işi güvencede olan çalışanlara göre daha fazla fiziksel sağlık sorununu yaşadıklarını ve hem kendi hem de eşlerinin genel sağlık durumlarının

135 $F(2, 871) = 18.18, p < .001$

136 $F(2, 873) = 28.96, p < .001$

137 $F(2, 870) = 11.80, p < .001$

138 $F(2, 863) = 9.26, p < .001$

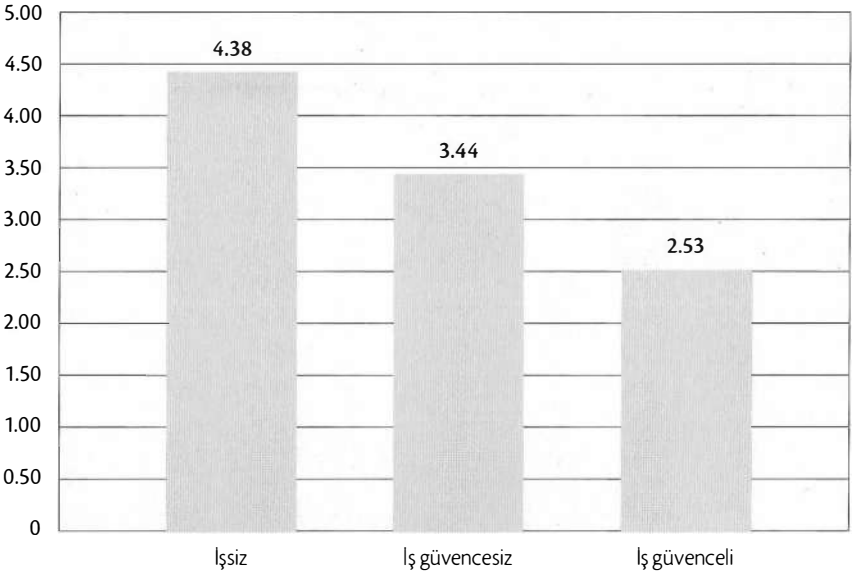
139 $F(2, 868) = 9.81, p < .001$

140 $F(2, 857) = 13.75, p < .001$

141 $F(2, 855) = 14.14, p < .001$

142 $F(2, 496) = 9.42, p < .001$

Şekil 34. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Sağlık Sorunları

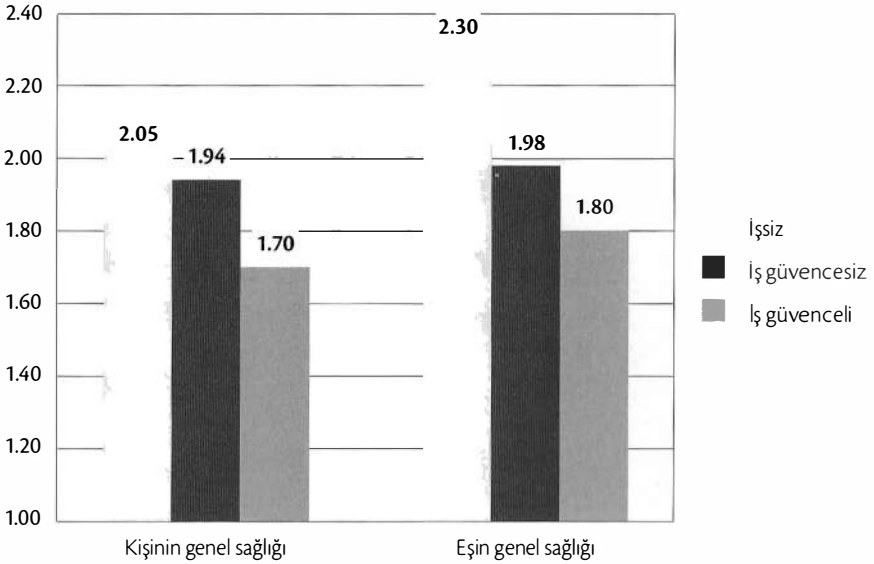
daha kötü olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla iş güvencesizliği çeşitli somatik şikâyetlere yol açmaktadır ve kişinin yaşamının diğer alanlarına da yayılarak kişinin sağlığını tehdit etmektedir. Bu sonuçlar, araştırmanın üçüncü beklentisini destekler niteliktedir. Yani işini güvencesiz algılayanlar işini güvencede algılayanlara göre daha olumsuz fiziksel sağlığa sahiptir.

Bununla beraber, araştırmamızda işsizlerin ve iş güvencesizliği yaşayan çalışanların fiziksel sağlığının benzer olmasını beklememize karşın, bu beklentimiz tam olarak karşılanmamıştır. İşsizlerin özellikle fiziksel sağlık değişkenlerinde iş güvencesiz çalışanlardan daha kötü durumda olduğu gözlenmiştir. İşsizlerin ve iş güvencesizliği yaşayan çalışanların fiziksel sağlık açısından benzer oldukları tek değişken eşlerinin sağlığıdır.

Bununla birlikte, üç grubun, doktora gitme sıklığı üzerinde yapılan analizler istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde fark göstermemiştir.¹⁴³ Bu

¹⁴³ $F(2, 878) = 0.49, p = .61$

Şekil 35. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Sağlık Şikâyetleri

durum toplumumuzda doktora gitme alışkanlığının yüksek olmamasından veya işsizlerin daha çok hastalanmalarına rağmen doktora gidecek ekonomik güçlerinin olmamasından kaynaklanabilir. Gelecek çalışmalarda bu konu derinlemesine incelenmelidir.

Aile ve Eş İlişkileri

İş güvencesizliğinin bireyin yaşamında olumsuz etkilediği diğer bir alan da aile ve eş ilişkileridir. Bulgulara göre, üç grup arasındaki farklılık ilişkilerde mutluluk,¹⁴⁴ aile içi şiddet,¹⁴⁵ ilişkide çatışma¹⁴⁶ ve aile çevresinde kaos¹⁴⁷ değişkenleri üzerinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Buna

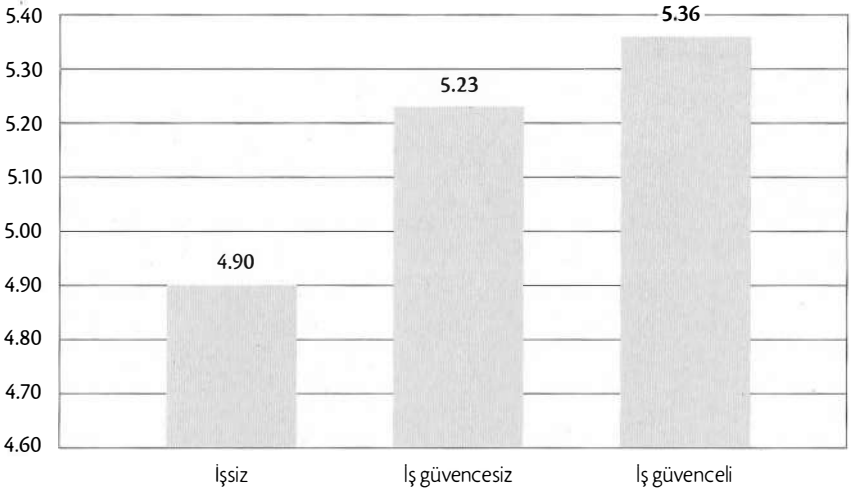
¹⁴⁴ $F(2, 532) = 3.94, p < .05$

¹⁴⁵ $F(2, 431) = 8.04, p < .01$

¹⁴⁶ $F(2, 516) = 6.68, p < .001$

¹⁴⁷ $F(2, 844) = 9.00, p < .001$

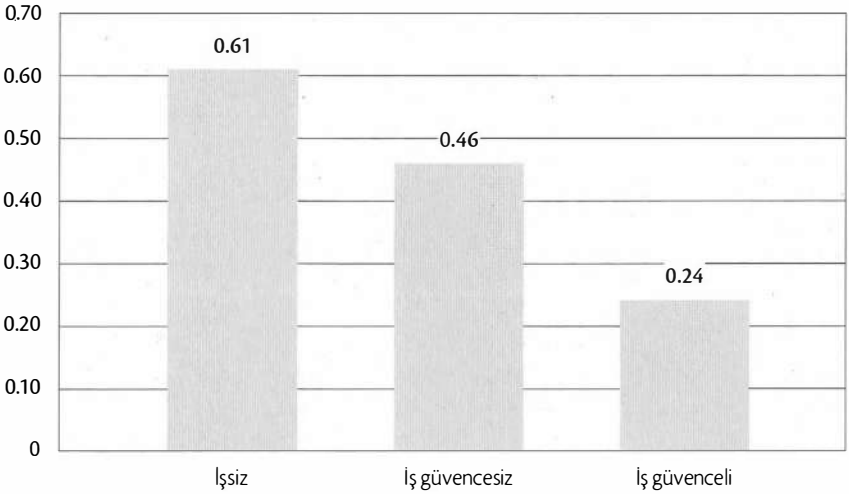
Şekil 36. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre İlişkilerde Mutluluk

göre, işini güvencesiz algılayan çalışanlar (0.46) işini güvencede algılayan çalışanlara (0.24) göre daha fazla aile içi şiddet bildirmiştir. İşsizler (0.61) ise işini güvencesiz algılayan çalışanlarla aile şiddeti düzeyi açısından benzer durumdadır, yani iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde fark yoktur (bkz. ŞEKİL 36 ve ŞEKİL 37). Bununla beraber, işini güvencesiz algılayanlar, güvencede algılayanlardan daha düşük düzeyde ilişkilerinde mutluluk ve daha yüksek düzeylerde çatışma ve aile çevresinde kaos (kargaşa) bildirmesine karşın, söz konusu iki grup arasındaki farklılaşma istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Bulgular araştırmamızın üçüncü beklentisinin eş ve aile ilişkileriyle ilgili bölümünü kısmen desteklemiştir. Üç temel grup arasında, işsizlerin ilişkilerinde mutluluk düzeyi (4.90) en düşük, ilişkide çatışma (2.5) ve aile çevresi kaos (2.59) düzeyleri ise en yüksektir.

Bulgular, iş güvencesizliğinin aile ve ilişki problemleri gibi kişiler arası süreçlerden çok psikolojik ve fiziksel sağlık problemleri gibi kişisel süreçleri daha fazla etkilediğini göstermektedir. Bu durum, iş güvencesizliği algılarının kişinin ailesini somut bir ekonomik sıkıntıyla karşı

Şekil 37. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Aile İçi Şiddet

karşıya bırakmamasından dolayı ailenin genel yaşam kalitesinin görece korunuyor olmasıyla ilişkili olabilir.

Sosyal Destek ve Algılanan İstihdam

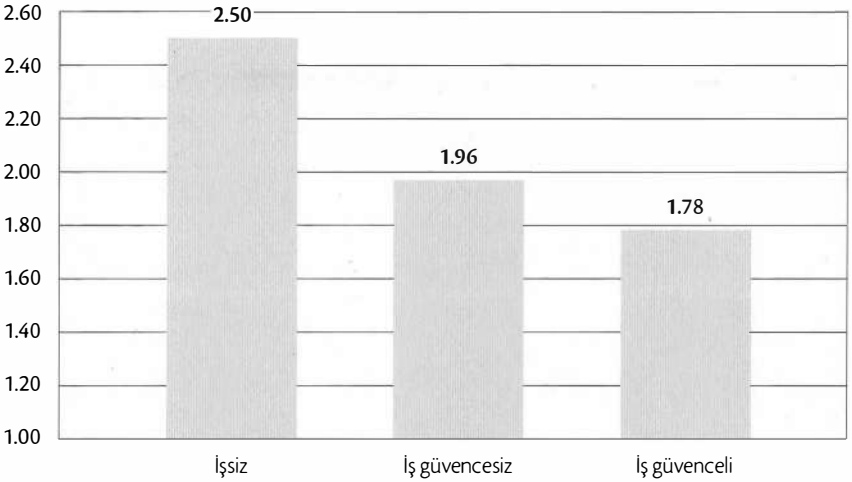
Sosyal destek algısı iş güvencesizliğinin olumsuz etkilediği diğer bir süreçtir. Şekil 40'ta sunulduğu üzere, işini güvencede algılayan çalışanların sosyal destek algıları da en yüksek düzeydedir. Özel birinden ve arkadaştan gelen sosyal destek türleri söz konusu olduğunda ise, özellikle işsizler üç grup arasında en kötü durumdadır.

Araştırmamızın sonuçlarına göre, üç grup arasındaki farklılık aileden,¹⁴⁸ arkadaştan¹⁴⁹ ve özel birinden¹⁵⁰ algılanan sosyal destek bakımından istatistiksel olarak anlamlıdır. Aşağıdaki şekillerde de görüldüğü

¹⁴⁸ $F(2, 842) = 6.83, p < .001$

¹⁴⁹ $F(2, 841) = 21.50, p < .001$

¹⁵⁰ $F(2, 840) = 23.75, p < .001$

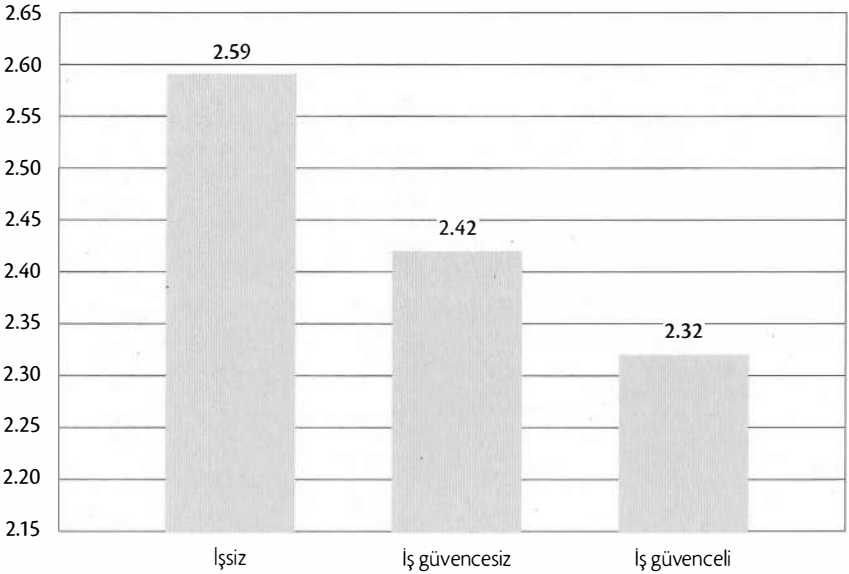
Şekil 38. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre İlişkide Çatışma

gibi, işi güvencesiz olanlar işi güvencede olanlara göre aileden, arkadaştan ve özel birinden daha az destek algılamaktadır. Bu sonuç araştırmamızın üçüncü beklentisiyle tutarlıdır. Ayrıca, işsizler ve işlerini güvencesiz algılayan çalışanlar benzer düzeylerde aile ve arkadaş desteği bildirmiştir, yani söz konusu gruplar bu destek türleri açısından farklılaşmamıştır. Buna karşın, üç grup örneklem karşılaştırıldığında, özel birinden algılanan sosyal desteğin işsizlerde en düşük düzeyde olduğu görülmektedir ve diğer gruptan anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Üç örneklem grubu arasında kişinin kendisine yönelik algıladığı istihdam düzeyi değişkeni bakımından farklılık anlamlıdır.¹⁵¹ Şekil 41’de görüldüğü gibi, en yüksek 6 puan üzerinden değerlendirilen algılanan istihdam değişkeni ele alındığında, işsizler (3.43) mevcut işini güvencede algılayan kişilere göre (3.82) kendilerine ilişkin daha düşük istihdam algılarına sahiptir. Araştırmanın beklentileriyle tutarlı olarak, işini güvencesiz algılayan çalışanlar (3.16) en düşük düzeyde algılanan istihdam beyan etmiştir, ancak istatistiksel olarak işsizlerle olan fark anlamlı değildir.

151 $F(2, 873) = 31.36, p < .001$

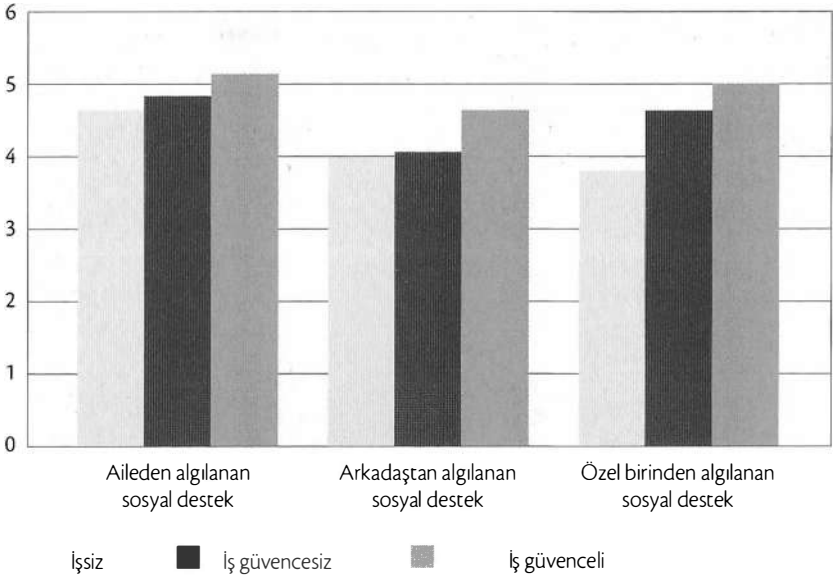
Şekil 39. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Aile Çevresi Kaos

İşini güvencesiz algılayanların kendilerine ilişkin algıladıkları istihdam düzeyinin işsizlerinkinden (3.43) bile düşük olması dikkat çekicidir. Bu durum, işsizler ve iş güvencesi düşük olanların farklı sosyal karşılaştırma odaklarına sahip olmalarından kaynaklanmış olabilir. Buna göre, işsizler algılanan istihdam düzeylerini değerlendirmede muhtemelen kendilerini diğer işsizlerle karşılaştırırken, düşük iş güvencesine sahip olanlar kendilerini diğer çalışanlarla karşılaştırıyor olabilirler. Aslında bu türden, benzerlerle sosyal karşılaştırmalar işsizlerin kendini iyi hissetmesine ve özsaygılarını korumalarına hizmet edebilir.

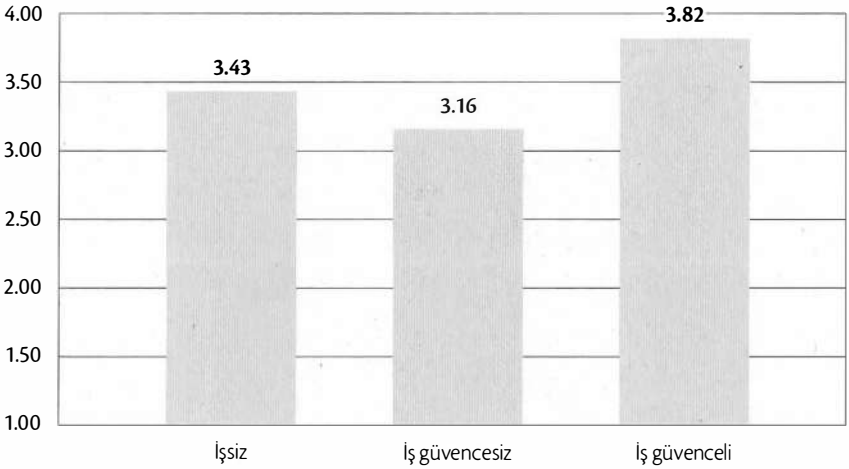
Zira sosyal kimlik literatüründe dezavantajlı grup üyelerinin pozitif kimliklerini korumak için kendilerini (iç-gruplarını) avantajlı gruplar yerine diğer dezavantajlı gruplarla karşılaştırdıkları vurgulanmıştır (örn., Tajfel, 1978). Buna karşın, düşük iş güvencesine sahip grubun sosyal karşılaştırma odağının işsizler yerine diğer çalışanlar olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü kişiler arası rekabetin gözlemlendiği, kaynakların (örn.,

Şekil 40. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Algılanan Destek

kadro, statü) sınırlı olduğu ve kişiler arası statülerin karşılıklı bağımlılık gösterdiği (örn., ustalık pozisyonunun sınırlı olduğu bir çalışma ortamında bir kişinin bu pozisyona terfi etmesi, diğer kişilerin aynı pozisyonda kalmasına yol açar) bir bağlamda, çalışanların kendilerini işsizlerle karşılaştırmaları işlevsiz ve anlamsız olacaktır. Bunun yerine çalışanlar, sosyal karşılaştırma kuramının (Festinger, 1957) da öne sürdüğü gibi, kendi deneyim ve becerileri konusunda daha iyi bilgi sahibi olmak için diğer çalışanlarla sosyal karşılaştırma yapma eğiliminde olacaklardır. Bu durum, iş güvencesi düşük olanların neden hem çalışanlardan hem de işsizlerden daha düşük algılanan istihdam düzeyine sahip olduğunu açıklamaktadır. Örneğin, ABD’de aynı iş yaptıkları halde erkeklerden daha az ücret alan kadınlar karşılaştırma olarak diğer kadınları kullandıklarında az ücret almaktan rahatsızlık duymadıkları ve yoksunluk yaşamadıkları bulunmuştur. Ancak bu konuda kendilerini erkeklerle karşılaştıran kadınların

Şekil 41. Çalışma Durumu ve Algılanan İş Güvencesine Göre Algılanan İstihdam Edilebilirlik

ve aynı işe farklı ücret alan erkeklerin bu durumdan çok mutsuz oldukları ve yoksunluk yaşadıkları bulunmuştur (bkz. Major, 1994). Gelecekteki çalışmalarda iş güvencesizliği konusu ülkeye özgü bağlamsal faktörler ve karşılaştırma referanslarını da dikkate alınarak incelenmelidir.

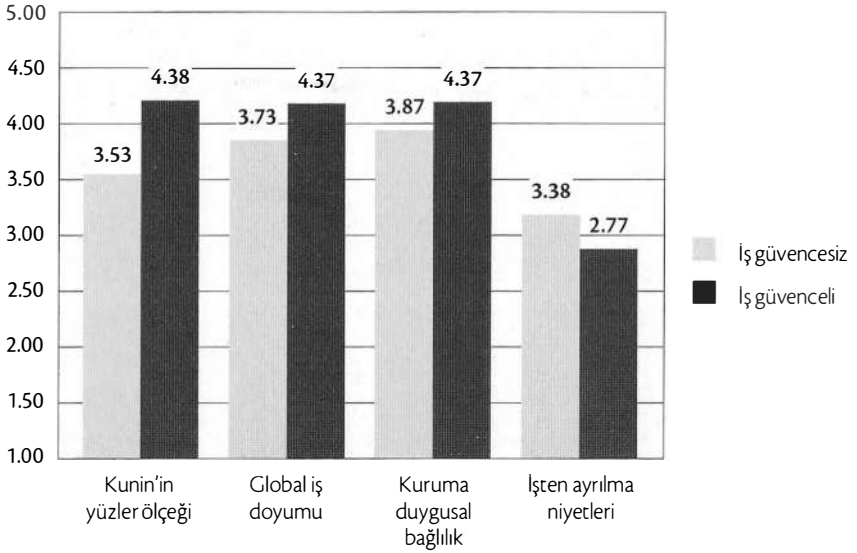
İşsizliğe İlişkin Atıflar

İşsizliğe ilişkin atıflar açısından bakıldığında, üç grup arasında bireyci atıflar¹⁵² ve kadercî atıflar¹⁵³ bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Yalnızca üç grubun etkisinin yapısal atıflar üzerinde marjinal düzeyde anlamlı olduğu görülmektedir¹⁵⁴ ($p = .07$). İşini güvencesiz algılayan çalışanlar işsizliğe ilişkin yapısal açıklamalarında (56.16) diğer gruplara (İşsiz = 50.55; İş güvenceli = 51.97) göre daha yüksek ortalama puana sahiptir.

152 $F(2, 638) = 1.92, p = .15$

153 $F(2, 638) = 2.01, p = .13$

154 $F(2, 638) = 2.73, p = .07$

Şekil 42. İş Güvencesine Göre İşe ve Kuruma Tutumlar

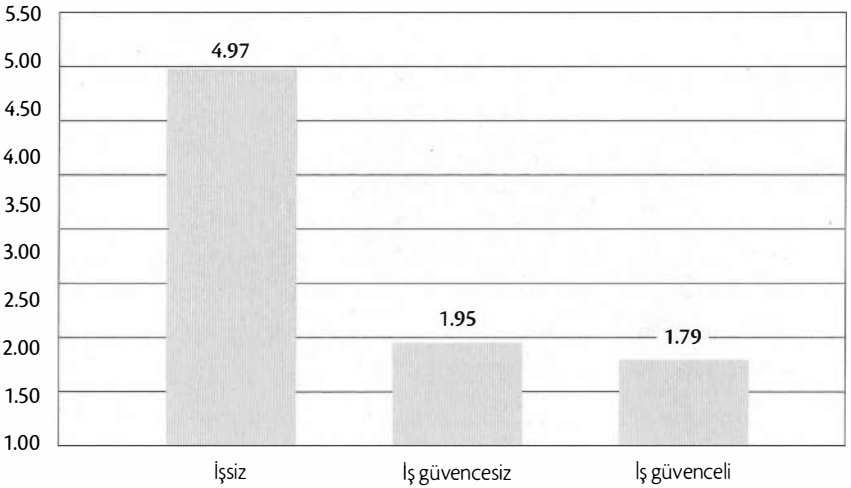
İşe ve Kuruma Yönelik Tutumlar

İş güvencesizliği, çalışanların iş yaşamı açısından birçok olumsuz sonuca yol açmaktadır. İş güvencesizliği, çalışanların iş doyumunu ve kuruma duygusal bağlılıklarını azaltmakta, buna karşın işten ayrılma niyetlerini artırmaktadır. İşini kaybetme kaygısı yaşayan çalışanlar ne yaptıkları işten doyum alabilmekte ne de kendilerini kuruma ait hissedebilmektedir.

Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere, iş doyumunu değişkeni iki farklı ölçekle değerlendirilmişti. Her iki ölçümde de işi güvencesiz olanların ortalama puanı en düşüktür. Buna göre, Şekil 42'de görüldüğü gibi, en yüksek 6 puan üzerinden değerlendirilen iş doyumunu değişkeninde, işini güvencesiz algılayan çalışanların (3.70) işini güvenceli algılayanlara (4.37) göre genel iş doyumları daha düşüktür. Üstelik aynı sonuç Kunin'in Yüzler Ölçeği ile ölçülen iş doyumunu değişkeninde de gözlenmiştir.¹⁵⁵ Buna göre, işini güvencesiz algılayan çalışanlar (3.53) işini güvenceli algı-

155 $F(2, 615) = 65.27, p < .001$

Şekil 43. İş Durumuna Göre Aktif İş Arama

layanlardan (4.38) daha az iş doyumunu beyan etmişlerdir.¹⁵⁶ Ortalamalar arasındaki farkın etki genişliğinin de yüksek olduğu dikkate alındığında iş güvencesizliğinin çalışanların iş doyumunu belirgin ölçüde azalttığı görülmektedir. Bu bulgular iş güvencesizliğinin sağlığa etkileri dışında işle ilgili psikolojik süreçleri de etkileyerek kuruma ve işe yönelik tutumları da olumsuz olarak yönlendirdiğini göstermektedir.

Kuruma bağlılık bakımından gruplar karşılaştırıldığında işini güvencesiz algılayanların (3.87) işini güvencede algılayanlara (4.37) oranla kuruma duygusal bağlılıklarının daha düşük olduğu bulunmuştur.¹⁵⁷ Bunun bir sonucu olarak, işini güvencesiz algılayan çalışanların (3.38), işini güvencede algılayanlara (2.77) göre işten ayrılma niyetleri de daha yüksektir.¹⁵⁸ Altı aralıklı ölçekle değerlendirilen işten ayrılma niyetleri değişkeninde, işini güvencesiz algılayanların işten ayrılma niyetleri orta düzeyde iken, işini güvenceli algılayanların bu eğilimleri düşüktür. Bu-

¹⁵⁶ $F(2, 650) = 74.91, p < .001$

¹⁵⁷ $F(2, 652) = 56.88, p < .001$

¹⁵⁸ $F(2, 609) = 23.77, p < .001$

nunla birlikte, ŞEKİL 43'te gösterildiği gibi, 7 üzerinden değerlendirilen aktif olarak iş arama değişkeninde işini güvencesiz algılayanlar (1.95) işini güvencede algılayanlarla (1.79) benzer şekilde iş aramaktadır.¹⁵⁹ Doğal olarak aktif olarak en çok iş arayan grubu işsizler oluşturmaktadır (4.79).

Temel Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Değişkenler arasındaki ilişkilerin örüntüsünü ve anlamlılık düzeyini incelemek amacıyla araştırmada yer alan temel değişkenler arasındaki korelasyonlar hem işsiz grup hem de çalışan grup için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu başlık altında önce işsiz örnekleimde sonra da çalışan örnekleimdeki değişkenler arasındaki ilişkiler sunulacaktır.

İşsiz Örnekleminde Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Bu bölümde, TABLO 3'te işsiz örneklemindeki katılımcılardan alınan verilerden hesaplanan değişkenler arası ilişkiler (korelasyonlar) özetlenmektedir. İlk olarak, TABLO 3'te görüldüğü üzere, işsiz örnekleme ilişkin hesaplanan korelasyonlar, algılanan istihdamın bireysel ve aile temelli değişkenler ile anlamlı olarak ilişkili olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle, işsizlerin kendilerine ilişkin algıladıkları istihdam edilebilirlik düzeyi arttıkça öznel iyi olma, genel sosyal destek, aileden, arkadaştan ve özel birinden algıladıkları sosyal destek ve evlilik doyumu da artmaktadır. Ayrıca, algılanan istihdam ile psikolojik belirtiler, aile içi şiddet ve aile çevresinde kaos arasında olumsuz yönde ilişkili bulunmuştur.

Benzer şekilde, işsizlerin öznel iyi olma durumları diğer pek çok bireysel ve aile değişkeniyle beklendik yönde güçlü olarak anlamlı ilişkiler göstermektedir. İyi olma halinin psikolojik belirtiler ve fiziksel sağlıkla (hastalık sayısı) olumsuz yönde ilişkili olması işsizliğin genel olumsuz etkisini de yansıtmaktadır. Beklendiği gibi, psikolojik belirtiler ve fiziksel sağlık arasındaki ilişki de anlamlıdır ve bu durum insanın yaşamının bir alanında sağlığı bozulduğunda bunun diğer alanlara da yayıldığına işaret etmektedir.

159 $F(2, 776) = 225.96, p < .001$

Çalışmaya katılan işsiz katılımcıların algıladıkları sosyal destek aile içi şiddet, aile çevresinde kaos ve fiziksel sağlık (hastalık sayısı) ile ters yönde, evlilik doyumuyla da olumlu yönde ilişkilidir. Başka bir deyişle, katılımcıların algıladıkları sosyal destek arttıkça fiziksel hastalık sayısı ve aile ortamında kaos azalmakta, buna karşın evlilik doyumları artmaktadır.

Özetle, işsiz örneklem için hesaplanan değişkenler arası korelasyonlar beklendiği yöndedir. Ayrıca, hem sağlık hem de aile içi ilişkilere yönelik değişkenlerin orta düzeyde güçlü olarak birbirleriyle ilişkili olduğu görülmektedir.

Çalışan Örnekleminde Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Bu bölümde, çalışan örneklemdeki değişkenler arasındaki korelasyonlar sunulmuştur. TABLO 4'te de görüldüğü gibi, tıpkı işsiz katılımcılarda olduğu gibi çalışanlar arasında da iş ile ilgili değişkenler, aile temelli değişkenler ve bireysel psikolojik-fiziksel sağlık değişkenleri arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlıdır. Bir anlamda “iyi şeyler beraber gider” düşüncesini destekleyen bu bulgulara göre, eğer çalışan kişinin işiyle ilgili olumlu deneyimleri varsa aile içindeki genel ikliminin, ilişki doyumunun, bireyin psikolojik dünyasının ve fiziksel durumunun da o oranda iyi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kişi kendisine yönelik yüksek bir istihdam algılıyorsa, beyan ettiği öznel iyi olma, algıladığı genel ve özel sosyal destek türleri, evlilik ve iş doyumu, işe duygusal bağlılığı da yüksek; buna karşın aile içi kaos ve şiddet ile beyan ettiği fiziksel rahatsızlıkları düşük olacaktır. Ayrıca, çalışan katılımcıların iş doyumu, işten ayrılma niyeti, işe duygusal bağlılığı gibi iş temelli değişkenler öznel iyi olma, algılanan sosyal destek, aile içi şiddet, fiziksel sağlık belirtileri ve psikolojik belirtiler gibi onların yaşamlarındaki farklı alanlarla anlamlı ilişkiler göstermiştir. Genel olarak bu sonuçlar, çalışanların iş hayatının kendi bireysel ve sosyal dünyalarından bağımsız olmadığına, aksine işle ilgili duygu ve düşüncelerin yaşamın bütün alanları için büyük bir öneme sahip olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3. İşsiz Örnekleminden Alınan Değişkenler Arası Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1 Algılanan İstihdam	-										
2 Öznel İyi Olma	.21**										
3 Psikolojik Belirtiler	-.17**	-.48**									
4 Genel Sosyal Destek	.20**	.40**	-.42**	-							
5 Aileden Algılanan Sosyal Destek	.13**	.36**	-.37**	.81**							
6 Arkadaştan Alınan Sosyal Destek	.20**	.30**	-.33**	.79**	.45**						
7 Özel Birinden Algılanan Sosyal Destek	.17**	.33**	-.33**	.85**	.58**	.48**					
8 Aile İçİ Şiddet	-.12**	-.23**	.38**	-.24**	-.19**	-.16**	-.25**	-			
9 Aile Çevresi Kaos	-.11*	-.30**	.44**	-.39**	-.42**	-.21**	-.33**	.35**	-		
10 Evlilik Doyumu	.15**	.32**	-.29**	.46**	.42**	.29**	.45**	-.37**	-.45**	-	
11 Fiziksel Sağlık (Hastalık Sayısı)	-.05	-.23**	.39**	-.22**	-.18**	-.21**	-.17**	.21**	.25**	-.17**	-

**p<.001, *p<.05

Tablo 4. Çalışan Örnekleminde Alınan Değişkenler Arası Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1 Algılanan İstihdam	-														
2 Öznel İyi Olma	.18**	-													
3 Psikolojik Belirtiler	-.14**	-.41**	-												
4 Genel Sosyal Destek	.16**	.37**	-.40**	-											
5 Aileden Algılanan Sosyal Destek	.09*	.33**	-.36**	.83**	-										
6 Arkadaştan Alınan Sosyal Destek	.17**	.30**	-.33**	.78**	.48**	-									
7 Özel Birinden Algılanan Sosyal Destek	.13**	.28**	-.31**	.85**	.60**	.48**	-								
8 Aile İçi Şiddet	-.14**	-.23**	.47**	.47**	-.32**	-.27**	-.30**	-							
9 Aile Çevresi Kaos	-.06	-.27**	.44**	-.44**	-.44**	-.26**	-.38**	.44**	-						
10 Evlilik Doyumu	.10*	.36**	-.36**	.48**	.48**	.30**	.44**	-.46**	-.49**	-					
11 Fiziksel Sağlık	-.04	-.22**	.33**	-.21**	-.18**	-.20**	-.14**	.22**	.20**	-.15**	-				
12 İş Doyumu	.13**	.38**	-.20**	.21**	.14**	.25**	.14**	-.19**	-.13**	.22**	-.21**	-			
13 İşten Ayrılma Niyeti	-.01	-.33**	.21**	-.18**	-.17**	-.17**	-.11**	.09*	.11*	-.16**	.25**	-.34**	-		
14 İşe Duygusal Bağlılık	.09*	.39**	-.19**	.24**	.19**	.22**	.18**	-.08	-.19**	.25**	-.21**	.53**	-.46	-	
15 İş Güvencesi	.37**	.37**	-.22**	.25**	.16**	.28**	.18**	-.16**	-.12**	.11*	-.19**	.38**	-.29**	.40**	-

**p<.001, *p<.05

İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Olumsuz Etkisini Azaltan Etkenlerin İncelenmesi

Geçmiş araştırmalar işsizliğin ve iş güvencesizliğinin olumsuz etkisini azaltan bir dizi faktörün (teknik deyimle moderatör ya da değişimleyici değişkenlerin) olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle işsizliğin kişilerin psikolojik sağlığı üzerinde ne oranda olumsuz etki göstereceği bireysel özelliklerine göre değişmektedir. Bu tür özelliklerin ortaya konması işsizlikten ve iş güvencesizliğinden en çok etkilenen kişilerin ve risk gruplarının belirlenmesi bakımından da önem taşımaktadır. Ayrıca, söz konusu olumsuz etkiyi artıran ya da azaltan faktörlerin tespiti etkili müdahale programları geliştirme ve önleyici hizmetler bakımından da önem taşımaktadır.

Kişilerin algıladığı istihdam edilebilirlik ve sosyal destek işsizliğin psikolojik etkisini doğrudan etkileyen öncelikli faktörler arasındadır. Yakın gelecekte iş bulacağına inanan ve çevresinden geniş sosyal destek gören işsizlerde işsizliğin psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkisinin azaldığı bilinmektedir. Bu nedenle ilgili literatürden hareketle, sosyal bilimlerde değişimleyici (moderated) regresyon olarak bilinen analiz tekniği ile bu iki değişkenin (sosyal destek ve algılanan istihdam) işsizliğin olumsuz etkisini ne oranda azalttığı istatistiksel olarak incelenmiştir.

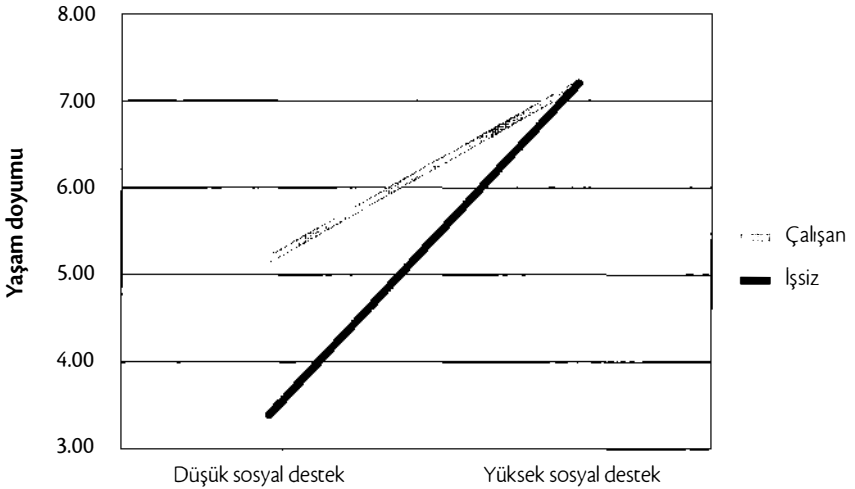
Buna göre, araştırmamızın beklentiler bölümünde (5. beklenti) de bahsedildiği üzere, yeterli sosyal desteği olanların ve kendini istihdam edilebilir olarak algılayanların işsizlikten ve/veya iş güvencesizliğinden daha az etkilenmesi beklenmektedir. Bu analizin en önemli özelliği temel değişkenleri kestirmek için kullanılan iki değişken olan çalışma durumuna karşılık gelen iki grupta (işsiz ve çalışan) sosyal destek (ya da istihdam edilebilirlik) arasındaki ortak etkinin ne oranda bağımlı (ölçüt) değişkeni, örneğin iyi olma halini ya da yaşam doyumunu yordadığıdır.¹⁶⁰

Analizler sosyal desteğin işsizler için kritik rolünü bir kez daha vurgulamaktadır. ŞEKİL 44'te görüldüğü gibi değişimleyici regresyon analizi sonuçları özellikle işsizler için sosyal desteğin düşük olduğu durumlarda

160 Temel etki ve ortak etkilerin ayrıntıları, beta değerleri ve diğer istatistiksel sonuçlar yazarlardan istenebilir.

yaşam doyumu da çok düşük olduğunu göstermiştir. Algılanan sosyal destek yüksek olduğunda ise hem çalışanların hem de işsizlerin yüksek yaşam doyumuna sahip olduğu saptanmıştır.

Şekil 44. Yaşam Doyumu Üzerinde Sosyal Desteğin Düzenleyici Rolü

Ancak, iki grubun düşük sosyal destek durumunda bildirdikleri yaşam doyumu düzeyinde farklılık vardır. Düşük sosyal desteğin çalışanlara oranla işsizlere çok daha olumsuz etkide bulunduğu ve yaşam doyumu anlamlı olarak daha da düşürdüğü görülmektedir. Yüksek sosyal destek durumunda ise iki grup arasında yaşam doyumu bakımından fark yoktur. Bu durum, araştırmamızın beşinci beklentisiyle tutarlı olarak, sosyal destek yüksek olduğunda, işsiz ve çalışanların psikolojik sağlığının benzer olduğunu göstermektedir. Yani, sosyal destek işsizliğin olumsuz etkisini azaltan ve psikolojik sağlığın korunmasına yardım eden önemli bir etkidir.

Benzer şekilde, ŞEKİL 45'te görüldüğü üzere, algılanan istihdam değişkeni de işsizlerin yaşam doyumu üzerinde düzenleyici etkiye sahiptir (bkz. ŞEKİL 45). Çalışanlar için algılanan istihdamın yaşam doyumu üzerindeki etkisi anlamlı değilken, özellikle düşük istihdam algılayan işsizlerin,

yüksek istihdam algılayanlara oranla daha düşük yaşam doyumu beyan ettiği bulunmuştur. Yine araştırmanın beşinci beklentisiyle tutarlı olarak, işsizler iş bulmaya yönelik özelliklerine ve bağlantılarına güvendikçe çalışanlarla benzer yaşam doyumuna ulaşmaktadır. Dolayısıyla, algılanan istihdamın yüksek olması da işsizlerin psikolojik sağlığının korunması için kritik bir değişkendir.

Şekil 45. Yaşam Doyumu Üzerinde Algılanan İstihdamın Düzenleyici Rolü

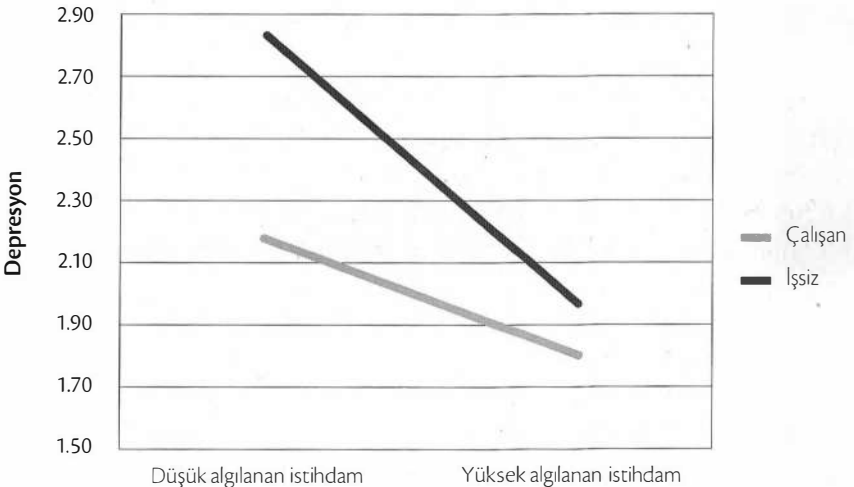

Çalışan ve işsiz örnekleminde kişilerin algıladıkları istihdamın onların depresyon düzeyindeki etkileri incelendiğinde, özellikle işsizlerin gelecekte iş bulabileceklerine ilişkin inançlarının kritik bir önem taşıdığı görülmektedir. Şekil 46'da da görüldüğü gibi, algılanan istihdamın yüksek olduğu koşulda hem işsizler hem de çalışanlar daha az depresyon bildirirken, algılanan istihdamın düşük olduğu koşulda işsizlerin depresyon düzeyi çalışanlardan çok daha yüksektir. Diğer bir deyişle, işsizlerin algıladıkları istihdam düştükçe depresyon düzeylerinde bir artış beyan ettikleri görülmüştür. Algılanan istihdam yüksek olduğu durumda ise kişilerin iş durumlarından bağımsız olarak depresyon düzeyleri daha aşağı seviyelerde seyretmektedir.

Algılanan istihdam ve sosyal destek dışında işsizliğin ve/veya iş güvencesizliğinin etkisini düzenleyen çok sayıda değişken söz konusudur. Özellikle geçmişteki işsizlik süresi, yaş, cinsiyet ve kültüre özgü faktörler (örneğin bireycilik ya da toplulukçuluk eğilimleri) gibi değişkenlerin etkisi de gelecek çalışmalarda incelenmelidir.

Paul ve Moser (1999) içinde Türkiye'nin de bulunduğu 26 Batı ülkesindeki araştırmalara dayanarak yaptığı kapsamlı meta-analizi çalışmasında çok sayıda değişkenin düzenleyici etkisini araştırmıştır. Kitabın giriş bölümünde de bahsedildiği gibi, bu araştırmacılar diğer faktörlerin yanı sıra ülke ve gelir farkının da işsizliğin psikolojik sağlık üzerindeki etkisinde önemli bir belirleyici olduğunu göstermiştir. Bulguları, işsizliğin olumsuz psikolojik etkisinin özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan, gelir dağılımının aşırı adaletsiz olduğu, işsizliğe karşı koruyucu ve işsizleri destekleyici programların zayıf olduğu ülkelerde çok daha güçlü olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, gelecek çalışmalarda araştırmamızdan elde edilen bulguların Batı ülkelerindeki bulgularla karşılaştırılarak etki genişliğinin (boyutunun) ve kültüre özgü tipik risk faktörlerinin daha ayrıntılı incelenmesi gereklidir.

Şekil 46. Depresyon Üzerinde Algılanan İstihdamın Düzenleyici Rolü

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin özellikle son 30 yılda yaşadığı hızlı soysal dönüşümler, tarımda çalışan işgücünün hızla azalarak kentlere göç etmesi, uygulanan ekonomik politikalar, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık dönemleri, küresel ekonomik dönüşümler ve krizlerin ortak etkisiyle işsizlik ve iş güvencesizliği temel toplumsal sorunlarımızdan birisi olmuştur. Bireye ve yakın çevresine ağır maliyeti olan bu kronik sorun ne yazık ki şimdiye kadar psikologların yeterince ilgisini çekmemiş ve araştırılmamıştır. Dolayısıyla, ODTÜ'nün araştırma desteğiyle iki yıl boyunca yürüttüğümüz bu araştırmayla, toplumumuzda konuya kapsamlı olarak eğilen ilk sosyal psikoloji çalışmasını gerçekleştirmek istedik. Çok sayıda değişkenin ele alındığı bu projede öncelikle Türkiye'de işsizliğin ve iş güvencesizliğinin birey ve ailesinin psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerindeki etkilerini inceledik.

Kullandığımız örneklem, özellikle de işsizler, bütün Türkiye'yi temsil etme iddiasında değildir. Benzer olarak, yukarıda söz edildiği gibi, çalışan örneklemimizin önemli bir bölümünü de iş güvencesizliğinin görece az olduğu otomotiv sektöründen ve sendikalı işçiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelecek araştırmalarda çalışanların seçiminde nesnel iş güvencesizliğinin daha yüksek olduğu, mevsimlik işçiler, sigortasız çalışanlar vb işlerde çalışanlar da dahil edilmelidir. Ancak örneklemimizin istatistiksel analizlere ve temkinli genellemelere izin verecek ölçüde güçlü ve geniş olduğu söylenebilir.

Araştırma kesitsel bir desende yürütüldüğü için nedensel çıkarımlar yapılırken dikkatli olmak gerekir. Yani işsizliğin psikolojik ve diğer

sonuçları arasındaki ilişkinin tek yönlü nedensel bir ilişki olduğu savı daha geniş ve boylamsal izleme çalışmalarıyla mutlaka doğrulanmalıdır. Ancak, Batı ülkelerinde yapılan geniş kapsamlı panel çalışmalar ve epidemiyolojik takip çalışmaları ilişkinin yönüne ilişkin güçlü kanıtlar sunmuş ve nedenselliğin işsizlikten ele alınan psikolojik sonuçlara doğru tek yönde olduğunu göstermiştir.

Giriş bölümünde de değinildiği gibi, işsizliğin neden bu türden ağır psikolojik sonuçlara yol açtığına ilişkin çok sayıda kuram ve model bulunmaktadır. İşsizliğin psikolojik etkileri konusunda ilk modelleri ortaya koyanlardan Warr'a (1987) göre işsizler çalışmanın sağladığı dokuz olumlu sonuçtan yararlanamadığı için akıl sağlığı da olumsuz etkilenmektedir. Bir işte çalışmanın ya da genel olarak çalışıyor olmanın dokuz yararı şu şekilde sıralanmıştır; (1) kendini ve çevreyi kontrol etme fırsatı, (2) becerileri kullanma fırsatı, (3) dışarıdan güdülenmiş amaçlar (yani, başarıma ve gelişme motivasyonu canlı tutacak bir amacın olması), (4) çeşitlilik/farklılık, (5) çevresel belirginlik, (6) paraya ulaşım, (7) fiziksel güvenlik, (8) kişiler arası ilişki kurma fırsatı ve (9) değer verilen sosyal pozisyon. Görüldüğü gibi çalışmanın ekonomik kazanç dışında birçok örtük psikolojik yararı mevcuttur.

Çalışmak kişinin zamanını yapılandırmasına ve yeteneklerini geliştirmesine fırsat verir. Bu da ana bir amaç sağlayarak, kendini gerçekleştirme ve hayatına değerli bir anlam yüklemesine yardım eder. Bu yüzden insanın psikolojik ve fiziksel sağlığı için işlevseldir. Çalışma kişiye değerli bir sosyal kimlik ve topluma katkıda bulunma fırsatı da sunmaktadır. Bu nedenle işsizliğin olumsuz sonuçlarıyla ve iş arama süreçleriyle ilgili eğitimler verilmeli ve destek mekanizmalarıyla kişinin psikolojik olumsuz etkilerden koruması için yollar aranmalıdır. Çoğu ülkede yürütülen müdahale ve destek programları işsizleri aktif iş arama konusunda geliştirmeyi ve güçlendirmeyi amaçlar. Aşağıda kısaca bahsedeceğimiz başka ülkelerdeki iyi uygulama örnekleri incelemeli (bkz. Wanberg, 2012; WHO ve ILO 'Nations for Mental Health' Raporu, 2000), Türkiye kültürüne ve özelliklerine uygun destek ve müdahale programları oluşturulmalıdır.

Bulgular Ne Gösteriyor? Ne Yapılmalı?

Araştırma bulguları, giriş bölümünde özetlenen Batı ülkelerindeki duruma benzer şekilde, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin sağlıktan aile yaşantısına kadar çok farklı alanda olumsuz psikolojik etkilerinin olduğunu göstermiştir. Yaşam kalitesinin önemli göstergeleri sayılan bazı değişkenlerde, (örn., yaşam doyumu, öznel iyi olma ve depresyon) gruplar arasındaki farkın (etki genişliği) görece yüksek olması işsizliğin yol açtığı risk alanları hakkında bilgi vermektedir.

Araştırmanın ilk beklentisi (hipotezi) doğrultusunda, işsizlerin çalışanlara kıyasla genel olarak psikolojik ve fiziksel sağlıklarının daha kötü olduğu ve evliliklerinde, yakın ilişkilerinde ve aile içinde daha çok sorun yaşadıkları bulunmuştur. İşsiz katılımcıların çalışan katılımcılara göre özellikle yaşam doyumları ve iyi olma düzeyleri daha düşüktür ve daha fazla psikolojik rahatsızlık belirtileri göstermektedirler. Söz konusu psikolojik rahatsızlık belirtileri arasında depresyon en önde gelmektedir. İşsizler çalışanlardan çok daha yüksek düzeyde depresyon belirtisi göstermektedir. Dolayısıyla, sadece işsiz olmak dahi kişinin psikolojik sağlığının bozulması için kritik bir risk faktörüdür. Psikolojik etkiye yönelik bulgulara genel olarak bakıldığında, çalışanlara oranla işsizlerin genel yaşam kalitesinde belirgin bir düşme göze çapmaktadır. Değişkenler arasındaki görece yüksek ve anlamlı korelasyonlar olumsuz etkinin bir alandan diğer alana aktarıldığını ve bunun sadece psikolojik veya fiziksel şikâyetlerle sınırlı olmadığını, bireyin ve yakın çevresinin her yönüyle etkilendiğini göstermektedir.

Diğer ülkelerde yapılan çalışmalar işsizliğin intihar oranı ve intihar girişimindeki artma ile anlamlı olarak ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu araştırmada intihar eğilimi incelenmemiştir. Ancak intiharla ilişkili olduğu bilinen depresyon ve kaygı değişkenlerinde gruplar arası farkın anlamlı ve etkinin görece geniş olması bu konudaki riske dolaylı olarak işaret etmektedir. Türkiye’de özellikle kronik ekonomik kriz dönemlerinde intihar haberlerinin basında arttığı yaygın bir gözlemdir. İşsizliğin başta depresyon ve intihar eğilimi olmak üzere psikolojik etkileri, risk grupların saptanması, önleyici hizmetlerin sunulması ve destek birimlerinin oluşturulması konusunda mutlaka çalışmalar yapılmalıdır. Politikacılara

ve karar vericilere bu konuda acil yasama ve düzenleme yapılması için görevler düşmektedir. Psikologlar ise salt söz konusu psikolojik etkileri nedeniyle bile işsizlik konusuna daha fazla ilgi göstermeli ve işsizlikle mücadele sürecinde daha fazla rol oynamalıdır.

Yine araştırmamızın ilk beklentisiyle tutarlı olarak, işsizlerin fiziksel sağlığı çalışanlara kıyasla daha kötüdür. İşsizlerin özellikle de hem psikolojik kökenli somatik hem de fiziksel rahatsızlıkların ortak belirtileri olan uyku sorunları, ağız ve diş sağlığı sorunları, kalp çarpıntısı, aşırı kilo alıp verme, nefes kesilmesi gibi sorunları yaşama sıklığı çalışanlardan fazladır. Psikolojik ve fiziksel sağlık belirtileri arasındaki anlamlı korelasyon da fiziksel ve psikolojik sağlığın birbirini tetiklediğine işaret etmektedir. Kısaca, bulgular işsizlikte sağlığın bir bütün olarak bozulma riski taşıdığına işaret etmektedir. Diğer ülkelerde yapılan çalışmalar işsizlerde ölüm oranının yüksek olduğunu, özellikle kalp hastalıklarının ve felç geçiriminin yaygınlaştığını, alkol kötüye kullanımı ve sigara alışkanlığının daha da arttığını göstermektedir (bkz. DSÖ, Avrupa Çalışmaları, 1999 raporu).

Bu sonuçlar işsizlere psikososyal destek verilmesi gerektiğini göstermektedir. İşsizlere verilecek psikolojik destek fiziksel sağlığın korunmasına da katkı sağlayacaktır. Ayrıca, psikolojik destek sürecinde işsizlerin fiziksel egzersize teşvik edilmesi, onlara ücretsiz sağlık hizmetleri sunulması ve (sağlıklı) gıda yardımı yapılması gibi onların hem stresle baş etmelerine hem de fiziksel sağlıklarını korumalarına olumlu katkıda bulunacak önlemler tasarlanmalıdır. Doğal olarak, en etkili program iş aramayı ve beceri geliştirmeyi teşvik edecek uygulamalara dayalı yöntemlerle birlikte işsizlik sigortasını verimli bir şekilde kullanmaktır. Haziran 2012’de kayıtlı işsiz sayısı yaklaşık 2.5 milyon olmasına karşın işsizlik maaşından yararlananların sayısı sadece 25,000’dir (TEPAV, 2012). İşsizler büyük oranda sistematik destekten yoksun olarak işsizlikle mücadele etmeye çalışmaktadır.

İşsizlikle etkili mücadele yöntemlerinden birisi de işsizlere beceri kazandıracak ve onları iş piyasasının talepleri doğrultunda işe hazırlayacak meslek ve beceri edinme kurslarının düzenlenesidir. Son yıllarda bu alanda olumlu adımlar atılmış ve farklı teşvik uygulamalarıyla meslek edindirme kurslarının sayısı artırılmıştır. İŞKUR’un web sayfasından da

izlenebileceği gibi bu kurslara işsizlerin ilgisi ve katılım oranı da yıllar içinde artmaktadır. Kursların daha sistematik hale getirilmesi ve iş arama becerilerinin de kazandırıldığı bir içeriğe kavuşturulması çok yararlı olacaktır. Bu tür etkili ve kuramsal girişimler, işsizlerin toplumun vicdanına ve yardım duygusuna teslim edilerek, sadaka usulü destekle korunmasına yönelik yanlış anlayıştan bir an önce vazgeçilmesine de yardım edecektir. Araştırmalar, işsizlerin onurunun ve özsaygılarının korunmasının ve iş umutlarının canlı tutulmasının onların psikolojik sağlığına yapılacak en değerli katkı olacağını göstermektedir.

Bu araştırmada Türkiye’de ilk defa işsizliğin ve iş güvencesizliğinin aile ilişkileri ve ev ortamına etkisi çok sayıda ölçüm aracı kullanılarak ölçülmüştür. Bu konudaki bulgular işsizliğin genel olarak aile iklimine zarar verdiğini göstermektedir. İşsizlik durumunda hem ailede eşler arasında çatışma hem de ev içinde ve çevresinde karmaşa, gürültü ve düzensizlik artmaktadır. Bu alanda ilk kez kullanılan Aile Çevresinde Kaos Ölçeği bir anlamda dolaylı olarak ev içi huzuru ve düzeni ölçmektedir. İşsizlikte ev ortamında kaos ve karmaşanın artması işsizliğin diğer aile üyelerine ve ortamına yansımalarının tipik bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Özetle, işsizlik süreci evlilik ve aile ilişkilerine de zarar vermekte ve ev ortamında kargaşaya ve düzensizliğe yol açmaktadır. Söz konusu sonuç, araştırmanın ilk beklentisini doğrular niteliktedir. Üstelik işsiz örneklemine kaynak kaybı arttıkça evlilik ilişkisinde mutluluğun azaldığı, şiddet ve çatışmanın arttığı görülmüştür. İlginç olarak, kaynak kaybı değişkeninin aile ve eş değişkenlerinden en yüksek düzeyde aile çevresi kaos değişkeniyle ilişki gösterdiği bulunmuştur. Yani, kaynak kaybı arttıkça ev içinde dağınıklık ve düzensizliğin arttığı görülmektedir. Bu durum kaynak kaybıyla birlikte işsizliğin ailenin ev ve çevresi üzerindeki kontrolünü de azalttığına işaret etmektedir. Çaresizlik ve umutsuzluk duyguları bu durumla ilişkili olabilir. Diğer bir deyişle, işsizliğin yarattığı kaynak kaybının sonuçları sadece eşle ilişkilerin değerlendirildiği açık ölçümlerde değil, aile bağlamındaki çatışmanın ve karmaşanın dolaylı olarak ölçüldüğü değişkenlerde de görülmektedir. Aynı zamanda, işsizler çalışanlara kıyasla daha kalabalık ailelerde yaşamaktalar ve ailede yaşayan kişi sayısı arttıkça ailede kargaşa da artmaktadır.

İşsizlik sürecinde, işsizlere verilecek psikososyal destek hizmetleri sadece işsize değil, dolaylı olarak yakın çevresine de olumlu etkiye bulunacaktır. Dolayısıyla, işsizlikle mücadelede ekonomik önlemlerin yanında sosyal politikalara da yer verilmelidir. Bunun için öncelikle psikososyal destekten doğrudan sorumlu kurumsal yapıların oluşturulması için yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu doğrultuda, üniversiteler, Sağlık Bakanlığı, İŞKUR, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, sendikalar ve diğer ilgili STK'lar gibi paydaş kurumlar işsizlere yönelik psikososyal destek hizmetlerinin verilmesi için yasal düzenlemeler yapılması konusunda işbirliği yapmalı ve ortak çaba harcamalıdır.

Etkili psikososyal destek sunmak amacıyla psikolog, sosyal hizmet ya da psikiyatri uzmanı gibi birbirini tamamlayıcı meslek elemanlarının ve konuda uzman diğer meslek üyelerinin istihdam edildiği ve birlikte çalıştığı özel birimlerin oluşturulması yararlı olabilir. Söz konusu birimlerde çalışanlar işsizlere hem bireysel hem de diğer aile üyelerinin de katıldığı ücretsiz aile danışmanlığı, rehabilitasyon ve tedavi hizmetleri vermelidir. Bu hizmetler aşağıda özetlenen iş arama becerileri geliştirme kursları ve iş görüşmesine hazırlanma uygulamaları ile birlikte verilmelidir. Bu tür kurumlara başvuran işsizlerin başta depresyon olmak üzere psikolojik ve fiziksel sağlık takipleri yapılmalıdır. Sadece işsizi değil diğer aile üyelerine de ulaşmayı ve bilgilendirmeyi hedefleyen psikososyal destek programları işsizliğin olumsuz etkileriyle mücadelede etkili bir yaklaşım olabilir. Bunun için işsizlere ve işsiz ailelerine yönelik telefonla ve sosyal medya aracılığıyla danışma hatlarının kurulması, internet üzerinden bilgilendirici ve doğru yönlendiren dokümanların yayımlanması çok yararlı olabilir. Aile içindeki çatışmaları azaltacak ve aile içindeki sosyal desteği arttıracak yaklaşım en etkili önleyici yöntemlerden birisidir.

Araştırma bulgularımızda da görüldüğü gibi, sosyal destek strese karşı kişinin psikolojik ve fiziksel sağlığını koruyan önemli bir sosyal kaynaktır. Sonuçlar işsizlerin yüksek sosyal destek algılamaları durumunda neredeyse çalışanlarla benzer düzeyde yaşam doyumuna sahip olduklarını göstermiştir. Düşük sosyal destek durumunda ise işsizlerle çalışanlar arasındaki yaşam doyumunu farkı belirgin şekilde artmaktadır. Dolayısıyla, işsizlere çeşitli kaynaklardan verilen sosyal destek onların

psikolojik sağlığının korunması için hayati önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, psikososyal destek kapsamında aile terapileri gibi daha odaklanmış hizmetler ve önceden bahsedildiği gibi işsizlere yönelik destek grubu çalışmaları da yapılmalıdır. Bu tür destek grupları özellikle de işsizlerin yaşadıkları sorunların kendilerine özgü olmadığını, diğer işsizlerin de benzer deneyimlere sahip olduğunu göstermekte ve onlara sosyalleşme ortamı ile diğer işsizlerin deneyimlerinden ve sosyal desteğinden yararlanma olanakları sunmaktadır.

Arkadaş ya da aileyle sosyal bağları sürdürmek işsizliğin olumsuz etkilerinden korunmada çok büyük önem taşımaktadır. Ancak, bu alanda en etkili mücadele bireysel terapilerden ziyade önleyici toplumsal (community) psikoloji yaklaşımıdır. Toplumsal psikoloji yaklaşımı bütün toplumun psikolojik ve fiziksel sağlığını dikkate alarak sağlığı bozan ve bazı kişileri dezavantajlı konuma getiren sosyal, ekonomik ve bağlamsal nedenlerin anlaşılması ve önleyici bir yaklaşımla çözülmesi için çaba sarf eder. İşsizliğin olumsuz etkisiyle mücadelede çok etkili olabilecek toplumsal psikoloji yaklaşımı (bkz. Fryer ve Fagan, 2003) ne yazık ki Türkiye’de henüz pek bilinmemektedir ve işsizliğin etkisi bu bağlamda çalışılmamıştır. İşsizliğin özellikle gençler arasında çok yaygın olduğu dikkate alınarak gençlere yönelik önleyici toplumsal psikoloji çalışmaları ilgili uzmanlar tarafından öncelikli olarak oluşturulmalıdır. Genç işsizlerin meslek eğitimi programlarına katılımı ve sosyal destek hizmetlerinden etkin yararlanmaları için gerekli tanıtım ve teşvik kampanyaları sistematik olarak hazırlanmalı ve yürütülmelidir.

Sosyal desteğin yanında, işsiz bireyin kendisine ilişkin algıladığı istihdam da psikolojik sağlığını belirleyici bir rol oynamaktadır. İşsizler iş bulma konusunda yeteneklerine ve bağlantılarına güvenmedikleri zaman yaşam doyumları azalmaktadır. Bulguların gösterdiği gibi, işsizlerin kendilerine ilişkin istihdam algıları yüksek olduğunda yaşam doyumları neredeyse çalışanların doyumlarına yakın düzeylere kadar çıkmaktadır. Bu nedenle, araştırmamızın beşinci beklentisiyle de tutarlı olarak, algılanan istihdam işsizliğin olumsuz psikolojik etkilerine karşı bir tampon işlevi görmektedir. Bu sonuç, işsizlere verilecek psikolojik destek sürecinde söz konusu algı üzerinde durulması ve verilen mesleki eğitimin mutlaka aktif

iş arama yöntemleriyle desteklenmesinin gerektiğine işaret etmektedir. İşsizlerin hem iş bulma konusundaki yeteneklerine güvenmesi hem de iş bulma konusundaki mevcut ağlarını koruma ve genişletme konusunda cesaretlendirilmesi için etkili mekanizmalar düşünülmelidir.

Ayrıca, işsizliğin aile içindeki çatışma ve şiddeti tetiklemesi nedeniyle işsizlerin eşlerinin aile içi şiddete maruz kalma riski de artmaktadır. Bu nedenle, işsizlere verilecek psikolojik destek sürecinde, aile içi şiddet, öfke kontrolü gibi konuların da ele alınması, aile içi şiddet durumunda ise mağdurlara psikolojik destek verilmesi ve mağdurların korunması gerekmektedir.

Önemli bir nokta da, işsizliğin genel olarak olumsuz bir deneyim olmasına rağmen, farklı gruplar üzerindeki etkileri ve sonuçlarının değişmesidir. Bulguların gösterdiği gibi, işsizliğin olumsuz etkisi erkekler, yaşça büyük olanlar (orta yaşlılar) gibi bazı özel sosyodemografik gruplarda çok daha yüksektir. Bu sonuçlar araştırmamızın ikinci beklentisiyle de tutarlıdır. Bu bulgu dikkate alınarak işsizlere verilecek psikolojik destek ve eğitimler işsizlerin sosyodemografik özellikleri dikkate alınarak yapılandırılmalıdır.

İşsizlik toplumda kadınlara karşı ayrımcılığı pekiştirmektedir. İşsizlik yaygın olduğunda toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlar, önyargılar ve kalıp yargılar (örn., “kadının yeri evidir” inancı) daha da belirginleşmektedir. Özellikle kadınların bu yargıları içselleştirmesine ve bu nedenle iş arama motivasyonlarının azalmasına karşı dikkatli olunmalıdır. Bununla ilişkili olarak, kadın işsizliğinin azaltılması için kadınların girişimciliği ve aktif olarak iş piyasasında kalmaları teşvik edilmelidir. Benzer şekilde, erkeklerde işsizliğin stresini ve yükünü daha da artıran “ailenin reisi erkektir” vb beklenti ve düşüncelerin yol açtığı suçluluk ve yetersizlik duyguları ile mücadele edilmesi için toplumda bir farkındalık ve zihinsel değişim için çaba sarf edilmelidir. Bu tür konular psikososyal destek kapsamında işlenmelidir.

İşsizlerin bir arada olduğu çeşitli meslek edindirme kurslarında mesleki eğitimin yanında, onların işsizlik süreciyle baş etmelerine yardımcı olabilecek eğitim ve bilgilendirme hizmetlerine de yer verilmelidir. İşsizlerin yanı sıra, işsizlikle ilgili İŞKUR vb kurumlarda çalışan ilgili uzmanlara, özellikle işsizliğin psikolojik ve fiziksel sağlığa, aile ve evlilik

yaşamına ve toplumsal yaşama etkileri, psikolojik desteğin işsizlikle mücadeledeki rolü gibi konularda eğitimler, seminerler verilmelidir. Söz konusu personele verilecek eğitimlerde iş arayanların özellikleri, iş arama becerileri ve işsizlerle görüşme yöntemleri gibi konular da yer almalıdır. Bu tür eğitimler, işsizlerle ilgili konularda çalışan meslek elemanlarının uzmanlaşmalarına ve işsizlerle etkili etkileşimde bulunmalarına yardım edecektir.

İşsizlik bir damgalama ve dışlanma sürecini de beraberinde getirmekte ve işsizi işsizliğinden ötürü suçlayıcı çeşitli açıklamalara, atıflara (örn., “çalışmak isteyen herkese iş var”), ayrımcı söylemlere ve uygulamalara yol açmaktadır. Dolayısıyla, kamuoyunda işsizlikle ilgili bu yanlış çıkar-samalarla ve önyargıyla mücadele etmek ve işsizliğin olumsuz psikolojik sonuçları konusunda kamuoyunda farkındalık yaratmak için basında kamu yararına girişimlere, kampanyalara ve bilgilendirici program ve haberlere yer verilebilir.

Araştırmamızın, işsizliğin yanı sıra, çalışanlarda gözlenen iş güvencesizliği olgusuna yönelik de doğurguları mevcuttur. Analiz sonuçları iş güvencesi arttıkça psikolojik ve fiziksel sağlığın da iyileştiğini göstermiştir. Çalışanların iş güvencesizliği algılarına bağlı olarak hem psikolojik ve fiziksel sağlıklarının hem de kurumla ilgili tutumlarının farklılaştığı bulunmuştur. İş güvencesi düşük çalışanlar ölçülen çoğu değişkende ya işsizlere benzer bir örüntü göstermişler ya da işsizlerle iş güvenceli çalışanların neredeyse tam ortasında yer almışlardır. Özetle, araştırmamızın üçüncü beklentisiyle de tutarlı olarak, yüksek düzeyde iş güvencesizliği algılayanların düşük düzeyde algılayanlara kıyasla psikolojik ve fiziksel sağlıklarının görece daha kötü olduğu bulunmuştur.

İşini kronik olarak güvencesiz algılayanlar işsizlere benzer tepki göstermekte, ancak işsizlerin durumundan farklı olarak toplum bunun farkında olmamaktadır. Kişinin işini kaybetme olasılığı önemli sosyal, ekonomik ve ilişkisel kaynaklarını da kaybetme olasılığını beraberinde getirmektedir. Bu da geleceği öngörememe ve kontrol edememeyle ilişkili olarak çaresizliğe yol açmakta ve belirsizlik duygusunu derinleştirmektedir (bkz. Ashford ve ark., 1989; De Witte, 1999; Greenhalgh ve Rosenblatt, 1984). İş güvencesizliği, bireysel psikolojik etkinin dışında, işe ve çalışılan kuru-

ma yönelik olumsuz tutumlarla da ilişkilidir ve işten ayrılma niyetlerini artırmaktadır. Bu nedenle, iş güvencesizliğinin birey için olduğu kadar çalışılan kurum için de ciddi sonuçları bulunmaktadır.

Çalışmamızın dördüncü beklentisi ise işsizlerin ve düşük iş güvencesi algılayanların temel araştırma değişkenleri bakımından istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaşmayacağıdır. Bu beklenti kısmen desteklenmiştir. Analizler çoğu değişkende işsizlerin psikolojik ve fiziksel sağlığının işi güvencesiz olanlardan daha kötü olduğunu göstermiştir. Özellikle, işsiz, işi güvencesiz ve işi güvenceli olarak sınıflanan üç grup arasında, işsizlerin en kötü psikolojik ve fiziksel sağlığa, daha olumsuz aile ilişkilerine ve düşük düzeyde sosyal destek algılarına sahip oldukları bulunmuştur. Bunun yanı sıra, işsiz ve işi güvencesiz grup arasındaki farklılıkların etki büyüklükleri çoğunlukla işsiz ve çalışan örneklemeler arasındaki farklılıklardan çok daha küçüktür. Diğer bir deyişle, işsiz grup ve işi güvenceli grup arasındaki farklılık, işsiz grup ve işi güvencesiz grup arasındaki farklılıktan daha büyüktür. Dolayısıyla, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikososyal etkilerinin genel olarak benzerlik taşıdığı söylenebilir. Bu durum, işsizliğin yaygınlığının ve etkilerinin çalışanların iş yaşamını da olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, işsizlik salt işsizleri ve yakınlarını ilgilendiren bir olgu değildir, çalışanları ve kurumları da etkileyen çok boyutlu ve etkisi yaygın bir süreçtir.

Araştırmamızın iş güvencesizliğiyle ilgili sonuçları, sadece işsizlikle mücadele politikalarının değil aynı zamanda çalışanlar için hem nesnel iş güvencesizliğini hem de öznel iş güvencesizliği algılarını azaltacak politikaların gerekliliğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda, başta sendikalar olmak üzere ilgili kurumlar, işsizlik sorunu kadar çalışanlar arasındaki iş güvencesizliği sorununu da gündemlerinde sıcak tutmalı ve işi güvence altına alacak yasal düzenlemeler için mücadele etmelidir.

İş güvencesizliğinin psikolojik etkileri ülkemizde yeterince incelenmemiştir. Bu araştırma bulguları yurt dışında yapılan kapsamlı araştırmalarla tutarlı olarak iş güvencesizliğinin psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini göstermiştir. Güvencesiz ve/veya sigortasız çalışmanın çok yaygın olduğu ülkemizde iş güvencesizliği algısı ve ilgili dinamiklerin hem daha ayrıntılı çalışılmasında hem de somut çözüm önerilerinin ve

destek programlarının oluşturulmasında psikologlar da görev üstlenmeli ve konuyla ilgili politikalar geliştirilirken söz söylemelidir.

Ayrıca, çalışanların iş güvencesizliği algılarıyla baş etmeleri için sendika ve ilgili kurumlar hem çalışanlarına hem de yöneticilerine bu konuda eğitimler vermeli ve psikolojik danışmanlık sağlamalıdır. Özellikle de, kriz dönemlerinde kurum yöneticilerinin, amirlerin çalışanlara işten çıkarmalarla ilgili belirsizlik ve öngörülmezlik ortamını giderici net bilgileri vermeleri çok önemlidir. Şayet kişiler işten çıkarılacaklarını bilirlerse, bu durumla baş etmek için daha problem odaklı çözümlere yönelebilirler. İşine devam edeceğini bilen bir çalışan da artık işini kaybetme korkusunun yol açtığı stresten kurtulup kendini daha çok işine verebilir.

Algılanan istihdamın işini güvencesiz görenlerde en düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Hem işini güvencesiz algılamak hem de gelecekte iş bulamayacağını düşünmek her bakımdan psikolojik ve fiziksel sağlık riskini artıran bir durumdur. Dolayısıyla, iş güvencesizliği yaşayanların düşük istihdam algısı ayrıntılı olarak incelenmeli ve bu algıyla baş etmelerine yardım edecek uygulamalar ve destekleyici girişimler tasarlanmalıdır. İşyerlerindeki psikososyal destek programlarında iş güvencesizliği yaşayanlarda istihdam edilebilirlik algısının güçlendirilmesine mutlaka yer verilmelidir.

Bulgular aynı zamanda, lise mezunu, evli, düşük gelirli ve daha önceden bir süre işsiz kalmanın iş güvencesizliğini artıran risk faktörleri olduğunu göstermiştir. Bu sonuç, iş güvencesizliğiyle mücadelede öncelikli hedef grupları hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda, ilgili risk gruplarına yönelik farklı politikaların geliştirilmesi ve önleyici hizmetlerin yürütülmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Önleyici ve Güçlendirici Yaklaşım

İşsizliğin olumsuz etkisini azaltmaya yönelik önleyici ve destekleyici hizmetlerin geliştirilmesi ve etkili müdahale programlarının oluşturulması öncelikli konulardan birisidir. Bu alandaki geçmiş araştırmalar genel olarak işsizlik ve iş güvencesizliğinin olumsuz etkilerine yoğunlaşmış, önleyici hizmetler ya da iş bulmayı kolaylaştırıcı faktörler yeterince

araştırılmamıştır. Özellikle psikososyal destek ve müdahale programları ülkemizde hemen hemen hiç uygulanmamıştır. Hükümetler genellikle işsizlik sigortası gibi sosyoekonomik temelli destek programlarına ya da meslek edindirme kursları gibi mesleki becerileri geliştirme programlarına ağırlık vermiştir.

Wanberg (2012) yaptığı tarama çalışmasında psikolojik yaklaşımla geliştirilen ve ABD’de uygulamaya konulan müdahale programlarını özetlemiştir. İşsizliğin yol açtığı stresle baş etmeyi ve sosyal destek ağı oluşturmaya hedefleyen bu programların temel amacı işsizlerin psikolojik dayanaklığını artırmak ve iş arama davranışlarını daha etkin hale getirmektir.

Bilinen müdahale programlarından en yaygın olarak araştırma konusu yapılan program Michigan Üniversitesinde geliştirilen ve kısaca “JOBS” olarak bilinen uygulamadır. JOBS programının temel amacı işsizlerin iş arama becerilerini geliştirmeye yardım etmek ve iş arama sonucunda karşılaşılan olumsuz sonuçlarla ve engellerle nasıl baş edileceğini öğretmektir. Bu amaçla programa katılan işsizlere önce hem bireysel özelliklerini ve kendilerini anlama/tanıma hem de iş piyasasını tanıma konusunda bir farkındalık, beceri edinme ve bilgilendirme eğitimi verilmektedir. Aynı zamanda bu süreçte işsizlerin iş arama konusundaki özgüvenleri pekiştirilmektedir. Programda bilişsel, güdüsel ve davranışsal teknikler kullanarak hem işsizlik hem de iş arama sürecindeki sorun ve engellerle baş etme konusunda bir anlamda psikolojik “aşılama” yapılmakta ve işsizlerin direncinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir (bkz. Price, Vinoku ve Friedland, 2002). Program kapsamında aynı zamanda iş mülakatına hazırlanma, sistematik ve odaklanmış iş arama gibi belirli beceriler de kazandırılmaktadır. ABD’de yapılan JOBS programlarını değerlendirme ve takip çalışmaları, kontrol grubu ile karşılaştırıldığında, JOBS programına katılan işsizlerin iş bulma olasılıklarının arttığını, daha yüksek ücretli işler bulduklarını ve başta depresyon belirtilerinde azalma olmak üzere psikolojik sağlıklarının daha iyi olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, programın özellikle psikolojik belirti bakımından yüksek risk taşıyan işsizler arasında daha etkili olduğu ve programa katılanların özyeterlik duygularının belirgin bir şekilde geliştiği bulunmuştur (Price ve ark., 2002, Vinokur, Schul, Vuori ve Price, 2000).

Son yıllarda JOBS programı başka ülkelerde de başarıyla uygulanmıştır. Örneğin, Vuori ve Silvonen (2005) Finlandiya’da uygulanan programın ABD’dekine benzer şekilde başarılı olduğunu göstermiştir. İlgili çalışmada, 1227 Finlandyalı işsiz iki yıl sonra tekrar izlendiğinde, JOBS programına katılanların özsaygılarının arttığı, depresyon belirtilerinin azaldığı ve daha uzun süre iş pazarında kaldıkları bulunmuştur.

İşsizliğin etkileriyle mücadele konusunda psikoloji ilkeleri temelinde farklı bir müdahale programı da Başak Yanar ve arkadaşları (Yanar, Budworth ve Latham, 2009) tarafından Türkiye’deki kadın işsizler üzerinde geliştirilmiştir. Yanar ve arkadaşları sosyal öğrenme kurallarına dayanarak 40 yaş üzerindeki kadın işsizlere, sözel olarak kendilerini etkili olarak ifade etme ve yönlendirme tekniği kullanarak ifade etme becerilerini nasıl geliştireceklerini öğretmişlerdir. Araştırmacılar Türkiye’deki kadınlarının geleneksel cinsiyet rolleri nedeniyle kendilerini daha çok ev kadını ve anne olarak algıladıkları ve iş arama veya talep etme konusunda kendilerine yeterince güvenmedikleri noktasından hareket etmişlerdir. Ayrıca özellikle 40 yaş üzerindeki kadınların iş bulma zorluğu dikkate alınarak katılımcılar bu yaş grubundan seçilmiştir. Eğitim programında katılımcılara öncelikle kendileri hakkındaki olumsuz (fonksiyonel olmayan) tanımlamaları tespit etmeleri ve bunları olumlu tanımlamalarla değiştirmeleri konusunda eğitim verilmiştir. Kontrol grubu ile karşılaştırmaya dayanan takip çalışmasında kendini etkili ifade etme eğitimi alan kadınların daha uzun süreyle iş arayabildikleri, bu konudaki özyeterliklerinin geliştiği ve üstelik daha fazla oranda iş buldukları gösterilmiştir.

Psikolojik yaklaşım dışında özellikle işsizlere yönelik olarak etkili iş aramayı ve iş piyasasında kalmayı hedefleyen müdahale ya da teşvik programları da geliştirilmiştir. Bu programların temel amacı, iş buluncaya kadar işsizlerin iş arama motivasyonlarını ve davranışlarını canlı tutmaktır. Örneğin, bazı Avrupa ülkelerinde işsizlik sigortasından yararlanabilmek için işsizlerin belirli bir zaman dilimi içinde önceden belirlenen sayıda iş başvurusu yapmaları ve bunları günlüklerine kaydetmeleri gerekmektedir. Yine, Avusturya’da uygulanan bir programda (bkz. Borland ve Tseng, 2007) belirli işsizlik ödeneklerinden yararlanabilmek için işsizlerin iki hafta içinde, sayısı bölgelere göre değişmekle birlikte, belirli sayıda iş

başvurusu yapmaları ve bunu kaydetmeleri gerekmektedir. Yapılan takip çalışmasında ödüllendirme ve takibe dayalı bu programın çok etkili olduğu ve programa katılanların çok daha hızlı iş buldukları ve buldukları işlerde uzun süre kaldıkları gözlenmiştir.

Türkiye’de genel olarak işgücüne katılımın çok düşük olduğu, çalışabilecek yaşta olan çok sayıda insanın iş piyasasına hiç girmediği ya da iş aramaktan vazgeçtiği, özellikle kadınlar arasında bu durumun çok yaygın olduğu dikkate alındığında, bu tür iş aramayı teşvik ve eğitim programlarının geliştirilmesinin çok yararlı olacağı aşîkârdır. Son yıllarda İŞKUR’un koordinasyonunda yürütölen Mesleki Eğitim Kursları ve İşgücü Uyum Hizmetleri kapsamında mesleki beceri geliştirmenin yanı sıra iş arama becerilerini de geliştirmeye yönelik psikososyal programların uygulanması çok yararlı olacaktır. Uzun vadedeki ekonomik kazancı ve topluma katkısı çok yüksek olmasına karşın maliyetleri genellikle düşük olan bu tür programların geliştirilmesinde psikologlardan yararlanılmalıdır. Başka ölkelerde uygulanan programları aynen kabul etmek yerine, kültürel ve sosyoyapısal özellikler dikkate alınarak programlar uyarlanmalı ve/veya etkisi ölçülebilir yeni programlar oluşturulmalıdır.

İşsizliğin aile ve çocuklar üzerindeki etkisi ve bu konuda alınması gereken önlemler hemen hemen kamuoyunda hiç tartışılmamaktadır. İşsizlik ailenin sosyoekonomik konumunu sarsarak (düşürerek) özellikle evli işsizlerin ailelerinde, başta çocukların eğitimi ve geleceğı olmak üzere, birçok risk yaratmaktadır. Bu nedenle işsiz ebeveynlerin çocuklarının da gelecekte ekonomik olarak yükselme şansları azalmakta ve işsizlerin çocukları akranlarından farklı bir gelişim güzergâhına girmek zorunda kalmaktadırlar (Kalil, 2009). Bu nedenle, işsiz ebeveynlere sunulan destek kapsamında başta çocuklarının eğitiminin devamlılığı olmak üzere destek türlerinin çeşitlendirilmesi ve öncelikler tanınması gerekmektedir. Çocuğı olan işsizlere hem meslek edindirme kurslarında öncelik tanınmalı hem de iş arama becerileri eğitimi onlara öncelikli olarak verilmelidir.

Araştırmalar, ekonomik kriz ve işsizliğin yükseldiğı dönemlerde kadınların iş piyasasından seçici olarak geri çekilmek zorunda bırakıldığını ve işe almada kadınlara karşı ayrımcılığın daha çok yaşandığını göstermektedir. Bu nedenle, hem işten çıkarılma hem de işe alınma sürecinde cinsiyet

ayrımcılığına karşı yasal önlemler alınmalıdır. İşsizliğin arttığı dönemlerde yoğunlukla ya da öncelikle kadın çalışanların işten çıkarılması ya da öncelikle erkeklerin işe alınması gibi ayrımcı uygulamalar ilgili kurum ve sivil toplum örgütleri, özellikle sendikalar, tarafından yakından takip edilmelidir. İşsizliğin olumsuz etkisine karşı mücadelede iş arayanlara uygulanan cinsiyet ve yaş temelindeki ayrımcılığa mutlaka dikkat çekilmelidir. İşe başvuran adayların işle ilgili olmayan ölçütler kullanılarak seçilmesi olarak tanımlanan işçi alımındaki ayrımcılık ülkemizde oldukça yaygındır. İşsizliğin arttığı dönemlerde bu tür ayrımcılık daha da yaygınlaşmakta ve toplumun hakkaniyet duygusunu zedelemektedir. Bu nedenle işsizlerin açılan (ilan edilen) işlere eşit koşullarda başvurma, adil ve liyakate dayalı olarak seçilme haklarını güvenceye alacak yasal önlemler ve etik uygulamalar için çerçeve oluşturulmalıdır. Ayrıca, hem çalışanlar ve işsizler hem de kurumdaki insan kaynakları uzmanları, endüstri ve örgüt psikologları ve personel birimindeki çalışanlar işe alım ya da işten çıkarma sürecindeki ayrımcı uygulamalar konusunda bilgilendirilmeli ve bu tür durumlarla karşılaştıklarında ne yapmaları gerektiği konusunda eğitilmelidirler.

Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde işverenler daha fazla seçenekle karşılaştıklarını düşünerek genellikle erkek ve genç çalışanı tercih etme yoluna gitmekte, bu da kadınlara ve görece yaşlı olan işsizlere karşı bir ayrımcılığa yol açmaktadır. Gazetelere verilen iş ilanlarında 30-35 gibi bir yaş sınırının konulmasına ya da çocuksuz kadın gibi ayrımcı ilanların verilmesine karşı yasal önlemler alınmalı, ilanlarda sadece işle ilgili özelliklere yer verilmelidir.

Şeşen (2006) yüksek lisans tezinde gazetelerde yayımlanan iş ilanları ve fırsat eşitliği temelinde Türkiye ve İngiltere'yi karşılaştırmış ve Türkiye'deki iş ilanlarında daha çok yaş, cinsiyet ve okul tercihi gibi doğrudan ayrımcılık ifadelerine yer verildiğini bulmuştur. Fırsat eşitliğini gözeterek açılan bir iş pozisyonuna istenilen işle ilgili beceriye sahip olan her yaştan erkek ya da kadının eşit erişimini ve adil değerlendirilmesini tanımlayan etik ilkelerin belirlenmesi ve ilgili yasal düzenlemenin acilen gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Basında bu konuda bir duyarlılık yaratılması işsizlere yönelik cinsiyet, yaş, etnik köken vb temelindeki ayrımcılıklarla mücadelede önemli bir adım olacaktır.

Hem Batı ülkelerinde hem de Türkiye’de işsizlere yönelik önleyici ve destekleyici programlar bulunmasına karşın, benzer sorunlara sahip iş güvencesizliği yaşayanlar genellikle ihmal edilmişlerdir. İş güvencesizliği duygusu doğası gereği işsizlikten farklı olduğundan, bu konuda uygulanacak psikososyal destek programlarının da farklı olması gerekmektedir. Burada dikkate alınması gereken en önemli nokta neden bazı kişilerin daha fazla iş güvencesizliği algıladıklarının iyi anlaşılması ve hangi çevresel koşulların bu duyguyu pekiştirdiğinin doğru irdelenmesidir.

İş güvencesizliğiyle baş etmede hem kurum hem de ülke düzeyinde önlemler alınması gerekmektedir. Kurum düzeyinde alınabilecek öncelikli önlem, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde çalışanların yaşadığı belirsizliği ortadan kaldıracak bilgilendirmeyi zamanında yapmak ve iletişim kanallarını açık tutmaktır. Ülke düzeyinde alınması gereken acil önlem ise işten çıkarmalara karşı tedbirleri almak ve bu konuda çalışanların haklarını koruyan yasal düzenlemeleri biran önce gerçekleştirmektir.

Özellikle son yıllarda başta eğitim kurumları ve belediyeler olmak üzere çok sayıda kurumda çoğu temel hizmetlerin kadrolu elemanlar yerine taşeron firmalardan sağlanması ve bu firmalardaki çoğu işçinin de iş güvencesiz çalıştırılması önemli bir sosyal sorundur. Yaklaşık 28,000 taşeron firmaya bağlı 499,000 kişinin düşük ücret ve iş güvencesinden yoksun olarak çalıştığı bildirilmiştir.¹⁶¹ Bu işçilerin işten çıkarılma korkusuyla sendikalara da katılamadığı, iş güvencesizliğinin yarattığı korku ve belirsizliğe katlanmak zorunda kaldıkları bilinmektedir. Gelecekte taşerona bağlı firmalarda çalışanların iş güvencesizliği algıları ve ilgili psikolojik sorunları, sürekli olarak kadrolu çalışanlarla mukayeseli olarak incelenmelidir. Taşerona bağlı çalışanların iş güvencesi ve diğer haklarının yasal güvence altına alınması ülke genelinde iş güvencesizliğine karşı alınacak kritik önlemlerden birisi olacaktır.

Psikososyal destek bakımından iş güvencesizliği yaşayanları bilgilendirmek ve kurum içinde buna ilişkin belirsizliği ortadan kaldıracak

161 “500 bin işçi taşeronda çalışıyor,” 16.4.2012, <http://petrol-is.org.tr/haber/500-bin-isci-taseronda-calisiyor-5614>, son erişim tarihi 8.2.2013.

iletişim kanallarını açık tutmak önem taşımaktadır. Uzun vadeli çözüm ve güvenceli çalışma için sendikaların toplu sözleşme görüşmelerinde iş güvencesi konusunu masaya getirmeleri ve sözleşmede iş güvencesiyle ilgili haklarını garanti altına alacak çözümler için çaba harcamaları yararlı olacaktır.

Geçmiş araştırmalar yakın aile desteğinin iş güvencesi yaşayanların gösterdiği psikolojik rahatsızlığı kısmen azaltsa da (örn., Lim, 1996), çalışma arkadaşlarının, yöneticilerinin ya da sendikalarının verdiği sosyal desteğin iş güvensizliğine bağlı olumsuz psikolojik etkiyi ve tükenmişlik duygusunu azaltmadığını göstermiştir (Hellgren ve Chirumbolo, 2003; Dekker ve Schaufeli, 1995). Yine de araştırmalar kurum düzeyinde alınacak önlemlerin etkili olabileceğini göstermiştir. De Witte (2005a) iş güvencesizliğinin yarattığı geleceği öngörememe, kontrol duygusu eksikliği ve psikolojik rahatsızlıkların, üç yöntemle en azından azaltılabileceğini belirtmiştir. Birincisi, iş güvencesizliğinin gelecekte olacaklar hakkında bir iletişim eksiğinden kaynaklandığı dikkate alınarak, kurum içinde iletişim kanallarının açık tutulması, çalışanların karar alma sürecinde yer almaları ve kurumsal adaletin sağlanmasıdır. İkincisi, aile üyelerinin ve iş arkadaşlarının sosyal desteğinin alınması ve özellikle kişinin “istihdam edilebilirlik” algısının güçlendirilmesidir. Kendisinin yalnız bırakılmayacağına ve gelecekte iş bulabileceğine inanan kişilerin daha az stres yaşadıkları ve iş güvencesizliğinin olumsuz etkilerinden görece korunabildikleri bulunmuştur.

Son olarak De Witte, Siegrist’in (1996) “Çaba-Ödül Dengesizliği Modeli”ne dayanarak, iş güvencesizliği yaşayanların algıladıkları yoksunluğun telafi edilmesini önermektedir. Adı geçen model, iş güvencesizliğinde yaşanan psikolojik stresin aslında iş ortamında harcanan çaba ile alınan ödül (doyum) arasındaki dengesizlikten kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu dengesizlik, ya daha fazla maaş gibi verilen “ödül” artırarak ya da daha az çalışma gibi çabayı azaltarak çözülebilir. Bu tür düzenlemeler kriz ortamında mümkün olmayabilir. Ancak işletmelerin (kurumların) bu tür denge sağlayıcı seçenekleri de dikkate almaları gerekir.

Sonsöz

Bu araştırmada işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik arka planı ayrıntılı olarak incelenmiş ve söz konusu iki olgunun sağlık, aile içi ilişkiler ve çalışılan kurum üzerindeki olumsuz etkileri gösterilmiştir. Bildiğimiz kadarıyla birbiriyle yakından ilişkili olan işsizlik ve iş güvencesizliği konuları Türkiye’de ilk kez bu düzeyde bir arada ele alınmış ve çok yönlü olarak incelenmiştir. Nedenleri ve sonuçları doğrudan ilişkili ve benzer olan bu iki önemli toplumsal sorunla mücadelenin de doğal olarak paralel bir şekilde yürütülmesi gerekir.

Araştırmamızın sonuçlarından hareketle işsizlikle ve iş güvencesizliğiyle mücadeleye yönelik başka ülkelerdeki uygulamaları özetledik ve birtakım öneriler sunmaya çalıştık. Bu doğrultuda, özellikle de psikologlara ve psikolojik danışmanlık veren diğer meslek mensuplarına önemli görevler düşmektedir. İşsizlik ve iş güvencesizliği gibi bireyi, yakın çevresini ve toplumu derinden etkileyen konularda söz söylemek her şeyden önce bir bilim insanının sosyal sorumluluğu içindedir.

Kuşkusuz, söz konusu sorunların dinamiklerinin daha iyi anlaşılması ve daha etkili çözüm önerilerinin geliştirilmesi için bu konudaki bilimsel çalışma ve projelerin devam ettirilmesine ve desteklenmesine çok ihtiyaç vardır. Gelecek çalışmalarda daha temsili örneklemeler kullanarak, izlemeye yönelik (boylamsal) araştırma desenleriyle ve davranışsal değişkenlere daha fazla yer vererek konunun psikolojik arka planı derinlemesine incelenmelidir. Umuyoruz ki, bu çalışmamız işsizlik ve iş güvencesizliği konularıyla ilgilenen araştırmacılar, uygulamacılar, sendika çalışanları, kurum yöneticileri, sosyal politika geliştiren mercilerle aynı zamanda işsizler ve çalışanlar için yararlı bir kaynak olacak ve bu iki önemli sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

- A&G (2008). Türkiye'nin en acil çözüm bekleyen sorunları, www.agarastirma.com.tr/pdfler/turkiyenin-en-acil-cozum-bekleyen-sorunlari.pdf, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- Archer, J. ve Rhodes, V. (1995). A longitudinal study of job loss in relation to the grief process. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 5, 183-188.
- Armstrong-Stassen, M. (1994). Coping with transition: A study of layoff survivors. *Journal of Organizational Behavior*, 15, 597-621.
- Artazcoz, L., Benach, J., Borrell, C. ve Cortes, I. (2004). Unemployment and mental health: Understanding the interactions among gender, family roles, and social class. *American Journal of Public Health*, 94, 82-88.
- Ashford, S. J., Lee, C. ve Bobko, P. (1989). Content, cause, and consequences of job insecurity: Theory-based measurement and substantive test. *Academy of Management Journal*, 32, 803-829.
- Aspinwall, L. G. ve Taylor, S. E. (1992). Modeling cognitive adaptation: A longitudinal investigation of the impact of individual differences and coping on college adjustment and performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 989-1003.
- Barling, J., Zacharatos, A. ve Hepburn, C.G. (1999). Parents' job insecurity affects children's academic performance through cognitive difficulties. *Journal of Applied Psychology*, 84, 437-444.
- Bartley, M. (1994). Unemployment and ill-health: Understanding the relationship. *Journal of Epidemiological and Community Health*, 48, 333-7.
- Berber, M. ve Yılmaz-Esmer, B. (2008). Türkiye'de kadın istihdamı: Ülke ve bölge düzeyinde sektörel analiz. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10, 1-16.

- Bernard-Oettel, C., De Cuyper, N., Schreurs, B. ve De Witte, H. (2011). Linking job insecurity to well being and organizational attitudes in Belgian workers: the role of security expectations and fairness. *The International Journal of Human Resources Management*, 22, 1866-1886.
- Berntson, E. ve Marklund, S. (2007). The relationship between perceived employability and subsequent health, *Work & Stress*, 21, 279-292.
- Biçerli, K., Ö. (2003). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 3.
- Biçerli, K., Ö. (2004). *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*, 1.Basım, Eskişehir: İktisadi ve İdari Bilimler Yayınları, No.184.
- Bilgiç, R. (1998). Job satisfaction and personal characteristics of Turkish workers. *Journal of Psychology*, 59, 132, 549-557.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Blanchard, O. J. (2006). European Unemployment: The Evolution of Facts and Ideas. *Economic Policy*, 2006-1, 1-54.
- Bora, A. (2011). Çalışmakla var olacağım gibi: İşsizin Duygu Dünyası. *Boşuna mı Okuduk Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği* içinde der T. Bora, A. Bora, N. Erdoğan, İ. Üstün, s. 117-139. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2011). Beyaz Yakalıların İş Bulma ve Geçinme Stratejileri. T. Bora, A. Bora, N. Erdoğan, İ. Üstün (Der.), *Boşuna mı Okuduk Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği* içinde (s. 203-258). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., Bora, A., Erdoğan, N. ve Üstün, İ. (2011). *Boşuna mı Okuduk Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Borland, J. ve Tseng, Y-P. (2007). Does a minimum job search requirement reduce time on unemployment payments? Evidence from the jobseeker diary in Australia. *Industrial and Labor Relations Review*, 60, 357-78.
- Boztepe, Y. (2007). *Türkiye’de işsizlik kavramı ve işsizliğin ortadan kaldırılması ile ilgili bir model oluşturulması* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Broomhall, H. S. ve Winefield, A. H. (1990). A comparison of the affective well-being of young middle-aged unemployed men matched for length of unemployment. *British Journal of Medical Psychology*, 63, 43-52.

- Buğra, A. ve Yakut-Çakar, B. (2010). Structural Change, the Social Policy Environment and Female Employment in Turkey. *Development and Change*, 41, 517-538.
- Burchell, B. (2009). Flexicurity as a moderator of the relationship between job insecurity and psychological well-being. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 31, 1-14.
- Burgard, S. A., Brand, J. ve House, J. S. (2009). Perceived job insecurity and worker health in the United States. *Social Science and Medicine*, 69, 777-785.
- Chen, G. H. L. ve Chang, D. K. S. (2008). Who suffers more from job insecurity? A meta-analytic review. *Applied Psychology. An International Review*, 57, 272-303.
- Chen, V.C., Chou, J., Lai, T. ve Lee, C.T. (2010). Suicide and unemployment rate in Taiwan, a population based study, 1978-2006. *Social Psychiatr and Psychiatric Epidemiology*, 45, 447-52.
- Classen, T. J. ve Dunn ve R. A. (2012). The effect of job loss and unemployment duration on suicide risk in the United States: a new look using mass-layoffs and unemployment insurance claims. *Health Economics*, 21, 338-350.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. basım). Hillsdale, NJ: Lawrence Earlbaum Associates.
- Conger, R. D. ve Elder, G. H. (1994). *Families in troubled times*. New York: DeGruyter.
- Cuyper, N, Bernhard-Oettel, C., Berntson, E., De Witte, H. ve Alarco, B. (2008). Employability and employee's well-being: mediation by job insecurity. *Applied Psychology. An International Review*, 57(3), 488-509.
- Çakır, Ö. (2007): İşini Kaybetme Kaygısı: İş Güvencesizliği, Çalışma ve Toplum, 2007/1, s. 117-140, <http://www.calismatoplum.org/sayi12/Cakir.pdf>. Son erişim tarihi: 29.10.2012.
- Darity, W. ve Goldsmith, A. (1996). Social Psychology, Unemployment, and Macroeconomics. *Journal of Economic Perspectives*, 10, 121-140.
- De Cuyper, N., De Witte, H., Elst, T. W. ve Handaja, Y. (2010). Objective threat of unemployment and situational uncertainty during a restructuring: Associations with perceived job insecurity and strain. *Journal of Business and Psychology*, 25, 75-85.

- De Witte, H. (1999). Job insecurity and psychological well-being: Review of the literature and exploration of some unresolved issues. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8, 155-177.
- De Witte, H. (2005). Does Job Insecurity Affect the Union Attitudes of Workers and Their Participation in Unions? Introduction to this Volume. H. De Witte (Der.), *Job Insecurity, Union Involvement and Union Activism* içinde (s. 1-9). Aldershot: Ashgate.
- De Witte, H., Sverke, M., Van Ruysseveldt, J., Goslinga, S., Chirumbolo, A., Hellgren, J. ve Näswall, K. (2008). Job Insecurity, Union Support and Intentions to Resign Membership: A Psychological Contract Perspective. *European Journal of Industrial Relations*, 14, 85-103.
- De Witte, H. ve Näswall, K. (2003). 'Objective' vs 'Subjective' job insecurity: Consequences of temporary work for job satisfaction and organizational commitment in four european countries. *Economic and Industrial Democracy*, 24, 149-188.
- Dekker, S. W. A. ve Schaufeli, W. B. (1995). The effects of job insecurity on psychological health and withdrawal: A longitudinal study. *Australian Psychologist*, 30, 57-63.
- Derogotis, L.R. (1993). *Brief Symptoms Inventory, Administration, Scoring and Procedures Manuals*, 2. basım (BSI). Minneapolis: National Computer Systems Inc.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125, 276-302.
- Dirik, G. (2006). *Posttraumatic growth and psychological distress among rheumatoid arthritis patients: An evaluation within the conservation of resources theory* (Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Donovan, A. ve Oddy, M, (1982). Psychological aspects of unemployment: An investigation into the emotional and social adjustment of school leavers. *Journal of Adolescence*, 5, 15-30.
- Dooley, D. (2003). Unemployment, underemployment, and mental health: Conceptualizing employment status as a continuum. *American Journal of Community Psychology*, 32, 9-20.

- Dooley, D., Catalano, R. ve Wilson, G. (1994). Depression and unemployment: Panel findings from the epidemiological catchment area study. *American Journal and Community Psychology*, 22, 745-765.
- Dooley, D. ve Prause, J. (1995). Effects of unemployment on school leavers' self-esteem. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 68, 177-192.
- Eisenberg, P. ve Lazarsfeld, P. F. (1938). The Psychological Effects of Unemployment. *Psychological Bulletin*, 35, 358-90.
- Eker D. ve Arkar, H. (1995). Çokboyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34, 45-55.
- Ekin, N. (2003). Türkiye'de işsizlik: Yapısal-geleneksel yoksullar ve konjonktürel-modern işsizler. *Sosyal ve Siyaset Konferansları Dergisi*, 45, 127-140.
- Elder, G. H. ve Liker, J. K. (1982). Hard time in women's lives: historical influences across forty years. *American Journal of Sociology*, 88, 241-269.
- Elder, G. H., Nguyen, T. V., Caspi, A. (1985). Linking family hardship to children's lives. *Child Development*, 56, 361-75.
- Emberland, J. S. ve Rundmo, T. (2010). Implications of job insecurity perceptions and job insecurity responses for psychological well-being, turnover intentions and reported risk behavior. *Safety and Science*, 48, 452-459.
- Erdoğan, N. (2011). Sancılı Dil, Hadım Edilen Kendilik ve Aşınan Karakter: Beyaz Yakalı İşsizliğe Dair Notlar. T. Bora, A. Bora, N. Erdoğan, İ. Üstün (Der.), *Boşuna mı Okuduk Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği* içinde (s. 75-115). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ettner, S. L. (1997). Measuring the human cost of a weak economy: Does unemployment lead to alcohol abuse? *Social Science in Medicine*, 44, 251-260.
- Eurostat (2012). İstihdam Oranlarının Tarihsel Degisimi. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- EWCS (2005). <http://www.eurofound.europa.eu/surveys/ewcs/2005/index.htm>, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- Ferrie, J. E. (1999). Health consequences of job insecurity. *WHO Regional Publications, Europe*, 81, 59-99.

- Ferrie, J. E. (2001). Is job insecurity harmful to health? *Journal of Royal Society of Medicine*, 94, 71-76.
- Ferrie, J. E., Shipley, M. J., Stansfeld, S. A. ve Marmot, M. A. (2002). Effects of chronic job insecurity and change in job security on self reported health, minor psychiatric morbidity, physiological measures, and health related behaviors in British civil servants: The Whitehall II study. *Journal of Epidemiol Community Health*, 56, 450-454.
- Ferrie, J. E., Shipley, M. J., Marmot, M. G., Stansfeld, S. A. ve Smith, G. D. (1998a). The health effects of major organizational change and job insecurity. *Social Science & Medicine*, 46, 243-254.
- Ferrie, J. E., Shipley, M. J., Marmot, M. G., Stansfeld, S. A. ve Smith, G. D. (1998b). An uncertain future: The health effects of threats to employment security in white-collar men and women. *American Journal of Public Health*, 88, 1030-1036.
- Ferrie, J. E., Shipley, M. J., Newman, K., Stansfeld, S. A. ve Marmot, M. (2005). Self-reported job insecurity and health in the Whitehall II study: Potential explanations of the relationship. *Social Science & Medicine*, 60, 1593-1602.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. New York: Row, Peterson and Company.
- Fletcher, G. J. O., Fitness, J. ve Blampied, N. M. (1990). The link between attributions and happiness in close relationships: The roles of depression and explanatory style. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 243-255.
- Frey, B.S. ve A. Stutzer. (2002). What can economists learn from happiness research? *Journal of Economic Literature*, 40, 402-435.
- Fryer, D. ve Fagan, R. (2003). Towards a critical community psychology research perspective on unemployment and mental health research. *American Journal of Community Psychology*, 32, 89-96.
- Fullerton, A. S., Dwanna, R. L. ve Jeffrey C. (2011). Reexamining the relationship between flexibility and insecurity: A multilevel study of perceived job insecurity in 27 European countries. D. Brady (Der.), *Comparing European Workers Part A (Research in the Sociology of Work, Volume 22 içinde (s. 9-41)*. Emerald Group Publishing Limited.

- Furnham, A. (1982a). Explanations for unemployment in Britain. *European Journal of Social Psychology*, 12, 335-352.
- Furnham, A. (1982b). The Protestant work ethic and attitudes towards unemployment. *Journal of Occupational Psychology*, 277-285.
- Furnham, A. (1984). Unemployment, attribution theory, and mental health: A review of the British literature. *International Journal of Mental Health*, 13, 51-67.
- Gallie, D., Marsh, C. ve Vogler, C. (Der.). (1994). *Social change and the experince of unemeployment*, Oxford: Oxford University Press.
- Gezegen, S. (2010). *İş güvencesizliği algısı ve örgütsel güven arasındaki ilişki: Bir mobilya işletmesinde alan araştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Gezici Araştırma Şirketi (2012). <http://haber.gazetevatan.com/1-mayis-oncesi-dusunduren-tablo/446845/2/Haber>, son erişim tarihi: 20.04.2012.
- Giugni, G. (2009). *The Politics of Unemployment in Europe: Policy Responses and Collective Action*. Aldershot: Ashgate.
- Global Employment Trends (2012). Evrensel çalışma eğilimleri. <http://www.ilo.org>, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- Greenhalgh, L. ve Rosenblatt, Z. (1984). Job insecurity: Toward conceptual clarity. *Academy of Management Review*, 9, 438-448.
- Gündoğan N. ve Biçerli, M. K. (2003). *Çalışma Ekonomisi*. Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, 60, 159-170.
- Hanisch, K. A. (1999). Job loss and unemployment research from 1994 to 1998: A review and recommendations for research and intervention. *Journal of Vocational Behavior*, 55, 188-220.
- Hartley, J. (1999). Models of job insecurity and coping strategies of organization. J. E. Ferrie, M. G. Marmot, J. Griffiths ve E. Ziglio (Der.), *Labour market changes and job insecurity: A challange for social welfare and health promotion* içinde (s. 127-150). Copenhagen: Who Regional Publications.
- Hayes, J. ve Nutman, P. (1981). Understanding the unemeployed: The psychological effects of unemployment. Londra: Tavistock.

- Hellgren, J. ve Chirumbolo, A. (2003). Can union support reduce the negative effects of job insecurity on well-being? *Economic and Industrial Democracy*, 24, 271-289.
- Hepworth, S. (1980). Moderating factors of the psychological impact of unemployment. *Journal of Occupational Psychology*, 53, 139-145.
- Heubeck, B. G., Tausch, B.ve Mayer, B. (1995). Models of responsibility and depression in unemployed young males and females. *Journal of Community & Applied Psychology*, 5, 291-309.
- Hobfoll, S. E., Lilly, R. S. ve Jackson, A. P. (1992). Conservation of social resources and the self. H. O. F. Veiel ve U. Baumann (Der.), *The Meaning and Measurement of Social Support* içinde (s.125-142). Hemisphere, Washington, DC.
- Hughes, D. ve Galinsky, E. (1994). Work experiences and marital interactions: Elaborating the complexity of work. *Journal of Organizational Behavior*, 15, 423-438.
- Inglehart, R., Basáñez, M.ve Moreno, A. (1998). *Human values and beliefs: A cross-cultural sourcebook*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Jahoda M. (1982). *Employment and Unemployment: A Social-Psychological Analysis*. Londra: Cambridge University Press.
- Jahoda, M. (1987). Unemployed men at work. D. Fryer ve P. Ullah (Der.), *Unemployed People: Social and Psychological Perspectives* içinde (s. 1-73). Milton Keynes, UK: Open Univ. Press.
- Janicki-Deverts, D., Cohen, S., Matthews, K.A. ve Cullen, M. R. (2008). History of unemployment predicts future elevations in C-reactive protein among male participants in the coronary artery risk development in young adults (CARDIA). study. *Ann. Behav. Med.*, 36, 176-85.
- Jin, R.L., Shah, C.P. ve Svoboda, T. J. (1995). The impact of unemployment on health: A review of the evidence. *Canadian Medical Association Journal*, 153, 529-540.
- Judge, T. A., Locke, E. A. ve Durham C. C. (1997). The dispositional causes of job satisfaction: A core evaluations approach. *Research in Organizational Behavior*, 19, 151-188.
- Kalil, A. (2009). Joblessness, family relations and children's development. *Family Matters*, 83, 15-22

- Kalil, A., Ziøl-Guest, K., Hawkley, L. ve Cacioppo, J.C. (2010). Job insecurity and health among older men and women. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 65B, 81-90.
- Kasl, S. V.ve Cobb, S. (1980). The experiencing of losing a job: Some effects on cardiovascular functioning. *Psychoterapy and Pyschosomatics*, 34, 88-109.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kivimaki, M., Vahtera, J., Thomson, L., Griffiths, A., Cox, T. ve Pentti, J. (1997). Psychosocial factors predicting employee sickness absence during economic decline. *Journal of Applied Psychology*, 82, 858-872.
- Klandermans, B. ve Van Vuuren, T. (1999). Job insecurity: Introduction. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8, 145-153.
- Konsensus (2011). Gelir dağılımındaki eşitsizlik sorununda ciddi artış var, www.konsensus.com.tr/news/422/gelir-dagilimindaki-esitsizlik-sorununda-ciddi-artis-var.html, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- Korpi, T. (2001). Accumulating disadvantage: longitudinal analyses of unemployment and Physical Health in Representative Samples of the Swedish Population. *European Sociological Review*, 17, 255-273.
- Kulik, L. (2000). Jobless men and women: A comparative analysşs of job search intensity, attitudes toward unemployment, and related responses. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*, 73, 487-500.
- Kümbül-Güler, B. (2003). *İşsizlik ve yarattığı sorunların öğrenilmiş çaresizlik bağlamında incelenmesi*.http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/burcu.guler/diger/burcu.guler12.01.2010_17.02.30diger.pdf siteden 2010'da indirilmiştir.
- Kunin, T. (1955). The Construction of a New Type of Attitude Measure. *Personnel Psychology*, 8, 65-67.
- Kurt, Ş. (2005). İşsizliğin psiko-sosyal sonuçları ve Türkiye üzerine muhtemel etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 357-379.
- Laszlo, K. D., Pikhart, H., Kopp, M., Bobak, M., Pajak, A., Malyutina, S., Salavecz, G. ve Marmot, M. (2010). Job insecurity and health: A study of 16 European countries. *Social Science & Medicine*, 70, 867-874.

- Lee, S., Colditz, G. A., Berkman, L. ve Kawachi, I. (2004). Prospective study of job insecurity and coronary heart disease in US women. *Annals of Epidemiology*, 14, 24-30.
- Lim, V. K. G. (1996). Job insecurity and its outcomes: Moderating effects of work-based and nonwork-based social support. *Human Relations*, 49, 171-194.
- Lim, V. K. G. ve Loo, G. L. (2003). Effects of parental job insecurity and parenting behaviors on youth's self-efficacy and work attitudes. *Journal of Vocational Behavior*, 63, 86-98.
- Lin, X. ve Leung, K. (2010). Differing effects of coping strategies on mental health during prolonged unemployment: A longitudinal analysis. *Human Relations*, 63, 637-665.
- Lott, B. (2002). Cognitive and behavioral distancing from the poor. *American Psychologists*, 57, 100-110.
- Maier, R., Egger, A., Barth, A., Winker, R., Osterode, W. ve Ark. (2006). Effects of short- and long-term unemployment on physical work capacity and on serum cortisol. *Int. Arch. Occup. Environ. Health*, 79, 193-98.
- Major, B. (1994). From social inequality to personal entitlement: The role of social comparisons, legitimacy, appraisals, and group memberships. *Advances in Experimental Social Psychology*, 26, 293-355.
- Marmot, M, Siegrist J, Theorell T. ve Feeny, A (1999). Health and the psychosocial environment at work. R. Marmot ve R. Wilkinson (Der.), *Social determinants of health* içinde, Oxford: Oxford University Press.
- Matheny, A. P., Wachs, T. D., Ludwig, J. L. ve Phillips, K. (1995). Bringing order out of chaos: Psychometric characteristics of the Confusion, Hubbub, and Order Scale. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 16, 429-444.
- Mauno, S., Leskinen, E. ve Kinnunen, U. (2001). Multiwave, multi-variable models of job insecurity: Applying different scales in studying the stability of job insecurity. *Journal of Organizational Behavior*, 22, 919-937.
- McKee-Ryan, F., Song, Z., Wanberg, C. R. ve Kinicki, A. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90, 53-76.

- McLoyd, V.C. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development. *American Psychologist*, 53, 185-204.
- Meyer, J.P. ve Allen, N.J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Morris, J.K., Cook, D.G. ve Shaper, A. G. (1994). Loss of employment and mortality. *British Medical Journal*, 308, 1135-1139.
- Muir, K., Maguire, A., Slack-Smith, D. ve Murray, M. (2003). *Youth unemployment in Australia: A contextual, governmental, and organizational perspective*. The Smith Family Press, November.
- Murphy, G. C. ve Athanasou, J. A. (1999). The effect of unemployment on mental health. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 72, 83-99.
- Naswall, K., Sverke, M.ve Hellgren, J. (2005). The moderating role of personality characteristics on the relationship between job insecurity and strain. *Work & Stress*, 19, 37-49.
- OECD (2009). http://www.oecd.org/site/0,3407,en_21571361_34374092_1_1_1_1_1,00.html, son erişim tarihi: 31.02.2012.
- OECD (2010). http://www.oecd.org/site/0,3407,en_21571361_34374092_1_1_1_1_1,00.html, son erişim tarihi: 31.02.2012
- OECD (2012). http://www.oecd.org/site/0,3407,en_21571361_34374092_1_1_1_1_1,00.html, son erişim tarihi: 31.02.2012.
- O'Higgins, N. (1997). *The challenge of youth unemployment. Employment and Training Papers, No. 7, Employment and Training Department* (Cenevre, ILO); ayrıca *International Social Security Review* (Cenevre), 50, s. 63-93'te yayımlanmıştır.
- Oldham, G. R., Kulik, C. T., Stepina, L. P. ve Ambrose, M. L. (1986). Relations between situational factors and the comparative referents used by employees. *Academy of Management Journal*, 29, 599-608.
- Önder, Ç. ve Wasti S. A. (2002). İş Güvencesi Endeksi ve İş Güvencesi Memnuniyet Ölçeği: Güvenilirlik ve Geçerlik Analizi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2, 23-47.
- Orpen, C. (1994). The effects of self-esteem and personal control on the relationships between job insecurity and psychological well-being. *Social Behavior and Personality*, 22, 53-56.

- Paul, K. ve Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior*, 74, 264-282.
- Payne, R., Warr, P. ve Hartley, J. (1984). Social class and psychological ill-health during unemployment. *Sociology of Health and Illness*, 6, 152-174.
- Platt, S. ve Hawton, K. (2000). Suicidal behaviour and the labor market. K. Hawton, K. van Heeringen (Der.), *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide* (s. 309-84) içinde. West Sussex, UK: Wiley.
- Poyraz, K. ve Kama, B. (2008). Algılanan iş güvencesinin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ. İ. B.F. Dergisi*, 13.
- Price, R. H., Vinokur, A. D. ve Friedland, D. S. (2002). The job seeker role as resource in achieving reemployment and enhancing mental health new directions. A. Maney ve J. Ramos (Der.), *Socioeconomic conditions, stress and mental health disorders: Toward a new synthesis of research and public policy*. Washington, D.C.: NIMH (http://www.mhsip.org/nimhdoc/socioeconmh_home.htm)
- Probst, T. M. ve Lawler, J. (2006). Cultural values as moderators of employee reactions to job insecurity: The role of individualism and collectivism. *Applied Psychology: An International Review*, 55, 234-254.
- Probst, T. M. ve Brubaker, T. L. (2001). The effects of job insecurity on employee safety outcomes: Cross-sectional and longitudinal explorations. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6, 139-159.
- Rege, M., Telle, K. ve Votruba, M. (2007). Social Interaction Effects in Disability Pension Participation. Evidence from Plant Downsizing. *Discussion Papers*, 496.
- Rocha, C., Crowell, J. H. ve Mc Carter, A. K. (2006). The effects of prolonged job insecurity on the psychological well-being of workers. *The Journal of Sociology and Social Welfare*, 33, 9-28.
- Roskies, E. ve Louis-Guerin, C. (1990). Job insecurity in managers: Antecedents and consequences. *Journal of Organizational Behavior*, 11, 354-359.
- Roskies, E., Louis-Guerin, C. ve Fournier, C. (1993). Coping with job insecurity: How does personality make a difference? *Journal of Organizational Behavior*, 14, 617-630.

- Rugulies, R., Thielen, K., Nygaard, E. ve Diderichsen, F (2010). Job insecurity and the use of antidepressant medication among Danish employees with and without a history of prolonged unemployment: a 3.5-year follow-up study. *Journal of Community Health*, 64, 75-81.
- Ruhm, C. ve Gerdtham, U. (2006). Deaths Rise in Good Economic Times: Evidence From the OECD (with Ulf-G. Gerdtham). *Economics and Human Biology*, 4, 298-316.
- Şahin, N. H., Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9, 44-56.
- Sandıkçı, E. (2009). *İş güvencesizliği karşısında işçilerin kolektif tepkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Schaufeli, W. B. ve Van Yperen, N. W. (1992). Unemployment and psychological distress among graduates: A longitudinal study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65, 291-305.
- Schmitt, D. P. (2002). A meta-analysis of sex differences in romantic attraction: Do rating contexts affect tactic effectiveness judgments? *British Journal of Social Psychology*, 41, 387-402.
- Şeşen, E. (2006). *Gazetelerde yayımlanan iş ilanlarında ayrımcılık ve fırsat eşitliği türkiye ve ingiltere karşılaştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Silla, I., De Cuyper, N. D., Gracia, F. J., Peiro, J. M. ve De Witte, H. (2009). Job insecurity and well-being: Moderation by employability. *Journal of Happiness Studies*, 10, 739-751.
- Siegrist J (1996). Adverse health effects of high effort - low reward conditions at work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 1, 27-43.
- Singer, M. S., Stacey, B. G. ve Ritchie, G. (1987). Causal attributions for unemployment, perceived consequences of unemployment, and perceptions of employment prospects for youth among university students in New Zealand. *The Journal of Genetic Psychology*, 148, 507-517.
- Sjöberg, O. (2010). Social insurance as a collective resource: Unemployment benefits, job insecurity and subjective well-being in a comparative perspective. *Social Forces*, 88, 1281-1304.

- Solak, N., Jost, J.T., Sümer, N. ve Clore, G.L. (2012). Rage against the machine: The case for system-level emotions. *Social and Personality Psychology Compass*, 6, 674-690.
- Solak, N. (2008). *Yoksulluğa ve yoksullara ilişkin değerlendirmelerin sistemin mesşrulaştırılması kuramından hareketle incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- SONAR, 2010. Secim oncesi anket. <http://nethaberci.com/sondakika-siyaset-haberleri/sonarin-son-secim-arastirmasi-anket-41590.html>, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- Sora, B., Caballer, A., Peiro, J. M. ve Witte, H. (2009). Job insecurity climate's influence on employees' job attitudes: evidence from two European countries. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 18, 125-147.
- Starkey, J. L. (1996). Race Differences in the Effect of Unemployment on Marital Instability: A Socioeconomic Analysis. *Journal of Socio-economics*, 25, 683-720.
- Ström, S. (2003). Unemployment and families: A review of research. *Social Service Review*, September, 399-430.
- Strully, K.W. (2009). Job loss and health in the U.S. labor market. *Demography*, 46, 221-46.
- Sullivan, D. ve von Wachter, T. (2009). Job displacement and mortality: an analysis using administrative data. *The Quarterly Journal of Economics*, 124, 1265-1306.
- Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, 35-58.
- Sümer, N. ve Sümer, H. C. (2004). *Aile İçi Şiddeti Ölçme Endeksi ve İlişkide Çatışma Ölçeği International Sexuality Description Project kapsamında Türkçe'ye uyarlanan yayınlanmamış ölçek*.
- Sümer, N. (2011). İşi Kaybetme Korkusu ve Sendika Desteği. *Türk-Metal İş Dergisi*, 135, 34-36.
- Sverke, M. ve Hellgren, J. (2002). The nature of job insecurity: Understanding employment uncertainty on the brink of a new millennium. *Applied Psychology: An International Review*, 51, 23-42.

- Sverke, M., Hellgren, J. ve Naswall, K. (2002). No security: A meta-analysis and review of job insecurity and its consequences. *Journal of Occupational Health Psychology*, 7, 242-264.
- Tajfel, H. (1978). Interindividual behavior and intergroup behavior. H. Tajfel (Der.), *Differentiation between social groups* içinde (s. 27-60). Londra: Academic Press.
- TEPAV (2012). *İstihdam İzleme Bülteni*, Sayı 8.
- TES-İŞ (2012). İşsizlik oranları. <http://www.tes-is.org.tr>, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- The American Psychological Association, Task Force on Socioeconomic Status. (2007). *Report on the APA Task Force on Socioeconomic Status*. Washington, DC: American Psychological Association. <http://www.apa.org/pi/ses/resources/publications/task-force-2006.pdf>, son erişim tarihi 16 Mayıs 2010.
- TÜİK (2010). Hane halkı işgücü araştırması, <http://www.tuik.gov.tr>.
- TÜİK Haber Bülteni (2011). <http://www.tuik.gov.tr/OncekiHB.do>. Mart 2011. <http://nethaberci.com/sondakika-siyaset-haberleri/sonarin-son-secim-arastirmasi-anket-41590.html>. Son Erişim Tarihi: 24.03.2012
- TÜİK (2012). Haber Bülteni, Nisan, 2012.
- UÇÖ (2012). Yıllık İstihdam Raporu. <http://www.ilo.org/global/publications/books/world-of-work/>, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- Uraz, A., Aran, M., Hüsamoglu, M., Şanalmiş, D. O. ve Çapar (2010). *Türkiye’de kadınların işgücüne katılımında son dönemde gözlenen eğilimler*. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı. Çalışma Raporu Satı: 2.
- Viinamaeki, H., Koskela, K., Niskanen, L. ve Taehkae, V. (1994). Mental adaptation to unemployment. *European Journal of Psychiatry*, 8, 243-252.
- Vinokur, A. D., Price, R. H ve Caplan, R. D. (1996). Hard times and hurtful partners: How financial strain affects depression and relationship satisfaction of unemployed persons and their spouses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 166-179.
- Vinokur, A. D., Schul, Y., Vuori, . ve Price, R. H. (2000). Two years after a job loss: long-term impact of the JOBS program on reemployment and mental health. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5, 32-47.

- Vuori, J. ve Silvonen, J. (2005). The benefits of a preventive job search program on re-employment and mental health at 2-year follow-up. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78, 43-52.
- Wanberg, C. R. (2012). The Individual Experience of Unemployment. *Annual Review of Psychology*, 63, 369-396.
- Warr, P. (1987). *Work, Unemployment, and Mental Health*. Oxford: Clarendon Press.
- Wasti, S. A. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizi. 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi – Bildiriler, Nevşehir, 25-27, Mayıs 2000: 401-410.
- Waters, L. ve Moore, K. A. (2002). Predicting self-esteem during unemployment: The effect of gender, financial deprivation, alternate roles, and social support. *Journal of Employment Counseling*, 39, 171-189.
- Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92, 548-573.
- Winefield, A. H. ve Tiggemann, M. (1989). Unemployment duration and affective well-being in the youth. *Journal of Occupational Psychology*, 62, 327-336.
- Winefield, A. H. ve Tiggemann, M. (1985). Psychological correlates of employment and unemployment in school leavers: Effects, predisposing factors and sex differences. *Journal of Occupational Psychology*, 58, 229-242.
- World of Work Report, 2012 <http://www.ilo.org/global/publications/books/world-of-work/lang--en/index.htm>, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- Yanar, B., Budworth, M. ve Latham, G. P. (2008). The effect of training in verbal self guidance on self-efficacy and reemployment of Turkish women. *Applied Psychology: An International Review*, 220-228.
- Yentürk, N. ve Başlevent, C. (2008). Türkiye'de Genç İşsizliği: Etkileyen Faktörler ve Politika Önerileri. N. Yentürk, Y. Kurtaran ve G. Nemutlu (Der.). *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları* içinde (s. 345-78), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yeung, J., Linver, M. ve Brooks-Gunn, J. (2002). How money matters for young children's development: Parental investment and family processes. *Child Development*, 73, 1861-1879. (379).

- Yılmaz, N. ve Bilgiç, R. (2009). İşsizliğin psikolojik etkisini incelemek için kullanılan ölçeklerin güvenirlik ve geçerlikleri üzerine bir çalışma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12, 52-65.
- Yılmaz, T., Fidan, F. ve Karataş, V. (2004). İşsizliğin sosyo-psikolojik sonuçları: sosyodemografik özelliklere göre bireylerin tutumları: Bir alan araştırması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 163-183.
- Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin psiko-sosyal sonuçlarının incelenmesi, Ankara örneği. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 21-38.
- Zeytinoğlu, U. I., Keser, A., Yılmaz, G. ve Özsoy, A. (2011). Job satisfaction, commitment and intention to stay among banks' call centre workers: the case of Workers in Turkey. <http://faos.ku.dk/pdf/iirakongres2010/track1/116.pdf/>, son erişim tarihi: 01.04.2012.
- Zeytinoğlu, U. I., Keser, A., Yılmaz, G., Inelmen, K., Özsoy A. ve Uygur, D. (2012a). Security in a sea of insecurity: job security and intention to stay among service sector employees in Turkey. *International Journal of Human Resource Management*, 23, 2809-2823.
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. ve Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52, 30-41.

A

adaletsizlik 33, 40, 48, 55
aile çevresi kaos 118, 156, 177
Aile Çevresi Kaos Ölçeği 85, 99
aile içi şiddet 108, 132, 143, 150, 155-6,
164-5, 180
Aile İçi Şiddeti Ölçme Endeksi 98, 204
aile iklimi 70, 177
aile ilişkileri 17, 34, 37, 81, 97, 120, 133-4,
137, 143, 156, 182
ve cinsiyet 132
ve eş ilişkiler 117, 155
ve iş güvencesizliği 70, 177
ve işsizlik 49-53, 177
ve yaş 142
ailesel atıflar 54-5
Aile ve Eş İlişkileriyle İlgili Veri Toplama
Araçları 97
akıl sağlığı 35, 37-8, 40, 42, 44, 174
aktif istihdam politikaları 23
algılanan istihdam 17-8, 67, 81-2, 84,
143-4, 148, 160, 164, 179
ve cinsiyet 134, 136
ve çalışma durumu 122, 136
ve depresyon 171

ve sosyal destek 83, 134, 143-4, 157-9,
168, 171
ve yaş 143
ve yaşam doyumu 169-70
Algılanan İstihdam Ölçeği 85, 102
algılanan kontrol 43, 62, 66
algılanan (öznel) iş güvencesizliği 13, 59,
63-4, 66, 79, 144
alkol kötüye kullanımı 39, 41, 96, 176
anksiyete 39, 41, 112-3, 125-7, 140, 153
ayrımcılık 20, 33, 55, 187, 203
cinsiyet temelli 28, 180, 186-7

B

benlik değeri (saygısı) 34, 43
beyaz yakalı 17, 31, 38, 40, 48, 75-6
bireyci atıflar 55, 82-3, 123-4, 161

Ç

çalışan örnekleme 89, 93, 95, 98-9, 102-3,
115, 144, 173
çalışma durumu 125-6, 128-9, 132, 134,
136-8, 141, 144, 152
çalışma motivasyonu 39, 72
çaresizlik 40, 42, 46, 48, 61, 66, 114, 199

çocuk yetiştirme tutumu 70-1
 Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek
 Ölçeği 103

D

depresyon 13, 19, 37, 39-40, 42, 44, 56-7,
 62, 68, 77, 112-4, 127, 129, 140, 153, 170,
 175, 178, 184-5
 dış kontrol odağı 67
 doktora gitme sıklığı 109-10, 130, 141-2, 154
 duygusal çöküntü 37

E

egitim durumu
 çalışanların 74
 işsizlerin 89
 kadınların 27
 katılımcıların 89-90
 mesleki 28, 179-80, 186
 ve iş güvencesizliği 81, 146-7
 ve iş statüsü 43
 ve işsizlik 28-9, 31, 46, 48, 89-90
 eşin sağlık durumu 142
 eşler arası ilişkiler 51-3, 57, 70-1, 98, 118-9,
 177
 evlilik doyumu 51, 53, 71, 85, 164-5

F

fiziksel sağlık 17-8, 94, 114-6, 124, 153-4,
 156, 164-5, 176, 178, 183
 ve cinsiyet 129
 ve işsizlik 20, 34, 37, 49-51, 81-4
 ve iş güvencesizliği 65, 69-70, 81-5
 veya yaş 141-2

Fiziksel Sağlıkla İlgili Veri Toplama
 Araçları 96-7

G

genel sağlık durumu 116-7, 130, 141, 152-3
 genel yaşam doyumu 111, 138
 Global İş Doyumu Ölçeği 93, 100-1

H

hipertansiyon 49-50, 64, 69

İ

İlişkide Çatışma Ölçeği 98, 204
 İlişkilerde Mutluluk Ölçeği 97
 intihar 19, 36, 39, 41-2, 44, 57, 175
 iş arama motivasyonu 35, 180, 185
 iş bulma
 beklentileri 45, 56
 kaygısı 33
 ihtimalleri 36, 69
 seçenekleri 137
 yetenekleri ve bağlantıları 67, 102, 122
 zorluğu 48, 76
 iş doyumu 62, 65, 71, 74, 83, 85, 162-3, 165
 İş Güvencesi Ölçeği 85, 93, 99-100
 iş güvencesizliği
 genel etkileri 62
 psikolojik etkileri 63
 ile baş etme 66, 74, 86, 183, 188
 ve aile/eş ilişkileri 70-1
 ve fiziksel sağlık 65, 69-70, 81-5
 ve iş doyumu 71-2, 74
 ve iş yaşamı 71
 iyi olma ve psikolojik sağlık 65-8

- iş kaybı 53, 57
- iş performansı 65, 73
- işe bağlılık 65, 85
- işe ve kuruma yönelik tutumlar 94, 99, 149, 162
- İşe ve Kuruma Yönelik Tutumlarla İlgili Veri Toplama Araçları 99-103
- İŞKUR 11, 88, 92, 176, 178, 180, 186
- işsiz örneklemi 88-99, 102-4, 125, 129, 164-6, 170, 177
- değişkenler arasındaki ilişkiler 164
- işsizlerin ve çalışanların karşılaştırılması 107
- işsizliğe yönelik atıflar 17, 37, 81, 84, 94
- ile İlgili Veri Toplama Araçları 103
- nedensel atıflar 53-6
- ve cinsiyet 137
- işsizliğin etkileri 13, 32, 49, 52, 57, 85, 148, 185
- ekonomik 17, 20, 51
- işsizlik
- gayri iradi 24
- geçici 24-5, 30
- genç 22, 26, 28-9, 179
- gizli 24-5, 27
- ile baş etme 21, 34-5, 43, 45-6, 48, 54, 86, 120, 176, 180, 184
- iradi 24
- konjonktürel 24-5, 30
- kronik 66, 76
- mevsimlik 24-6
- oranı 21-2, 25-8, 30, 71
- sorunu 25-32, 182
- teknolojik 24
- ve cinsiyet 124
- ve fiziksel sağlık 20, 34, 37, 49-51, 81-4
- ve iş güvencesizliği 75, 83-4, 148, 190
- ve psikolojik sağlık 34-5, 37, 43, 46-9, 82, 116, 138, 168, 171, 173-4
- ve toplumsal cinsiyet rolleri 46-7, 52, 57, 130, 180
- ve yaş 137
- yapısal 24-5
- işten ayrılma 65, 74, 101, 162, 165, 182, 202
- niyetleri 73, 163
- iyi olma hali 34, 37, 45-6, 57, 62, 82, 111, 138
- J**
- JOBS programı 184-5
- K**
- kaderci atıflar 55, 123, 161
- kalp hastalıkları 49-50, 69
- karamsarlık 39, 67, 71
- Kaynak Kaybı Ölçeği 95
- Kısa Semptom Envanteri 95, 203
- kimlik algısı 33, 43
- sosyal 159, 174
- Kişisel Kaynaklarla İlgili Veri Toplama Araçları 102
- kişisel kontrol 42
- Kunin'in Yüzler Ölçeği 100, 162
- kurumsal
- bağlılık 65, 71, 101
- duygusal bağlılık 93, 101, 162-3
- güven 74

M

mavi yakalı 17, 38, 73
 medeni durum 17, 46-7, 49, 81, 90, 104,
 108, 124, 147-50
 meslek edindirme kursları 14, 88, 176,
 180, 184, 186
 meta-analitik çalışma 35, 38, 43, 45, 69,
 73, 171
 mide ağrıları 49
 müdahale programları 58, 84, 168, 174, 184

N

nedensel atıflar 54

O

obezite riski 69
 olumsuz duygulanım 67

Ö

öfke 39-40, 44, 48, 67, 70, 112-3, 125,
 127-8, 140, 153, 180
 önleyici ve güçlendirici yaklaşım 175,
 178-9, 183
 Örtük Yoksunluk Modeli (ÖYM) 35-6
 özbenlik değerlendirmeleri 43
 özdüzenleme 35
 öznel iyi olma hali 94, 111, 125, 138-9, 151,
 164-5, 175
 Öznel İyi Olma Ölçeği 94
 özsayı 17, 34, 40, 43, 45-6, 67

P

paranoya 37, 39
 psikolojik bakış açısı 52, 53

psikolojik çöküntü 37, 44
 psikolojik rahatsızlık 19, 38, 42, 44, 66, 95,
 113-4, 125, 175, 189
 psikolojik sağlık 37, 46-7, 67-8, 85, 94, 111,
 114, 124, 168, 182
 ve cinsiyet 125
 ve işsizlik 34-5, 37, 43, 46-9, 82, 116,
 138, 168, 171, 173-4
 ve sosyal destek 68, 70
 ve yaş 138
 Psikolojik Sağlıkla İlgili Veri Toplama
 Araçları 94
 psikososyal destek 76, 176-80, 183-4, 188

S

Sağlık Problemleri Envanteri 96, 109-10
 sigara kullanımı 64, 176
 sistem temelli duygular 40, 44
 sistemi meşrulaştırma 33, 55-6
 solunum yetmezliği 49
 somatik belirtiler 39, 44, 176
 somatik şikâyetler 56, 69-70, 154
 sosyal destek 18, 29, 43-6, 55, 57, 60, 178-9
 algılanan 81, 120-1
 algılanan istihdam ve cinsiyet 134-6
 algılanan istihdam ve yaş 143-4
 ve algılanan istihdam 81, 83-4, 102-3,
 122, 134, 143-4, 150, 157-9, 168, 171
 ve iş doyumu 74
 ve iş güvencesizliği 65, 68, 82-3, 148,
 168, 171, 189
 ve işsizlik 82-3, 124, 148, 164-5, 168-9,
 171
 ve psikoloji sağlık 68, 70, 82-3

sosyal karşılaştırma 159-60
sosyodemografik değişkenlerin iş
güvencesizliği üzerindeki etkileri 144
sosyodemografik değişkenlerin işsizlik
üzerindeki etkileri 124
stres 13, 17, 19, 33, 38, 40, 42, 50, 52-3, 60,
62-3, 65, 67, 69-71, 74, 76, 78, 114, 150,
189

T

toplumsal cinsiyet rolleri 46-7, 52, 57, 130,
180
TÜİK 15, 21-2, 25-9, 42, 61, 205

U

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) 21,
75, 205
umutsuzluk 40, 177

uyku problemleri 49, 57, 114
ülser 13, 49, 114

V

Veri Toplama Araçları 93
verilerin analizi 104-5

Y

yalnızlık 67
yapısal atıflar 123-4, 161
yaşam doyumunu üzerinde algılanan
istihdamın düzenleyici rolü 170
yaşam doyumunu üzerinde sosyal desteğin
düzenleyici rolü 169
yaşam memnuniyeti 44-5, 67, 111
yoksulluk 20, 24, 31, 33, 55, 58
yüksek kan basıncı 69, 115
yüksek kolesterol 69

Yaygın işsizlik ve iş güvencesizliği bireyi, aileyi ve bütün toplumu derinden etkileyen kronik sosyal sorunlarımızdır. Son yıllarda yapılan kamuoyu araştırmaları sözbirliği etmişçesine, işsizliğin Türkiye'nin en öncelikli sorunu olduğunu göstermektedir. Siyasi görüşten bağımsız olarak bütün toplum öncelikle işsizlik sorununa bir çare bulunmasını beklemektedir. İşsizlik ve iş kaybetme korkusu (iş güvencesizliği) genellikle ekonomik bir sorun olarak görülmüş, yol açtığı bireysel dram ve yıktığı hayatlar gazetelerde haber olmanın ötesine pek geçememiştir. Öncelik taşıyan bu sorunumuz Türkiye'de bütün boyutlarıyla bilimsel olarak incelenmemiştir.

İşsiz kalmak ya da her gün işten çıkarılma korkusu yaşamak kişinin ve yakın çevresinin sağlığını tehdit etmektedir. Uzun süren işsizlik ekonomik adaletsizlik ve sosyal dışlanmışlığın yanı sıra, yüksek stres, depresyon, kaygı, kalp ve damar hastalıkları gibi pek çok psikolojik ve fiziksel sağlık sorununa yol açmaktadır.

Elinizdeki kitapta, Türkiye'de işsizliğin ve iş güvencesizliğinin birey ve ailesi üzerindeki psikolojik ve fiziksel etkileriyle bunların çalışma hayatına yansımaları geniş bir örneklem üzerinde derinlemesine incelenmiştir. Kitapta, aynı zamanda, ilgili alanlardaki temel araştırmalar ve işsizliğe ilişkin güncel istatistikler özetlenmiş, etkili destek ve çözüm önerilerine yer verilmiştir. Bu kitap, başta alanda çalışan psikologlar olmak üzere, bu konularda araştırma yapan sosyal bilimciler, karar verme konumunda olanlar, sendikacılar ve bizzat işsizler ve işini kaybetme korkusu yaşayanlar için yararlı bir kaynak niteliğindedir.

Prof. Dr. Nebi Sümer, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Psikoloji Bölümünde öğretim üyesidir. Araştırmaları bağlanma, ana baba tutumları, trafik psikolojisi, ölçme, çok değişkenli istatistik ve işsizliğin etkileri gibi farklı alanlara yayılmaktadır.

Uzm. Psikolog Nevin Solak, ODTÜ Psikoloji Bölümünde Sosyal Psikoloji alanında doktora öğrencisidir. Araştırma ilgileri siyaset psikolojisi, duygu ve duygu düzenlemesi, gruplar arası ilişkiler ve sosyal adalet konularını içermektedir. Ayrıca, işsizliğin ve yoksulluğun algıları ve etkileri de diğer çalışma alanlarıdır.

Uzm. Psikolog Mehmet Harma, ODTÜ Psikoloji Bölümünde Sosyal Psikoloji alanında doktora öğrencisidir. Araştırma ilgileri sözel ve dilsel olmayan iletişimde duygular, yetişkinlikte bağlanma, iletişim teknolojileri aracılığıyla sosyal etkileşim ve duygular konularını içermektedir. Ayrıca işsizlik ve etkileri diğer ilgi alanını oluşturmaktadır.

